

TAMPEREEN YLIOPISTO

Mikko Aho

ESPANJAN ASIA ON MEIDÄN

Suomen vasemmistososialistien ja kommunistien propaganda Espanjan tasavallan puolesta
Espanjan sisällissodan 1936-1939 aikana

Suomen historian pro gradu –tutkielma
Tampere 2006

Tampereen yliopisto

Historiatieteen laitos

AHO MIKKO: Espanjan asia on meidän Suomen vasemmistososialistien ja kommunistien propaganda Espanjan tasavallan puolesta Espanjan sisällissodan 1936-1939 aikana

Pro gradu –tutkielma, 163 s. + 19 liites.

Suomen historia

Kesäkuu 2006

Tutkimus käsittelee propagandaa Espanjan tasavallan puolesta yhteiskunnallisena ilmiönä vuosien 1936-39 Suomessa. Tutkimuksessa selvitetään, ketkä tekivät propagandaa Espanjan tasavallan puolesta Suomessa, ja kenet propagandalla tavoitettiin. Lisäksi arvioidaan propagandan sisältöjä, tavoitteita ja niiden toteutumista sekä vastaanottoa.

Espanjan sisällissota 1936-39 aiheutti ennen näkemättömän voimakkaan kansainvälisen reaktion. Miljoonat ihmiset osallistuivat mielenosoituksiin ja esimerkiksi rahankeräyksiin sodan osapuolten ja uhrien hyväksi. Myös Suomessa Espanjan sisällissota oli merkittävä uutisaihe.

Propaganda käsitetään tässä tutkimuksessa sellaiseksi mielikuvien, aatteiden tai informaation välitykseksi, joka vaikuttaa käyttäytymiseen. Arkikielessä propaganda koetaan nykyisin yleensä negatiiviseksi käsitteeksi, ja ymmärretään yksipuoliseksi, yleensä suorastaan valheelliseksi tiedottamiseksi. Tässä ei kuitenkaan termin käyttöön liity arvoarvostelmaa.

Tutkimuksen pääpaino on Suomessa, mutta koska Espanjan sisällissota aiheutti valtavan maailmanlaajuisen reaktion, on jonkin verran tehtävä myös vertailua ulkomaiden tapahtumiin. Tutkimus keskittyy propagandaan, lehtikirjoitteluun, yleisötilaisuuksiin, kaunokirjallisuuteen, kuvataiteeseen ynnä muuhun. Suomalaisten konkreettista osallistumista Espanjan sisällissotaan sekä sotaan liittyntä humanitaarista avustustoimintaa käsitellään vain suhteessa propagandaan. Ajallisesti tutkimukseni rajautuu Espanjan sisällissodan alusta heinäkuussa 1936 sen päättymistä huhtikuussa 1939 välittömästi seuranneisiin viikkoihin.

Tutkimuksen keskeisiä lähteitä ovat Espanjan sisällissotaan liittynyt sodan aikana julkaistu kirjallisuus sekä kolmen aikakauslehden – *Kirjallisuuslehdessä*, *Soihdun* ja *Tulenkantajien* – Espanjan sisällissotaan liittyneet kirjoitukset. Nämä olivat tärkeimmät tasavaltalaista propagandaa kirjallisessa muodossa julkaisseet lehdet. Lisäksi arvioidaan propagandatilaisuuksia niistä

kirjoitettujen sanomalehtiartikkelien ja Etsivän Keskuspoliisin (EK) raporttien avulla. Lähteenä on käytetty myös julisteita ja kuvia, joita esiteltiin Espanjan tasavallan tueksi järjestetyssä näyttelyssä. Propagandan vastaanottoa on selvitetty pääasiassa erilaisia poliittisia suuntauksia edustaneiden sanomalehtien kirjoitusten avulla.

Propaganda Espanjan tasavallan puolesta oli Suomessa vasemmiston marginaalisen äärilaidan asia. Asialla olivat SDP:n vasemmisto-opposito, erityisesti Akateeminen sosialistiseura (ASS) sekä kommunistit. Yhteiskunnallinen ilmapiiri ei ollut Espanjan tasavaltaa suosiva, koska se liittoutui Neuvostoliiton kanssa, tai ainakin yleisesti katsottiin, ettei ole suomalaisten asia ottaa kantaa vieraiden maiden sotiin. Tästä huolimatta toiminta Espanjan tasavallan puolesta oli Suomessa kuin aktiivisempaa Espanjan kansallisten tukeminen.

Propagandan keskeisiä argumentteja oli pyrkimys osoittaa Espanjan tasavalta Espanjan lailliseksi hallitukseksi. Propagandisteille tämä oli keino saada sodan suhteen välinpitämättömät suomalaiset näkemään, että myös Suomen tasavaltaa voisivat uhata saman kaltaiset voimat, kuin ne jotka olivat nousseet Espanjan tasavaltaa vastaan. Propagandassa Espanjan sisällissodan symbolinen merkitys kahden maailmankatsomuksen taistelurintamana oli tärkeämpi kuin sodan todellisuus. Espanjan tasavalta tahdottiin esittää demokratian, edistyksen ja vapauden linnakkeena diktatuurista, taantumuksellista fasistista hirmuvaltaa vastaan.

Propaganda ei tavoittanut kovin suurta osaa Suomen kansasta. Toiminta keskittyi Helsinkiin ja muihin suuriin kaupunkeihin. Jotkut tilaisuudet kuitenkin keräsivät huomattavan suuria yleisöjä. Propagandalla oli varmasti merkitystä suomalaisen vasemmiston 1930-luvun lopulla kohonneen itsetunnon kohottajana.

Vasemmistopiirien ulkopuolella propagandan vastaanotto oli viileä, usein jopa vihamielinen. Osa viranomaisista, ennen kaikkea Etsivä Keskuspoliisi, näki propagandan jopa uhkana Suomen turvallisuudelle. Syynä tähän oli kommunistien sekä todellinen että arvioitu vaikutus toimintaan.

Sisällysluettelo

1. ”Kolmikymmenluvun Vietnamin sota”.....	6
1.1 Tutkimuskysymys ja ajoitus	7
1.2 Lähteet	11
2. Espanjan sisällissota ja Suomi 1936-1939	16
2.1 Espanjalaisesta konfliktista maailmansodan esinäytökseksi	16
2.2 ”Valon taistelu pimeyttä vastaan”: ulkomaiset reaktiot Espanjan sisällissotaan	21
2.3 Miksi Espanja?	24
2.4 ”Kaikkien demokraattisesti ajattelevien voimien yhteinen asia”?: Espanjan sisällissodan jälkimaine	27
2.5 Espanjan sisällissota, Suomi ja suomalaiset	30
2.5.1 Jakautunut yhteiskunta.....	30
2.5.2 Vasemmiston sisäinen jako	32
2.5.3 Suomen viranomaisten, tiedotusvälineiden ja ns. yleisen mielipiteen suhtautuminen Espanjan sisällissotaan	36
2.5.4 Espanjan sisällissotaan liittynyt solidaarisuustoiminta Suomessa	39
3. Propagandan tekijät ja toiminnan muodot.....	43
3.1 Propagandistit.....	43
3.1.1 Suomalaiset toisinajattelijat	43
3.1.2 Keitä he olivat?.....	45
3.2 Suomen kommunistisen puolueen (SKP) osallistuminen propagandan levittämiseen Suomessa	50
3.3 Juhlatilaisuudet.....	54
3.4 Näyttely.....	60
3.5 Propagandakirjallisuus.....	66
3.5.1 ASS:n pienpainatteet	66
3.5.2 Suomen pojat Espanjassa	68
3.5.3 Upton Sinclair: <i>Taistelu Madridista</i>	69
3.5.4 Yhdysvalloissa julkaistu suomenkielinen kirjallisuus	71
4. Mitä propagandistit sanoivat?.....	72
4.1 ”Pelastamalla Espanjan tasavalta pelastetaan myös rauha, sivistys ja vapaus”: Espanjan sisällissodan luonne.....	72
4.2 ”Hallitus suunnittelee voiton, armeija toteuttaa sen, ja kansa viimeistelee sen”: Sotatapahtumat.....	81
4.2.1 ”Palaan Espanjasta ehdottomasti vakuutettuna tasavallan voitosta”: Arviot sodan kulusta ja lopputuloksesta.....	81
4.2.2 Madridin kuolleet lapset: Sodan kauhut ja sotarikokset	85
4.2.3 ”Barbaria kulttuuria vastassa”: Sivistynyt tasavalta ja barbaariset kansalliset?	89
4.2.4 ”Vapauden ritareita ja demokratian esitaistelijoita”: Kansainväliset prikaatit ja suomalaiset niiden riveissä	92
4.3 ”Fascististen hyökkäysvaltojen barbaariset suunnitelmat”: Mitä sanottiin Euroopan tilanteesta?	97
4.4 ”Heidän taistelunsa on lopulta taistelua meidänkin vapautemme puolesta”: Miten Espanjan tilannetta verrattiin Suomen tilanteeseen?.....	101
4.4.1 ”Luja kansanvaltainen rintama on myös meillä muodostettava”: Miksi Espanjan sisällissodan nähtiin koskevan myös Suomea?.....	101
4.4.2 ”Francon nimi voi olla Wallenius”: Franco ja Mäntsälä	105
4.4.3 Suomi 1918, Espanja 1938?.....	107

4.5 Mitä sanottiin demokratiasta, kommunismista, kansanrintamasta, vallankumouksesta, fasismista...?.....	108
4.5.1 ”Nyt on kysymys kansanvallasta itsestään”: Demokratia.....	108
4.5.2 ”Työätekevien kansankerrosten pelastajan ja vapauttajan, sosialismin ajatus”: Oliko Espanjan sisällissota myös vallankumous?	109
4.5.3 ”Ensimmäisen kerran historiassa olemme pyrkineet samaan päämäärään”: Kansanrintama	117
4.5.4 ”Maailmansota on jo käynnissä”: Sodan laajenemisen uhka.....	121
4.5.5 ”Asiaa ei ole hoidettu niin hyvin kuin se olisi voitu hoitaa”: Humanitaarinen ja materiaallinen apu	123
4.6 Kotimaan tapahtumien vaikutus propagandaan	125
4.7 Espanjan sisällissodan, Suomen ja maailman kuva propagandassa.....	126
5. Propagandan vastaanotto	129
5.1 Mitä saatiin aikaan?: Propagandan tavoitteet ja niiden toteutuminen.....	129
5.2 SDP:n johto.....	132
5.3 Poliittinen keskusta ja oikeisto.....	136
5.4 ”Punaiset sotajalalla”: Äärioikeisto.....	139
5.5 ”Samaa espanja-hymistelyä kuin aikaisemminkin”: Etsivä keskuspoliisi (EK) ja muut viranomaiset.....	141
6. Propagandan merkitys	146
6.1 Kuka propagoi kenelle?.....	146
6.2 Miksi propagoitiin?	148
6.3. Millaista propaganda oli?.....	149
6.4 Mitä propagandalla saavutettiin?	151
6.5 Mitä propagandalla ei saavutettu?.....	153
6.6 Onnistuiko propaganda?	155
Lähdeluettelo	157
Arkistolähteet.....	157
Kansallisarkisto (KA), Helsinki.....	157
Kansan Arkisto (KansA)	157
Työväen Arkisto (TA), Helsinki	157
Painetut lähteet.....	157
Julkaistu lähdeaineisto.....	157
Sanomalehdet	158
Aikakauslehdet.....	158
Aikalaiskirjallisuus ja muistelmat	158
Tutkimuskirjallisuus.....	159
Liite 1: Tärkeimmät propagandistijärjestöt ja -lehdet.....	164
Akateeminen Sosialistiseura (ASS) ja Toveriseura	164
ASS:n lehti Soihtu.....	165
Kirjailijaryhmä Kiila ja Kirjallisuuslehti.....	168
Tulenkantajat-lehti	171
Liite 2: Tilaisuuksia Espanjan tasavallan hyväksi Suomessa.....	176

1. ”Kolmikymmenluvun Vietnamin sota”¹

Espanjassa käytiin vuosina 1936-39 sisällissota. Sota alkoi 17.7.1936, kun joukko konservatiivisia armeijan upseereita yritti kaapata vallan helmikuun 1936 parlamenttivaalien jälkeen asetetulta kansanrintamahallitukselta. Kaappausyritys epäonnistui, mutta sen seurauksena alkoi sisällissota. Hallitusta sodassa tukeneita nimitetään tasavaltalaisiksi, hallituksen kaatamiseen tähdänneitä kansallisiksi². Kansallisten johtajaksi nousi jo sodan alkuvaiheessa kenraali Francisco Franco. Tasavaltaa kannattivat Espanjan vasemmistopuolueet sekä muutamat maltilliset, porvarillisdemokraattiset ryhmät. Lisäksi tasavallan puolella oli joukko Katalonian ja Baskimaan itsehallintoa kannattaneita liikkeitä. Koska Neuvostoliitto oli tasavallan merkittävin ulkomainen tukija, kommunistien vaikutus tasavallassa kasvoi sodan aikana. Alkuvaiheessa se oli hyvin pieni, sodan syttyessä kommunistit eivät olleet edustettuina hallituksessa. Kansallisten puolella oli konservatiivisia ryhmiä, muun muassa kaksi keskenään kilpaillutta monarkistipuoluetta. Kansallisten johtavaksi poliittiseksi voimaksi nousi kuitenkin niin sanottu Falangi³, jonka johtajaksi tuli Franco. Espanjan voimakas katolinen kirkko antoi tukensa kansallisille, muutamia yksittäisiä pappeja sekä baskien asuttamia alueita lukuun ottamatta. Sota päättyi keväällä 1939 kansallisten voittoon, taistelut päättyivät 28.3.1939. Sodan seurauksena falangista tuli ainoa laillinen puolue ja Francosta Espanjan valtionpäämies, käytännössä diktaattori. Hän säilytti asemansa kuolemaansa asti, vuoteen 1975.⁴

Espanjan sisällissota oli hyvin raaka ja verinen sota, joka aiheutti maassa suuren inhimillisen ja aineellisen hävityksen. Sodassa kuoli arviolta puoli miljoonaa ihmistä. Lisäksi noin 300 000 espanjalaista jätti kotimaansa pysyvästi.⁵ Kesti aina 1950-luvulle asti ennen kuin maa pääsi

¹ Espanjan sisällissotaa kutsui kolmikymmenluvun Vietnamin sodaksi (”Trettioalets Vietnamkrig”) ruotsalainen Göte Nilsson vuonna 1972 teoksensa *Svenskar i Spanska inbördeskriget* johdantoluvun otsikossa. Nilsson Göte, *Svenskar i spanska inbördeskriget*, P.A.Norstedt & Söners Förlag, Tukholma 1972, 5. Ellei toisin mainita, olen suomentanut vieraskieliset nimet ja vieraskielisistä lähteistä otetut lainaukset itse.

² ”Tasavaltalaiset” ja ”kansalliset” ovat tutkimuskirjallisuudessa vakiintuneita sodan osapuolten nimityksiä. Käytän niitä tässä tutkimuksessa, paitsi esim. viitattaessa siihen miten jotkut aikalaiset sodan osapuolet käsittivät.

³ Falangin virallinen espanjankielinen nimi oli kokonaisuudessaan ”Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista”, Juha Pekka Helmisen suomentamana ”Traditionaalisen Espanjan ja nationalistisyndikalistisen hyökkäyksen juntan falangi”. Helminen Juha Pekka, *Pyreneiden takamaasta osaksi Eurooppaa*, teoksessa Helminen Juha Pekka & Korppi-Tommola Aura & Korppi-Tommola Juha, *Espanja diktatuurista demokratiaan*, Painatuskeskus, Helsinki 1994, 55.

⁴ Helminen 1994, 49-56.

⁵ Arvio noin 500 000 uhrista ei tietenkään ole kovin tarkka. Käyttämäni luku perustuu englantilaisen historioitsijan Hugh Thomasin alun perin vuonna 1961 julkaistuihin laskelmiin, joita hän on sittemmin useaan otteeseen tarkentanut, viimeksi vuonna 2001. Thomas on arvioinut monia muiden esittämiä laskelmia. Luvussa ovat mukana taisteluissa kaatuneet, pommitusten siviiliuhrit, sodan aikana ja pian sen jälkeen murhatut ja teloitetut sekä vankiloissa kuolleet, ja sodan aiheuttaman ruokapulan uhrit. Mukaan ei kuitenkaan ole laskettu esim. niitä noin 30 000 Espanjan tasavaltalaista, jotka paettuaan Ranskaan joutuivat toisen maailmansodan aikana saksalaisten käsiin. Heidän kohtalonaan olivat orjatyö

taloudellisesti jälleen jaloilleen. Sotatila lakkautettiin vasta vuonna 1948. Espanjan ja espanjalaisten menetyksiin voitaneen laskea myös sodan aikana surmansa saaneet taiteilijat ja kulttuurivaikuttajat, kuten näytelmäkirjailija Federico Garcia Lorca ja taidemaalari Alfonso Ponce de León, sekä maanpakoon lähteneet, kuten maalari Pablo Picasso. Voitettuaan sodan Franco hallitsi Espanjaa diktaattorin ankaralla kädellä, ja maassa vallitsi yksipuoluejärjestelmä. Muun muassa sanan-, lehdistön- ja uskonnonvapaus olivat rajoitettuja. Espanja pysyi toisen maailmansodan ulkopuolella⁶. Siitä huolimatta maa jäi pitkäksi aikaa ulkopoliittisesti eristetyksi, koska Franco oli ollut Hitlerin ja Mussolinin liittolainen ja toisen maailmansodan voittajavaltiot pitivät Espanjaa siksi eräänlaisena vihollisena.⁷

Espanjan sisällissota aiheutti ennen näkemättömän voimakkaan kansainvälisen reaktion. Kymmenet tuhannet ulkomaalaiset osallistuivat sotaan kummallakin puolella, suuri osa heistä innokkaina vapaaehtoisina. Jopa miljoonat ihmiset osallistuivat mielenosoituksiin ja esimerkiksi rahankeräyksiin sodan osapuolten ja uhrien hyväksi. Maailmansotia lukuun ottamatta 1900-luvun sodista vain Vietnamin sodan 1960- ja 1970-luvuilla aiheuttamaa maailmanlaajuista kuohuntaa voi verrata Espanjan sisällissodan aiheuttamaan mielipiteen ilmausten myrskyyn.⁸

1.1 Tutkimuskysymys ja ajoitus

Tutkin propagandaa Espanjan tasavallan puolesta yhteiskunnallisena ilmiönä vuosien 1936-39 Suomessa. Ketkä sitä tekivät? Mitkä olivat propagandan tavoitteet, toisaalta Espanjan sisällissodan, toisaalta suomalaisen yhteiskunnan kannalta? Millaiseksi toiminta muodostui, ja millaisen kehityksen tuloksena? Mitä argumentteja propagandassa käytettiin, ja kehen pyrittiin vaikuttamaan? Kenet propaganda tavoitti ja mitä tuloksia se saavutti?

Mitä on propaganda? *Nykysuomen sanakirja* vuodelta 2002 määrittelee sanan seuraavasti:

ja keskitysleirit, ja suuri osa heistä kuoli. Thomas kuitenkin huomauttaa, että sisällissodan hirvittävästä tuhoista huolimatta Espanja menetti luultavasti vähemmän kansalaisiaan 1900-luvun väkivaltaisuuksissa kuin mikään muu Euroopan suurista kansakunnista, koska maa onnistui pysyttelemään molempien maailmansotien ulkopuolella. Thomas Hugh, *The Spanish Civil War*, Penguin Books, Lontoo 2001, 900-901.

⁶ Noin 17 000 espanjalaista kuitenkin osallistui Saksan joukkojen rinnalla itärintaman taisteluihin Neuvostoliittoon vastaan. Nykytutkimuksen mukaan Franco olisi halunnut viedä Espanjan mukaan sotaan, mutta Hitler ei suostunut hänen vaatimukseensa, että Espanjalle olisi vastineeksi annettu siirtomaita Luoteis-Afrikasta. Helminen 1994, 57-58.

⁷ Helminen 1994, 55-66.

⁸ Beevor Antony, *The Spanish Civil War*, Cassell Lontoo 1999, 250-261; Thomas 2001, 332-335.

propaganda s. ajatusten, mielipiteiden t. oppien levittäminen, jonka tarkoituksena on vaikuttaa yleisen mielipiteen muodostukseen.⁹

Oliver Thomson määrittelee propagandan lähes samoin kuin sanakirja: sellaiseksi mielikuvien, aatteiden tai informaation välitykseksi, joka vaikuttaa käyttäytymiseen. Hänen mukaansa propaganda, toisin kuin agitaatio, ei mielipiteisiin ja asenteisiin vaikuttaessaan turvaudu voimankäyttöön tai uhkailuun, vaan pyrkii saamaan kohteensa vapaaehtoisesti omaksumaan toivotut mielipiteet. Thomson toteaa, että propagandaan silti liittyy usein voimankäyttöä tai agitaatiota, erityisesti silloin kun propagandistilla tai hänen sanomallaan on heikkouksia. Thomson jakaa propagandan seitsemään pääkategoriaan, joista mielestäni neljää on mahdollista soveltaa tutkimuskohteeseeni.¹⁰

1. *Poliittisen propagandan* tavoitteena on Thomsonin mukaan poliittisen vallan saavuttaminen tai ylläpito. Se sisältää paitsi kilpailevien ryhmien vastakkaisen retoriikan, myös keinot, joilla herätetään esimerkiksi kansakuntien tai muiden ryhmien yhteenkuuluvuuden tunnetta.
2. *Sotilaallisella propagandalla* pyritään sotatilanteessa innostamaan omia, pelottamaan ja masentamaan vihollisia sekä hankkimaan liittolaisia. Sen keinoja ovat esimerkiksi tarinat vihollisten julmuuksista ja omien joukkojen sankaruuden korostaminen, usein yksittäisiä sankareita esiin nostamalla.
3. *Diplomaattisen propagandan* tavoite on ystävällisyyden tai vihamielisyyden herättäminen potentiaalisessa liittolaisessa tai uhrissa.
4. *Ideologinen propaganda* on Thomsonin mukaan yksi kiinnostavimmista ja vaarallisimmista propagandan muodoista. Se on kokonaisten ajatusrakennelmien levittämistä, ja Thomsonin mukaan siihen liittyy voimakas tunteisiin vetoaminen ja pyrkimys ihmisten mentaliteettien uudelleenrakentamiseen.¹¹

Edelleen Thomson jakaa propagandasanomien levittämisessä käytetyt vaikuttamistekniikat kolmeen luokkaan. Ensiksi *puhtaasti rationaalinen* propaganda, joka tosiasioita ja informaatiota loogisesti esittämällä pyrkii vetoamaan yleisön järkeen. Suostuttelu tapahtuu valitsemalla esitettäväksi propagandistin tarkoituksiin sopivia tosiasioita. Toiseksi propaganda voi olla *kvasirationaalista*, jolloin propagandisti pyrkii vahvistamaan mahdollisesti heikkoja argumenttejaan luomalla

⁹ Nykysuomen sanakirja 2002, 432.

¹⁰ Thomson, Oliver, *Mass persuasion in history: an historical analysis of the development of propaganda techniques*, Paul Harris, Edinburgh 1977, 7, 11-12

¹¹ Thomson 1977, 11-12. Näiden lisäksi Thomson jakaa propagandan *taloudelliseen, didaktiseen* ja *eskapistiseen* kategoriaan. Näiden soveltaminen tutkimukseeni ei nähdäkseni kuitenkaan tuota hedelmällisiä tuloksia.

Nimittäessäni tutkimuskohdettani propagandaksi en sisällytä nimitykseen arvoarvostelmaa. Arkikielessä propaganda koetaan nykyisin yleensä negatiiviseksi käsitteeksi, ja ymmärretään yksipuoliseksi, yleensä suorastaan valheelliseksi tiedottamiseksi. Espanjan sisällissodan aikoihin sanalla oli kuitenkin parempi maine, ja tutkimani toimijat saattoivat itsekin käyttää sitä tekemisistään. Tutkimukseni näkökulman kannalta on toisarvoista pohtia, oliko propagandistisessa tarkoituksessa levitetty informaatio paikkansa pitävää. Kokonaan en kuitenkaan tätä kysymystä sivuuta: mikäli virheellistä tietoa levitettiin, on mielestäni merkityksellistä selvittää, tehtiinkö niin tarkoituksella vai hyvässä uskossa.

Tutkimukseni pääpaino on Suomessa, mutta koska Espanjan sisällissota aiheutti valtavan maailmanlaajuisen reaktion, on jonkin verran tehtävä myös vertailua ulkomaiden tapahtumiin. Keskityn nimenomaan propagandaan – lehtikirjoitteluun, yleisötilaisuuksiin, kaunokirjallisuuteen, kuvataiteeseen ynnä muuhun – ja tutkin suomalaisten konkreettista osallistumista Espanjan sisällissotaan sekä sotaan liittyntä humanitaarista avustustoimintaa vain suhteessa propagandaan. Ajallisesti rajaan tutkimukseni Espanjan sisällissodan alusta heinäkuussa 1936 sen päättymistä huhtikuussa 1939 välittömästi seuranneisiin viikkoihin. Espanjan sisällissodan ajoittumisen lisäksi asiaan vaikuttaa se, että kesällä 1939 maailmanpoliittinen tilanne muuttui, eivätkä Espanjan sisällissodan aikana esitetyt näkökulmat olleet enää ajankohtaisia. Viimeistään kansanrintama-
aateen kuivuminen kokoon ja 23.8.1939 solmittu Saksan ja Neuvostoliiton
hyökkäämättömyyssopimus, niin sanottu Molotov-Ribbentrop – sopimus, muuttivat tilanteen lopullisesti¹³.

Luvussa 3 esittelen keskeisimmät propagandaa Espanjan tasavallan puolesta Suomessa levittäneet toimijat, sekä luon katsauksen siihen millä keinoin he sanomaansa levittivät. Luvussa 4 selvitän, mikä heidän sanomansa lopulta oli: mistä Espanjan sisällissodassa heidän näkemyksensä mukaan oli kysymys, ja miksi he uskoivat olevan tärkeää, että Suomessa levitettiin heidän näkökulmastaan oikeaa tietoa asiasta. Luvussa 5 tarkastelen, millaisen vastaanoton tämä sanoma sai suomalaisessa yhteiskunnassa, ja luvussa 6 esittelen tässä luvussa esitettyihin kysymyksiin löytämäni vastaukset.

¹³ Hobsbawm Eric, *Äärimmäisyyksien aika*, Osuuskunta Vastapaino, Tampere 1999, 209-212; Saarinen Hannes, *Demokratian kriisi ja toinen maailmansota*, teoksessa *Maailmanhistorian pikkujättiläinen*, WSOY, Porvoo 1988, 870.

Juliste 2. Emotionaalista propagandaa: italialaisen fasismin symbolia polkeva leijona takanaan tasavallan lippu.

Espanjankielinen teksti ”*España, cuyas seis letras sonoras restallan hoy en nuestra alma con un grito de guerra y mañana con una exclamación de júbilo y de paz*” (”Espanja, jonka kuusi sointuvaa kirjainta kaikuvat tänään sieluissamme taisteluhuutona ja huomenna riemun ja rauhan huudahduksena”)

Kuva julisteesta on haettu Tomas Capdevila Caveron ylläpitämältä *La Cucaracha Spanish Civil War 1936-1939 Site* [<http://lacucaracha.info/>] – www-sivustolta. Sama juliste kuuluu myös Työväen Arkiston kokoelmiin (Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto), mutta se on liian suurikokoinen valokuvattavaksi arkiston tiloissa.

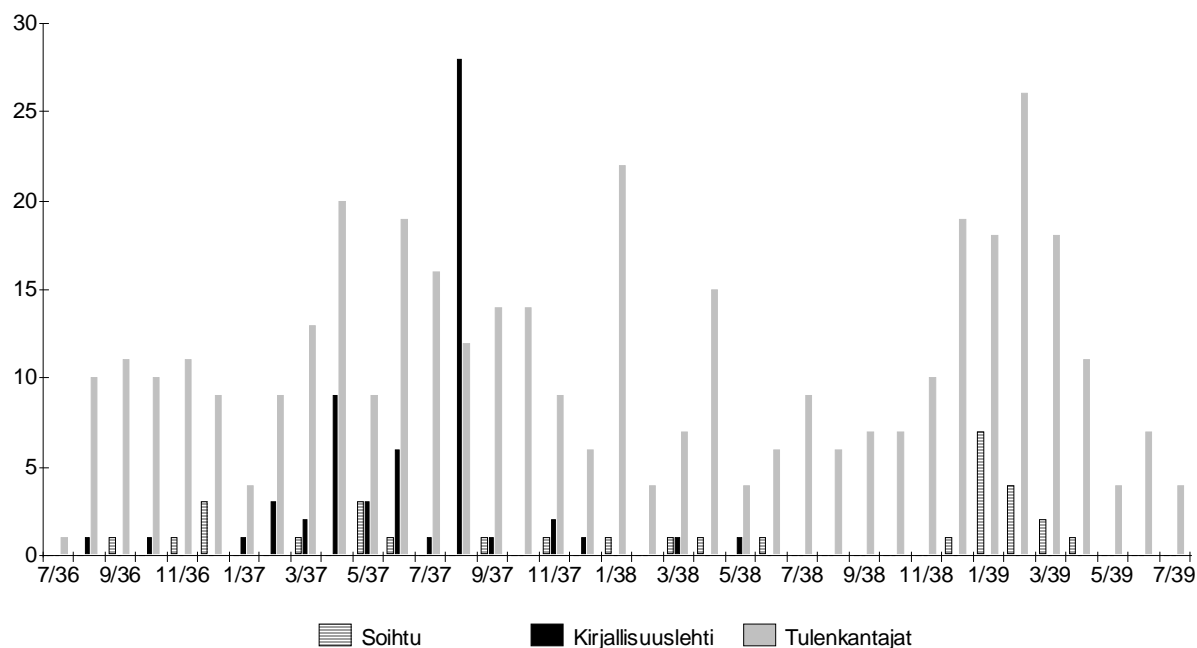
1.2 Lähteet

Tutkimuksen keskeisiä lähteitä ovat Espanjan sisällissotaan liittynyt sodan aikana julkaistu kirjallisuus sekä kolmen aikakauslehden – *Kirjallisuuslehden*, *Soihdun* ja *Tulenkantajien* – Espanjan sisällissotaan liittyneet kirjoitukset. Nämä olivat tärkeimmät tasavaltalaista propagandaa kirjallisessa muodossa julkaisseet lehdet, ja ne esitellään tarkemmin liitteessä 1. Juhlatilaisuuksien ohjelman sisältöä olen analysoinut toisaalta juhlista kirjoitettujen sanomalehtiartikkelien, toisaalta paikalla olleiden Etsivän Keskuspoliisin (EK) etsivien raporttien avulla. Esimerkiksi juhlapuheiden sisältö on niissä yleensä kuvattu pääpiirteissään samoin, silloin kun samasta puheesta on molemmat lähteet käytettävissä.¹⁴ Olen käynyt tilaisuuksien analysointia varten läpi Helsingissä, Jyväskylässä, Kotkassa, Porissa, Tampereella ja Turussa ilmestyneet sosiaalidemokraattiset sanomalehdet.

¹⁴ Vrt. esim. Sylvi-Kyllikki Kilven pitämän puheen kuvaus toisaalta *Mustikkamaan sunnuntai Espanjan taistelun 2-vuotisjuhlan merkeissä*, SSD 25.7.1938 ja toisaalta Ilmoitus 1346/25.7.1938, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

Lehtien avulla tavoitin 10 niistä 22:sta paikkakunnasta¹⁵ (kts. taulukko 1), ja 59 niistä 73:sta tilaisuudesta jotka luetellaan liitteessä 2. Koska yli jääneistä 14 tilaisuudesta olivat käytössäni EK:n raportit, ja koska näiden lähteiden perusteella pystyin muodostamaan yhtenäisen ja loogisen kuvan tilaisuuksista, en nähnyt tarpeelliseksi käydä läpi jokaista Suomessa vuosina 1936-1939 ilmestynyttä sosiaalidemokraattista lehteä.

Kuvio 1. Espanjan sisällissotaan liittyneiden artikkelien lukumäärät Soihdussa, Kirjallisuuslehdessä ja Tulenkantajissa heinäkuusta 1936 heinäkuuhun 1939. Lehtien erilaisen ilmestymistiheyden vuoksi tässä esitetään kuukausittaiset yhteismäärät. Kuvaajasta on havaittavissa kirjoittelun väheneminen kaikissa lehdissä vuoden 1938 aikana, ja uudelleen vilkastuminen vuodenvaihteesta 1938-39 alkaen. Muutoin uskon vaihtelun olleen satunnaista. Kirjallisuuslehden ilmestymisessä oli useita katkoksia, pisin toukokuusta marraskuuhun 1938. Lehden viimeinen numero ilmestyi 17.11.1938. Seuraavissa numeroissaan Soihtu kirjoitti Espanjan sisällissodasta enemmän kuin aiemmin. Kts. myös taulukko 3 liitteessä 1.

Olen käyttänyt lähteenäni Työväen Arkistossa säilytettäviä julisteita ja kuvia, joita esiteltiin Espanjan tasavallan tueksi järjestetyssä näyttelyssä. Olen liittänyt julisteet ja kolme kuvaa osaksi tätä tutkimusta. Propagandan vastaanottoa olen selvittänyt pääasiassa erilaisia poliittisia suuntauksia edustaneiden sanomalehtien kirjoitusten avulla. Tätä varten olen tutkinut IKL:laisen *Ajan*

¹⁵ Kaikki lehdet käsitelivät myös ilmestymiskaupunkinsa ympäristökuntien asioita, ja lisäksi Helsingissä ilmestynyt *Suomen Sosialidemokraatti* kirjoitti Lahden ja sen lähikuntien tapahtumista.

*Suunnan*¹⁶, edistyspuoluelaisen *Helsingin Sanomien*¹⁷, maalaisliittolaisen *Ilkan*¹⁸, SDP:n pää-äänenkannattajan *Suomen Sosialidemokraatin*¹⁹ sekä kokoomuslaisen *Uuden Suomen*²⁰ kirjoituksia. Arvokkaita lähteitä ovat olleet myös toimintaan osallistuneiden julkaistut ja julkaisemattomat muistelmat sekä muiden heistä kirjoittamat elämäkerrat.

Espanjan sisällissodasta ja sen aiheuttamasta kansainvälisestä reaktiosta on julkaistu lukemattomia tutkimuksia. Tätä työtä tehdessäni koin hyödyllisimmäksi ja selkeimmäksi perusteokseksi englantilaisen Hugh Thomasin alun perin 1960-luvulla kirjoittaman, ja sittemmin moneen kertaan uudistaman monumentaalisen tutkimuksen *The Spanish Civil War*. Myös Antony Beevorin samanniminen teos on ollut hyödyllinen taustatietojen täydentämisessä. Thomas, sisällissodan ja siihen liittyneiden kansainvälisten poliittisten tapahtumien minuutintarkan dokumentoinnin ohella, selittää sen ”miniatyyrimaailmansodaksi” ja kahden vastavallankumouksen sodaksi. Ensimmäisellä hän tarkoittaa ulkomaiden sekaantumista sotaan ja Espanjan sisällissodan osuutta toisen maailmansodan alla kiristyneessä maailmanpoliittisessa tilanteessa. Jälkimmäisellä Thomas tarkoittaa toisaalta kansallisten vastavallankumouksellista roolia perinteisten espanjalaisten arvojen, sellaisina kuin kansalliset itse ne kokivat, palauttajina ja uudenlaista Espanjaa tavoitelleen tasavallan kukistajana, toisaalta tasavallan sisäistä konfliktia sosiaaliseen vallankumoukseen pyrkineen ryhmän ja sisäistä vakautta tavoitelleiden, sodan voittamisen ensiarvoisuutta korostaneiden kesken. Beevorin ansioina pidän irtautumista sodasta jälkikäteen esitetyistä

¹⁶ Vuonna 1932 perustettu *Ajan Suunta* oli IKL:n pää-äänenkannattaja ja ilmestyi Helsingissä. Espanjan sisällissodan aikana se ilmestyi joka päivä, ja päätoimittajana oli Rauno G. Kallia. Lehti heijasti tarkasti IKL:n johdon näkemyksiä, marxilaisuuden ja parlamentarismien vastaisuutta. *Ajan Suunta* oli jatkuvassa polemiikissa jokseenkin kaikkien muiden aatesuuntien edustaneiden lehtien kanssa. *Suomen lehdistön historia 5: hakuteos Aamulehti - Kotka Nyheter: sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985*, Sanomalehtien Liitto ry., Paikallislehtien Liitto ry., Jyväskylä 1988, 23.

¹⁷ *Helsingin Sanomat* oli perustettu 1904. Espanjan sisällissodan aikana se oli edistyspuolueen äänenkannattaja, mutta päätoimittaja Eljas Erkko pyrki lehdensä avulla ohjaamaan myös puoluetta haluamaansa suuntaan. Se ilmestyi joka päivä, ja 1930-luvun lopulle tultaessa Erkko oli tarjoamalla sekä viihteellistä aineistoa että panostamalla journalistiseen tasoon *Helsingin Sanomista* pääkaupungin ylivoimaisesti suurilevikkisimmän lehden. Muihin lehtiin nähden selvästi paremmat taloudelliset resurssit mahdollistivat mm. vakituisten ulkomaan kirjeenvaihtajien lähettämisen, mihin harvat suomalaiset lehdet tuolloin pystyivät. *Suomen lehdistön historia 5* 1988, 130-131.

¹⁸ Vaasassa vuodesta 1906 alkaen ilmestynyt, Artturi Leinosen päätoimittama *Ilkka* oli Espanjan sisällissodan aikoihin Maalaisliiton epävirallinen päälehti ja ilmestyi päivittäin. Päätoimittaja Leinonen veti oikeistomaalaisliittolaista linjaa, jolla oli myös puolueen kenttäväen kannatus Etelä-Pohjanmaalla. *Suomen lehdistön historia 5* 1988, 173-174.

¹⁹ Helsingissä ilmestynyt, SDP:n omistama *Suomen Sosialidemokraatti* oli perustettu vuonna 1918, ja se ilmestyi Espanjan sisällissodan aikana päivittäin. Päätoimittajana oli Eino Kilpi. Puolueen vasemmisto oli 1930-luvulla jatkuvasti tyytymätön lehden tannerilaiseen linjaan. Lehti oli myös hankalassa taloudellisessa kilpailuasetelmassa huomattavasti varakkaamman *Helsingin Sanomien* kanssa, ja sen levikki oli 1930-luvulla laskussa. *Suomen lehdistön historia 7: hakuteos Savonlinna - Övermarks Tidning: sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985*, Sanomalehtien Liitto ry., Paikallislehtien Liitto ry., Jyväskylä 1988., 61-62.

²⁰ *Uusi Suomi* oli perustettu vuonna 1919, ja se oli kokoomuspuolueen päälehti. Espanjan sisällissodan aikoihin lehti oli kuitenkin päätoimittaja S.J.Pentin johdolla puolueen oikeistosiiven käsissä, toisin kuin kokoomuksen puoluejohto. Lehti ilmestyi päivittäin. *Uusi Suomi* oli *Suomen Sosialidemokraatin* tavoin jäämässä 1930-luvun lopulla levikiltään *Helsingin Sanomien* jalkoihin. *Suomen lehdistön historia 7* 1988, 204-205.

yksinkertaistuksista ja sodan selittämistä kolmen ideologisen vastakkainasettelun – oikeisto/vasemmisto, keskusvaltaisuus/alueellisuus ja autoritaarisuus/vapaamielisyys – kautta.

Myös Espanjan sisällissodan aiheuttamaa valtavaa kansainvälistä innostusta on tutkittu paljon. Kannaltani erityisen hyödyllinen teos oli Espanjan sisällissodan kansainvälistä propagandarintamaa ja jälkimainetta käsittelevä walesilaisen Robert Stradlingin *History and legend: writing the International Brigades*. Siinä käydään läpi niitä kuvia, joita Espanjan sisällissodasta rakennettiin sodan aikana ja sen jälkeen, ja niitä monia tarkoitusperiä joiden vuoksi niitä rakennettiin. Hänen esityksensä myös auttaa ymmärtämään sitä valtavaa pettymystä, jota monet tasavallan ystävät Espanjan ulkopuolellakin tunsivat, sekä sodan tappiollisen lopputuloksen että etenkin tappioon johtaneen kehityksen vuoksi.

Suomalaisten toimintaa Espanjan sisällissodan suhteen on aiemmin tutkittu jonkin verran. Lähimpänä omaa näkökulmaani lienee Tuulia Sirvion pro gradu *Vapaan Espanjan puolesta! Suomen vasemmisto ja Espanjan sisällissota 1936-1939*. Sirvion näkökulma on puoluekeskeisempi kuin omani, hänen keskeinen tutkimuskysymyksensä on Espanjan sisällissodan ja siihen liittyneen toiminnan merkitys vasemmistoryhmille ja niiden keskinäisille suhteille. Sirvion mukaan toiminnan merkitys oli suurinta kommunisteille, sillä se tarjosi laittomalle liikkeelle tilaisuuden ”kurkistaa maan pinnalle” ja saada yhteyksiä laillisiin järjestöihin. Lisäksi kommunistinen puolue pyrki Sirvion mukaan Espanjan avulla pääsemään kansan tietoisuuteen. Jossain määrin samanlaisia asioita Espanja merkitsi Sirvion mukaan myös SDP:n vasemmisto-oppositiolle. Sirvio on tulkinnut vasemmisto-opposition Espanjaan liittyneen toiminnan ennen kaikkea pyrkimyksiksi rakentamaan kansanrintamahengessä yhteistyötä niin oikealle, liberaalin porvariston suuntaan, kuin vasemmallekin, kommunistien kanssa. Sirvion valitseman puoluekeskeisen lähestymistavan seurausta lienee, että Espanjan sisällissota näyttäytyy hänen tutkimuksessaan lähinnä ideologisenä symbolina, jonka merkitys suomalaiselle vasemmistolle oli ennen kaikkea välineellinen. Sirvion työstä jää vaikutelma, että Suomessa ajettiin Espanjan avulla muita, Suomen sisäisiin asioihin liittyneitä tavoitteita.

Suomalaisten työväenjärjestöjen humanitaarista apua Espanjan sisällissodasta kärsineiden auttamiseksi on tutkinut Hannele Laitinen pro gradussaan *Espanjan lasten hyväksi: Suomalaisten työväen- ja rauhanjärjestöjen humanitaarinen apu Espanjaan sisällissodan aikana*. Laitinen on työssään osoittanut tärkeimmiksi avustuskampanjoiksi Suomen Sosialidemokraattisen Työläisaisten Liiton kolme rahankeräystä espanjalaisen lasten auttamiseksi (kts. myös luku 2.5.4). Niissä kerätyt

varat kanavoitiin nimenomaan tasavaltalaiseen Espanjaan. Siten avustuksessa oli humanitaarisen lisäksi myös poliittinen ulottuvuus, kuten Laitinen on työssään todennutkin. Laitisen mukaan humanitaarinen apu oli ainakin keräyksen toimeen panneelle Naisliitolle tärkeämpää kuin poliittisen kannan ottaminen Espanjan tasavallan hyväksi. Keräysten yhteydessä järjestettiin kuitenkin muun muassa juhlatilaisuuksia, joissa levitettiin propagandaa Espanjan tasavallan puolesta: Laitisen mukaan näin kuitenkin tapahtui ilman Naisliiton suoranaista myötävaikutusta. Laitinen katsoo, että Naisliitto pyrki Espanjaan liittyneessä toiminnassaankin pitämään etäisyyttä SDP:n johdon linjan vasemmalla puolella oleviin tahoihin, vaikka ottikin vastaan näiden tuen keräyksille. Hän on myös havainnut, että humanitaarinen apu sopi hyvin nimenomaan Naisliiton toimintakenttään työväenjärjestöjen ”työnjaossa”: se oli aiemminkin järjestänyt humanitaarisia rahankeräyksiä. Suomen keräysten tulokset jäivät suhteellisen laihoiksi verrattuna esimerkiksi pohjoismaisten naapurien Ruotsin ja Norjan vastaavien keräysten saavutuksiin. Tämän Laitinen on katsonut johtuneen siitä, että Suomessa keräyksiin osallistuivat harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta vain työvänliikkeen kannattajat, kun taas muissa pohjoismaissa keräys sai liikkeelle laajemmat kansalaispiirit.

Jyrki Juusela on käsitellyt suomalaisten osallistumista sotaan perusteellisessa teoksessaan *Suomalaiset Espanjan sisällissodassa*, jossa sivutaan myös propaganda- ja avustustoimintaa. Juusela on ansiokkaasti dokumentoinut monia tutkimusaiheeseeni liittyviä tapahtumia, mutta hänen näkökulmaansa suhteessa Suomen maaperällä tapahtuneeseen toimintaan voisi mielestäni luonnehtia enemmän journalistiseksi kuin historiatieteelliseksi. Hänen tutkimuksensa kohteenahan ovatkin ensisijaisesti olleet Espanjassa taistelleet suomalaiset ja heidän kohtalonsa. Lisäksi suomalaisen lehdistön suhdetta Espanjan sisällissotaan sekä suomalaisten osallistumista siihen on käsitelty useissa opinnäytteissä.

Suomalaisen yhteiskunnan ja työväenliikkeen tilaa 1930-luvun lopulla olen selvittänyt useiden tutkimusten avulla, kannaltani merkittävimpinä mainittakoon Timo Soikkasen *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus?*, Hannu Soikkasen SDP:n historia *Kohti kansan valtaa* sekä Kimmo Rentolan *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1944*. Useista lukemistani propagandatutkimuksista käyttökelpoiseksi havaitsin yllä mainitun Oliver Thomsonin historiallisen analyysin *Mass Persuasion in History*.

2. Espanjan sisällissota ja Suomi 1936-1939

2.1 Espanjalaisesta konfliktista maailmansodan esinäytökseksi

Espanjan sisällissota alkoi puhtaasti espanjalaisena konfliktina ja sen aiheuttivat Espanjan sisäiset ongelmat. Antony Beevorin mukaan sota voidaan selittää kolmen espanjalaista yhteiskuntaa jakaneen vastakkainasettelun kautta: vasemmisto – oikeisto, keskusvalta – alueelliset itsehallintopyrkimykset sekä autoritaarisuus – liberaalisuus. Voi tuskin sanoa, että sota olisi syttynyt yllättäen. Espanjalainen yhteiskunta oli ollut enemmän tai vähemmän kiehumistilassa jo kymmenien vuosien ajan. Maa oli muuttunut kuningaskunnasta tasavallaksi vain viisi vuotta ennen sodan syttymistä, vuonna 1931. Tuolloinkaan kuningas Alfonso XIII ei ollut muodollisesti luopunut kruunusta, vaikka lähtikin maanpakoon. Sotaa edeltänyttä tasavallan viisivuotiskautta leimasivat jatkuvat lakot, mielenosoitukset, poliittiset väkivaltaisuuudet ja jopa murhat. Silmiinpistävin ongelma espanjalaisessa yhteiskunnassa oli valtava elintasokuilu maaseudun suurmaanomistajien ja rutiköyhien maatyöläisten välillä. Tämä vastakkainasettelu purkautui usein köyhälistön väkivaltana maanomistajia sekä kirkkoa kohtaan: monet maatyöläiset näkivät papiston rikkaiden etuja ajavana sorron välikappaleena. Tasavallan ensimmäinen hallitus yritti rauhoittaa maaseutua ja parantaa maaseutuköyhälistön asemaa maareformilla. Muutos oli kuitenkin hidas, ja vuonna 1934 valtaan noussut oikeistohallitus pysäytti reformin kokonaan. Muitakin jännitteitä espanjalaisessa yhteiskunnassa oli. Esimerkiksi Kataloniassa ja Pohjois-Espanjan baskiväestön keskuudessa nauttivat huomattavaa kannatusta ryhmät, jotka vaativat Espanjasta irtautumista tai vähintään alueellista itsehallintoa.²¹

Elokuussa 1936 solmittiin Ison-Britannian ja Ranskan hallitusten aloitteesta kansainvälinen puuttumattomuussopimus, jonka tarkoituksena oli estää ulkomaiden sekaantuminen Espanjan sotaan ja sodan laajeneminen Euroopan- tai maailmanlaajuisiksi konfliktiksi. Sopimuksen toteuttamista valvomaan kokoontui Lontoossa kansainvälinen puuttumattomuuskomitea²². Sopimukseen liittyivät ja komiteaan osallistuivat kaikki Euroopan maat ääripuolueetonta Sveitsiä lukuun ottamatta. Komitean tavoitteena oli estää ulkomaiden sekä ulkomaalaisten osallistuminen Espanjan sisällissotaan sekä pysäyttää asetoimitukset kummallekin sodan osapuolelle.

²¹ Beevor 1999 409-420; Helminen 1994 35-49.

²² Komitea käytti itsestään englanninkielistä nimeä ”International Committee for the Application of the Agreement regarding Non-Intervention in Spain”, ”Kansainvälinen komitea puuttumattomuutta Espanjassa koskevan sopimuksen toteuttamiseksi”. Tekstini luettavuuden nimissä käytän työssäni nimityksiä ”kansainvälinen puuttumattomuuskomitea”, ”puuttumattomuuskomitea” ja ”komitea”.

Tavoitteissaan se epäonnistui täysin. Espanjan sisällissotaan sekaantuneet ulkovallat eivät osoittaneet minkäänlaista kunnioitusta komiteaa kohtaan, ja esimerkiksi Ison-Britannian ja Ranskan edustajille näytti olevan tärkeintä säilyttää illuusio siitä että Espanjan sodan suhteen olisi yritetty tehdä jotakin. Englantilaisen historioitsijan Hugh Thomasin sanoin komitea sodan kuluessa ”kehittyi välttelystä tekopyhyteen”²³. Edes komitean Espanjan rajoille ja rannikolle asettama kansainvälisten tarkkailijoiden verkosto ei onnistunut estämään aseiden ja joukkojen toimituksia maahan. Komitea ja sen luoma valvontajärjestelmä eivät kyenneet edes toimimaan tasapuolisesti, vaan käytännössä niistä koitui etua kansallisille. Asevientikielto nimittäin haittasi tasavaltaa huomattavasti enemmän, koska suurin osa Espanjan sotaa edeltäneestä armeijasta asevarastoiheen siirtyi sodan syttyessä kansallisten puolelle. Kansallisten tukijoilla myös oli hyvät mahdollisuudet kiertää valvontakoneistoa Saksan ja Italian sotalaivastojen suojissa²⁴. Komitean toiminta näivettyi rahan puutteeseen ja jäsenten keskinäiseen vihamielisyyteen jo syksyn 1937 kuluessa. Esimerkiksi keväällä 1938 se ei pitänyt ainuttakaan istuntoa. Komitea lakkautti itsensä kuitenkin vasta sodan päättymisen jälkeen, 20.4.1939.²⁵ Jälkikäteen puuttumattomuuskomiteaa on pidetty lähinnä varoittavana esimerkkinä siitä miten rauhaa ei voi turvata.²⁶

Puuttumattomuuspyrkimyksistä huolimatta Espanjan sisällissota muuttui jo aivan alkuvaiheessa kansainväliseksi konfliktiksi. Kansalliset sekä Saksan ja Italian autoritaariset hallitukset näkivät toisissaan aateveljen. Hitler ja Mussolini toivoivat saavansa kansallisesta Espanjasta liittolaisen kiistoissaan Ranskan ja Ison-Britannian kanssa. Varsinkin Saksalle oli myös tärkeää varmistaa espanjalaisen rautamalmin tuonti. Lisäksi saksalaiset upseerit tarttuivat innokkaasti mahdollisuuteen kokeilla uusia aseitaan tositoimissa. Kansallisten joukoissa olikin koekäytössä saksalaisia lentokone- ja panssarivaunutyyppisiä, jotka myöhemmin tulivat kuuluisiksi toisessa

²³ ”[The Non-Intervention Committee] was to graduate from equivocation to hypocrisy”, Thomas 2001, 382.

²⁴ Valvontakomission valvojat kokivatkin työnsä usein turhauttaviksi: suomalainen vänrikki Jorma Pasanen sanoi haastattelussa vuonna 1996: ”Meitä oli aika iso porukka tyhjänpäiväisessä hommassa.” Home Marko, *Kansainväliset prikaatit Espanjan sisällissodassa 1936-1939 – Spontania idealismia vai Kominternin koordinoimaa valtopoliittikka?*, Yleisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1996, 29.

²⁵ Beevor 1999, 297, 354, 379; Home 1996, 26-30; Juusela Jyrki, *Suomalaiset Espanjan sisällissodassa 1936-1939*, Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 2003, 44-51; Nevakivi Jukka, *Ensimmäiset rauhanturvaajamme. Espanjan sisällissodan kansainvälinen puuttumattomuuskomitea 1936-39*, *Ulkopolitiikka* 4/1987, 109-111, 109-111; Thomas 2001, 382-385, 549-550, 563-564, 917; Waarala Maria, *Suomi ja kansainvälinen puuttumattomuuskomitea Espanjan sisällissodan aikana 1936-1939*, Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1989, 53-56. Mielenkiintoisena vertailukohtana puuttumattomuuskomiteaan mainittakoon 1990-luvulla Jugoslavian hajoamissodissa julistettu kaikkia sodan osapuolia koskenut asevientikielto. Samoin kuin Espanjan tapauksessa yli 50 vuotta aiemmin, se koitui yhden sodan osapuolen eduksi, nimittäin serbialaisten joukkojen, joiden kontrollissa oli voimakas ja hyvin varustettu Jugoslavian liittoarmeija. Esim. Marita Vihervuoren mukaan asevientikielto oli serbeille kuin lottovoitto. Jugoslavian hajoamisesta ja asevientikiellon vaikutuksista esim. Rieff David, *Slaughterhouse. Bosnia and the Failure of the West*, Vintage, Lontoo 1995, 25-32; Vihervuori Marita, *Tervetuloa helvettiin. Väләhdьksiä Jugoslavian perintösodasta*, Otava, Helsinki 1999, 204.

²⁶ Nevakivi 1987, 109.

maailmansodassa. Tutkimus on kuitenkin osoittanut virheelliseksi tasavaltalaisten sodan aikana esittämän väitteen, että kansallismieliset upseerit olisivat saaneet jo ennen kaappaukseen ryhtymistään lupauksen Italian ja Saksan sotilaallisesta tuesta. Myös Portugalin diktaattori Antonio de Oliveira Salazar tarjosi kansallisille kaiken avun minkä pystyi: hän nimittäin pelkäsi tasavallan mahdollisen voiton naapurimaassa johtavan demokratian kiusallisten aatteiden leviämiseen omaan valtakuntaansa.²⁷ Kansalliset saivat heti sodan alettua aseita ja sotilaita niin Italiasta kuin Saksastakin. Francon armeijassa taisteli, enemmän tai vähemmän vapaaehtoisesti, enimmillään 40000-50000 italialaista, 10000 saksalaista sekä tuhansia portugalilaisia.²⁸ Lisäksi ehkä noin tuhat sotilasta muista maista taisteli Francon puolella – joukossa ainakin neljätoista suomalaista.²⁹

Tasavaltaa avustivat Neuvostoliitto, Meksiko ja sodan alkuvaiheessa myös Ranska. Meksikon resurssit avustamiseen olivat kuitenkin hyvin rajalliset, ja Ranska lopetti avunannon pian sodan alkamisen jälkeen puuttumattomuuskomiteaan liityttyään. Niinpä Neuvostoliitto jäi tasavallan ainoaksi merkittäväksi ulkomaiseksi tukijaksi. Se toimitti Espanjaan aseita, mutta ei sotilaita, lukuun ottamatta vähäistä määrää kouluttajia ja asiantuntijoita. Neuvostoliittolaisetkin upseerit toki ilahtuivat mahdollisuudesta testata uutta aseteknologiaansa käytännössä. Neuvostoliiton diktaattori Josif Stalin oli kiinnostunut Espanjan tasavallan auttamisesta vain sikäli kuin se palveli Neuvostoliiton ulkopoliittisia tavoitteita. Neuvostoliitto myös käytti asetoimituksiaan keppinä ja porkkanana lisätäkseen Espanjan kommunistisen puolueen vaikutusvaltaa, ja siten myös omaa vaikutusvaltaansa tasavaltalaisessa Espanjassa. Jopa Neuvostoliiton omat sotilasasiantuntijat kokivat Neuvostoliiton ja Kominternin edustajien käyttäytyneen ikään kuin tasavalta olisi ollut Neuvostoliiton siirtomaa.³⁰

Vaikka Neuvostoliitto ei lähettänytkaan joukkojaan sotaan, Espanjan tasavalta sai ulkomaisia sotilaita: niin sanotut kansainväliset prikaatit. Prikaatit organisoivat Kommunistinen Internationaali (Komintern), joka käytännössä oli Neuvostoliiton kontrollissa. Monien maiden kommunistipuolueet jopa käskivät jäseniään värväytymään prikaateihin: ”vapaaehtoisen” käsitettä on siis hieman

²⁷ Beevor 1999, 164; Thomas 2001, 343, 339-341, 344-347, 933-944; Ainakin Italian tapauksessa osittainen motiivi Espanjan asioihin sekaantumiseksi saattoi olla jopa itsetarkoituksellinen valtakunnan sotatilassa pitäminen. Mussolinin tiedetään sanoneen Espanjan sisällissodan aikana: ”Kun sota Espanjassa on ohi, minun on löydettävä jotakin muuta: italialainen luonne on muokattava taistelulla”. Thomas 2001, 340.

²⁸ Thomas 2001, 934-944.

²⁹ Thomas 2001, 939. Tähän joukkoon kuului muun muassa ranskalaisia oikeistolaisia, katolisia irlantilaisia sekä joitakin latinalaisamerikkalaisia. Francon puolesta taistelleiden suomalaisten pääasiallinen motiivi näyttää olleen toisiinsa sulautunut venäläisvastaisuus ja antikommunismi. Suomalaisista Francon puolella kts. Juusela 2003, 340-372, 419.

³⁰ Beevor 1999, 176-185; Home 1996, 67-68, 74-78; Thomas 2001, 628-629, 940-944.

venytettävä, jos sen katsotaan sopivan kaikkiin Espanjan tasavallan joukoissa taistelleisiin ulkomaalaisiin. Kominternin roolista huolimatta läheskään kaikki prikaateihin värväytyneet eivät olleet kommunisteja. Prikaateissa taisteli kaikkiaan noin 35000 miestä, kuitenkin yhdellä kertaa enimmillään korkeintaan 18000. Lisäksi noin 5000 ulkomaalaista taisteli muissa tasavallan armeijan yksiköissä. Suurin yksittäinen kansallisuus prikaateissa olivat ranskalaiset, joita oli noin 10000. Toiseksi eniten oli saksalaisia, noin 5000: nämä olivat kotimaastaan kansallissosialistien valtaantumisen 1933 jälkeen paenneita kommunisteja ja muita poliittisista syistä maanpakoon lähteneitä. Monet heistä olivat ennen Espanjaan tuloaan oleskelleet Neuvostoliitossa. Sama koski italialaisia, joita prikaateissa oli yli 3000. Huomattava määrä prikaatilaista tuli myös muun muassa Yhdysvalloista, Isosta-Britanniasta ja Puolasta.³¹ Prikaatien upseeristo koostui käytännöllisesti katsoen kokonaan kommunisteista. Monet olivat ennen Espanjan sisällissotaa Neuvostoliitossa oleskelleita emigranttikommunisteja. Sodan jatkuessa prikaatien sotilaallinen merkitys pieneni jatkuvasti niiden kärsiessä raskaita tappioita ja tasavallan saadessa vähitellen oman kutsuntajärjestelmänsä toimintaan. Tasavallan pääministeri Juan Negrín ilmoittikin Kansainliiton kokouksessa syyskuussa 1938, että kansainväliset prikaatit vedettäisiin pois Espanjasta. Kyseessä oli ennen kaikkea yritys saavuttaa propagandavoitto ja lisätä kansainvälistä painetta myös kansallisten riveissä taistelleiden ulkomaalaisten poistamiseksi rintamilta. Tätä tavoitetta ei saavutettu, vaikka prikaatit kotiutettiin Espanjasta vuoden 1938 lopulla. Kotiutuksen organisoivat Kansainliiton asettama sotilaskomissio, jonka johtaja oli suomalainen kenraali Bruno Jalander.³²

Ulkomainen apu sen paremmin tasavallalle kuin kansallisellekaan ei ollut ilmaista. Siitä maksettiin niin rahalla kuin poliittisestikin. Kansallisella puolella ei sodan alkaessa ollut juurikaan rahavaroja. Niinpä sekä Saksa että Italia myivät Francolle aseita luotolla. Lisäksi eräät yhdysvaltalaiset öljy-yhtiöt toimittivat kansallisille öljyä luotolla – Yhdysvaltain laki kielsi sotatarvikkeiden myynnin sotaa käyviin maihin, mutta öljyä ei pidetty sellaisena. Nämä velat Francon uusi Espanja joutui maksamaan takaisin viimeistä pesettä myöten. Viimeinen lyhennys Italialle maksettiin vasta vuonna 1967. Sotavelkojen maksu heikensi entisestään Espanjan horjuvaa taloutta. Maan 1900-luvun pahin talouslama ajoitetaankin vuosiin 1936-1950.³³

Tasavalta sen sijaan joutui maksamaan saamistaan neuvostoliittolaisista aseista käteisellä. Espanjan keskuspankin kulta oli tasavallan käsissä. Kyseessä oli valtava, maailman neljänneksi suurin

³¹ Home 1996, 41-51, 61-65; Thomas 2001, 940-944.

³² Home 1996, 52-61, 71-72; Juusela 2003, 77, 276-278; Nevakivi 1987, 110-111; Thomas 2001, 829.

³³ Helminen 1994, 58; Home 1996, 25; Thomas 2001, 502, 937-940.

kultavaranto. Se siirrettiin käytännöllisesti katsoen kokonaan Moskovaan lokakuussa 1936 – salaa. Kultavarannolla maksettiin niin Neuvostoliiton ase- ja öljytoimitukset tasavallalle kuin Kominternin salaa toimineiden asekauppioiden ostokset eri puolilla maailmaa.³⁴ Isobritannialainen historioitsija Hugh Thomas on todennut, että maksutavat kertovat jotakin toisaalta kansallisten ja toisaalta tasavallan liittolaisten asenteesta sodan osapuoliin. Saksa ja Italia tuskin olisivat antaneet Francolle valtavia luottoja, elleivät olisi uskoneet kansallisten voittoon, ja maksun saadakseen niiden oli varmistettava hänen voittonsa. Neuvostoliitto taas oli jo saanut maksun avustaan tasavallalle, kävi sodassa kuinka tahansa.³⁵ Kaiken lisäksi sen saama maksu oli paljon suurempi kuin toimitetun materiaalin todellinen arvo, sillä aseiden arvo laskettiin täysin mielikuvituksen valuttakurssin mukaan. Näin Neuvostoliitto itse asiassa varasti Espanjan tasavallalta valtavia rahasummia.³⁶

Avusta jouduttiin maksamaan myös poliittinen hinta. Kenties Francon onneksi Saksa ja Italia kuitenkin hävisivät toisen maailmansodan, ja Espanjan paineet toimia niitä miellyttävällä tavalla lakkasivat vuonna 1945. Kuitenkin jo sisällissodan aikana kansalliset joutuivat esimerkiksi säättämään uuden kaivoslain, joka salli huomattavasti aiempaa suuremman ulkomaisen omistuksen Espanjan kaivosyhtiöissä. Tämä palveli ennen kaikkea Saksan etuja. Italia myös vaati sotilastukikohtia Espanjasta, siltä varalta että joutuisi sotaan Ranskan kanssa. Francon liittolaisilleen tekemät myönnytykset olivat ennen kaikkea kauppapoliittisia, muuten kansallisen Espanjan sisäisiin asioihin ei juuri puututtu.³⁷

Sen sijaan tasavallan puolella ulkomaisten tukijoiden, siis Neuvostoliiton, vaikutus sisäisiin asioihin oli suuri. Neuvostoliittolaiset neuvonantajat johtivat tasavallan armeijaa välittämättä aina edes informoida toimistaan tasavallan puolustus- ja ilmailuministereitä tai espanjalaisia kenraaleja. Varsinkin armeijassa, mutta myös siviilihallinnossa, kommunistisen puolueen jäsenkirjasta tuli sodan pitkittyessä yhä tärkeämpi edellytys merkittävään asemaan nousemiselle. Ajoittain tasavalta joutui käytännössä toimimaan kuten Neuvostoliiton satelliittivaltio, ja kommunistien kasvavaa vaikutusta vastustaneet nujerrettiin tarvittaessa väkivalloin. Toukokuun 1937 katutaisteluissa Barcelonassa kommunistit löivät anarkosyndikalistit, joiden vaikutus etenkin Kataloniassa oli ollut suuri. Saman vuoden syyskuussa eliminoitiin kommunistien kanssa kannatuksesta kilpaillut marxilainen, mutta Kominterniin kuulumaton POUM-puolue. Puoluetta syytettiin vehkeilystä

³⁴ Home 1996, 34-36; Thomas 2001, 940-944.

³⁵ Thomas 2001, 937.

³⁶ Radosh Ronald & Habeck, Mary R. & Sevostianov Grigory (toim), *Spain Betrayed The Soviet Union and the Spanish Civil War*, Yale University Press, New Haven 2001, xvii. Espanjan tasavallan kanssa käymässään kaupassa Neuvostoliitto laski ruplan arvoksi 0,4 Yhdysvaltain dollaria, kun virallinen kurssi oli n. 0,19 \$.

³⁷ Helminen 1994, 58; Thomas 2001, 716, 807.

Francon hyväksi, ja sen johtaja Andrés Nin joutui kommunistien murhaamaksi. Kommunistien tukema hallitus myös pysäytti yhteiskunnallisen vallankumouksen, johon etenkin anarkistit sodan alkaessa ryhtyivät – itse asiassa tapahtui niin, että proletariaatin vallankumous estettiin kommunistien tuella. Tällainen sisällissota sisällissodan sisällä ei tietenkään ollut omiaan parantamaan tasavaltalaisten taistelukykyä ja –tahtoa.³⁸

Vaikka kansallisten puolella oli yhtä paljon keskenään kilpailevia poliittisia ryhmiä kuin tasavallassakin, falangi onnistui kokoamaan ne yhteiseen taisteluun. Tasavallassa ei ollut ryhmää, joka tässä olisi onnistunut. Kansallinen armeija ei ollut suurempi kuin tasavallan, eikä edes oleellisesti paremmin varustettu ennen kuin sodan loppuvaiheessa. Se oli kuitenkin ylivoimaisesti paremmin johdettu. Suurin osa Espanjan armeijan upseeristosta siirtyi kansallisten puolelle. Merkittävää oli myös se, että kansalliset onnistuivat värväämään Espanjan siirtomaavyöhykkeeltä Marokosta palkkasotureiksi sotakokemusta omaavia berbereitä, jotka monissa taisteluissa pyyhkäisivät kouluttamattomat tasavaltalaisjoukot tieltään. Kansalliset myös saivat enemmän hyötyä ulkomaisesta avustaan. Erinomaisesti koulutetut ja johdetut saksalaiset sekä italialaiset sotilaat olivat huomattavasti voimakkaampi armeija kuin kansainvälisten prikaatien sekalainen lauma. Ratkaiseva merkitys oli sillä, että Portugali salli aivan sodan alussa kansallisten käyttää aluettaan yhteydenpitoon: sodan syttyessä kansallisten tukialue oli jakautunut kahteen osaan. Koko sodan ajan aloite pysyikin kansallisilla, jotka pakottivat tasavaltalaiset jatkuvasti perääntymään. Tasavalta kyllä onnistui yksittäisissä taisteluissa pysäyttämään Francon joukkojen etenemisen, muttei kyennyt milloinkaan kääntämään sodan kulkua: sen taistelu oli koko ajan puolustustaistelua ja voitoillaan se voitti vain aikaa.³⁹

2.2 ”Valon taistelu pimeyttä vastaan”: ulkomaiset reaktiot Espanjan sisällissotaan

Ulkovallat pysyttelivät yleensä hallitustasolla puolueettomina Espanjan sisällissodan suhteen. Poikkeuksia oli vain muutama, ne tosin olivat sitäkin huomattavampia. Lehdistön, poliittisten puolueiden, ammatti- ja muiden järjestöjen sekä niin sanotun yleisen mielipiteen tasolla tilanne oli aivan toinen. Euroopassa ja Yhdysvalloissa useimmat poliitikot, ammatti- ja muut järjestöt,

³⁸ Home 1996, 74; Thomas 2001, 635-642; 683-685, 754.

³⁹ Thomas 2001, 346, 910-919.

lehtimiehet ja –naiset, kulttuurihenkilöt sekä muut niin sanotut mielipidevaikuttajat ottivat ainakin jonkinlaisen julkisen kannan Espanjan sisällissodan suhteen. Harvat pysyivät puolueettomina.⁴⁰

Esimerkiksi Ison-Britannian ja Ranskan kirjailijapiireissä Espanjan sota nähtiin usein ”valon taisteluna pimeyttä vastaan”⁴¹. Erimielisyys vallitsi lähinnä siitä, kumpi puoli edusti valoa, kumpi pimeää. Tasavalta sai Euroopan ja Pohjois-Amerikan demokraattisissa maissa yleensä osakseen enemmän sympatiaa kuin kansalliset. Muun muassa Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa ja Ruotsissa perustettiin erityisiä järjestöjä, joiden tehtävänä oli tukea Espanjan tasavaltaa rahankeräyksillä ja tiedotustoiminnalla. Kaikkein voimakkaimmin mielipiteet jakautuivat Ranskassa, onhan se Espanjan naapurimaa ja sen poliittinen tilanne muistutti Espanjan tilannetta ennen sodan syttymistä: Ranskassakin oli vallassa vasemmisto-keskustalainen kansanrintamahallitus, johon oikeistoryhmät suhtautuivat hyvin penseästi.⁴²

Ulkomaiset vasemmisto- ja liberaalipiirit asettuivat yleensä tasavallan puolelle. Kaikkein voimakkaimmin tasavaltalaislippua heiluttivat kommunistit. Vuodesta 1935 alkaen noudattamansa kansanrintamapolitiikan mukaan kommunistit pyrkivät muodostamaan sosiaalidemokraattien⁴³, liberaalien ja ylipäättään kaikkien äärioikeiston vastaisten liikkeiden kanssa niin sanottuja fasismin vastaisia kansanrintamia. Koska Espanjan tasavaltalaishallitus oli ensimmäinen missään maassa valittu kansanrintamahallitus, ja koska Espanjan tasavaltaa kohtaan tunnettu verrattain laaja sympatia tarjosi kommunisteille tilaisuuden kansanrintamahengen nostattamiseen, on luonnollista että Espanjan sisällissota oli kaikille maailman kommunisteille lähes pyhä sota. Toisaalta juuri kommunistien voimakas tuki tasavallalle aiheutti myös varautuneisuutta Espanjan tasavaltaa kohtaan: monet tasavallalle sinänsä myötämieliset henkilöt kokivat kommunistit aivan yhtä vastenmielisinä kuin fasistit ja Espanjan kansallisetkin⁴⁴. Varsinkin niin sanotut älymystöpiirit

⁴⁰ Esim. Stradling Robert, *History and Legend Writing the International Brigades*, University of Wales Press, Cardiff 2003, 1-21; Thomas 2001, 332-335, 347-356. Tämä koskee sellaisia maita, joissa Espanjan sotaa koskevien mielipiteiden muodostaminen ja julkinen ilmaiseminen oli mahdollista ja jotakuinkin turvallista. Esimerkiksi Neuvostoliitossa, Saksassa ja Italiassa näin ei suinkaan ollut.

⁴¹ ”A battle of light against darkness” englantilaisen runoilijan Cecil Day Lewisin sanoin. Lewisille valoa edusti tasavalta. Lainaus Thomas 2001, 333.

⁴² Thomas 2001, 324, 326, 332-335; Juusela 2003, 95-97.

⁴³ Käytän sosiaalidemokraattisesta aatteesta ja politiikasta tässä esiintyvää kirjoitusmuotoa, jossa ensimmäisen i:n jälkeen on pitkä a, sillä se vastaa sanan suomenkielistä ääntymistä. Erisnimien, kuten Suomen sosialidemokraattisen puolueen ja sen pää-äänenkannattaja Suomen sosialidemokraatin, kyseessä ollessa käytän tietenkin alkuperäistä muotoa, samoin muiden kirjoituksia suoraan lainatessani.

⁴⁴ Esimerkiksi kansainvälisissä prikaateissa taistellut englantilainen kuvanveistäjä Jason Gurney, joka ei ollut kommunisti vaan omien sanojensa mukaan ”todellinen vanhanajan radikaali”, kuvasi tuntemuksiaan seuraavasti:

Itselleni, ja monille minun kaltaisilleni, siitä [Espanjan sisällissodasta] tuli demokratian ja fasismin välisen taistelun symboli. Tajusin toki, että kommunistit käyttivät hyväkseen sodan tarjoamat

asettuivat joka tapauksessa enimmäkseen tasavallan puolelle, joskaan eivät yhtenä miehenä.⁴⁵ Myös niin sanottu yleinen mielipide, sellaisissa maissa joissa sellaisen muodostuminen sallittiin, näyttää olleen enemmän tasavallan kuin kansallisten puolella.⁴⁶

Myös kansallisilla oli kuitenkin kannatusta niin Pyreneiden pohjoispuolisessa Euroopassa kuin Atlantin takanakin. Hitlerin ja Mussolinin ohella vaikutusvaltaisin Francon tukija lienee ollut paavi Pius XI, joka tuomitsi tasavaltalaisten joukkojen kirkkoon ja papistoon kohdistuneen väkivallan jyrkästi. Tasavallan joukkoja ajoi ”todella saatanallinen viha Jumalaa kohtaan”, sanoi paavi syyskuussa 1936, ensimmäisessä Espanjan sisällissotaa koskeneessa puheessaan. Tasavallan puolella tapahtui etenkin sodan alussa raakoja kirkkoon, papistoon ja luostareihin kohdistuneita väkivallantekoja, joissa tuhannet papit, munkit ja nunnat menettivät henkensä. Kyseessä eivät olleet yksittäiset ylilyönnit, vaan järjestelmällinen ja suunniteltu väkivalta, vaikka tasavallan hallitus sanoutuikin irti siitä. Kirkkoon kohdistunut väkivalta tasavallassa olikin ehkä tärkein yksittäinen tekijä, joka ulkomailla herätti sympatiaa kansallisia kohtaan⁴⁷. Kansalliset luonnollisesti pyrkivät propagandassaan vetoamaan uskonnollisiin piireihin. Vähemmän meteliä pidettiin siitä, että myös kansalliset olivat ampuneet pappeja: etenkin baskialueilla osa papistosta kannatti tasavaltaa, ja sai maksaa siitä hengellään kotiseutunsa jouduttua kansallisten käsiin. Monet oikeistolaiset näkivät, että Franco oli palauttamassa järjestyksen Espanjaan monarkian sekasortoisten viimeisten vuosikymmenten ja vielä sekasortoisemman tasavallan kauden jälkeen. Toisille riitti jo se, että kansalliset taistelivat kommunisteja vastaan. Jotkut taas uskoivat, että heidän espanjalaisiin kaivosyhtiöihin sijoittamansa rahat olisivat paremmassa turvassa kansallisten hallitsemassa Espanjassa kuin tasavallassa, joka osoitti ikävää taipumusta sosialistisiin aatteisiin ja kansallistamiseen. Vaikka muun muassa monet merkittävät sanomalehdet asettuivatkin kansallisten

mahdollisuudet omien tavoitteidensa edistämiseen, mutta jos minun piti liittoutua heidän kanssaan taistellakseni fasismiin tyranniaa vastaan, olin valmis tekemään sen ja kohtaamaan aikanaan siitä seuraavat ongelmat. Kyseessä oli ristiretki meidän sukupolvemme saraseeneja, fasisteja vastaan. Gurney Jason, *Ristiretki Espanjassa*, Desura, Helsinki 2000, 12.

⁴⁵ Jackson Michael, *Fallen Sparrows: the International Brigades in the Spanish Civil War*, The American Philosophical Society, Philadelphia 1994, 25-28; Thomas 2001, 332-335.

⁴⁶ Suuntaa-antavina voitaneen pitää Isossa-Britanniassa sodan aikana tehtyjen mielipidetiedustelujen tuloksia. Kansallisille edullisimmassakin vain 14% briteistä ilmoitti katsovansa, että Francon hallitusta tulisi pitää Espanjan laillisena hallituksena, 86% oli toista mieltä. Maaliskuussa 1938 57% briteistä ilmoitti sympatioidensa olevan tasavallan puolella, 36% tahtoi olla puolueettomia ja vain 7% ilmoitti kannattavansa kansallisia. Vuoden 1939 alussa peräti 72% ilmaisi tukensa tasavallalle, vain 9% kansallisille. Mielipidetiedustelujen tulokset tuskin olivat kovin tarkkoja, mutta jotain tasavallan murskaavasta ylivoimasta kaikissa tiedusteluissa voi toki päätellä. Thomas 2001, 853.

⁴⁷ Helminen 1994, 61; Thomas 2001, 257-262, 385-386, 495-496, 574-575, 747, 901. Huomattava osa Francon puolesta taistelleista ulkomaalaisista oli uskonnollisia katolisia, muun muassa noin 600 kenraali O'Duffyn johtamaa irlantilaisista. Kansallisten ja Espanjan katolisen kirkon suhde oli hyvin läheinen: Francon Espanjassa koululaitos oli käytännössä kirkon käsissä, ja jo sodan aikana kansallisten hallitsemilla alueilla mitätöitiin tasavallan aikana voimaan astuneet siviiliavioliitot ja avioerot.

puolelle, ei Länsi-Euroopassa tai Yhdysvalloissa kuitenkaan syntynyt Francon puolesta samanlaista kansanliikettä kuin tasavallan.⁴⁸

2.3 Miksi Espanja?

Miksi sisällissodasta Euroopan syrjäisimmässä lounaiskulmassa, jossa oli jo parin sadan vuoden ajan kahinoitu muutaman vuoden välein, tuli niin suuri asia että se sai kymmenet tuhannet ulkomaalaiset tarttumaan aseisiin, ja sadat tuhannet, ellei miljoonat, kaduille osoittamaan mieltään? Euroopassa oli käyty sotia ennenkin: silti mikään niistä, ensimmäistä maailmansotaa lukuun ottamatta, ei ainakaan sataan vuoteen ollut liikuttanut ihmisten mieliä niin kuin tämä sisällissota. Sen jälkeenkin vasta Vietnamin sodan 1960- ja 70-luvuilla aiheuttamaa kansainvälistä reaktiota voidaan edes verrata Espanjan sisällissodan aiheuttamaan kuohuntaan, jos toinen maailmansota jätetään huomiotta: olihan se luonteeltaan erilainen, maailmanlaajuinen konflikti.

Eräs selitys on 1930-luvun demokratian kriisi ja siitä seurannut politiikan polarisoituminen ääriryhmiin sekä vasemmistossa että oikeistossa. Espanjan sisällissodasta tuli – tai siitä tehtiin – tuon vastakkainasettelun polttopiste. Demokraattiset hallintokoneistot olivat 1920- ja 30-lukujen vaihteen talouslamassa näyttäneet kyvyttömiä turvaamaan kansalaisten hyvinvointia ja yhteiskuntarauhaa. Ensin Italiassa ja sitten Saksassa olikin valtaan noussut fasistinen⁴⁹ diktatuuri, joka avoimesti hylkäsi heikon demokratian. Samanhenkisiä hallituksia tuli 1930-luvulla valtaan myös useimmissa Itä-Euroopan valtioissa, ja fasistisilla tai niitä lähellä olevilla liikkeillä oli merkittävää kannatusta myös muun muassa Ranskassa ja Suomessa. Monet näkivätkin Saksan ja Italian lupaavassa talouskehityksessä 1930-luvun puolivälistä alkaen merkin siitä, että vastaus ensimmäisen maailmansodan jälkeisiin ongelmiin olisi fasismissa.⁵⁰ Kunhan järjestys ja tehokkuus olisi taattu, ei kansalaisyhteisöillä ollut niin väliä.

Fasismin ”luonnollinen” vastavoima oli kommunismi, joka kuitenkin oli vallalla vain yhdessä maassa, Neuvostoliitossa. Maailmanlaajuisista kommunistista liikettä johti käytännössä Moskova, kommunistisen internationaalin (Komintern) kautta. Vaikka kommunistisilla puolueilla oli monissa maissa merkittävääkin kannatusta, ei se ennen toista maailmansotaa päässyt valta-asemaan missään

⁴⁸ Home 1996, 23-25; Thomas 2001, 334-335, 497, 674-677, 747.

⁴⁹ Käytän tässä ja jatkossa sanaa ”fasistinen” sen laajassa merkityksessä, tarkoittamaan oikeistujohtoisia autoritaarisia valtioita, enkä suppeammassa merkityksessä, jossa se sopii tarkkaan ottaen vain Italian (1922-1943) ja Saksan (1933-1945) hallintomalleihin. Fasismin määritelmistä esim. Hobsbawm 1999, 145-152.

⁵⁰ Hobsbawm 1999, 142, 153-163, Saarinen 1988, 849-870.

muualla kuin Neuvostoliitossa. Tämä johtui paitsi muiden poliittisten ryhmien kommunisteja kohtaan tuntemasta epäluulosta – kommunisteja pidettiin jonkinlaisena maailmanvallankumoukseen pyrkivänä kansainvälisenä salaliittona, mikä asenne ei ollut täysin perusteeton – myös kommunistien nimenomaisesta kieltäytymisestä yhteistyöstä muiden poliittisten voimien kanssa. Kommunistien taktiikassa tapahtui kuitenkin täyskäännös vuonna 1935, kun Komintern julisti niin sanotun kansanrintamapolitiikan. Nyt yhteistyöhön heidän kanssaan kelpasivat paitsi aiemmin ”sosiaalifasisteiksi” nimitetyt sosiaalidemokraatit, myös muut fasismia vastustavat puolueet. Kansanrintamalle oleellista oli vihollinen, ei niinkään se, minkä puolesta taisteltiin.⁵¹

Kansanrintamapolitiikkaan siirtymisen takana olivat ennen kaikkea Neuvostoliiton ulkopoliittiset intressit. Stalin haki nyt ennen kaikkea turvaa Saksaa vastaan Ranskalta ja Isolta-Britannialta. Myös Saksan, jonka kommunistinen puolue oli ollut yksi maailman vahvimista, ”menettäminen” fasismille vuonna 1933 ehkä osoitti Kominternille jääräpäisen poliittisessa paitsiossa pysyttelyn vaarat. Kansanrintamapolitiikka ei kuitenkaan ollut mikään menestystarina. Tämä johtui kommunististen puolueiden vähäisestä kannatuksesta ja huonoista toimintaedellytyksistä monissa maissa: maailman 76:sta kommunistipuolueesta vain 22 saattoi toimia laillisesti kotimaassaan. Tärkeä syy oli myös potentiaalisten kansanrintamaliittolaisten kommunisteja kohtaan tuntema aiheellinen epäluulo: kansanrintamaa pidettiin usein ”Troijan hevosenä”, johon piiloutumalla kommunistit pääsisivät kaappaamaan vallan omiin käsiinsä. Kansanrintamapolitiikan pitkän tähtäimen tavoite oli kommunistien sisäpoliittisen aseman vahvistaminen ja Neuvostoliitolle myötämielisten hallitusten luominen mahdollisimman moneen maahan.⁵² Kansanrintamapolitiikan luonteesta kommunistien valtaannousun naamiona ja välikappaleena oltiin hyvin selvillä ainakin kommunistien itsensä riveissä. Yhdysvaltalainen kansainvälisissä prikaateissa taistellut William Herrick kertoi vuonna 1986:

minulle puolueen demokraattinen linja oli vain taktikkaa, juoni, jonka minä, me, toivoimme lopulta tuovan kommunistisen puolueen valtaan. Kaikki amerikkalaiset vapaaehtoiset, jotka tunsin, paitsi ehkä yksi tai kaksi, uskoivat kuten minäkin että kansanrintama, demokratian iskulause, oli pelkästään strategia joka auttaisi kommunistista puoluetta hankkimaan vallan.⁵³

⁵¹ Hobsbawm 1999, 191-202; Home 1996, 8-12; Saarinen 1988, 849-870. Vrt. Jason Gurneyn kuvaus asenteestaan Espanjan sisällissotaan, viite 30.

⁵² Home 1996, 8-12.

⁵³ “to me the party line about democracy was only a tactic, a ploy, which in the end I, we, hoped would bring the Communist party to power. Everyone I knew among the American volunteers, except possibly one or two, believed as I did that the popular front, the slogan for democracy, was merely a strategy to help the Communist party seize power.” Bolloren Burnett, *The Spanish Civil War*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill 1991., 289.

Espanjan tasavaltalaista hallitusta voi pitää kansanrintamahallituksena. Sodan syttyessä se ei tosin ”kominternilaisessa” mielessä sitä ollut, koska kommunistit eivät siinä olleet edustettuina. Se oli kuitenkin laajapohjainen, demokraattista hallintomallia kannattavien ja fasismia vastustavien puolueiden yhteenliittymä, joka oli syntynyt vastustamaan autoritaarista oikeistoa. Hallituspuolueet myös käyttivät itse liittoutumastaan nimitystä ”kansanrintama” (Frente Popular). Espanjan lisäksi vain Ranskassa olivat kansanrintamapuolueet hallitusvastuussa. Niinpä oli luonnollista, etteivät sen paremmin kommunistit kuin muutkaan kansanrintamaa kannattavat voineet hyväksyä Espanjan hallituksen kaatamista väkivalloin. Lähes kaikki fasismiin vastustajat, nekin joiden silmissä kommunistit olivat aivan yhtä vastenmielisiä kuin fasistit, katsoivat että Espanjan upseerien kaappaus oli pysäytettävä. Toisaalta fasismiin kannattajat, tai ne, joiden mielestä fasistinen komentoyhteiskunta oli pienempi paha kuin kommunistinen sekasorto, näkivät Espanjan sodassa tilaisuuden pysäyttää Moskovasta johdetun punaisen salaliiton eteneminen. Molemmat puolet kokivat, että jos vihollinen voittaisi itselleen Espanjan, se voisi pian voittaa myös esimerkiksi Ranskan, sitten ehkä Ison-Britannian, lopulta hyvinkin koko Euroopan. Niinpä se oli pysäytettävä Espanjaan. Ehkä uhkaava suursotakin olisi vielä vältettävissä, jos Hyvä voittaisi Pahan Espanjassa. Toimiminen jommankumman sodan osapuolen hyväksi, olipa tuo toiminta sitten mielenosoituskokouksiin osallistumista, rahankeräyslistojen kierrättämistä työpaikoilla tai taistelua Espanjan juoksuhaudoissa, oli keino toimia maailman liikauttamiseksi oikeaan suuntaan.⁵⁴ Englantilainen historioitsija Eric Hobsbawm kuvaa itsensä ja ystäviensä 1930-luvun tunteja ja odotuksia seuraavasti:

Joka tapauksessa me tuon ajan eläneet *tiesimme*, että sota tulisi, jopa silloin kun luonnostelimme vähemmän vakuuttavia suunnitelmia sen välttämiseksi. Me (myös historioitsija saa vedota muistiinsa) *odotimme*, että taistelisimme pian sodassa ja todennäköisesti kuolisimme. Ja antifasisteina olimme varmoja siitä, että jossakin vaiheessa meillä ei olisi muuta vaihtoehtoa kuin taistella.⁵⁵

Joku Hobsbawmin lailla ajatellut saattoi lähteä Espanjaan toivoen, että jos hän taistelee ja voittaa pahan (olipa tuo paha sitten fasismi tai kommunismi) Espanjassa, muiden ei ehkä tarvitse taistella muualla. On huomioitava mahdollisuus, että Hobsbawmin kuvaus saattaa olla toisen maailmansodan kokemusten läpi suodattanut tulkinta hänen toveripiirinsä mielialoista ja näin hieman kärjistynyt.

⁵⁴ Hobsbawm 1999, 198, 202-208; M. Jackson 1994, 25-34.

⁵⁵ Hobsbawm 1999, 198. Kuten Hobsbawm, myös suomalainen Raoul Palmgren näki tulevan maailmansodan väistämättömäksi: ”Tämä ei ole vain Espanjan asia [...] *Maailmansota on jo käynnissä.*” *Kansanrintama barrikadeilla*, *Kirjallisuuslehti* 12-13/1936 elokuu 1936, 220.

Niin Espanjan sisällissota pelkistyi ihmisten mielissä mustavalkoiseksi, yksinkertaiseksi hyvän ja pahan taisteluksi. Sen voittamiseksi pantiin liikkeelle paitsi suuret armeijat, myös tehokkaat propagandakoneistot – jopa niin tehokkaat, että ne englantilaisen kirjailijan George Orwellin⁵⁶ mukaan estivät jälkimaailmaa ymmärtämästä itse tapahtumaa⁵⁷. Tämän innostuksen palossa pääsivät helposti unohtumaan esimerkiksi sellaiset seikat, etteivät kansalliset todellisuudessa tavoitelleet Espanjaan fasistista hallintoa, ainakaan siinä mielessä kuin Saksassa ja Italiassa, eivätkä tasavaltalaiset kommunistista.

2.4 ”Kaikkien demokraattisesti ajattelevien voimien yhteinen asia”?: Espanjan sisällissodan jälkimaine

Espanjan sisällissodalla on valtava, suorastaan legendaarinen jälkimaine. Espanjan ulkopuolella vallitsevassa sodan jälkikuvassa kansainvälinen ulottuvuus on ylikorostunut: se muistetaan yleensä ennen kaikkea kansainvälisten prikaatien sotana. Yhdysvaltalainen tutkija Michael Jackson on jopa kirjoittanut, että Espanjan ulkopuolella on unohdettu espanjalaisten osuus omassa sisällissodassaan⁵⁸. Toisen maailmansodan aikana, ja etenkin sen jälkeen, oli otollista julistaa sankareiksi ne, jotka jo ennen maailmanpalon alkua olivat taistelleet sen syyttäneitä hirmuvaltaa vastaan. Esimerkiksi Suomen nykyinen ulkoministeri on kirjoittanut:

Oman kunniaakkaan lukunsa 1930-luvun fasisminvastaisessa toiminnassa ansaitsee solidaarisuustoiminta Espanjan tasavallan puolesta [...] Espanjan tasavallan puolustaminen oli – tai ainakin sen olisi pitänyt olla – kaikkien demokraattisesti ajattelevien voimien yhteinen asia.⁵⁹

Osaltaan sodan monumentaaliseen jälkimaineeseen on vaikuttanut myös se, että Espanjan tasavallan asiaa harrastivat monet kulttuurivaikuttajat. Esimerkiksi monet tunnetut kirjailijat, kuten Orwell ja yhdysvaltalainen Ernest Hemingway osallistuivat sotaan. Orwell taisteli rintamalla, Hemingway toimi sotareporterina. Muitakin tunnettuja taitelijoita oli kansainvälisten prikaatien riveissä. Prikaatit ovatkin saaneet ”runoilijoiden armeijan” jälkimaineen, vaikka ylivoimainen enemmistö niiden riveissä taistelleista oli työväestöä – teollisuus- ja kaivostyöläiset sekä merimiehet näyttävät olleen suurimmat ammattiryhmät, joskin tarkkojen selvitysten tekeminen on jälkikäteen ollut hyvin

⁵⁶ Orwellin oikea nimi oli Eric Blair, mutta yleensä hänet muistetaan kirjailijanimellään jota hän käytti vuodesta 1933 alkaen, kaikkien julkaistujen teostensa yhteydessä. Kreis Steven, *George Orwell*, sivustolla *The History Guide Lectures on Twentieth Century Europe*, [<http://www.historyguide.org/europe/orwell.html>], päivitetty 22.5.2005, haettu 2.2.2006..

⁵⁷ Orwell George (oik. Blair Eric), *Looking Back on the Spanish War*, [http://orwell.ru/library/essays/Spanish_War/e/esw_1.htm] haettu 21.5.2004, kappale 4; Stradling 2003, 56.

⁵⁸ ”Outside Spain, the Spanish contribution to their own civil war is equally forgotten.” M. Jackson 1994, 25.

⁵⁹ Tuomioja Erkki, *K.H.Wiik. Puoluesihteeri ja oppositiososialisti. Elämäkerta 1918-1946*, Tammi, Helsinki 1982, 220.

vaikeaa. Espanjan sisällissota on joka tapauksessa tullut jälkimaailman tietoisuuteen ennen muuta siihen osallistuneiden tai siihen kantaa ottaneiden kirjailijoiden ja taiteilijoiden työn kautta. Sota vaikutti jopa muotiin tietyissä piireissä. Kaikkialla Euroopassa, Suomessakin, vasemmistolaiset käyttivät tervehdyksenä tasavaltalaisten Madridin taisteluissa käyttämää taisteluhuutoa ”¡No Pasaran!”, ”He eivät pääse läpi!”, ja espanjalaistyyllisen baskeripäähineen suosio kasvoi räjähdysmäisesti.⁶⁰ Jälleen on helppoa nähdä yhtymäkohta Vietnamin sodan kolmisenkymmentä vuotta myöhemmin nostattamaan kansainväliseen huomioon ja sen vaikutuksiin esimerkiksi populaarikulttuurin alalla.⁶¹

Francon hallinnon päättyminen Espanjassa ja maan demokratiakehitys 1970- ja 80-lukujen taitteessa herättivät uudelleen kiinnostusta sisällissotaan niin Espanjassa kuin muuallakin. Noihin aikoihin muun muassa julkaistiin useita tieteellisiä historiateoksia, jotka käsitelivät Espanjan sisällissotaa (kts. esim. tämän työn lähdeluettelo). Espanjan sisällissota kiinnostaa tänä päivänäkin. Monien järjestöjen ja asiasta kiinnostuneiden yksityishenkilöiden www-sivustoilla esitellään tulkintoja Espanjan sisällissodasta ja sen luonteesta: mainittakoon vaikkapa Ciaran Crossey'n Espanjan sisällissotaan osallistuneita irlantilaisia käsittelevä sivusto *Ireland and the Spanish Civil War*, [<http://members.tripod.co.uk/spanishcivilwar/>] ja Saksassa asuvan espanjalaisen Tomas Capdevila Caveron *La Cucaracha Spanish Civil War 1936-1939 Site* [<http://lacucaracha.info/>]. Espanjan sisällissodasta on laulettu rock-kappaleissa, sellaisissa kuin brittiläisten The Clashin *Spanish Bombs* vuodelta 1979 ja Manic Street Preachersin *If You Tolerate This Your Children Will Be Next* vuodelta 1998. Jälkimmäisen kappaleen nimi on otettu tunnetusta Espanjan sisällissodan aikaisesta tasavaltalaisesta propagandajulisteesta (kts. juliste 3, tosin tässä ranskankielisenä: samaa julistetta levitettiin englanninkielisellä tekstillä jonka Manic Street Preachers otti kappaleensa nimeksi). Sodasta on myös piirretty sarjakuvaa. Vuonna 1990 ilmestyi Belgradissa syntyneen, mutta Pariisissa asuvan ja ranskaksi kirjoittavan Enki Bilalin *Koston veljeskunta* kertoo tasavaltalaisten ja kansallisten riveissä taistelleiden ulkomaalaisten välienselvittelystä viisi vuosikymmentä sodan jälkeen.⁶² Tomas Capdevila Caveron kirjoittaa yllämainitulla sivustollaan:

⁶⁰ Hopkins James K., *Into the Heart of the Fire, the British in the Spanish Civil War*, Stanford University Press, Stanford 1998, 4-11; M.Jackson 1994, 80-81; Pajunen Jenny, *Espanja sinä nuoruutemme*, Gummerus, Jyväskylä 1976, 5-7.

⁶¹ Myös prikaatien veteraanit näkivät yhteyden Vietnamiin. Suomalainen Onni Hukkinen, joka taisteli Espanjassa partisaanijoukoissa, näki Vietkongin kehittäneen partisaanisodankäynnin taktiikan huippuunsa. Onni Hukkisen muistiinpanot Espanjan sisällissodasta, s. 25, päivämätön, Jenny Pajusen arkisto, mappi 10, KansA.

⁶² Tässä mainitaan vain muutamia esimerkkejä Espanjan sisällissodan vielä nykyäänkin inspiroimasta taiteesta ja sen herättämästä harrastuneisuudesta.

Minulle, Saksassa syntyneelle espanjalaiselle, Espanjan toinen tasavalta on henkinen ja hengellinen isänmaani, ja toivon, että tämä sivusto voi auttaa tiedottamaan ”minun” Espanjastani.⁶³

Juliste 3. Jos hyväksytte tämän, teidän lapsenne ovat seuraavat (*”If You Tolerate This Your Children Will Be Next”*)

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto

Ranskankielinen teksti: *”Madrid – L’Action ’militaire’ des Rebelles – Ce que L’Europe Tolère ou protège – Ce que vos enfants peuvent attendre”* (*”Madrid – kapinallisten ’sotilaallinen’ toiminta – mitä Eurooppa suvaitsee tai suojelee – mitä teidän lapsenne voivat odottaa.”*) Lisäksi merkintä: *”Ministerio de propaganda”* (julkaisijatieto, Espanjan tasavallan Propagandaministeriö).

Edellä mainittujen laulujen, sarjakuvien ja sivustojen, sekä monien muiden, näkökulma on yhtä tasavaltalainen. Vallitseva ”totuus” – jälkimaailman käsitys Espanjan sisällissodasta – on idealistisen tasavaltalainen. Kansalliset voittivat sodan, mutta hävisivät taistelun jälkimaailman sieluista.

⁶³ Capdevila Caveró, *Spanish Civil War Diary Epilogue*, [<http://lacucaracha.info/scw/diary/epilogue.htm>], haettu 21.1.2004. Nytemmin Capdevila Caveró on kirjoittanut sivun uudelleen niin, eikä lainaamaani kohtaa sieltä enää löydy. Sivuston henkeä sitaatti kuvaa kuitenkin edelleen erittäin hyvin.

2.5 Espanjan sisällissota, Suomi ja suomalaiset

2.5.1 Jakautunut yhteiskunta

Suomen itsenäistymisestä ja vuoden 1918 sisällissodasta oli Espanjan sisällissodan syttyessä kulunut alle 20 vuotta, ja kuvaa näistä tapahtumista hallitsi ”valkoinen totuus”, jota ei voinut julkisuudessa kyseenalaistaa ainkaan muissa kuin sosiaalidemokraattien ja työväenjärjestöjen tilaisuuksissa ja tiedotusvälineissä. Suomen voi sanoa 1930-luvun lopulla olleen suomen 1918 valkoisen Suomen perillinen, vaikka yhteiskunta oli monin tavoin muuttunutkin. Sosialidemokraattinen puolue (SDP) oli ainoa laillinen vasemmistopuolue, Suomen kommunistinen puolue (SKP) ja kaikki kommunistien toiminta oli kielletty. Vuoteen 1930 asti kommunistien toimintaedellytykset olivat olleet paremmat, he olivat voineet päästä eduskuntaankin, ensin Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen (SSTP), sittemmin työväen ja pienviljelijöiden vaaliliittojen listoilta. Vuonna 1930 kommunistien julkinen toiminta kuitenkin oikeiston painostuksesta tehtiin niin sanottujen kommunistilakien avulla käytännössä mahdottomaksi. SDP:lläkin oli suuria vaikeuksia luoda yhteistyötä muiden poliittisten ryhmien kanssa. Poliittinen johto sekä virkamieskunta tunsivat suurta epäluottamusta työväenliikettä ja sen päämääriä kohtaan – ja tunne oli molemminpuolinen. Erityisen vahva asema ”valkoisella Suomella” oli yliopistomaailmassa, jossa äärioikeistolainen ja kaikkien suomensukuisten kansojen yhdistämistä ajanut Akateeminen Karjala-Seura (AKS) oli ylivoimaisesti voimakkain opiskelijajärjestö.⁶⁴

Toisaalta 1930-luvun kuluessa Suomi eheytyi. Lapuan liikkeenä tunnettu oikeistoradikalismi huipentui vuonna 1932 ns. Mäntsälän kapinaan, jonka epäonnistuminen myös käytännössä ajoi äärioikeiston poliittiseen paitsioon. Osaltaan tämä auttoi sosiaalidemokraatteja pääsemään keskusteluyhteyteen ns. laillisuusrintaman, tasavaltalaista hallitusmuotoa ja kansalaisvapauksia kannattavan porvarillisen keskustan, kanssa. Äärioikeistolainen liikehdintä itse asiassa auttoi, tavoitteidensa vastaisesti, sosiaalidemokratiaa integroitumaan ”valkoiseen” Suomeen muodostumalla näiden yhteiseksi viholliskuvaksi. Lapuan liikkeen perintöä jatkanut Isänmaallinen kansanliike (IKL) kutistui pian marginaaliseksi häirikköryhmäksi, ja se joutui lähes yhtä eristyksiin kuin SKP toisella laidalla, vaikka saattoikin toimia laillisesti ja saada edustajia eduskuntaan. Vuonna 1938 sisäministeri Urho Kekkosen aloitteesta IKL yritettiin jopa kieltää, mutta kiello kaatui

⁶⁴ Jussila Osmo & Hentilä Seppo & Nevakivi Jukka, *Suomen poliittinen historia 1809-1999*, WSOY, Juva 2000, 154-155; Salokangas Raimo, *Itsenäinen tasavalta*, teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen*, WSOY, Porvoo 1987, 650-662; T. Soikkanen 1984, 16-23, 63-69, 372-390.

raastuvanoikeudessa. Myös IKL:een sitoutunut AKS menetti asemiaan 1930-luvun lopulla, vaikka säilyikin voimakkaana.⁶⁵

Vuoden 1932 lopulla tuli valtaan liberaaliin edistyspuolueeseen kuuluneen T.M. Kivimäen hallitus, jota myös SDP tuki, tosin pitkin hampain, paremman vaihtoehdon puutteessa. Kivimäen hallitus ryhtyi tiettyihin kokoontumis- ja ilmaisuvapautta rajoittaviin toimenpiteisiin, jotka kohdistuivat ennen kaikkea kommunisteihin, mutta myös sosiaalidemokraattiseen työväenliikkeeseen sekä vähäisemmässä määrin myös äärioikeistoon. Etsivä keskuspoliisi (EK, vuoden 1939 alusta Valtiollinen poliisi, Valpo)⁶⁶, tarkkaili vasemmistolaisten järjestöjen ja henkilöiden toimintaa valmiina puuttumaan siihen, mikäli näkyisi merkkejä syyllistymisestä kommunismin rikokseen. IKL:n toimintaa EK ei pitänyt yhtä suurena uhkana Suomelle kuin kommunismia. Ainakin osittain tämä johtui siitä, ettei IKL:n takana ollut sellaista ulkomaista mahtia kuin SKP:n toimintaa ohjaillut Neuvostoliitto.⁶⁷ Juuri EK:n toiminta kaatoi lopulta Kivimäen hallituksen. Vuonna 1936 vuotivat julkisuuteen niin sanotut Kansanrintamamuistiot, jota EK oli tehnyt pääministerin tilauksesta. Muistioissa arvioitiin kommunistien osallisuutta eräissä yhdistyksissä. Kommunistien myötäilijöiksi leimattiin monia tunnettuja henkilöitä, joukossa myös Maalaisliiton ja Edistyspuolueen jäseniä – jopa Kivimäen hallituksen maatalousministeri. Sosiaalidemokraatit valmistelivat asiasta välikysymystä, mutta hallitus kiirehti kaatamaan itsensä ensin.⁶⁸

Kivimäen hallitusta seurasi Kyösti Kallion lyhytikäisen porvarihallituksen jälkeen maaliskuussa 1937 edistyspuoluelaisen A.K. Cajanderin johtama ns. punamultahallitus, jossa päävastuun kantoivat SDP ja Maalaisliitto. Punamultahallitusta voisi pitää jopa jonkinlaisena kansanrintamahallituksena. Tällä tarkoitan tietenkin toisenlaista käsitteen tulkintaa kuin sen ”kominternilaista” merkitystä: hallituksessa oli edustettuna kansanvaltaa ja kansalaisoikeuksia kannattavia ryhmiä poliittisen keskiviivan molemmilta puolilta. Vaikka oikeisto suhtautui ajatukseen SDP:sta hallitusvastuussa erittäin epäilevästi, sai hallitus istua aina talvisotaan asti. Hallituspuolueiden yhteistyö sujui suhteellisen kitkattomasti. Toisaalta SDP oli ohjelmassaan

⁶⁵ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 157-161; Salokangas 1987, 650-662, 702-703; Soikkanen Timo, *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus*, WSOY, Juva 1984, 16-23, 258-262, 265-272.

⁶⁶ Etsivän keskuspoliisin organisaatiomuutos ja nimenvaihdos Valtiolliseksi poliisiksi tapahtui vuoden 1939 alussa. Yhtenäisyyden vuoksi käytän tässä tutkimuksessa kyseisestä viranomaisesta muutoksen jälkeenkin nimitystä Etsivä keskuspoliisi, lyhennyksenä EK, sillä työni näkökulmasta voi katsoa kyseessä olleen saman, toimintaansa ilman katkoksia tai oleellisia muutoksia jatkaneen viranomaisen. Nimitys EK, ”Eekoo”, jäi myös elämään sekä laitoksen itsensä että sen asiakkaiden käytössä nimenvuotoksen jälkeenkin. kts. esim. Lackman Matti & Sirvio Tuulia, *Etsivä keskuspoliisi, ”Valkoisen Suomen” turvallisuuspoliisi (1919-1937)*, teoksessa Simola Matti & Sirvio Tuulia (toim.), *Isänmaan puolesta Suojelupoliisi 50 vuotta*, Gummerus, Jyväskylä 1999, 37-41.

⁶⁷ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 160-167; Lackman & Sirvio 1999, 40-41; Salokangas 1987, 650-651.

⁶⁸ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 165; Salokangas 1987, 651-652.

lähentynyt poliittista keskustaa, toisaalta taloudellisen nousukauden vallitessa oli äänestäjille mieleisen talous- ja sosiaalipolitiikan tekeminen paljon helpompaa kuin edellisten hallitusten aikana.⁶⁹

Suomalaista yhteiskuntaa jakanut kuilu ei ollut täysin kadonnut, muttei 1930-luvun lopulla myöskään näyttänyt läheskään yhtä syvältä kuin vielä vuosikymmenen alussa. Kansalliseen eheytymiseen 1930-luvulla vaikuttivat tietenkin monet muutkin asiat kuin puoluepolitiikka. Suomen taloudellinen tilanne parani vuosikymmenen lopulla, mikä oli omiaan vähentämään ääriliikkeisiin kanavoituvaa tyytymättömyyttä. Äärioikeistolaisen häiriköinnin loppuminen paransi työväenliikkeen kannattajien luottamusta valtiovaltaan ja sen edustajiin. Ymmärtämys lisääntyi myös toisin päin: yhä harvempi niin sanottuun porvaristoon kuulunut koki työväestön olemassaolon uhkaksi itselleen. Enää heidän ei tarvinnut tuntea itseään toisen luokan kansalaisiksi. Ehkä myös jatkuvasti parantuneet koulutusmahdollisuudet – korkeakouluopiskelijoiden suhteellinen määrä oli 1930-luvun Suomessa Euroopan huipputasoa – ja nuoren tasavallan saavutukset kulttuurin sekä urheilun alalla saivat punaisen Suomen henkiset perillisetkin kokemaan kotimaansa kuuluvan myös heille.⁷⁰

2.5.2 Vasemmiston sisäinen jako

Myös Suomen työväenliike oli 1930-luvulla jakaantunut. Kaksi päälinjaa, kommunistinen ja sosialidemokraattinen, suhtautuivat toisiinsa vihamielisesti. Molemmissa piireissä tosin esiintyi yhteistyöpyrkimyksiäkin, etenkin sen jälkeen kun kommunistit alkoivat noudattaa kansanrintamataktiikkaa. Kansanrintamapolitiikka jäi SDP:ssa kuitenkin hyvin pienen, lähinnä Akateemisen sosialistiseuran (ASS) ympärille kiteytyneen opposition harrastukseksi, eikä se käytännössä vaikuttanut puolueen toimintaan. Muissa puolueissa ja järjestöissä kansanrintaman kannatus oli jokseenkin olematon. SDP:n sisälläkin oli hajaannusta: puolueen vahva mies Väinö Tanner⁷¹ ei nauttinut kentän jakamatonta kannatusta. Tannerin johdolla SDP ajoi hyvin

⁶⁹ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 162-167; Salokangas 1987, 662-668. Ainakin Cajanderin hallituksen vastustajat myös käyttivät siitä kansanrintama-nimitystä, esim. *Nyrkki kohosi, Hämeen Sanomat* 13.12.1938.

⁷⁰ Haapala Pertti, ”*Rihakamakansa*” – työväki sivistyneistön silmin, teoksessa *Suomen kulttuurihistoria 3 Oma maa ja maailma*, toim. Kervanto Nevanlinna Anja ja Kolbe Laura, Tammi, Helsinki, 2003, 174-177. Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 166-167, 183-185; Salokangas 1987, 681-703; T. Soikkanen 1984, 312-313.

⁷¹ Tanner oli vuosina 1936-39 ”vain” SDP:n puoluetoimikunnan jäsen, eikä kuulunut puheenjohtajistoon. Hän kuitenkin oli tuolloin kiistatta SDP:n johtava poliitikko, vaikka puheenjohtajana oli Kaarlo Harvala. Kts. esim. *Suomen työväenliikkeen historia*, toim. Haataja Lauri & Hentilä Seppo & Kalela Jorma & Turtola Jussi, Työväen sivistysliitto, Helsinki 1976, 209-211, 427; Paavolainen, Jaakko, *Väinö Tanner, Sillanrakentaja: elämäkerta vuosilta 1924-1936*, Tammi, Helsinki, 1984, 178-185.

reaalipoliittista linjaa, jossa tärkeintä oli palkkatyöläisten konkreettisten etujen ajaminen. Puolueen tannerilainen johto vastusti jyrkästi kommunisteja, jotka nähtiin työväenliikettä vahingoittavina rettelöitsijöinä. Osa puolueen oppositiosta sen sijaan näki kommunistit luonnollisina yhteistyökumppaneina. Puolueen johto myös pidättäytyi vaarantamasta punamultayhteistyötä metelöimällä sosialistisilla tavoitteilla, kun taas oppositio vaati niiden esilläpitoa periaatteellisista syistä.⁷² Opposition ja SDP:n johdon välit kärjistyivät pitkän ajan kuluessa, mikä lopulta johti ASS:n ja muutamien sen toimintaan osallistuneiden henkilöiden erottamiseen puolueesta toukokuussa 1937.⁷³

SDP:n johdolla oli kolme syytä erottaa ASS. Ensinnäkin puolue oli päässyt hallitusvastuuseen, ja halusi radikaaleimmat aineksensa erottamalla osoittaa hallituskumppaneilleen luotettavuutensa maltillisena yhteiskunnan rakentajana, ei minään vallankumouspuolueena. Toiseksi puolueen yhtenäisyyttä hajottavaksi koetusta kriittisestä oppositiosta haluttiin eroon. Kolmanneksi pelättiin kommunistien soluttautuneen puolueeseen ASS:n kautta.⁷⁴ Viimeksi mainittu oli Piritta Asunmaan mukaan erottamisen keskeisin syy.

Tauno Saarelan mukaan ASS arvioi 1930-luvun alun taloudellisen pulakauden ja siihen liittyneen äärioikeiston nousun osoitukseksi kapitalistisen yhteiskunnan toimintakyvyttömyydestä. Sosialistisen yhteiskunnan toteuttaminen nähtiin ainoana mahdollisena ratkaisuna näihin ongelmiin. Siksi työväenluokkaa oli valistettava, toisin sanoen se oli tutustutettava sosialismin keskeisiin oppeihin ja marxilaiseen historiakuvaan. Työväenluokan käsitteen ASS ymmärsi laajasti, ja pyrki keskusteluun myös niin sanotun edistyksellisen porvariston kanssa, varsinkin omaksuttuaan kansanrintamatunnuksen vuodesta 1935 alkaen. Tämä ASS:n tilannearvio muistutti kommunistien tilannearviota. Kommunistien ja ASS:n välille syntyikin yhteyksiä, mikä Saarelan mukaan ei kuitenkaan johtanut siihen, että kommunistit olisivat määränneet ASS:n käsityksen ja toiminnan. Seuraa ja kommunisteja yhdisti ennen kaikkea yhteinen vihollinen: fasismi, loppuvuoteen 1936 asti myös Kivimäen hallitus. Saarelan mukaan ASS pyrki irti sekä SDP:n puoluejohdon linjasta, jonka se näki liian myöntäväksi, sosialismin periaatteet hylänneeksi ja kansalaisia passivoivaksi, että kommunistisesta salaliittolaisuudesta. Seuran virheiksi Saarela näkee konkreettisen toiminnan

⁷² H. Soikkanen 1975, 576-583; Suomen työväenliikkeen historia 1976, 199-200, 209-211.

⁷³ Saarela Tauno, *Kansan eheyttämisestä kansanrintamaan – Akateemisen Sosialistiseuran poliittisten käsitysten kehitys 1925-37*, Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1982, *passim*; Soikkanen Hannu, *Kohti Kansan valtaa 1. 1899-1937 Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta*, Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Vaasa 1975, 576-583; Suomen työväenliikkeen historia 1976, 209-211

⁷⁴ Asunmaa Piritta, *Sosialidemokraatit, kommunistit ja Akateeminen Sosialistiseura vuosina 1933-1937*, Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1990, 122-123.

hapuilevuuden ja ylioptimistisen suhtautumisen marxilaishenkisten uudistusvaatimusten kannatukseen suomalaisessa yhteiskunnassa.⁷⁵

Yleinen aikalaiskäsitys oli, että ASS toimi SKP:n peitejärjestönä, jolla ei ollut kykyä, ehkä ei halukaan toimia itsenäisesti ilman kommunistien kulissien takaista ohjausta. Tätä käsitystä ovat monet toistaneet myöhemminkin.⁷⁶ Kommunistien kannalta on jälkikäteen ollut edullista esittää ASS:n toiminta SKP:n toimintana: 1930-luvun lopulla SKP:llä oli hyvin vähän vaikutuskanavia suomalaisessa yhteiskunnassa, ja kommunistien yhteyksiä ASS:n saatettiin esitellä näyttönä siitä että edes jotakin saatiin aikaan.⁷⁷ Useimpien nykytutkijoiden mukaan tämä käsitys on kuitenkin vain osatotuus. Eri tutkijat ovat olleet eri mieltä siitä, kuinka voimakas kommunistien vaikutus ASS:n toimintaan lopulta oli. Jonkinlainen yksimielisyys näyttäisi kuitenkin vallitsevan siitä, että kommunistiyhteyksistään huolimatta ASS oli itsenäinen toimija, joka saattoi toimia myös vastoin SKP:n toivomuksia.⁷⁸ ASS oli kyllä lehensä sivuilla valmis julkaisemaan esimerkiksi SKP:n johtajien kriittisiä kommentteja omien aktiiviensa kirjoituksiin⁷⁹, mutta tämä ei mielestäni osoita että ASS ainakaan järjestönä olisi hypännyt kommunistien kelkkaan. Ei ollut järkevää katkaista mahdollisesti hedelmällistä keskusteluyhteyttä kommunisteihin – eikä menettää Kominternin rahoitusta – kiistelemällä marxilaisen teorian tulkinnan yksityiskohdista.

Hannu Soikkasen ja Tapio Pekkolan sekä *Suomen työväenliikkeen historian* kirjoittajien mukaan SDP:ssä vaikutti kaksi erillistä oppositioryhmää. Alun perin molempien keskeinen erimielisyyden aihe suhteessa SDP:n johtoon oli suhtautuminen Kivimäen hallitukseen. Toinen oli pääasiassa nuorista marxilaisista opiskelijoista koostunut ”ASS:n oppositio”, toinen ”Puolueoppositio”⁸⁰,

⁷⁵ Saarela 1982, 132-137.

⁷⁶ Saarela 1982, 1-5; H. Soikkanen 1975, 580-583; Suomen työväenliikkeen historia 1976, 209-211. Tauno Saarelan mukaan käsityksen säilyminen johtuu toisaalta 1930-luvun tutkimisesta myöhemmän puoluepolitiikan näkökulmasta, toisaalta aikalaiskäsitysten siirtymisestä sellaisenaan tutkimukseen. Saarela kritisoi erityisesti 1970-luvulla julkaistuja SDP:n ja Suomen työväenliikkeen historiatutkimuksia liiallisesta puoluekeskeisyydestä, jonka vuoksi ASS nähtiin joko vain sosiaalidemokraattisena tai vain kommunistisena järjestönä.

⁷⁷ Saarela 1982, 1-5. Kts. myös esim. Vilenius Lauri, *Espanjan tasavallan avustaminen*, teoksessa *SKP taistelujen tiellä: vuosikirja III*, Suomen Kommunistinen Puolue, Helsinki 1947, 195-196, jossa Lauri Vilenius yhdistää SKP:n kontrolloimaksi Espanjan tasavallan avustamiseksi niin ASS:n, Toveriseuran, Työväen näyttämön, *Soihdun*, *Kirjallisuuslehden* kuin *Tulenkantajatkin*.

⁷⁸ Asunmaa 1990, 36-54; Rentola 1994, 88-93; Saarela 1982, 1-5. Myös Raoul Palmgren antoi muistelmissaan ymmärtää, että osa ASS:laisista piti itseään kommunisteina, osa ei. Palmgren kertoi kiistellessään Mauri Ryömän kanssa siitä, mihin sävyyn Neuvostoliitosta on sopivaa kirjoittaa tokaisseensa tälle: ”Olenkin vasemmistososiaalidemokraatti enkä mikään uskovainen kommunisti!”. Palomeri 1953, 410.

⁷⁹ esim. Rentola Kimmo, *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945*, WSOY, Juva 1994, 92-93.

⁸⁰ Olen nimennyt tässä nämä oppositioryhmät samoin kuin niitä pro gradussaan tutkinut Tapio Pekkola. Hän valitsi nimitykseksi ”puolueoppositio”, koska ryhmä kannatti SDP:n sääntöjen noudattamista eikä missään vaiheessa harkinnut puolueesta irtautumista ja uuden puolueen perustamista. Pekkola, Tapio, *Sosiaalidemokraattisen puolueen*

johon lukeutui pääasiassa puolueessa pitkään toimineita kokeneita poliitikkoja. Tapio Pekkolan mukaan näitä oppositioita erotti ennen kaikkea käsitys kansanrintamasta. ASS:n tavoitteena oli kominternilainen laaja kansanrintama, johon myös kommunistit olivat tervetulleita. Puolueopposition ihanteena taas oli pohjoismainen ”työläisen ja talonpojan liitto” ja se etsi liittolaisia ennen kaikkea poliittisesta keskustasta. Puolueoppositio torjui jyrkästi kommunistien soluttautumisen SDP:een, ja vaati sellaista edistäneiden jäsenten erottamista puolueesta.⁸¹

Käytännössä rajanveto näiden kahden opposition välillä on jossain määrin häilyvä. Ne pyrkivät yhteistyöhön ja yhteisesiintymisiin, ja monissa kysymyksissä, esimerkiksi suhteessa Espanjan sisällissotaan, niiden näkökannat olivat hyvin lähellä toisiaan. Nämä oppositiot olivat joukko yksilöitä, eivätkä mikään rekisteröity puolue tai yhdistys, joka olisi voinut esiintyä jonkun yhtenäisen ryhmän nimissä. Näin ollen ne eivät olleet sisäisestikään täysin yksimielisiä kaikesta: ASS:n oppositiossa muun muassa Aimo Rikka ja Mauri Ryömä olivat huomattavasti halukkaampia yhteistoimintaan kommunistien ja Neuvostoliiton kanssa kuin Raoul Palmgren⁸². Oman tutkimusasetelmani kannalta nämä oppositiot ja niissä vaikuttaneet henkilöt voi kuitenkin nähdäkseni yleensä laskea samaan joukkoon. Käytänkin, erotuksena SDP:n johdon linjasta ja kommunisteista, nimityksiä ”vasemmistososialistit” ja ”vasemmisto-oppositio” tarkoittamaan sekä ASS:n oppositiota että puolueoppositiota, paitsi mikäli on tarpeellista tehdä ero niiden näkökulmien ja toiminnan välille. Yleensä kyse on ASS:laisista, sillä puolueoppositiosta vain Karl-Harald Wiik osallistui aktiivisesti tutkimaani propagointiin. Aktiivisten vasemmistososialistien joukko oli pieni. Puolueoppositiota tutkinut Tapio Pekkola mainitsee nimeltä vain viisi siihen kuulunutta henkilöä⁸³, vaikka heidän kanssaan samaa mieltä olleita on varmasti ollut enemmän. ASS:n joukko oli jonkin verran suurempi. Koko vasemmisto-oppositiota voi pitää erittäin Helsinki-keskeisenä: ASS toimi vain Helsingin yliopistossa, ja kansanedustaja-asemansa vuoksi myös puolueopposition keskeiset henkilöt vaikuttivat pääkaupungissa. Vasemmisto-opposition linjauksilla oli huomattavan laajaa kannatusta ainakin eduskuntavaaleista päätellen: esimerkiksi vuonna 1936 ASS:lainen Mauri Ryömä sai vaalipiirissään toiseksi eniten ääniä SDP:n ehdokkaista, ja puolueoppositiolaiset Mikko

sisäinen oppositio vuosina 1933-1936: Tannerin ja ASS:n välissä, Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto, 1982, 10.

⁸¹ Pekkola 1982, 1-10.

⁸² Kalemaa, Kalevi, *Raoul Palmgren: suomalainen toisinajattelija*, Tammi, Helsinki 1984, 99-100; Rentola 1994, 89-91.

⁸³ Kyseessä olivat Mikko Ampuja, Johan Helo, Yrjö Räisänen, Reinhold Swentorzetski (joka myöhemmin muutti sukunimensä muotoon Svento) ja Karl-Harald Wiik. Pekkola 1982, 157.

Ampuja sekä K.H.Wiik kolmanneksi ja neljänneksi eniten. Sen sijaan Wiikin puoluesihteerinä korvannut, Tannerin linjoilla ollut Alekski Aaltonen jäi valitsematta eduskuntaan.⁸⁴

Rajanveto vasemmistososialistien ja puoluelinjan sosiaalidemokraattien – tai joissain tapauksissa kommunistien – välillä on, kuten yllä olevasta selviää, varsin vaikeaa. Eroa ei voi läheskään kaikissa tapauksissa tehdä yksiselitteisillä perusteilla. En laske Työläisnaisliiton keräyksiä Espanjan lasten hyväksi (kts. luku 2.5.4) vasemmisto-opposition toiminnaksi. Vaikka liitossa toimi joitakin vasemmistososialisteja, se oli yhdistyksenä puolueen johdon linjoilla, samoin kuin keräysten organisoi ja Sylvi-Kyllikki Kilpi. Vasemmisto-oppositio kuitenkin tuki aktiivisesti keräyksiä ja järjesti niiden yhteydessä juhlatilaisuuksia, joissa pidettiin Espanjan sisällissotaa tasavaltalaisesta näkökulmasta selostaneita puheita. Näin ollen keräysten yhteydessä propagoitiin Espanjan tasavallan puolesta, ja siten ne liittyvät läheisesti tutkimuskysymykseeni.

2.5.3 Suomen viranomaisten, tiedotusvälineiden ja ns. yleisen mielipiteen suhtautuminen Espanjan sisällissotaan

Virallinen Suomi oli Espanjan sisällissodan suhteen ehdottoman puolueeton, ja pidättäytyi julkisista kannanotoista. Henkilökohtaisella tasolla Suomen poliitikoilla ja virkamiehillä oli tietenkin omat mielipiteensä. Tasavaltaa kannattaneita sosiaalidemokraatteja lukuun ottamatta heidän sympatiansa näyttävät olleen enemmän kansallisten kuin tasavallan puolella. Francoa ei kuitenkaan yleensä ihailtu, vaan hänet nähtiin pienempänä kahdesta pahasta.⁸⁵ Tasavallallakin oli kannatusta jopa Suomen sotilaspiireissä, esimerkiksi kansainvälisten prikaatien kotiuttamista kansainliiton toimeksiannosta organisoinut kenraali Jalander toi esiin varauksettoman tasavaltalaisen kantansa.⁸⁶

Suomi osallistui melko aktiivisesti puuttumattomuuskomitean toimintaan. Se sopi hyvin Suomen ulkopoliittiseen linjaan, joka nojasi Kansainliittoon perustuvaan turvallisuusjärjestelmään ja puolueettomuuteen ulkomaisten konfliktien suhteen. Innostus asiaan näyttää kuitenkin olleen varsin laimeata. Puuttumattomuuskomiteasta pois jääminen olisi kuitenkin saattanut herättää kiusallista huomiota, osallistuivathan sen toimintaan lähes kaikki muutkin eurooppalaiset valtiot. Lisäksi vaikutti siltä, ettei toiminta vaatisi suuriakaan rahallisia uhrauksia.⁸⁷ Puuttumattomuuskomitean

⁸⁴ Pekkola 1982, 7; H. Soikkanen 1975, 581-583; Tuomioja 1982, 179-202.

⁸⁵ Juusela 2003, 51-78.

⁸⁶ Juusela 2003, 273-284, Nevakivi 1987, 111, Acketé-Jalander Aino, *Kenraali Bruno Jalander evakuoimispäällikkönä Espanjassa*, julkaisematon käsikirjoitus, 1944, 1-14.

⁸⁷ Juusela 2003, 44-46; Waarala 1989, 14-19.

alaiseen Espanjan rajojen ja rannikoiden valvontaan osallistui suomalaisia valvojia, kaiken kaikkiaan 39 miestä, joista suurin osa oli ammattisotilaita.⁸⁸

Puuttumattomuussopimus velvoitti Suomea eräisiin lainsäädännöllisiin toimenpiteisiin: sotatarvikkeiden vienti Espanjaan oli kiellettävä, samoin pestautuminen Espanjassa taisteleviin armeijoihin. Tapahtumat ehtivät lainsäädännön edelle: asevientikielto saatiin voimaan vasta 9.4.1937, ja pestautumiskielto 30.4.1937. Tuolloin huomattava osa sotaan osallistuneista suomalaisista oli jo Espanjassa. Pestautumiskielto jouduttiin sitten peruuttamaan tilanteen muututtua ja tasavallan kotiutettua ulkomaalaisensa kansainliiton suojissa. Lainsäädäntö oli jälleen kiusallisesti myöhässä: Espanjassa taistelleet rangaistuksesta vapauttanut laki tuli voimaan vasta 4.1.1939, jolloin lähes kaikki olivat jo palanneet kotiin. Ketään ei Suomessa kuitenkaan tuomittu rangaistukseen Espanjan sisällissotaan osallistumisesta. Kaksi suomalaista prikaatilaista, Paavo Koskinen ja Eino Laakso, kuitenkin vangittiin heti Suomeen paluun jälkeen heidän aiemman toimintansa Suomen kommunistisessa puolueessa (SKP) vuoksi.⁸⁹

Sodan alettua Suomen Espanjan-suurlähetystö siirtyi, useimpien muiden lähetystöjen tavoin, Ranskaan. Francon Espanjaan Suomi solmi diplomaattisuhteet vasta sisällissodan päätyttyä. Suomen valtion omaisuus Madridissa jäi lähetystön espanjalaisen arkistonhoitajan Francisco Cacheron valvontaan. Tästä aiheutui kiusallinen skandaali, kun Cachero nimitti itsensä omavaltaisesti ”Suomen Madridin lähetystön asianhoitajaksi”, ja päästi lähetystön tiloihin Madridissa oleskelleita kansallisia kannattaneita Espanjalaisia. Lisäksi hän vuokrasi pakolaisille lisää tiloja, jotka varusti Suomen lipuilla. Kun tasavallan poliisi teki joulukuussa 1936 Cacheron toiminnasta lopun, kävi ilmi että peräti 1700 kansallismielistä oli saanut turvapaikan Suomen lipun alla olleista tiloista. Vaikka Cachero sai tietenkin välittömästi eron tehtävistään, hän päätti jatkaa työskentelyään ”asiainhoitajana” ja piti hallussaan muun muassa lähetystön virallista leimasinta. Cacheron ura Suomen ulkoministeriön ”palveluksessa” päättyi vasta toukokuun lopulla 1937. Cacheron tapaus oli Suomelle tietenkin hyvin kiusallinen, ja ulkomaiset tiedotusvälineet tulkitsivat sen osoitukseksi Suomen tuesta Francoille. Kaikki viittaa kuitenkin siihen, että Cachero toimi täysin omavaltaisesti, ja asia tuli suomalaisten viranomaistenkin tietoon ulkomaisten sanomalehtien ja diplomaattien välityksellä.⁹⁰

⁸⁸ Juusela 2003 72-78; Nevakivi 1987, 110-111.

⁸⁹ Juusela 2003, 51-60, 286-287, 307

⁹⁰ Juusela 2003, 63-66; Waarala 1989, 61-66.

Niin kauan kuin Espanjan sisällissota kesti, se oli yksi merkittävimmistä ulkomaanuutisten aiheista Suomen sanomalehdistössä. Espanjaa koskevien uutisten suhteen Suomen lehdistö oli pitkälti ulkomaisten tietotoimistojen varassa, joten poliittisilta kannoiltaan erilaisten lehtien uutisointi oli melko samanlaista. Lehdet kuitenkin ottivat kantaa pääkirjoituksissaan, ja usein myös uutisten otsikoinnin voi tulkita kannanotoksi. Suomen suurista sanomalehdistä ainoastaan sosiaalidemokraattiset lehdet asettuivat selkeästi tukemaan tasavaltaa. Espanjan tasavallan asiaa toivat esiin myös kulttuuri- ja järjestölehdet, kuten Akateemisen Sosialistiseuran *Soihdu*, *Tulenkantajat*, kirjailijaryhmä Kiilan *Kirjallisuuslehti* sekä Merimies-Unionin *Merimies*⁹¹ Lähes kaikki muut lehdet kirjoittivat sodasta joko Espanjan tragediaa pahoitellen ja puolueettomuuteen pyrkien, kuten ruotsinkielinen *Hufvudstadsbladet* ja maalaisliittolainen *Ilkka*, tai suorastaan kansallisia tukien, kuten kokoomuspuolueen äänenkannattaja *Uusi Suomi*. Myös edistyspuolueen *Helsingin Sanomat* suhtautui tasavaltaan hyvin varauksellisesti, joskaan se ei myöskään suoraan asettunut kansallisten puolelle. Äärioikeistolainen Isänmaallinen kansanliike (IKL) sekä sen lehdistö tukivat avoimesti Francoa.⁹²

Suomessa Espanjan sisällissota ei saanut liikkeelle yhtä suuria kansanjoukkoja kuin monissa muissa maissa. ”Suuri yleisö” ei näytä tunteneen suurempia sympatioita kumpaakaan puolta kohtaan. Asia koettiin täällä varmaankin jo maantieteellisistä syistä kaukaisemmaksi kuin esimerkiksi Ranskassa, mutta etäisyys ei ole ainoa selittävä tekijä: esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa toimittiin huomattavasti voimakkaammin ainakin tasavallan puolesta. Syitä suomalaisten laimeaan Espanja-innostukseen onkin etsittävä yhteiskunnassa vallinneesta ilmapiiristä. Eheytymisestä huolimatta vuosien 1936-39 Suomi oli vuoden 1918 valkoisen Suomen perillinen, jossa Espanjan ”punainen” tasavalta tuntui arveluttavalta, ja sen puolesta metelöimällä sai helposti itselleen vihamiehiä.⁹³

Silti tasavallan puolesta toimittiin Suomessakin enemmän ja näkyvämmiin kuin kansallisten, vaikka esimerkiksi suomalaisten sanomalehtien kirjoituksissa kansalliset saivat enemmän ymmärrystä kuin tasavalta.⁹⁴ Kansallisia kannattaneet suomalaiset eivät ehkä kokeneet yhtä voimakasta tarvetta näyttäviin joukkoesiintymisiin: he uskoivat asiallaan olevan kannatusta ilman propagandakampanjoitakin. Toisaalta Mäntsälän kapina oli suomalaisten tuoreessa muistissa: ehkä

⁹¹ Juusela 2003, 97-110.

⁹² Juusela 2003, 97; Kosonen 1975, 2-3, 32-33, 104-141.

⁹³ Laitinen 1998, 85-91, 97-99; Sirvio 1999, 72-75.

⁹⁴ Juusela 97-105; Kosonen Pekka, *Suomen johtava sanomalehdistö ja Espanjan sisällissodan tapahtumat vuonna 1936*, Suomen historian pro gradu-työ, Helsingin yliopisto 1975, 142-145; Laitinen Hannele, *Espanjan lasten hyväksi. Suomalaisten työväen- ja rauhanjärjestöjen humanitaarinen apu Espanjaan sisällissodan aikana*, Suomen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1998, 94-99.

ylenpalttiset suosionosoitukset laillista hallitusta vastaan nousseille upseereille eivät olisi herättäneet pelkäämistä positiivista huomiota porvarillisissa piireissäkään. Luontevinta oli suhtautua Espanjan sisällissotaan kaukaisen maan sisäisenä tragediana, joka ei onneksi koskettanut suomalaisia. Kun eduskuntakeskustelussa pohdittiin, mitä Espanjassa taistelleille suomalaisille olisi kotimaassa tehtävä, muotoili ruotsalaisen kansanpuolueen edustaja von Frenckell asian näin:

Valittaen todetaan, että onnettomassa Espanjan maassa on ollut sisällissota, joka on jatkunut useiden vuosien ajan. Valitettavasti myös joukko Suomen kansalaisia on osallistunut niin toisella kuin toisellakin puolella, mikä on minun käsitykseni mukaan ollut täysin tarpeetonta.⁹⁵

2.5.4 Espanjan sisällissotaan liittynyt solidaarisuustoiminta Suomessa

Näyttävimmät ponnistukset Espanjan tasavallan hyväksi Suomessa olivat Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton kolme rahankeräystä Espanjan lasten hyväksi, vuodenvaihteessa 1936-37, loka-joulukuussa 1937 sekä vuodenvaihteessa 1938-39. Viimeisen keräyksen yhteydessä avustettiin espanjalaisten ohella tšekkoslovakialaisia pakolaisia. Keräyksillä hankittiin varoja sisällissodasta kärsineiden lasten avustamiseksi, mutta keräyksen yhteydessä järjestettiin myös yleisötilaisuuksia, joissa Espanjan sisällissotaa esiteltiin tasavaltalaisesta näkökulmasta. Keräyksillä hankittu avustusmateriaali kanavoitiin nimenomaan tasavaltalaiseen Espanjaan. Keräyksen järjestäminen sopi hyvin juuri työläisnaisliiton toimenkuvaan, ja naisliiton siipien suojassa toiminut keräys ei saanut yhtä selkeää poliittista leimaa kuin jos järjestäjänä olisi ollut esimerkiksi SDP tai SAK. Ratkaisevan tärkeää oli myös se, että juuri työläisnaisliiton piiristä löytyi keräystoiminnan organisointiin kyvykkäitä henkilöitä, joista etenkin Sylvi-Kyllikki Kilven panos oli merkittävä. Vastaavanlaisia kampanjoita kansallisen Espanjan hyväksi ei Suomessa järjestetty. Vaikka sekä keräykset että niihin liittyvät tilaisuudet olivat täysin luvallisia, ne kiinnittivät Etsivän Keskuspoliisin huomion. Erityisesti EK huomioi sen, että keräyslistoja päätyi myös kommunisteiksi tunnettujen käsiin. Oikeistopiireissä myös esitettiin epäilyjä, etteivät rahat olisikaan menneet Espanjan lapsille vaan tasavallan armeijan aseisiin. Mitään todisteita, että näin todella olisi tapahtunut, ei ole. Keräysrahoilla hankittiin pääasiassa maitojauhetta Espanjaan lähetettäväksi.⁹⁶ Muutakin humanitaarista toimintaa suomalaisilla järjestöillä oli. Merimies-

⁹⁵ ”Med beklagande konstaterar man att det olyckliga landet Spanien har haft ett inbördeskrig, som räckt i flere års tid. Tyvärr har även ett antal finska medborgare deltagit såväl på den ena som på den andra sidan, vilket enligt min uppfattning varit fullkomligt onödigt.” Valtiopäivät 1938 pöytäkirjat II istunnot 48-92 12.10.1938-21.3.1939, 1804 (12.12.1938).

⁹⁶ Juusela 2003, 85-97; Laitinen 1998, 29-36, 94-95.

Unionilla esimerkiksi oli kaksi espanjalaista kummilasta, joiden toimeentulosta merimiehet vastasivat.⁹⁷

Juliste 4. Sukupuolten työnjako Espanjan sisällissodassa. Suomessakin humanitaarinen toiminta jäi ennen kaikkea naisjärjestön harteille, kun taas Espanjaan taistelemaan lähteneet olivat kaikki miehiä.

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto

Kataloniaksi teksti: ”*Per als germans del front – Dones! Treballeu*”

Merkinnät: ”[epäselvä] del S.D.P.” (tekijän signeeraus), P.S.U. U.G.T (julkaisijatiedot)

Puolueena SDP oli kyllä yksiselitteisesti Espanjan tasavallan kannalla ja tuomitsi jyrkästi kansalliset, mikä näkyi puolueen lehdistön kirjoituksissakin. Kovin näyttäviin eleisiin, puhumattakaan konkreettisista toimista kuten rahalahjoituksista, ei puolueen nimissä ryhdytty. Siitäkään mitä tehtiin, ei kovin suurta meteliä pidetty. Esimerkiksi *Suomen Sosialidemokraatin*

⁹⁷ Juusela 2003, 85-93; Laitinen 1998, 66-73.

uutinen SDP:n eduskuntaryhmän tervehdyksestä Espanjan tasavallan parlamentille oli varsin vaatimaton. Puolue avusti taloudellisesti Suomeen palanneita kansainvälisten prikaatien sotilaita, mutta apu annettiin kaikessa hiljaisuudessa. Sosiaalidemokraattinen lehdistö kyllä uutisoi näyttävästi niin useimmat yleisötilaisuudet kuin naisliiton keräyksetkin. Tähän saattoi osaltaan vaikuttaa se, että keräysten puuhanainen Sylvi-Kyllikki Kilpi oli naimisissa puolueen päääänenkannattajan *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittajan Eino Kilven kanssa.⁹⁸

Merimies-Unionin johtaja Niilo Wälläri onnistui järjestämään jonkin verran aseita, ainakin japanilaisvalmisteisia tykkejä, Espanjan tasavallalle. Ne ostettiin Suomessa suojeluskuntajärjestöltä muka Jemeniin toimitettaviksi ja kuljetettiin Viron lipun alla purjehtineella *s/s Yorkbrook* – nimisellä aluksella Espanjan aluevesille. Aluksen norjalainen sähköttäjä kutsui sitten tasavallan laivaston ”kaappaamaan” lastin. Asia tuli julkisuuteen, kun SDP:n kansanedustaja K.H.Wiik teki asiasta eduskuntakyselyn. Hän uskoi *Yorkbrookin* lastin olevan menossa kansallisille. Wälläri selitti Wiikille asioiden todellisen laidan, jonka jälkeen tasavaltalaissympatioistaan tunnettu Wiik pysyi tietenkään hiljaa.⁹⁹

Tasavallan armeijaan oli SKP:n piirissä värväystoimintaa, joskin sen tulokset jäivät laihoiksi puutteellisen organisaation ja viranomaisten vastatoimien vuoksi. Tasavallan puolella suomalaisia taisteli Jyrki Juuselan laskelmien mukaan 72. Osa heistä oli merimiehiä, jotka värväytyivät ulkomailla, ilman että kotimaassa toimineilla värväysorganisaatioilla olisi ollut mitään tekemistä heidän kanssaan.¹⁰⁰ On mahdollista, että halukkaita lähtijöitä olisi ollut enemmänkin. Värväys kuitenkin kohdistettiin SKP:n jäseniin tai ainakin kommunistipiireissä luotettaviksi tunnettuihin miehiin, mikä rajoitti lähtijöiden määrää. Kirjailija Arvo Turtiainen ja kuvataiteilija Tapio Tapiovaara olisivat halunneet värväytyä kansainvälisiin prikaateihin, mutta SKP:n värväystoimintaa hoitanut Toivo Karvonen sai heidät toisiin ajatuksiin. Karvosen mukaan vasemmistolaisia kulttuurihenkilöitä oli 1930-luvulla Suomessa niin vähän, ettei heitä voinut lähettää pois maasta matkalle, jolta he hyvinkin voisivat jäädä palaamatta. Jyrki Juuselan mukaan toinen mahdollinen

⁹⁸ Juusela 2003, 300-301; Sirvio Tuulia, ”Vapaan Espanjan puolesta!” – *Suomen vasemmisto ja Espanjan sisällissota 1936-1939*, Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1999, 56-66.

⁹⁹ Juusela 2003, 79-82; Laitinen 1998, 72-74; Wälläri Niilo, *Antoisia vuosia*, Weilin&Göös, Helsinki 1967, 110-114.

¹⁰⁰ Juusela 2003, 119-170, 416-419. Juuselan laskelmat lienevät vähintäänkin hyvin lähellä todellista tilannetta: ne perustuvat monien erimaalaisten asiakirjojen tutkintaan. Mahdollista toki on, että Espanjassa olisi ollut joitakin suomalaisia niin kotimaan viranomaisten kuin Espanjassa olleiden maanmiestensä tietämättä: missään tapauksessa näitä ei ole voinut olla kovin montaa. ”Suomalaisella” tarkoitetaan sekä tässä että Juuselan kirjassa ennen Espanjaan lähtöään Suomessa vakituisesti asunutta tai Suomeen Espanjan sisällissodan jälkeen palannutta henkilöä. Juuselan mukaan tasavallan puolella taisteli lisäksi 78 Yhdysvaltain- ja 72 Kanadan suomalaista. Neuvostoliitosta lähetettyjen sotilasasiantuntijoiden joukossa oli ainakin neljä suomalaissyntyistä. Juuselan mukaan tasavallan riveissä kaatui 17 suomalaista, 23 Yhdysvaltain suomalaista ja 27 Kanadan suomalaista.

selitys oli, ettei näitä taiteilijoita tunnettu puolueen piirissä riittävän hyvin: Komintern kun oli vaatinut pitämään tarkoin huolta, ettei sabotöörejä ja trotskilaisia pääsisi prikaateihin. Suurin osa Suomessa värväytyistä olikin kommunisteja, ja jokseenkin kaikkia prikaateissa taistelleita suomalaisia voi nimittää työläisiksi. Jotkut heistä olivat opiskelleet Neuvostoliitossa tai SKP:n opintopiireissä, mutta suomalaista yliopisto- tai korkeakoulutusta ei ollut yhdelläkään.¹⁰¹

Kansallisen Espanjan ystävät järjestivät Suomessa vain vähän näkyvää toimintaa. Espanjan sisällissodasta toki puhuttiin useissa oikeistolaisten järjestöjen yleisötilaisuuksissa. Niitä ei kuitenkaan järjestetty kansallisen Espanjan tunnusten alla, vaan esimerkiksi yleisemmän maanpuolustusteeman ympärillä.¹⁰² Lisäksi Helsingissä esiintyi puhujana Francon joukoissa toiminut tšekkoslovakialaissyntyinen kenttäpappi, ja järjestettiin ainakin yksi keskustelutilaisuus, jossa Espanjan sisällissodasta esitettiin kansallisten versio.¹⁰³ Muutama IKL:n kannattaja kävi Helsingin rautatieasemalla huutamassa eläköötä Francolle ja heittelemässä Espanjan tasavallan hallituksen edustajia kananmunilla, kun nämä matkustivat Suomen kautta Neuvostoliittoon.¹⁰⁴ Kaikki neljätoista kansallisten puolella taistellutta suomalaista näyttävät lähteneen Espanjaan oma-aloitteisesti, ilman että heitä olisi varsinaisesti värvätty. Yhdellä kansallisten joukoissa taistelleella suomalaisella, entisellä ammattiupseerilla Yrjö Kailalla, oli ainakin epävirallisia kontakteja Suomen sotilastiedusteluun. Aloite lähteä Espanjaan näyttää kuitenkin tulleen häneltä itseltään, ei Suomen sotilasviranomaisilta. Jyrki Juuselan mukaan Kaila olisi aluksi suunnitellut jopa soluttautumista vakoojaksi kansainväliseen prikaatiin, mutta luopunut sitten vaarallisista haaveistaan.¹⁰⁵

Solidaarisuustoiminta Espanjan tasavallan, tai ainakin sen entisten sotilaiden, hyväksi jatkui vielä sodan päättymisen jälkeen. Suomeen palanneet kansainvälisissä prikaateissa taistelleet miehet otettiin vastaan suhteellisen näyttävästi, vaikka sellaisia suuria joukkokokouksia, jotka esimerkiksi

¹⁰¹ Toivo Karvosen haastattelu, puhtaaksikirjoitettu nauhalta, päivämätön, Jenny Pajusen arkisto, mappi 10, KansA; Juusela 2003, 123, 416-419. Karvosen ja Juuselan selitykset Turtiaisen ja Tapiovaaran ”rannalle jättämisestä” eivät tietenkään ole toisiaan pois sulkevat.

¹⁰² Esim. Eetu K., *Saksalais-italialais-espanjalainen taistelujuhla, Suomen Sosialidemokraatti* 8.11.1938.

¹⁰³ *Tulenkantajien* mukaan puhujana esiintynyt henkilö ei todellisuudessa ollut pappi, vaan entinen muusikko joka ei ollut edes käynyt Espanjassa. Hänen tarinansa selitettiin *Tulenkantajissa* valheiksi ja hänen esittämänsä asiakirjat väärännöksiksi. Kyseinen henkilö, jonka nimeksi on toisinaan mainittu Wizelnik, toisinaan Winizek, puhui tietyvästi kerran suljetussa kokouksessa. Yleisölle avoimessa tilaisuudessa hän ei kuitenkaan voinut puhua, koska ei ehtinyt hakemuksen myöhästymisen takia saada työlupaa. Työlupa olisi ollut tarpeen, koska järjestäjän ilmoituksen mukaan puhuja sai puolet pääsylipputuloista. *Kansainvälinen petkuttaja käynyt Suomessa esittämässä Franco-propagandaa, Tulenkantajat* 3/1939 20.1.1939 2; *Espanjalainen pastori ei saanut puhua konservatoriossa, Ilta-Sanomat* 11.1.1939; *Francon armeijan kenttäpappi ei saanut esiintyä Helsingissä, Uusi Suomi* 11.1.1939; Ilmoitus 64/11.1.1939, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

¹⁰⁴ Juusela 2003, 67; ”*Riff-kabyylejä*” *Helsingin asemalla, Tulenkantajat* 46/1936 14.11.1936, 2; Ilmoitus 2901/12.11.1936, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

¹⁰⁵ Juusela 2003, 340-372, 416-419. Juuselan mukaan neljä suomalaista kaatui Francon puolesta.

Ruotsissa keräsivät jopa 10000 hengen yleisöjä, ei saatukaan aikaan. Kotiin palanneiden kunniaksi ja Espanjassa kaatuneiden muistoksi järjestettiin kuitenkin juhlatilaisuuksia monilla paikkakunnilla Helsingistä Rovaniemelle. Lisäksi muun muassa SDP ja SAK avustivat taloudellisesti niitä prikaatilaista, jotka olivat jääneet vaille työtä kotimaassa, ja kesällä 1939 julkaistun kirjan *Suomen Pojat Espanjassa* myynnistä saadut tulot käytettiin kotiin palanneiden vapaaehtoisten avustamiseen. Työnsaanti olikin vaikeaa, sillä monet työnantajat pitivät Espanjan tasavallan puolesta sotineita hyvin epäilyttävinä, mahdollisesti kommunisteina.¹⁰⁶

Työväenliikkeen Espanja-innostus jäi Suomessa esimerkiksi länsinaapuriin verrattuna vaatimattomaksi ja sen organisointi melko harvalukuisen joukon harrastuksen varaan. Silti oli kyse laajoja joukkoja liikutelleesta toiminnasta, ei muutaman radikaalin häirikön puuhastelusta. Vaikka suuret joukkojärjestöt SAK ja SDP pitivät matalaa profiilia, saivat Espanja-tilaisuudet kerta toisensa jälkeen liikkeelle jopa tuhansia ihmisiä ja työläisnaisliiton kolme keräystä tuottivat lähes 900 000 markkaa pääasiassa pienituloisen työväen lahjoituksia. Huomionarvoista on myös, että suomalaisia Espanjan tasavallan ystäviä voi kutsua hyvin ”proletaariseksi” joukoksi, niin sanottua sivistyneistöä ja esimerkiksi maanviljelijöitä oli aktiivisessa toiminnassa mukana vähän verrattuna esimerkiksi Iso-Britanniaan tai Skandinavian maihin. Aktiivisimmat propagandistit olivat tosin täälläkin korkeakoulutettuja.¹⁰⁷

3. Propagandan tekijät ja toiminnan muodot

3.1 Propagandistit

3.1.1 Suomalaiset toisinajattelijat

Espanjan tasavallan aktiivisia propagandisteja Suomessa voi nimittää aikansa yhteiskunnallisiksi toisinajattelijoina¹⁰⁸. He selvästikin olivat sitä suhteessa ”valkoisen Suomen” vallitsevaan, enemmän tai vähemmän viralliseen yhteiskuntanäkemykseen, ja tämän vastakkainasettelun he epäilemättä itsekkin tiedostivat. Sylvi-Kyllikki Kilpeä lukuun ottamatta he olivat kuitenkin toisinajattelijoina myös suhteessa Suomen työväenliikkeen tosiasialliseen johtoon, eli SDP:n

¹⁰⁶ Juusela 2003, 298-301, 306-311.

¹⁰⁷ Juusela 2003, 97-105; Laitinen 1998, 94-99.

¹⁰⁸ Kalevi Kalemaan kirjoittama Raoul Palmgrenin elämäkerta on nimeltään *Suomalainen toisinajattelijana*. Lainasin sen tämän lukuni otsikoksi, koska se kuvaa mielestäni hyvin Espanjan tasavallan puolesta propagoineita.

”tannerilaiseen” linjaan. Tämä vastakkainasettelu oli vaikeampi hahmottaa ja hyväksyä, sillä he olisivat halunneet kuulua yhtenäiseen työväenluokkaan ja –liikkeeseen. Tosiasiassa kuitenkin propagandistien ja tannerilaisten tilannearviot, tavoitteet ja toiminta olivat aivan toisenlaiset, ja ryhmien välit varsin viileät. Liioittelematta voi sanoa, että kaikki toiminnassa mukana olleet olivat mielipiteiltään suomalaisen yhteiskunnan äärimmäistä vasenta laitaa. Osa, kuten Jarno Pennanen ja Mauri Ryömä, olivat jo Espanjan sodan aikana hyvin lähellä kommunisteja, elleivät suorastaan mukana kommunistisessa liikkeessä.¹⁰⁹ Käytännöllisesti katsoen kaikki muutkin, jopa Kilpi, putosivat viimeistään jatkosodan jälkeen SDP:n vasemman laidan yli.

Aktiivisimmat Espanjan puolesta propagoineet ajautuivat avoimeen konfliktiin Suomen valtiovallan kanssa viimeistään silloin, kun pian Espanjan sisällissodan jälkeen alkanut maailmansota saavutti Suomen. Kimmo Rentolan mukaan välirauhan aikana keväällä 1940 perustetun Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran (SNS) nimeksi olisi perustajajoukon kokoonpanon puolesta sopinut ”Espanjan entisen tasavallan ystävät”¹¹⁰. Niin sanotuista kuutosista, jatkosodan aikana vankilaan joutuneesta kuudesta kansanedustajasta, puolet – Kaisu-Mirjami Rydberg, Cay Sundström ja Karl-Harald Wiik – osallistui aktiivisesti solidaarisuustyöhön tasavallan puolesta kirjoittajina, puhujina ja näyttelyiden järjestäjinä. Myös kaikki *Soihdun* ja *Kirjallisuuslehden* Espanjan sisällissodan aikaiset päätoimittajat olivat talvi- tai jatkosodan aikana ainakin jonkun aikaa vankilassa.¹¹¹

Keskeisimmät Espanjan tasavallalle myönteistä kirjallista propagandaa levittäneet lehdet, *Kirjallisuuslehti*, *Soihdu* ja *Tulenkantajat*, näyttävät pyrkineen toimimaan jonkinlaisena toisin ajattelun foorumina 1930-luvun lopun suomalaisen yhteiskunnan valtavirtaa vastaan. (kts. tarkemmin liite 1). Kun *Tulenkantajien* levikki oli vain noin 5000, ja *Kirjallisuuslehden* sekä *Soihdun* sitä pienempi, ei lehtien vaikutus ole kovin laajoihin kansalaispiireihin yltänyt.¹¹² Mitättömiä ne eivät silti olleet, minkä osoittavat niihin kohdistetut rikosoikeudelliset toimenpiteetkin: sekä *Soihdun* että *Tulenkantajien* päätoimittajat saivat Espanjan sisällissodan

¹⁰⁹ Rentola 1994, 97-120; H. Soikkanen 1975, 576-582.

¹¹⁰ Rentola 1994 218-219. Rentolan mukaan ”perimätieto” kertoo, että SNS:n esikuva olisi ollut tasavaltalaisessa Espanjassa toiminut Neuvostoliiton ystävyysseura, je että seuran perustamisen alkuperäinen keksijä olisi ollut kansainvälisissä prikaateissa taistellu Herman Haapaniemi.

¹¹¹ Helo, Johan, *Vaiennettuja ihmisiä*, Tammi, Helsinki 1965, 34-46; Kalemaa 1984, 134; Kalemaa, Kalevi, *Elvi Sinervo vuorellenusija*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1989, 111-112, 129-130. Rentola 1994, 403, 406.

¹¹² Leino-Kaukiainen Pirkko, *Perinteiden vaalijat vastaan arvojen särkijät. Kulttuuripoliittiset keskustelulehdet Finsk Tidskriftin perustamisesta 1950-luvulle*. Teoksessa Tommila Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 8. Aikauslehdistön historia*, Kustannuskiila Oy, Kuopio 1991, 462-463; Sallamaa, Kari, *Kansanrintaman valo: kirjailijaryhmä Külan maailmankatsomus ja esteettinen ohjelma vuosina 1933-1943*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1994, 68.

aikana vankeustuomion lehtensä kirjoittelun vuoksi, joskaan eivät Espanjaan liittyneistä kirjoituksista (kts. tarkemmin liite 1). Joku uskoi lehtien sanomalla olevan niin paljon vaikutusta, että ne oli syytä vaientaa.

Mukana tasavallan puolesta propagoimassa oli vain muutamia ”porvarillisia” henkilöitä. Ainoana näkyvästi esiintyneenä voidaan mainita professori Väinö Lassila, Ihmisoikeuksien liiton puheenjohtaja, joka piti puheen suomalaisten kansainvälisten prikaatien sotilaiden paluujuhlassa. Lassilakin oli kuitenkin hyvin poikkeuksellinen professori 1930-luvun Suomessa. Hänen ideologiansa oli ennen kaikkea pasifistinen, ja poliittiselta kannaltaan hän oli edistyspuoluelainen.¹¹³ Useimmat aktiiviset Espanjan tasavallan propagandistit olivat korkeakoulutettuja tai yliopisto-opiskelijoita. Cay Sundström oli koulutukseltaan hammaslääkäri, joskin eli perimillään rahoilla eikä koskaan harjoittanut varsinaista ammattiaan. Mauri Ryömä, Raoul Palmgren, Sylvi-Kyllikki Kilpi ja Kaisu-Mirjami Rydberg olivat kaikki opiskelleet yliopistossa tai Teknillisessä korkeakoulussa. Kilpi oli kyllä lähtöisin työläisperheestä. Tässä mielessä ryhmä erosi jyrkästi esimerkiksi kansainvälisissä prikaateissa taistelleista suomalaisista, joiden joukossa ei ollut ainoatakaan korkeakoulutettua eikä rahakkaan suvun perillistä. Eräs suomalaisen kommunismin erityispiirteistä olikin, että sen kannattajat olivat vähintään 1960-luvulle asti lähes pelkästään ”proletaareja”, työväestöä.¹¹⁴ Korkeakoulutettuja kommunisteja oli erittäin vähän, ja niin sanottu älymystö oli mielipiteiltään 1930-luvun lopun Suomessa yleensä oikeistolaista tai äärioikeistolaista.¹¹⁵

3.1.2 Keitä he olivat?

Kaikkein merkittävimmät Espanjan tasavallan propagandistit Suomessa esitellään tässä luvussa. He olivat aktiivisimmat puhujat ja kirjoittajat, sekä tasavaltaa tukeneiden lehtien päätoimittajina asemassa jossa heillä oli suuri vaikutus siihen, miten ja millaista propagandaa tehtiin. Järjestöjä ja lehtiä, joissa he toimivat, on esitelty tarkemmin liitteessä 1. Piirit olivat todella pienet: kaikki alla esitellyt henkilöt tunsivat toisensa. He ovat tässä sukunimen mukaisessa aakkosjärjestyksessä.

¹¹³ Juusela 2003, 105, 109, 124, 152, 299. Lassila toimi myös Rauhanliitossa yhteistyössä toisen pasifistisen professorin, Felix Iversenin kanssa. Näyttää siltä, että vuoden 1936 eduskuntavaaleissa Lassila olisi saanut apua SKP:lta, ainakin jotkut tunnetut kommunistit jakoivat hänen vaalimainoksiaan. Oliko Lassila tätä apua pyytänyt, vai tuliko se hänelle yllätyksenä? Oliko hän tästä tuesta edes tietoinen?

¹¹⁴ Upton, Anthony Frederick, *Kommunismi Suomessa*, Kirjayhtymä, Helsinki 1970, 278-283.

¹¹⁵ Paakkunainen, Kari, *Demokratia, tiede, kansanvalistus: Valtiotieteellisen yhdistyksen intellektuaalihistoriaa 1935-1985*, Valtiotieteellinen yhdistys, Helsinki 1985, 18-20.

Sylvi-Kyllikki Kilpi, o.s. Sinervo, oli Cay Sundströmin ohella näkyvin Espanjan tasavallan propagandisteista Suomessa. Hän oli Sosialidemokraattisen työläisnaisliiton Espanjan sisällissodasta kärsineiden lasten avuksi järjestämien rahankeräysten alkuunpanija ja keräystoimikunnan johtaja. Tässä ominaisuudessa Kilpi piti kymmeniä puheita. Hän kuitenkin useimmiten käsitteli puheessaan ennen kaikkea humanitaarista apua, ja kiinnitti muita puhujia vähemmän huomiota itse sotaan ja siihen liittyviin poliittisiin näkökulmiin. Ei Kilpikään näitä asioita silti täysin sivuuttanut. Kilpi poikkesi kaikista muista tasavallan propagandisteista siinä, että hänen voi sanoa olleen 1930-luvun lopulla SDP:n tannerilaisen johdon linjoilla. Kilpi kannatti ASS:n erottamista puolueesta, vaikka oli ollut perustamassa seuraa. Hänen välinsä muihin propagandisteihin olivatkin kireät. Kilpi joutui Espanjan sisällissodan aikoihin kokemaan monenlaisia henkilökohtaisiakin paineita: hänen sisarensa runoilija Elvi Sinervo oli naimisissa Mauri Ryömän kanssa, ja Sylvi-Kyllikin välit sekä pikkusiskoonsa että tämän puolisoon olivat erittäin viileät. Sylvi-Kyllikin oma puoliso, Eino Kilpi, oli SDP:n pää-äänenkannattajan *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittaja, mikä saattoi lisätä hänen ajamiensa asioiden saamaa palstatilaa. Kilpi oli lähtöisin hyvin köyhästä, seitsenlapsisesta perheestä. Hän toimi kansanedustajana 1934-1958. Kilpi oli vielä talvisodan aikana ja jatkosodankin alussa Tannerin linjalla, mutta erosi vuonna 1946 SDP:sta ja liittyi SKDL:oon. Hän toimi myöhemmin muun muassa Suomi-Neuvostoliitto-Seurassa.¹¹⁶

Raoul Palmgren oli yksi ASS:n keskeisimpiä henkilöitä, *Soihdun* päätoimittaja vuonna 1937. Hän oli lähtöisin melko rikkaasta virkamiesperheestä, ja sukulaisille Raoulin kääntymys sosialistiksi ja liittyminen ASS:aan oli järkytys. Palmgren teki Espanjan propagandaa ennen kaikkea kirjallisesti, hän ei juuri puheita pitänyt. Paitsi *Soihdun* päätoimittajana, hän levitti kirjallista propagandaa myös *Kirjallisuuslehden* päätoimittajan Jarno Pennasen sijaisena ja *Vapaan Espanjan puolesta* – kirjaseen kirjoittajana yhdessä Cay Sundströmin kanssa. Palmgren oli yksi niistä ASS:laisista, joka erotettiin SDP:sta samassa yhdessä seuran kanssa. Hän oli selvästi kansanrintaman kannattaja, ja valmis yhteistyöhön kommunistien kanssa. Ainakaan oman todistuksensa mukaan hän ei silti Espanjan sisällissodan aikaan ollut kommunisti, vaan vasemmistososiaalidemokraatti. Tätä määritelmää tukee myös se, että monet hänen kirjoituksensa *Soihdussa* ja *Kirjallisuuslehdessä* olivat kauhistus Neuvostoliitossa toimineille SKP:n johtajille. Jouduttuaan asepalvelukseen vuoden 1938 alussa Palmgren kuitenkin jättäytyi syrjään niin ASS:n toiminnasta kuin Espanjaan liittyneestä propagoinnistakin. Palmgren osallistui talvisotaan rivimiehenä, eikä hän lähtenyt mukaan SNS:n

¹¹⁶ Kalemaa, Kalevi, *Sylvi-Kyllikki Kilpi, Sörnäisten tyttö: poliittinen elämäkerta*, WSOY, Porvoo 1992, 9-11, 127-157, 373-376.

toimintaan vuonna 1940. Jatkosodan syttyessä Palmgren ei lähtenyt armeijaan, vaan piiloutui. Hänet kuitenkin pidätettiin maaliskuussa 1942, ja loput jatkosodasta hän vietti vankilassa. Vapauduttuaan sodan päätyttyä hän liittyi SKP:een. Hän kuitenkin erosi siitä 1950-luvun alussa. Palmgren työskenteli myöhemmin muun muassa kirjastonhoitajana Kemissä ja Oulun yliopiston kirjallisuuden professorina, ja teki lyhyen paluun politiikkaan Mauno Koiviston valitsijamiesehdokkaana presidentinvaaleissa 1982.¹¹⁷

Jarno Pennanen oli ammatiltaan toimittaja, ja työskenteli muun muassa kokoomuslaisessa *Uudessa Suomessa*, josta sai lopputilin jo vuonna 1932. Hän toimi Espanjan sisällissodan aikana *Kirjallisuuslehden* päätoimittajana. Pennanen myös piti ainakin yhden puheen Espanjaan liittyneessä juhlatilaisuudessa, mutta SDP kielsi 15.5.1937 käyttämästä häntä puhujana puolueen järjestöjen tilaisuuksissa. Kansainvälisten prikaatien palattua kotimaahan Pennanen osallistui *Suomen pojat Espanjassa* – teoksen kokoamiseen toimitussihteerinä. Hän oli Espanjan sisällissodan aikana SKP:n jäsen. Hän kuului myös kirjailijaryhmä Kiilaan (kts. liite 1), ja julkaisi ensimmäisen runokokoelmansa *Rivit* vuonna 1937. Pennanen oli lähtöisin taiteilijakodista, hänen vanhempansa olivat tunnetut näyttelijät Aarne Orjatsalo ja Ain’Elisabet Pennanen. Jarno Pennanen kasvoi äitinsä kasvattamana, ja hänen suhteensa vanhempiinsa näyttää olleen hyvin traumaattinen. Luonteeltaan Pennasta on kuvailtu boheemiksi ja ailahtelevaksi. Espanjan sisällissodan jälkeen hän näyttää tehneen useita aatteellisia käännöksiä: syksyllä 1939 hän kirjoitti Neuvostoliittoa arvostelevia pakinoita *Suomen Sosialidemokraattiin*, ja välirauhan aikana syksyllä 1940 hän pyrki jäseneksi natsiryhmään, Suomen kansallissosialistiseen työjärjestöön, johon ei kuitenkaan päässyt. Jatkosodan aikana, syksyllä 1943, Pennanen joutui vankilaan. Vapauduttuaan sodan jälkeen hän jatkoi työtään kirjailijana ja lehtimiehenä.¹¹⁸

Kaisu-Mirjami Rydberg oli ammatiltaan toimittaja, ja työskenteli muun muassa *Suomen Sosialidemokraatin* kulttuuritoimituksessa. Hän oli liittynyt ASS:aan vuonna 1932, ja sai SDP:n johdolta varoituksen ASS:n erottamisen yhteydessä. Tästä huolimatta hän pääsi eduskuntavaaleihin 1939 ehdokkaaksi, ja tuli valituksi. Jo vuonna 1936 hän oli päässyt varaedustajan paikalle. Propagandaan Espanjan tasavallan puolesta Rydberg osallistui ennen kaikkea puhujana. Raoul

¹¹⁷ Kalemaa 1984, 9-18, 38-45, 61-110, 113-136, 141-142, 216, 237, 271, 303-306; Palomeri R. (oik. Palmgren Raoul), *30-luvun kuvat*, Tammi, Helsinki 1953, 392, 410; Rentola 1994, 686.

¹¹⁸ Kalemaa 1984, 52-56, 87; Kalemaa 1989, 67-68; Rentola 1994, 141, 283, 686. Rentola pitää mahdollisena, että Pennanen natsikäänntymyksen takana olisi itse asiassa ollutkin soluttautuminen vakoilutarkoituksessa Neuvostoliiton hyväksi.

Palmgren nimittääkin muistelmaromaanissaan Rydbergiä ”loistavaksi demagogiksi”¹¹⁹. Rydberg joutui jatkosodan aikana vankilaan yhtenä niin sanotuista kuutosista, SDP:sta irrottautuneesta kuuden kansanedustajan muodostamasta sosialistisesta eduskuntaryhmästä. Jatkosodan jälkeen hän liittyi SKP:een.¹²⁰

Mauri Ryömä oli yksi aktiivisimmista ASS:n jäsenistä ja *Soihdun* kirjoittajista. *Soihdun* päätoimittajana hän toimi vuonna 1936. Espanjan sisällissotaan liittyvää propagandaa hän tekikin ennen kaikkea *Soihdun* sivuilla. Ryömällä näyttää olleen ASS:laisista kaikkein läheisimmät suhteet kommunisteihin, ja hänen voikin viimeistään Espanjan sisällissodan loppuvaiheesta alkaen sanoa olleen mielipiteiltään kommunisti. Häntä ei kuitenkaan pidetty SKP:n jäsenenä ainakaan ennen vuotta 1940. Maurin isälle, puoluejohdon linjoilla olleelle sosiaalidemokraattiselle kansanedustajalle ja ministerille Hannes Ryömälle, pojan liukuminen yhä kauemmas vasemmalle oli vaikea paikka. Mauri Ryömä valittiin vuonna 1936 eduskuntaan, mutta hän joutui luopumaan edustajanpaikastaan jouduttuaan suorittamaan asevelvollisuuttaan 5.1.1937. Ryömä erotettiin SDP:sta samalla kertaa kuin ASS. Toisin kuin muut tuolloin erotetut, hän näyttää pyrkineen takaisin puolueeseen. Henkilönä Ryömä näyttää olleen voimakastahtoinen ja hyvä organisaattori, mutta myös altis joutumaan riitoihin. Ryömä oli koulutukseltaan lääkäri, ja joutui talvisodassa ensin palvelemaan lääkintäjoukoissa. Hänet kuitenkin vangittiin ulkomailla julkaistun, Väinö Tannerille osoitetun avoimen kirjeen vuoksi. Väli rauhan aikana Ryömä vapautui, ja hän toimi SNS:n johtajana kunnes joutui jälleen vankilaan syksyllä 1940. Hän vapautui jatkosodan jälkeen, ja toimi SKP:ssa äkilliseen kuolemaansa auto-onnettomuudessa 1958 saakka.¹²¹

Carl Johan Emil ”Cay” Sundström lienee ollut suomalaisista Espanjan tasavallan propagandisteista kaikkein aktiivisin. Hän piti kymmeniä puheita sekä kirjoitti monia lehtiartikkeleita, ja oli yleensä mukana jokseenkin kaikissa Espanjan tasavaltaa tukevissa hankkeissa joita Suomessa järjestettiin. Hän oli lähtöisin varakkaasta perheestä ja opiskeluaikanaan toiminut ASS:ssa. Espanjan sisällissodan alkuun mennessä hän oli valmistunut hammaslääkäriksi, muttei koskaan harjoittanut tätä ammattia. Sundström valittiin SDP:n edustajana eduskuntaan vuonna 1936, ja uudelleen 1939. Hän arvosteli SDP:n johdon tannerilaista linjaa ja kannatti innokkaasti kansanrintamaa. Hän ei silti näytä suhtautuneen ainakaan Espanjan sisällissodan aikoihin kommunisteihin varauksettoman

¹¹⁹ Palomeri 1953, 388.

¹²⁰ Helo 1965, 42-43, 59-60; Rentola 1994, 687; Tuomioja 1982, 191, 253.

¹²¹ Kalemaa 1989, 40-41, 64, 240-241, 272; Korhonen Mikko, ”Mitä minun on tehtävä” *Mauri Ryömän suhde kommunistiseen puolueeseen 1944-1958*, Suomen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 2006, 12-16; Rentola 1994, 91-93, 97-120, 218-221, 240, 687.

positiivisesti. Tähän viittaa esimerkiksi hänen kokoamansa Espanjan sisällissotaa käsitellyt näyttely (kts. luku 3.6). Sama oli myös aikalaissäksitys ainakin poliisipiireissä: Keväällä 1939 EK arveli Sundströmin olevan ”tätänykyä” oikeistososialisti, joka olisi hylännyt aiemman kansanrintama-aatteensa. Vaikka arvio on varmasti yliampuva ja perustunee Sundströmin ja hänen tovereidensa puheiden ja toimien virheelliseen tulkintaan, ei se ehkä kuitenkaan ole täysin vailla pohjaa. Sundström matkusteli paljon ja pyrki pitämään yllä laajoja kansainvälisiä kontakteja ulkomaisiin aatetovereihin, mihin hänellä oli kielitaitoisena ja melko varakkaana mahdollisuus. Hän kävi myös tasavaltalaisessa Espanjassa kesällä 1937. En pidä mahdollisena, että Sundströmin kokemukset ja vaikutelmat Espanjassa olisivat aiheuttaneet hänelle pettymyksen kansanrintama-ajatukseen, ja saaneet hänet arvioimaan tilannetta toisin, ainakin väliaikaisesti. Syksyllä 1940 Sundström erotettiin SDP:sta. Jatkosodan aikana Sundström joutui yhtenä kuutosista vankilaan. Vapauduttuaan sodan jälkeen hän liittyi SKDL:oon, ja toimi jonkun aikaa Suomen suurlähettiläänä Moskovassa.¹²²

Erkki Vala oli Espanjan sisällissodan aikana *Tulenkantajien* päätoimittaja, ja siten yksi merkittävimmistä propagandisteista. Kulttuuriradikaali Vala oli aikaisemmin ollut edistyspuoluelainen, mutta lähestyi 1930-luvulla sosiaalidemokratiaa, ja liittyi lopulta SDP:een. *Tulenkantajista* ei silti tullut SDP:n puoluelehteä, eikä se myöskään ollut puolueen johdon linjoilla. Vala arvosteli voimakkaasti erityisesti Väinö Tanneria¹²³, ja vuoden 1937 presidentinvaaleissa *Tulenkantajat* asettui SDP:n ehdokkaan Tannerin sijasta tukemaan K.J.Ståhlbergia.¹²⁴ Erimielisyys presidenttiehdokkaista sekä henkilökohtaiset erimielisyydet ASS:n aktiivisten jäsenten kanssa aiheuttivat Valan ja SDP:n vasemmisto-oppositioryhmän välien viilenemistä.¹²⁵ Myös SDP:n johdon suuntaan Valan välit rikkoutuivat, ja hänet erotettiin puolueesta samassa yhteydessä kuin ASS. Täysin eivät hänen suhteensa ASS:laisten suuntaan kuitenkaan katkenneet. *Soihdun* päätoimittaja Raoul Palmgren allekirjoitti vetoimuksen Valan armahtamiseksi tämän saatua vankeustuomion painokanteen nojalla, ja *Tulenkantajat* mainosti ASS:n julkaisemaa Palmgrenin kirjaa Saksan tapahtumista vuonna 1848.¹²⁶ Vala toimi myös Kirjailijain Kustannusliikkeessä, joka

¹²² Helo 1965, 39-40, 90; Saarela Tauno, ”Eniten ja hyödyllisintä opittavaa Itävallan sosialidemokratialta” – Cay Sundström ja sosialistiset opit 1926-1934, Poliittisen historian lisensiaattityö, Helsingin yliopisto 1990, 11-12, 20-25; Henkilömappi 2590 Sundström, Carl Johan Emil (Cay), EK-VpA, KA. Sundströmin henkilömappissa on merkintä: ”Aleksi Aaltonen luki tarkoin 25/XI 36”, mikä osoittaa EK:n antaneen SDP:n puoluesihteerille tietoja puolueensa kansanedustajan toiminnasta.

¹²³ Esim. *Herra Tanner on taas puhunut, Tulenkantajat* 43/1936 24.10.1936, 15.

¹²⁴ ”Yhtynyt oikeisto” ja presidentinvaali, *Tulenkantajat* 51-52/1936 19.12.1936, 5.

¹²⁵ Esim. ”Soihdu” *Tulenkantajista, Tulenkantajat* 1/1937 2.1.1937, 3.

¹²⁶ Esim. Turtiainen Arvo, *Elokuu, Tulenkantajat* 30-31/1936 25.7.1936, 6; *Tulenkantajain Seura ry:n vuosikokous, Tulenkantajat* 10/1937 6.3.1937, 7; *Ylioppilaat vappukulkueeseen, Tulenkantajat* 18/1937 30.4.1937, 16; Ilmoitus *Miten Hitler pääsi valtaan?*, *Tulenkantajat* 49/1937 4.12.1937, 8; Kalemaa 1984, 55, 104.

julkaisi Upton Sinclairin *Taistelun Madridista* vuonna 1937. Hän oleskeli jatkosodan ajan Ruotsissa. Sodan jälkeen hän työskenteli toimittajana vasemmistolaisissa lehdissä.¹²⁷

Karl-Harald Wiik oli suomalaisen työväenliikkeen veteraani jo itsenäisyyttä edeltäneeltä ajalta. Hän oli toiminut pitkään SDP:n puoluesihteerinä, mutta oli Espanjan sisällissodan aikoihin joutunut oppositioon SDP:n johtoon nähden. Hän oli yksi SDP:n puolueoppositio keskeisimmistä henkilöistä. Hän poikkesi vasemmistososialisteista siinä, ettei hyväksynyt kommunismia. Wiik oli silti hyvin arvostettu sekä nuorempien vasemmistososialistien että monien äänestäjien keskuudessa, ja häntä nimitettiin muun muassa ”suomalaisen työväenliikkeen marxilaiseksi omaksitunnoksi”. Wiik osallistui propagointiin pitämällä puheita etenkin sodan alkuvaiheessa. Hän myös osallistui Cay Sundströmin kanssa Espanjan sisällissotaan liittyneen näyttelyn kokoamiseen. Kansanedustajana Wiik myös pyrki puhumaan Espanjan tasavallan puolesta eduskunnassa, hän muun muassa vaati Suomen irtisanoutumista puuttumattomuudesta, koska se hänen mukaansa esti Espanjan laillista hallitusta hankkimasta aseita puolustautuakseen. Hän myös teki ehdotuksen, että vain tasavallan puolella Espanjassa taistelleet olisi vapautettu rangaistuksesta heidän palatessaan Suomeen. Tässä lienee kysymyksessä ollut enemmän mielenilmaus kuin vakavasti otettava pyrkimys vaikuttaa lainsäädäntöön. Kansainvälisten prikaatien kotiuttaminen tapahtui Kansainliitossa tehdyn sopimuksen, johon Suomikin oli sitoutunut, puitteissa. Näin ollen ei Wiikin ehdotuksella ollut mitään mahdollisuuksia tulla hyväksytyksi, minkä hän itsekkin on epäilemättä ymmärtänyt. Wiik joutui lopulliseen välirikoon SDP:n johdon kanssa talvisodan jälkeen. Jatkosodan aikana hän joutui vankilaan yhtenä kuutosista. Vapauduttuaan Wiik liittyi SKDL:oon, jonka listoilta tuli valituksi eduskuntaan vuonna 1945, mutta hänen poliittinen uransa päättyi lopullisesti äkilliseen kuolemaan 29.6.1946.¹²⁸

3.2 Suomen kommunistisen puolueen (SKP) osallistuminen propagandan levittämiseen Suomessa

Tuulia Sirvio on suomalaista vasemmistoa ja Espanjan sisällissotaa koskevassa tutkimuksessaan arvioinut, että Espanjan tasavallan hyväksi järjestetty toiminta merkitsi SKP:lle enemmän kuin millekään muulle ryhmälle. Voisi siis olettaa, että kommunistit pyrkivät parhaansa mukaan tukemaan tasavallan puolesta propagoimista. Asiaa on kuitenkin kommunistien toiminnan laittomuuden ja maanalaisuuden sekä puolueen sekavan sisäisen tilanteen vuoksi vaikea arvioida.

¹²⁷ Juusela 2003, 97-99, 107, 109, 446; Kalemaa 1984, 195, 233; Kalemaa 1989, 79.

¹²⁸ Tuomioja 1982, *passim*.

Tavallaan SKP oli Espanjan sisällissodan aikoihin kaksi erillistä organisaatiota. Neuvostoliitossa toimi puolueen varsinainen johtoporras, ja Suomessa oli maanalainen puolue, joka ainakin nimellisesti oli Neuvostoliitossa olevan puoluejohdon ohjauksessa. Suomen yhteiskunnallisen tilanteen kehitys ja SKP:n sikäläiseen johtoon kohdistunut vaino Neuvostoliitossa ajoivat 1930-luvulla suomalaisen kommunismin vakavaan kriisiin. Puolueen toiminta olikin Espanjan sisällissodan alkaessa lähes pysähdyksissä: Anthony F. Upton nimittää 1930-luvun alun ja puolivälin kehitystä ”kommunismin tuhoksi Suomessa”. Espanjan sisällissodan aikana tilanne oli sellainen, että Neuvostoliitossa ne SKP:n johtajat, joita ei ollut vangittu tai teloitettu, olivat käytännössä menettäneet mahdollisuutensa johtaa Suomessa toiminutta puoluetta. Ainoastaan korkein johto, lähinnä Otto-Ville Kuusinen ja Antti Hyvönen, sai pidettyä yhteyttä Suomeen, ja hekin satunnaisesti. Yhteydenpito Neuvostoliiton ja Suomen välillä kulki suurelta osin Ruotsin kautta. Puolueella oli toimitsijoita myös Tukholmassa: ensin Yrjö Enne, ja tämän tultua pidätetyksi Arvo ”Poika” Tuominen. Monet Suomessa toimineet kommunistit olivat, kuten kansanrintamapolitiikka edellytti, liittyneet nimellisesti sosiaalidemokraattisiin järjestöihin ja ammattiyhdistyksiin. Joissain sellaisissa kommunisteilla oli jopa johtava asema.¹²⁹

Puolueen sekasorron huomioon ottaen voi pitää merkittävänä suorituksena sitä, että SKP onnistui värväämään useita kymmeniä suomalaisia kansainvälisiin prikaateihin. Värväytymään halukkaita olisi saattanut olla enemmänkin, mutta kuten luvussa 1.5.5 mainittiin, soluttautujien pelossa ei Espanjaan päästetty SKP:n piireissä tuntemattomia. Mahdollisesti SKP avusti myös taloudellisesti Espanjaan lähteneiden omaisia. Kansainvälisissä prikaateissa taistelleen Paavo Pajusen vaimo Jenny Pajunen kertoi muistelmissaan saaneensa värväystoiminnassa mukana olleelta ”Kössi” Leinolta 3000 markkaa¹³⁰ ja terveiset: ”Puolue toivoo, että sen turvin selviät pahimman yli.”¹³¹

Ainakin EK:n tietojen mukaan Espanjan sisällissotaan liittyviä tilaisuuksia järjestivät usein sellaiset yhdistykset, joissa kommunisteilla oli vaikutusvaltaa.¹³² Huomattavaa on myös, että Espanjan tasavallan tueksi järjestettyjä yleisötilaisuuksia pidettiin hyvin usein sellaisilla paikkakunnilla, joilla

¹²⁹ Rentola 1994, 23-135; Sirvio 1998, 66-68; Upton 1970, 95-137. SKP:n tilanteen surkeutta kuvastaa hyvin sekin, että puolueeseen liittyi vuosina 1937-39 huomattavasti vähemmän jäseniä vuotta kohden kuin jatkosodan aikana, jolloin SKP:n jäsenyys oli kirjaimellisesti hengenvaarallinen.

¹³⁰ Tilastokeskuksen rahanarvokerrointaulukon [http://www.stat.fi/til/eki/2005/eki_2005_2006-01-13_tau_001.html] mukaan vastaa 927 €vuoden 2005 rahassa.

¹³¹ Pajunen 1976, 29.

¹³² Esim. Tampereen osaston tilannekatsaus No 9 syyskuulta 1938, EK.KD.82/732.38, 6.10.1938, henkilömappi 2590 Sundström, Carl Johan Emil (Cay), EK-VpA, KA; Ilmoitus 1673/12.9.1938, asiämappi IL5a, EK-VpA, KA.

työväen ja pienviljelijöiden vaaliliittojen¹³³ kannatus oli vajaa vuosikymmen aiemmin ollut poikkeuksellisen suurta. Samoin SKDL:n kannatus vuoden 1945 eduskuntavaaleissa oli näillä paikkakunnilla huomattava.¹³⁴ Kuten taulukosta 1 näkyy, niistä 22:a paikkakunnasta joilla tiedän Espanjan tasavallan propagandatilaisuuksia järjestetyn, 18:lla oli työväen ja pienviljelijöiden vaaliliittojen kannatus vuoden 1929 eduskuntavaaleissa ollut yli koko maan ääniosuuden. SKDL:n vuoden 1945 kannatukseen verrattuna määrä oli 19 – Hollolan tapauksessa tosin täsmälleen sama.

Taulukko 1. Työväen ja pienviljelijöiden vaaliliittojen kannatus vuoden 1929 eduskuntavaaleissa sekä SKDL:n kannatus vuoden 1945 eduskuntavaaleissa eräillä paikkakunnilla. Lähde Virtanen 1980, 67-92.

Paikkakunta	1929	1945
Hanko	8,0 %	12,2 %
Helsinki	17,5 %	26,2 %
Helsingin mlk	18,5 %	36,9 %
Hollola	21,5 %	23,5 %
Jyväskylä	6,9 %	34,5 %
Kaarina	45,3 %	44,9 %
Kaskinen	13,9 %	30,3 %
Kemi	39,2 %	54,2 %
Kotka	28,8 %	29,0 %
Kouvola	3,4 %	10,6 %
Lahti	29,8 %	32,9 %
Oulu	36,8 %	30,3 %
Pori	15,2 %	29,6 %
Pöytyä	15,8 %	34,5 %
Rauma	18,3 %	23,1 %
Sotkamo	34,7 %	44,8 %
Tampere	15,7 %	34,0 %
Teuva	26,8 %	25,4 %
Turku	18,7 %	35,9 %
Tyrvää	4,6 %	19,8 %
Vaasa	20,4 %	25,2 %
Vihti	14,0 %	38,5 %
<i>Koko Suomi</i>	<i>13,5 %</i>	<i>23,5 %</i>

Näistä lukemista ei tietenkään voi suoraan päätellä, mikä kommunistien kannatus paikkakunnalla olisi 1936-39 ollut, jos nämä olisivat voineet osallistua vaaleihin. Kun kuitenkin työväen ja pienviljelijöiden vaaliliittoja ja SKDL:oa keskimääräistä enemmän äänestäneet paikkakunnat ovat

¹³³ Työväen ja pienviljelijöiden vaaliliitot osallistuivat vuosien 1924-29 eduskuntavaaleihin käytännössä SKP:n listoina. Ne saivat enimmillään, vuonna 1929, 23 edustajaa. Vuonna 1930 Lapuan liikkeen painostuksesta säädettyjen ns. kommunistilakien vuoksi eivät nämä vaaliliitot voineet enää myöhemmin eduskuntavaaleihin osallistua. Salokangas 1987, 626-627, 640, 644-645

¹³⁴ Virtanen, Keijo, *Vaihtoehtojen niukkuus: kommunistisen liikkeen kannattajien äänestyskäyttäytyminen Suomen eduskuntavaaleissa 1930-luvulla*, Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita, osa 28, Turku 1980, 67-92.

näin selkeänä enemmistönä, ja kun monessa tapauksessa ero koko maan ääniosuuteen on todella huomattava, ei pelkästä sattumasta nähdäkseni voi olla kysymys. On pääteltävä, että useilla paikkakunnilla kommunistit todella vaikuttivat siihen, että tilaisuuksia järjestettiin. Tätä päätelmää tukee nähdäkseni myös se, että joissain juhlatilaisuuksissa myytiin ainakin *Kirjallisuuslehteä* sen jälkeenkin, kun SDP oli kieltänyt jäsenjärjestöiltään sen levittämisen, ja jopa luettiin sen artikkeleita yleisölle.¹³⁵

Kommunistinen puolue levitti Espanjan sisällissodan aikana ainakin yhtä sotaa koskevaa lentolehtistä. Nimeltään se oli *Espanjan vallankumouksen erikoisuuksista*, ja sen kirjoittajaksi mainittiin M.Ercoli, joka oli italialaisen kommunistin Palmiro Togliattin Espanjassa käyttämä salanimi¹³⁶. Lehtinen on pienikokoinen, ohuelle paperille ja erittäin pienellä kirjaimella painettu. Niinpä sitä oli helppo kuljettaa huomaamattomasti vaikkapa kirjan välissä. Mitään tietoja julkaisijasta tai julkaisuajankohdasta ei siihen ole merkitty,¹³⁷ mikä onkin varsin luonteva käytäntö maanalaisen, laittoman puolueen julkaisussa. Jyrki Juuselan mukaan ”Ercolin” lentolehtistä levitti SKP:n toimitsija Yrjö Enne Tukholmasta käsin. Hän oli tekemisissä myös kansainvälisiin prikaateihin pyrkineiden suomalaisten kanssa. Enteen toiminta kuitenkin päättyi, kun Ruotsin poliisi pidätti hänet 19.5.1937.¹³⁸ Tästä päätellen Ercolin lehtinen on siis laskettu liikkeelle viimeistään keväällä 1937. Tuskin Enne on sitä vankilasta käsin voinut levittää.

Lehtinen levisi luultavasti lähes pelkästään kommunistien keskuuteen. Vaikka ”Ercolin” teksti olikin ehkä suunnattu ns. suurelle yleisölle, ei sitä Suomessa varmaankaan uskallettu antaa muille kuin SKP:n piirissä luotettavina pidetyille henkilöille. Tunteamattomat olisivat saattaneet kiikuttaa sen saman tien poliisille ja käräyttää lehtisten levittäjät. Tietenkin lentolehtisiä voi jättää näkyville paikoille esimerkiksi kahvilapöytiin tai raitiovaunuihin. Niinkin ne ennen pitkää varmasti päätyivät EK:n luettaviksi, mutta levittäjien kiinnijäämisriski oli pienempi. Joka tapauksessa ”Ercolin” teksti on marxilaisiin teorioihin perehtymättömälle kadunhenkilölle raskasta ja vaikeaselkoista luettavaa¹³⁹. Tuskin se on kovin suurta lukijakuntaa saavuttanut, kun teksti vielä on hyvin pienellä

¹³⁵ Näin tapahtui ainakin Turun seudulla syksyllä 1937. EK:n Turun osaston tilannekatsaus n:o 9 syyskuulta 1937, EK.KD 284/885.1937 7.10.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA; EK:n Turun osaston tilannekatsaus n:o 10 lokakuulta 1937, EK.KD 315/890.1937 6.11.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

¹³⁶ ”Ercoli”-Togliatti toimi Espanjassa Kominternin lähettämänä ”neuvonantajana” Espanjan kommunistisessa puolueessa, käytännössä puolueen kullissien takaisena johtajana. Hän todennäköisesti saapui Espanjaan varsin pian sodan alkamisen jälkeen. Bolloten 1991, 133-134; Thomas 2001, 327.

¹³⁷ Ercoli M. (oik. Togliatti Palmiro), *Espanjan vallankumouksen erikoisuuksista*, ei mainintaa julkaisijasta, julkaisupaikasta eikä –ajasta, *passim*.

¹³⁸ Juusela 2003, 126-127.

¹³⁹ Esimerkkinä Togliattin käyttämästä hämmästyttävästä terminologiasta voi mainita hänen näkemyksensä, että Espanjan kansanrintaman suorittaa toimenpiteitä, ”jotka menevät jonkunverran pitemmälle *vallankumouksellis-*

painettu ja suomennoksessakin olisi parantamisen varaa. Lehtisellä on luultavasti saavutettu korkeintaan uskon vahvistusta ja näkemysten selkiytymistä omien keskuudessa.

3.3 Juhlatilaisuudet

Espanjan sisällissodan aikana pidettiin eri puolilla Suomea useita kymmeniä yleisötilaisuuksia, joiden ohjelma oli järjestetty Espanjan sisällissotateeman ympärille (kts. liite 1, jossa on lueteltu 73 tilaisuutta). Useimmiten järjestäjinä olivat paikalliset työväenyhdistykset, SDP:n paikallisosastot tai esimerkiksi ASS. Tavallista oli, että juhlat liitettiin jollain tavoin Työläisnaisliiton Espanjan lasten hyväksi järjestämiin keräyksiin (kts. luku 1.5.4). Usein tilaisuuksien pääsymaksutulot tai ainakin osa niistä tilitettiin keräyksiin. Usein keräystoimikunnan johtaja Sylvi-Kyllikki Kilpi, toisinaan myös joku muu keräystoiminnassa mukana ollut, esiintyi puhujana. Huomionarvoista on, että suuri osa suurten kaupunkien ulkopuolisista tilaisuuksista pidettiin sellaisilla paikkakunnilla, joilla kommunisteilla oli poikkeuksellisen vahva asema (kts. taulukko 1). Tällaisia paikkoja olivat esimerkiksi Kemi, Vihti ja Teuva, ”lakeuden punaisin kunta”.¹⁴⁰ Näyttää siis siltä, että työväenyhdistyksissä vaikuttavat kommunistit olivat muita innokkaampia järjestämään Espanja-juhlia.

Paikalliset sosiaalidemokraattiset lehdet uutisoivat kokoukset usein näyttävästi, ja niissä pidettyjä puheita referoitiin, joskus jopa julkaistiin kokonaisuudessaan.¹⁴¹ Toisinaan kokouksista kirjoitettiin jo ennakkoon, jotta yleisöä olisi saatu paikalle mahdollisimman paljon: esimerkiksi tamperelainen sosiaalidemokraattilehti *Kansan Lehti*¹⁴² kirjoitti perjantaina 4.9.1936 seuraavana sunnuntaina

demokraattisen diktatuurin hallituksen ohjelmaa” (Kursivointi MA). Hän ei selitä tarkemmin, mitä tarkoittaa ”vallankumouksellis-demokraattisen diktatuurin hallitus” ja millainen on sen ohjelma. Ainakin osittaisen selityksen omittuisille sanakäänteille tarjoaa kansainvälisen kommunismin paniikinomainen tilanne 1930-luvun lopulla. Stalinin puhdistusten aikana ”väärin” kirjoittaminen oli kirjaimellisesti hengenvaarallista: Togliattille oli elintärkeää, ettei hänen tekstejään tuomittaisi harhaoppisiksi, joten terminologian kanssa oli syytä olla tarkkana, vaikka lopputulos sitten olisikin vaikeaselkoisuudessaan lähes lukukelvoton. Ercoli (Togliatti), 7. Lentolehtisessä ei ole sivunumeroita.

¹⁴⁰ Viljanmaa Toni, *Aseistakieltäytyjistä luokkataistelijoiden eturintamaan: Teuvan työväenliikkeen ideologinen kehitys sisällissodasta lapualaisvuosiin*, Suomen historian pro gradu-tutkielma, Tampereen yliopisto 2002, 209-215; Virtanen 1980, 67-92.

¹⁴¹ Esim. *Espanjan proletaarien puolesta suuri kansalaiskokous, Suomen Sosialidemokraatti* 27.8.1936; *Pääkaupungin järjestynyt työväki lähetti sähkösanomatervehdyksen Espanjan hallitukselle, Suomen Sosialidemokraatti* 28.8.1936; *Voimakkaaksi myötätunnon ilmaisuksi Espanjan taistelevalle kansalle muodostui eilen täällä pidetty järjestyneen työväen kokous, Kansan Lehti* 7.9.1936; *Espanjan sodan vuosipäivänä kokoontui Helsingin työväki vakavahenkiseen suurjuhlaan osoittamaan solidaarisuutta taistelevalle Espanjan tasavallalle, Suomen Sosialidemokraatti* 19.7.1937.

¹⁴² Tampereella ilmestynyt Sosiaalidemokraattinen *Kansan Lehti* oli perustettu vuonna 1898. Espanjan sisällissodan aikana se ilmestyi kuusi kertaa viikossa. Päätoimittaja oli Toivo Rainio 1937 asti, 1938 alkaen Raf. Rinne. *Kansan Lehti* oli yksi niistä harvoista sosiaalidemokraattilehdistä, jotka saattoivat haastaa paikkakunnan porvarilliset valtaledet. Suomen lehdistön historia 5 1988, 264-265.

tulossa olleesta kokouksesta etusivullaan, ja olipa jutun yhteydessä pääpuhujan K.H.Wiikin kuvakin.¹⁴³ Myös kesällä 1937 samassa lehdessä kehoitettiin kaikkia työväentalolle kuulemaan Cay Sundströmin esitelmää Espanjan sodasta. Tällä kertaa juttu oli kuitenkin paljon vaatimattomampi, sivulla 4 otsikon ”Puoluetoiminta” alla.¹⁴⁴ Muillakin paikkakunnilla SDP:n lehtien ennakkojutut näistä tilaisuuksista olivat sama tapaisia. Helsingissä ilmestynyt SDP:n pää-äänenkannattaja *Suomen Sosialidemokraatti* kehotti elokuussa 1936 pääkaupungin työväkeä rientämään työväentalolle kuulemaan toverien Helon, Swentorzetskin ja Hiltusen puheita Espanjan tilanteesta. Juttu oli kuvitettu kyseisten tovereiden valokuvilla.¹⁴⁵ Monet tilaisuudet vetivät yleisöä varsin paljon, jopa tuhansia: edellä mainitun syyskuussa 1936 Tampereella pidetyn kokouksen 350 hengen yleisöä piti *Kansan Lehti* pienenä.¹⁴⁶

Lähes kaikki tilaisuudet pidettiin suljetuissa sisätiloissa, yleensä työväentaloilla tai muissa työväenyhdistysten tiloissa. Ulkoilmajuhlia oli vähän, ja nekin yleensä rajatulla alueella, esimerkiksi Mustikkamaan saarella Helsingissä. Mielenosoituskokouksia kaupunkien aukioilla ja kaduilla ei siis Suomessa pidetty, toisin kuin vaikkapa Ruotsissa tai Ranskassa. Ainoa julkinen mielenosoitus Espanjan tasavallan puolesta Suomessa oli kotimaahan palanneiden kansainvälisissä prikaateissa taistelleiden vastaanotto satamassa Helsingissä 12.12.1938. Osallistujat, kaikkiaan noin 30, olivat lähinnä saapuneiden omaisia ja ystäviä. Paikalla ollut EK:n etsivä ilmoitti, ettei saapuneista saa ottaa valokuvia eikä mitään ”mielenosoituksellista ohjelmansuoritusta” tilanteessa suvaita. Niinpä poliisi keskeytti laulun, jolla vastaanottajat tervehtivät tulijoita. *Suomen Sosialidemokraatissa* tätä ihmeteltiin kovasti, vastaanottajat kun kertoivat laulaneensa Maamme-laulua. *Helsingin Sanomissa* kerrottiin sävelen kyllä olleen Maamme-laulusta, mutta sanojen olleen tuntemattomat. *Uuden Suomen* mukaan kyseessä oli jokin toverillinen laulu, joka poliisin puututtua asiaan muuttui Maamme-lauluksi ”sanojen tosin jäädessä hiukan sekaviksi”. IKL:n *Ajan Suunnan* mukaan kyseessä oli Maamme-laulun häpäisemisyritys. Eri tiedotusvälineet voivat siis todellakin rakentaa täysin toisistaan poikkeavan kuvan samasta tapahtumasta. EK:n määräämää valokuvauskieltoa rikottiin, seuraavina päivinä useissa lehdissä oli satamassa otettuja kuvia saapuneista.¹⁴⁷

¹⁴³ *Työläiset mielenosoituskokoukseen fascistista barbarismia vastaan, kansanvallan ja vapauden puolesta. Kansan Lehti* 4.9.1936.

¹⁴⁴ *Tänä iltana, Kansan Lehti* 11.8.1937.

¹⁴⁵ *Espanjan proletaarien puolesta suuri kansalaiskokous, Suomen Sosialidemokraatti* 27.8.1936.

¹⁴⁶ *Voimakkaaksi myötätunnon ilmaisuksi Espanjan taistelevalle kansalle muodostui eilen täällä pidetty järjestyneen työväen kokous, Kansan Lehti* 7.9.1936.

¹⁴⁷ ”Punasoturin” vaimo (mahdollisesti Jenny Pajunen), *Eikö VP:ssa tunneta Maamme laulua?*, SSD 14.12.1938; *Suomalaisia vapaaehtoisia palasi tänään Helsinkiin*, SSD 12.12.1938; *Vapaaehtoiset palaavat Espanjasta, Helsingin*

Varsinkin kesällä ja syksyllä 1937 Espanjan sisällissotaan liittyviä juhlatilaisuuksia pidettiin paljon. EK arveli niiden jopa kyllästyttäneen yleisöä.¹⁴⁸ Totta onkin, että tilaisuuksia järjestettiin varsinkin suurissa kaupungeissa hyvin usein, ja ohjelma oli illasta toiseen saman kaltaista. Puhujatkin olivat usein samoja (kts. liite 2), ja ainakin Sylvi-Kyllikki Kilpi koki puhuneensa asiasta liikaa ja tunteneensa ”kuin aivoissani pyöritettäisiin gramofonilevyä”¹⁴⁹. Erityisen runsaasti juhlia pidettiin Naisliiton keräysten yhteydessä, ja vuodenvaihteessa 1938-39, kun kansainvälisten prikaatien suomalaiset vapaaehtoiset palasivat kotimaahan (kts. liite 2). Heille järjestettiin erityinen paluujuhla Konservatorion juhlasalissa. Yleisöä paikalle saapui noin 500 – ainakin lehtikuvista päätellen täysi sali.¹⁵⁰

Helsingin työväentalolla torstaina 28.1.1937 pidetty juhlatilaisuus näyttää olleen melko tyypillinen Espanja-tilaisuus. Se oli ohjelmaltaan ehkä hieman tavallista monipuolisempi, ainakin puheita oli enemmän. Juhlan järjesti Toveriseura, ja sen pääsylipputulot, 6 markkaa¹⁵¹ henkilöltä, tilitettiin Työläisnaisliiton keräykseen. Tilaisuudessa oli kolme puhujaa: Cay Sundström, Sylvi-Kyllikki Kilpi ja Kaisu-Mirjami Rydberg. Jo tämän juhlan yhteydessä oli nähtävissä solidaarisuustoiminnan hajaantumista: *Suomen Sosialidemokraatti* julkaisi juhlasta kertovassa uutisessaan Kilven puheen kokonaisuudessaan, mutta sivuutti Sundströmin ja Rydbergin puheet maininnalla. Noin 750 hengen yleisöstä ainakin 20 oli EK:lle tuttuja kommunisteja – yksi näistä myös osallistui ohjelman suorittamiseen. Puheiden lisäksi ohjelmassa oli musiikkia ja runonlausuntaa, joissa myös käsiteltiin Espanjan sisällissotaa muiden teemojen ohella, sekä Työväen näyttämön esittämä kuvaelma ”Nousu Barrikaadeille Espanjassa”, jonka nimi ainakin EK:n raportista päätellen sisälsi myös käsikirjoituksen. Tästä juhlasta ei nähtävästi lähetetty viestiä Espanjan tasavallan hallitukselle.¹⁵² Usein juhlista lähetettiin esimerkiksi sähke Espanjan pääministerille.¹⁵³

Sanomat 13.12.1938; 20 *punasoturia palasi eilen Espanjasta*, *Uusi Suomi* 13.12.1938; *Eilen saapui Helsinkiin 20 Puna-Espanjan suomalaista prikaatilaista*, *Ajan Suunta* 13.12.1938.

¹⁴⁸ Turun osaston tilannekatsaus n. 11 marraskuulta 1937, EK.KD.350/895 7.12.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

¹⁴⁹ Kilpi, Sylvi-Kyllikki, *Sörnäisten tyttö politiikan pyörteissä*, Tammi, Helsinki 1966, 177.

¹⁵⁰ *Espanjan sotilaiden kunniaksi juhla eilen Konservatoriossa*, SSD 31.12.1938; *Våra Spanienkämpar hyllas*, *Folkviljan* 5.1.1939; ilmoitus 1/2.1.1939, asiamappi IL5c, EK-VpA, KA.

¹⁵¹ Tilastokeskuksen rahanarvokerrointaulukon [http://www.stat.fi/til/eki/2005/eki_2005_2006-01-13_tau_001.html] mukaan vastaa 1,85 €vuoden 2005 rahassa.

¹⁵² *Suomalaisia elintarpeita Espanjan lapsille*, *Suomen Sosialidemokraatti* 29.1.1937; Ilmoitus 312/29.1.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

¹⁵³ Esim. *Lahden työläiset osoittavat solidaarisuuttaan Espanjan taistelevalle tasavallalle*, *Tulenkantajat* 37/1937 11.9.1937; *Espanjan juhla Tampereella*, *Suomen Sosialidemokraatti* 13.8.1937.

Kun suomalaiset vapaaehtoiset palasivat kotiin Espanjasta vuodenvaihteen 1938-39 tienoilla, muutamat heistä vierailivat tilaisuuksissa kertomassa kokemuksistaan.¹⁵⁴ Useissa tilaisuuksissa kokouspaikka oli koristeltu teeman mukaisesti: esimerkiksi 22.9.1938 Helsingin työväentalon juhlasali oli koristeltu Suomen ja Espanjan tasavallan lipuilla. Espanjan lipun vieressä luki ”Voimakkaammin tukemaan tasavaltalaista Espanjaa” ja Suomen lipun ”Kansalainen! Suojele lippuasi fascismilta”.¹⁵⁵ Ahkerin puhuja Espanja-tilaisuuksissa oli Cay Sundström, joka etenkin kesällä ja syksyllä 1937 Espanjasta palattuaan kiersi Suomen työväentaloja (kts. liite). Hän näyttää tuona kesänä pitäneen kaikissa tilaisuuksissa pääpiirteissään samansisältöisen puheen, jota voisi luonnehtia yhteenvedoksi suomalaisten propagandistien keskeisistä Espanjan tasavallan sisällissotaa koskevista väittämistä. Hän muun muassa julisti ettei kyseessä ole sisällissota, vaan Italia ja Saksa käyttivät Francoa kulissina hyökätessään Espanjaan; ettei Espanjan tasavallan hallitus ole kommunistinen vallankumousohallitus, vaan luonteeltaan porvarillisdemokraattinen; ja että Suomessakin oli syytä varoa fasistista vallankaappausyritystä, jolle kenties hankittaisiin tukea esimerkiksi Saksasta (vrt. luku 4).¹⁵⁶

Juhlien järjestäminen ja esiintyjien hankkiminen ei aina ollut ongelmatonta. Paikalliset poliisiviranomaiset olivat joskus haluttomia myöntämään lupia tilaisuuksien järjestämiseen (kts. luku 5.5), mutta myös työväenliikkeen sisäiset ristiriidat aiheuttivat vaikeuksia. Jarno Pennasta ei SDP:n tai sen puolueosastojen järjestämissä tilaisuuksissa saanut käyttää puhujana enää 15.5.1937 jälkeen¹⁵⁷, ja ainakin kerran SAK näyttää kieltäneen Helsingin metallityöntekijöiden ammattiosastoja järjestämästä juhlaa ”Espanjan taistelun ja lasten avustamisen merkeissä”. Asiaa koskevasta EK:n raportista saa käsityksen, ettei kiellon aiheena ollut Espanjan asia, vaan eräs esiintyjistä, nimittäin Paavo H. Tiilikaisen johtaman lausuntaryhmä ”Nokinenät”. Kyseinen juhla kuitenkin pidettiin, muttei metallimiesten järjestämänä. Järjestäjäksi ryhtyi Helsingin automiesten ammattiosasto, jolla EK:n tietojen mukaan oli yhteyksiä kommunisteihin.¹⁵⁸ Mikään ei kuitenkaan viittaa siihen, että SDP tai sosiaalidemokraattiset järjestöt olisivat pyrkineet estämään tilaisuuksien

¹⁵⁴ Esim. ilmoitus 4/2.1.1939, asamappi IL5a, EK-VpA, KA; Konekirjoitettu päiväämätön muistilappu, asamappi IL5a, EK-VpA, KA.

¹⁵⁵ Ilmoitus 1735/23.9.1938, asamappi IL5a, EK-VpA, KA.

¹⁵⁶ Esim. *Espanjan juhla Tampereella, Suomen Sosialidemokraatti* 13.8.1937; *Lahden työläiset osoittavat solidaarisuuttaan Espanjan taistelevalle tasavallalle, Tulenkantajat* 37/1937 11.9.1937; Tampereen osaston ilmoitus 175/1937, EK.KD.74/811.37 13.8.1937, asamappi IL5a, EK-VpA, KA; Viipurin osaston tilannekatsaus n. 8 elokuulta 1937, EK.KD.359/1275.37 7.9.1937, asamappi IL5a, EK-VpA, KA.

¹⁵⁷ Tuomioja 1982, 192.

¹⁵⁸ Ilmoitus 1673/12.9.1938, asamappi IL5a, EK-VpA, KA. Tämä tapahtui syyskuussa 1938. Sama Paavo Tiilikainen oli esiintynyt useita kertoja Espanja-aiheisissa tilaisuuksissa, muun muassa sodan ensimmäisen vuosipäivän suuressa tilaisuudessa Helsingin Mustikkamaalla 18.7.1937. Tuolloin Tiilikainen ei siis vielä ollut epäsuosiossa. Valokuva 236/90, IV erikoiskokoelmat 8 Espanja 1936-1939, Valokuva-arkisto, KansA.

järjestämistä sen takia, että niitä pidettiin Espanjan tasavallan tunnuksilla. Yllä mainitussa tapauksessakin ongelma oli kaikesta päätellen ”Nokinenät”, ei Espanja.

Jälkikäteen on vaikea päätellä, millaista yleisöä niissä kävi, ohjelmansuorittajien ja EK:n etsivien lisäksi. Juhlat luonnollisesti järjestettiin poikkeuksetta viikonloppuisin tai illalla¹⁵⁹, muutenhan ei työssäkäyvillä olisi ollut mahdollisuutta niihin osallistua. Tämä varmaankin rajoitti lapsiperheiden ja naisten osallistumista – 1930-luvulla perheen äiti lienee useimmiten ollut se, joka jäi kotiin hoitamaan lapsia isän lähtiessä poliittiseen kokoukseen. Päinvastainen luultavasti on ollut hyvin harvinaista. Joidenkin tilaisuuksien lopussa oli tanssia, mikä oli tuolloin tavallista kaikenlaisissa työväenjärjestöjen ohjelmallisissa tilaisuuksissa.¹⁶⁰ Tanssitilaisuuksiin voisi kuvitella tulleen erityisesti nuoria aikuisia, sekä miehiä että naisia. Vihdissä 12.12.1937 pidettyä tilaisuutta seurannut EK:n etsivä arvioikin paikalla olleen 180-200 hengen yleisön olleen ”etupäässä nuorta joukkoa, jotka todennäköisesti olivat paikalle saapuneet tanssin viekoittelemina”¹⁶¹. Voisi myös kuvitella, että pienillä paikkakunnilla, sellaisilla kuin vaikkapa Sotkamo, Teuva ja Vihti, tilaisuudet vetivät jossain määrin aatteellisesti laajapohjaisempaa yleisöä kuin suurissa kaupungeissa, joissa Espanjan asian oli usein kilpailtava muiden yleisötilaisuuksien, sekä myös esimerkiksi urheilukilpailujen¹⁶² ja elokuvien kanssa.

Juhlissa otetuista valokuvista voi tietysti päätellä jotakin ainakin yleisön ikä- ja sukupuolijakaumasta. Muutamat sanomalehtiartikkelit oli kuvitettu valokuvilla, joissa näkyi yleisöä. Arviointi on kuitenkin hyvin vaikeaa, sillä kuvat on painettu varsin pieneen kokoon, ja niiden painotekninen laatu on vaatimaton. Esimerkiksi kuvissa näkyvien ihmisten laskeminen ei onnistu, mutta juhlahuoneistot näyttävät kyllä lehtikuvissa yleensä täysiltä. Myöskään yleisön yhteiskuntaluokan ja poliittisten sekä yhteiskunnallisten näkemysten päättely ei tietenkään lehtikuvien perusteella onnistu. Tilaisuuksissa näyttää usein olleen myös melko pieniä lapsia

¹⁵⁹ Esim. Juhlatilaisuuden 20.4.1939 pääsylippu ja ohjelmakortti, 323.2 (46) Espanjan sisällissota, Ha Espanjan sisällissodan humanitäärinen avustustoiminta, kansio 1 B-He, TA; Juhlatilaisuuden 30.12.1938 ohjelmakortti, 323.2 (46) Espanjan sisällissota, Hb Espanjasta kotiutettujen avustuskomitea 1939, kansio 1 B-He, TA; Juhlatilaisuuden 28.1.1937 ohjelmakortti, 3F Espanja 1936-39, kansio 1, KansA; Juhlatilaisuuden 22.9.1938 pääsylippu ja ohjelmakortti, 3F Espanja 1936-39, kansio 1, KansA.

¹⁶⁰ Jaskari, Ulla & Vanhala-Selin Kristiina, *Työväki esittää: lystinpitoa ja aatteen paloa*, Työväen keskusmuseo, Tampere 1995, 16-19; Kurkela, Vesa, *Taistojen tiellä soiteltiin ja soiton tahdissa tanssittiin: varkauteilaiset työväenilmat ja niiden musiikki työväen osakulttuurin kaudella*, Työväenmusiikki-instituutin julkaisuja 2, Jyväskylä 1983, 59-61; Juhlatilaisuuden 20.4.1939 pääsylippu ja ohjelmakortti, 323.2 (46) Espanjan sisällissota, Ha Espanjan sisällissodan humanitäärinen avustustoiminta, kansio 1 B-He, TA; Juhlatilaisuuden 22.9.1938 pääsylippu ja ohjelmakortti, 3F Espanja 1936-39, kansio 1, KansA.

¹⁶¹ Ilmoitus 2604/13.12.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

¹⁶² Esimerkiksi *Kansan Lehdessä* arveltiin, että samaan aikaan järjestetyt urheilukilpailut verottivat yleisöä Tampereen ensimmäisestä Espanjan sisällissotaan järjestetystä tilaisuudesta. *Voimakkaaksi myötätunnon ilmaisuksi Espanjan taistelevalle kansalle muodostui eilen täällä pidetty järjestyneen työväen kokous, Kansan Lehti* 7.9.1936

mukana, mikä viittaa myös molempien vanhempien paikalla oloon. Näin oli esimerkiksi Mustikkamaalla Helsingissä sodan syttymisen toisen vuosipäivän johdosta järjestetyssä päivätilaisuudessa sunnuntaina 24.7.1938, mutta myös keskiviikkoiltana 12.8.1937 Tampereella järjestetyssä esitelmätilaisuudessa. Suurin osa kuvissa olevasta yleisöstä kaikissa tilaisuuksissa vaikuttaa työikäiseltä, sikäli kuin asiaa voi lehtikuvista päätellä. Yleisö näyttää kuvissa myös jossain määrin miesenemmistöiseltä, vaikka naisiakin oli aina paikalla.¹⁶³

Valokuvien perusteella ei kuitenkaan voi arvioida yleisön sosiaalista asemaa tai poliittisia mielipiteitä. Työväenliikkeen tilaisuuksia ja työväentaloja tutkineet Anne Seppänen ja Olavi Hurri ovat osoittaneet, että ylivoimainen enemmistö työväenjärjestöjen järjestämien tilaisuuksien yleisöstä olivat nimenomaan työväkeä, ja useimmiten myös maailmankatsomukseltaan työväenliikkeen kannattajia. Kaikki työväentaloilla käyneet eivät kuitenkaan olleet politiikkaa hengittäviä palavasieluisia sosialisteja. Varsinkin tanssitilaisuuksissa kävi myös sellaisia, joille aate oli toissijainen tekijä. Poliittisilla perusteilla valittiin vain se, minkä talon tansseissa käytiin. Toisenlaisten aatesuuntien kannattajat kokoontuivat esimerkiksi vapaapalokunnan tai nuorisoseuran taloilla. Rajoja ylitettiin hyvin harvoin, eikä ”toisten” taloilla näin ollen yleensä käyty. Hurrin mukaan tilanne oli ollut tällainen jo vuoden 1906 ensimmäisistä eduskuntavaaleista alkaen. Niiden jälkeen ei yhteistoiminta enää ollut käytännössä mahdollista.¹⁶⁴ Mikään ei viittaa siihen, että Espanja-juhliissa olisi tilanne ollut toisenlainen. Tasavallan suomalaiset ystävät valittivat usein, että Espanjan tasavallan asia oli täällä jäänyt yksinomaan työväenliikkeen harteille¹⁶⁵. Tästäkin voisi päätellä, ettei niin sanottua porvaristoa tilaisuuksissa juuri näkynyt. Joitain tilaisuuksia järjestettiin muualla kuin työväenyhdistysten tiloissa. Esimerkiksi kansainvälisten prikaatien suomalaisten paluujuhla oli Helsingin Konservatoriossa. Ehkäpä tietoisesti pyrittiin saamaan tilaisuuksiin myös sellaisia ”edistyksellisiä porvareita”, jotka eivät tahtoneet työväentaloilla käydä.

¹⁶³ *Suomalaisia elintarpeita Espanjan lapsille, Suomen Sosialidemokraatti* 29.1.1938; *Esitelmätilaisuus Espanjan kysymyksestä herätti vilkasta huomiota, Kansan Lehti* 12.8.1937; *Olemme valveilla!, Suomen Sosialidemokraatti* 25.7.1938.

¹⁶⁴ Hurri, Olavi, *Työn ja aatteen talot: työväentalojen historiaa Uudellamaalla*, Uudenmaan Sosialidemokraattinen Piiri ry, Helsinki 1997, 8-11; Seppänen, Anne, *Populaarikulttuuri sosiaalistumisväylänä: Tampereen työväestön julkiset hovit 1860-luvulta vuoteen 1917*, Acta Universitatis Tamperensis 786, Tampereen yliopisto, 2000, 201. Seppäsen tutkimus keskittyy aikaan ennen vuotta 1917, mutta Hurrin mukaan tilanne oli 1930-luvun lopulla saman kaltainen.

¹⁶⁵ Esim. *Vapaan Espanjan puolesta*, Akateeminen sosialistiseura, Helsinki 1936, 15; *Espanjan juhla Tampereella, Suomen Sosialidemokraatti* 13.8.1937; *Lahden työläiset osoittavat solidaarisuuttaan Espanjan taistelevalle tasavallalle, Tulenkantajat* 37/1937 11.9.1937; Tampereen osaston ilmoitus 175/1937, EK.KD.74/811.37 13.8.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA; Viipurin osaston tilannekatsaus n. 8 elokuulta 1937, EK.KD.359/1275.37 7.9.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

3.4 Näyttely

”Espanjan ystävien komitea”, johon näyttää kuuluneen kolme henkilöä, Cay Sundström sekä Anna ja K.H. Wiik, järjesti syksyllä 1937 Espanjan sisällissotaan liittyvän näyttelyn. Se oli ensin esillä Helsingin työväentalolla ja sittemmin Työväenyhdistysten tiloissa Porissa, Kotkassa, Vuoksenniskalla, Jyväskylässä sekä Turussa. Näyttelyn aukioloajat painottuivat iltaan ja viikonloppuun (kts. taulukko 2). Pääsymaksujen lisäksi näyttelyn yhteydessä kerättiin rahaa myös muun muassa postikorttien myynnillä. Tuotto oli 13 511,50 markkaa¹⁶⁶, joka tilitettiin työläisnaisliiton toiseen keräykseen Espanjan lasten hyväksi. Naisliitto ei kuitenkaan millään tavoin osallistunut näyttelyn järjestämiseen.¹⁶⁷

Helsingissä näyttelyyn myytiin 2522 pääsylippua 11 päivän aikana.¹⁶⁸ Pääsymaksu näyttää olleen kaikkialla 2 markkaa¹⁶⁹. Paikkakuntakohtaisista tuotoista (kts. taulukko 2) voi siis päätellä, että kävijämäärät ovat Vuoksenniskaa lukuun ottamatta liikkuneet useissa sadoissa. Tarkkoja lukemia ei tuoton perusteella voi laskea, sillä muun muassa postikorttien myynnillä on saatu lisätuloja, ja Porin tuottoon sisältyy myös näyttelyn avaamisen yhteydessä pidetyn juhlatilaisuuden tuotto. Turussa näyttely ehti olla avoinna vain yhden päivän, pääsiäismaanantain 18.4.1938 ajan, ja tuottokin jäi siellä kaupungin kokoon nähden vaatimattomaksi. Turku huomattavasti pienemmässä Kotkassa tuotto oli lähes viisinkertainen. Siellä näyttely olikin esillä neljän päivän ajan. Lyhyt aukioloaika Turussa johtui paikallisen sosiaalidemokraattilehden *Sosialistin*¹⁷⁰ mukaan huoneistovaikeuksista. Oliko Turun työväenjärjestöjen näyttelytiloiksi soveltuvien huoneiden käyttöaste keväällä 1938 hyvin korkea, vai oliko huoneisto-ongelman taustalla jokin muu syy? Ehkä paikallisten sosiaalidemokraattisten yhdistysten johto ei katsonut näyttelyä hyvällä? Jälkimmäistä selitystä lienee syytä pitää mahdollisena. Tähän viittaa myös se, että *Sosialisti* julkaisi näyttelystä hyvin

¹⁶⁶ Tilastokeskuksen rahanarvokerrointaulukon [http://www.stat.fi/til/eki/2005/eki_2005_2006-01-13_tau_001.html] mukaan vastaa 4093,98 €vuoden 2005 rahassa.

¹⁶⁷ Juusela 2003, 89-90; Laitinen 1998, 71-72; ”Espanjan näyttelyn” rahallinen tulos, Suomen Sosialidemokraatti 29.4.1938.

¹⁶⁸ *Tilitys Helsingissä 20.-30.11.1937 olleesta Espanjan-näyttelystä*, Suomen sosialidemokraatti 3.12.1937.

¹⁶⁹ Tilastokeskuksen rahanarvokerrointaulukon [http://www.stat.fi/til/eki/2005/eki_2005_2006-01-13_tau_001.html] mukaan vastaa 0,61 €vuoden 2005 rahassa.

¹⁷⁰ Turussa ilmestynyt sosiaalidemokraattinen *Sosialisti* oli perustettu vuonna 1898. Espanjan sisällissodan aikana se ilmestyi kuusi kertaa viikossa, ja päätoimittajana oli Ano Airisto. *Sosialistin* taloudellinen tila ei ollut hyvä, ja se oli kotikaupungissaan selvästi *Turun Sanomien* varjossa. Suomen lehdistön historia 7 1988, 139-139.

vaatimattoman ennakkojutun verrattuna esimerkiksi porilaiseen *Uuteen Aikaan*¹⁷¹ tai Kotkan sosiaalidemokraattilehteen *Eteenpäin*¹⁷², eikä kirjoittanut siitä jälkikäteen mitään.¹⁷³

Taulukko 2. Espanjan ystävien komitean kokoama näyttely talvella 1937-38. Tuotto lahjoitettiin Sosialidemokraattisen työläisnaisliiton keräykseen Espanjan lasten hyväksi. Lähteinä sanomalehdet *Eteenpäin* (Kotka), *Sosialisti* (Turku), Suomen Sosialidemokraatti (Helsinki), *Työn Voima* (Jyväskylä) ja *Uusi Aika* (Pori) siltä ajalta jona näyttely kullakin paikkakunnalla oli, sekä EK:n asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

<i>Pvm</i>	<i>Paikka</i>	<i>huom</i>	<i>Tuotto</i>
20.-30.11.1937	Helsinki Työväentalon H-Sali	avoinna ma-la 18-22, su 14-22 Pääsymaksu 2 mk	8412,85 mk
22.-23.1.1938	Pori Työväentalo	avoinna 12-23 Pääsymaksu 2 mk Lähes 500 kävijää	2591,75 mk (Näyttely ja juhla)
10.-13.2.1938	Kotka Työväentalo	avoinna to-pe 18-21, la 18-20, su 14-15 Pääsymaksu 2 mk	1339,40 mk
20.-22.2.1938	Vuoksenniska Työväentalo		164,50 mk
15-18.3.1938	Jyväskylä työväenyhdistyksen talo, vanha sali	avoinna 10-14 ja 16-21 pääsymaksu 2 mk	483 mk
18.4.1938	Turku Työväentalo, huone 8	avoinna 11-18 pääsymaksu 2 mk	520 mk
		tuotto yhteensä	13 511,50 mk

Ilmeisesti alun perin oli tarkoitus, että näyttelyn toteuttamiseen osallistuisi ainakin Ihmisoikeuksien liitto, mahdollisesti muitakin järjestöjä. Ihmisoikeuksien liiton sihteeri Karl Nickul¹⁷⁴, tunnettu pasifisti, piti näyttelyä kuitenkin sotaan kiihottavana, joten liitto vetäytyi hankkeesta. Sundström näyttää olleen Nickulin ratkaisusta katkera: ”Oli sellainen raukka”, hän totesi asiasta Sylvi-Kyllikki Kilvelle. *Ajan Suunta* uskoi Työläisnaisliiton ja Rauhanliiton vetäytyneen näyttelystä pelätessään valtionavun menetystä¹⁷⁵. IKL:n lehti ei kuitenkaan ollut oikeilla jäljillä, ainakaan täysin: Työläisnaisliittoa ei edes pyydetty mukaan näyttelyä järjestämään.¹⁷⁶ Kilpi arveli tämän johtuneen

¹⁷¹ Sosiaalidemokraattinen *Uusi Aika* ilmestyi Porissa. Se oli perustettu vuonna 1906. Espanjan sisällissodan aikana kolmesti viikossa ilmestyneen lehden päätoimittaja olivat Hugo Varjola ja vuodesta 1938 Vilho Rantanen. Suomen lehdistön historia 7 1988, 186-187.

¹⁷² Sosiaalidemokraattinen Kotkassa ilmestynyt *Eteenpäin* oli perustettu vuonna 1905. Espanjan sisällissodan aikana se ilmestyi kolmesti viikossa, ja päätoimittajana oli A.V.Haapanen. Suomen lehdistön historia 5 1988, 56-57.

¹⁷³ *Espanjan näyttelyyn tutustumaan pääsiäismaanantaina, Sosialisti* 16.4.1938, vrt. *Espanjalaisaiheinen näyttely suurenmoinen, Uusi Aika* 22.1.1938 ja *'Espanjan näyttely' Kotkaan, Eteenpäin* 5.2.1938.

¹⁷⁴ Karl Nickul (1900-1980) oli yksi Suomen 1930-luvun rauhanliikkeen näkyvimpiä hahmoja, vaikka olikin työskennellyt 1920-luvulla armeijan palveluksessa lääkintäaliupseerina. Hän oli osallistunut myös sisällissotaan 1918 valkoisten lääkintäjoukoissa. Nickul erosi armeijasta vuonna 1924, ja kertoi itse myöhemmin olleensa ”radikaali pasifisti vuodesta 1927”. Vuonna 1930 hän sai kutsun kertausharjoituksiin, mutta kieltäytyi ja joutui vankilaan – Suomen laki ei tuntenut tuolloin siviilipalvelusta. Varsinaisen työuransa Nickul suoritti Maanmittaushallituksen palveluksessa. Paitsi pasifistina, hän tuli tunnetuksi koltasaamelaisten tutkijana ja puolestapuhujana. Lehtola Veli-Pekka, *Nickul rauhan mies, rauhan kansa*, Kustannus-Puntsi, Jyväskylä 2000, 12-26, 53-57, 79-91.

¹⁷⁵ *Bolshevistisen Espanjan hyväksi yritetään meillä nyt työskennellä ”näyttelyjen” avulla, Ajan Suunta* 2.12.1937.

¹⁷⁶ Kilpi 1966, 169; Laitinen 1998, 71-72.

siitä ”että Cay on tuonut mukanaan jotain materiaalia, josta hän ei otaksu meidän pitävän”.¹⁷⁷ Kilpi lienee tarkoittanut kommunistisilla tunnuksilla varustettuja julisteita ja lentolehtisiä. Julkisuuteen ei näyttelyn taustalla olleita ristiriitoja kuitenkaan haluttu päästää. Siihen tutustunut *Suomen Sosialidemokraatin* toimittaja arvioi näyttelyä hyvin myönteisesti, ja toivoi työläisten varaavan aikaa siihen tutustumiseen.¹⁷⁸ Porissa *Uusi Aika* piti näyttelyä suurenmoisena, ja kehotti ottamaan sen sanoman vakavasti: ”Kysymyksessä ei ole mikään sirkus, vaan järkyttävä kappale ihmiskunnan historiaa!”¹⁷⁹

Näyttelyssä oli esillä ainakin julisteita, valokuvia ja kirjoja. Materiaali lienee ollut pääasiassa Sundströmin keväällä 1937 Espanjasta mukanaan tuomaa. Hän oli jo puhujamatkoillaan kesällä ja syksyllä 1937 kuljettanutkin mukanaan joitain valokuvia ja julisteita. Nyt oli kuitenkin kyseessä huomattavasti laajempi näyttely, lisää materiaalia hankittiin ehkä esimerkiksi Espanjan tasavallan Tukholman-lähetystöstä. Esillä oli kotimaistakin tuotantoa, nimittäin Tapio Tapiovaaran piirroksia. Näyttelyn näkökulma oli tietenkin täysin tasavaltalainen: K.H.Wiik sanoikin näyttelyn avajaisissa suoraan, ettei minkäänlaiseen puolueettomuuteen pyritty. Ainakin Vuoksenniskalla näyttelytila oli niin pieni, ettei kaikkea materiaalia voitu asettaa esille. Näytteilleasettelu on epäilemättä muutenkin hieman vaihdellut eri paikkakuntien erilaisissa tiloissa.¹⁸⁰ *Uuden Ajan* kirjoituksesta päätellen näyttely kuitenkin pyrittiin järjestämään temaattisesti, niin että esimerkiksi sodan aiheuttamat inhimilliset kärsimykset ja tasavallan sosiaalinen huolto saivat omat osastonsa.¹⁸¹

Osa näyttelyssä esillä olleista julisteista on nykyään Työväen Arkiston kokoelmissa, ja olen käyttänyt niitä tämän tutkimuksen kuvituksena (julisteet 1-14).¹⁸² Samoin Työväen Arkiston valokuvakokoelman Espanjan sisällissotakokoelman kuvista osa lienee tässä näyttelyssä esillä ollutta materiaalia.¹⁸³ Muutamia niistäkin olen käyttänyt tässä työssä (kuvat 1-3), koska pidän hyvin todennäköisenä että juuri ne ovat olleet näyttelyssä. Varmaa on, että näyttelyssä on ollut niitä

¹⁷⁷ Kilpi 1966, 169. Pidän Sylvi-Kyllikki Kilven vuonna 1966 julkaistuissa muistelmissaan antamaa todistusta asiasta luotettavana, hänellä ei lähes 30 vuotta tapahtumien jälkeen ja Sundströmin jo kuoltua liene ollut mitään syytä salata totuutta.

¹⁷⁸ *Espanjan-näyttely havainnollinen esitys taistelusta rintamalla ja rintaman takana, Suomen Sosialidemokraatti* 21.11.1937.

¹⁷⁹ *Espanjalaisaiheinen näyttely suurenmoinen, Uusi Aika* 22.1.1938.

¹⁸⁰ Juusela 2003, 89-90; Kilpi 1966, 169; Laitinen 1998, 71-72; Viipurin osaston ilmoitus 420/1937, liite VP.KD.77/1093.38 3.3.1938, asiainmappi IL5a, EK-VpA, KA.

¹⁸¹ *Espanjalaisaiheinen näyttely suurenmoinen, Uusi Aika* 22.1.1938.

¹⁸² Julistekokoelma 46 Espanja, TA.

¹⁸³ Kansio 3232 (46) Espanjan sisällissota, valokuvakokoelma, TA. Suuri osa näistä kuvista on niiden takana olevien leimojen mukaan lähtöisin Espanjan tasavallan propagandapalvelusta Servicio Español de Informaciónista. Joissain kuvissa on ruotsalaisen Espanjan tasavallan avustuskomitean leima. Työväen Arkiston vuosien 1937-39 leimoista päätellen kuvat saatu Suomeen jo Espanjan sisällissodan aikana, vain muutamassa kuvassa on leima myöhemmältä ajalta.

läheisesti muistuttaneita kuvia. Useimmat valokuvat ovat melko pienikokoisia, mutta liittyvät juuri niihin teemoihin joita lehtikirjoitusten mukaan näyttelyssä esiteltiin. Joidenkin taakse on käsin kirjoitettu näyttelytekstiksi sopiva suomenkielinen kuvaus, usein käännös kuvan taakse kirjoitetusta espanjan- tai ranskankielisestä tekstistä.¹⁸⁴ Kokoelmassa on myös selvästi julkaisu- tai näyttelykäyttöön tarkoitettuja kuvia, esimerkiksi Espanjan tasavallan propagandaministeriön julkaisemia¹⁸⁵ painokuvakollaaseja taistelujen ja pommitusten Madridissa tekemistä tuhoista. Yhteen niistä on liimattu erilliselle paperille kirjoitettu suomenkielinen teksti ”Kapinoitsijoiden pommien jälkiä Madridissa”. Koska muutamassa muussakin on jälkiä myöhemmin irronneista tai irrotetuista liimauksista tai teippauksista¹⁸⁶, ja koska, kuten yllä on mainittu, näyttelyssä lehtitietojen mukaan oli sodan aiheuttamia aineellisia ja inhimillisiä tuhoja esittelevä osuus, oletan että ainakin jotkut näistä painokuvista ovat olleet esillä näyttelyssä. Päätelmää tukee myös se, että EK:n arkistossa on näyttelyä koskevien raporttien yhteydessä kirjanen, joissa on samoja kuvia kuin yllämainituissa kollaaseissa (kts. tarkemmin luku 5.5).¹⁸⁷

Kotkalainen sosiaalidemokraattilehti *Eteenpäin* mainitsi näyttelyn olleen Työväen Arkiston hallussa jo sen kiertäessä työväentaloja.¹⁸⁸ Kaikki näyttelymateriaali ei nähtävästi ole kuitenkaan arkistoon päätynyt. *Suomen Sosialidemokraatissa* 20. ja 21.11.1937 sekä *Arbetarbladetissa* 22.11.1937 julkaistuissa näyttelyä esittävässä valokuvissa näkyy sekä Työväen Arkistossa olevia julisteita suomenkielisinä teksteineen että julisteita, joita arkiston kokoelmissa ei ole.¹⁸⁹ EK:n arkistossa on kolme kirjasta, yksi painokuva ja yksi postikortti, jotka kaikesta päätellen on hankittu näyttelystä. Kirjasista kaksi on ranskankielisiä, yksi sisältää kuvia, jotka on tekstitetty galitsiaksi, espanjaksi, ranskaksi ja englanniksi. Juuri sellaisia tavaroita näyttelyyn EK:n toimeksiannosta tutustunut etsivä kertoi siellä olleen myytävänä ja ilmaiseksi jaossa. Etsivän raportista päätellen myös mainituissa monikielisissä kirjasissa olleita kuvia oli näyttelyssäkin esillä. Postikortin kuva on sama kuin juliste 5 (alla).¹⁹⁰

¹⁸⁴ Esim. kuva 45 ”Päivittäin saapui kaikille rintamille tuhansia kirjoja tasavaltalaisarmeijan sotilaille”, kuva 1120 ”Kaikkialta Espanjasta lähetettiin elintarvikkeita tasavallan pääkaupungin sankarillisille puolustajille”, kansio 3232 (46) Espanjan sisällissota, valokuvakokoelma, TA.

¹⁸⁵ Osassa on julkaisijamerkintä ”Ministerio de Propaganda”, osassa ei ole mitään tietoa julkaisijasta. Useimmissa kuvissa on jonkinlaisia selvittäviä tekstejä.

¹⁸⁶ Merkinnällä ”Kuvasarja Espanjan sisällissodasta (painokuvia)” varustetussa kirjekuoressa olevat painokuvat, kansio 3232 (46) Espanjan sisällissota, valokuvakokoelma, TA.

¹⁸⁷ Ranskankielinen kirjanen *Le Fascisme détruit le Trésor Artistique de L’Espagne (Fasismi tuhoaa Espanjan taidearteita)*, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

¹⁸⁸ ”Espanjan näyttely” Kotkaan, *Eteenpäin* 5.2.1938.

¹⁸⁹ *En vädjan till vårt samvete, Arbetarbladet* 22.11.1937; *Espanjan näyttely, Suomen Sosialidemokraatti* 20.11.1937; *Espanjan-näyttely havainnollinen esitys taistelusta rintamalla ja rintaman takana, Suomen Sosialidemokraatti* 21.11.1937.

¹⁹⁰ Ilmoitus 24448/23.11.1937 liitteineen, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

Juliste 5. Sisällissota vai tasavallan puolustustaistelu ulkomaista interventiota vastaan? ”Kansallisia” edustavat kardinaali, italialainen kenraali, marokkolaiset rivisotilaat ja saksalainen pankkiiri, jotka purjehtivat Espanjaan Lissaboniin rekisteröidyllä ”Burgosin junta” – nimisellä laivalla.

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto

Julisteen suunnitteli taidemaalari Juan Antonio Morales. Julkaisijaksi on merkitty Espanjan tasavallan propagandaministeriö, joka toimi 4.11.1936 – 17.5.1937.¹⁹¹

Kaikilla paikkakunnilla näyttely oli esillä työväenjärjestöjen tiloissa. Näyttelyssä käyneisiin pätee siten luultavasti sama kuin tilaisuuksien yleisöönkin, suurin osa lienee ollut niitä joilla muutenkin oli tapana työväentaloilla vieraillla. Tosin ainakin Jyväskylässä myös paikkakunnan oikea äärilaita osoitti kiinnostusta näyttelyä kohtaan. Sosiaalidemokraattisen lehden *Työn Voiman*¹⁹² mukaan

¹⁹¹ Vergara 1998, [<http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/visfront/nacionales.html>], haettu 24.1.2004.

¹⁹² Espanjan sisällissodan aikana *Työn Voima* ilmestyi Jyväskylässä kuusi kertaa viikossa. Sosiaalidemokraattisen lehden päätoimittaja oli ensin Jalmari Leino vuoteen 1937, sitten Reino Oittinen vuonna 1938 ja hänen jälkeensä Hugo Varjola vuodesta 1938 eteenpäin. Lehti oli perinteisesti ollut SDP:n vasemmalla reunalla – sen alkuperäinen nimikin oli

”ikl:n taholta on suurella mielenkiinnolla käyty tekemässä näyttelyssä muistiinpanoja”.¹⁹³ Näyttely kiinnosti siihen Vuoksenniskalla tutustuneen EK:n etsivän mukaan myös lapsia. Hän oli kuitenkin sitä mieltä, etteivät karmaat kuvat sodan uhrien silpoutuneista ruumiista olleet oikein sopivia lapsien nähtäviksi.¹⁹⁴

Kuva 1. Lapsille sopimatonta propagandaa? Tasavaltalainen painokuva esittää Madridin pommitusten nuoria uhreja.

Kääntöpuolella on lyhyt teksti espanjaksi, saksaksi, ranskaksi ja englanniksi, otsikolla ”Madridin kuolleet lapset” (”Children Dead in Madrid”). Kuvan kulmat ovat repeytyneet, mistä voisi päätellä että se on saattanut joskus olla ripustettuna seinälle. Julkaisija Espanjan tasavallan propagandaministeriö.

Numeroimaton, merkinnällä ”Kuvasarja Espanjan sisällissodasta (painokuvia)” varustetussa kirjekuoressa, kansio 3232 (46) Espanjan sisällissota, valokuvakokoelma, Työväen Arkisto

ollut varsin aggressiivisen oloinen *Sorretun Voima* – mutta siirtyi 1930-luvulla lähemmäs tannerilaisia linjoja. *Työn Voima* oli perustettu vuonna 1906.

¹⁹³ *Espanjan-näyttely, Työn voima* 18.3.1938.

¹⁹⁴ VP.KD.77/1093.1938 3.3.1938, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA

3.5 Propagandakirjallisuus

3.5.1 ASS:n pienpainatteet

Akateeminen sosialistiseura julkaisi kolme Espanjan sisällissotaan liittyvää kirjasta. Ensimmäinen, *Vapaan Espanjan puolesta!*, ilmestyi hyvin pian sodan alkamisen jälkeen, esipuhe on päivätty 24.8.1936. Kirjoittajaa ei ole mainittu, mutta julkaisija, Akateeminen Sosialistiseura r.y., kylläkin. Raoul Palmgrenin omaelämäkerrallisen romaanin mukaan sen kirjoittivat Palmgren ja Cay Sundström yhdessä.¹⁹⁵ *Vapaan Espanjan puolesta!* on 16 sivun pituinen ja hieman kokoa A5 pienemmälle paperille painettu. Kirjasen hinta oli 2 markkaa¹⁹⁶, josta 20% jäi myyjälle, loput tilitettiin ”kansainväliseen solidaarisuusrahastoon”.¹⁹⁷ *Vapaan Espanjan puolesta!* on tärkeä avain vasemmistososialistien ajatuksiin Espanjan sisällissodasta, koska se ilmestyi varhaisessa vaiheessa, vain noin kuukauden sodan syttymisen jälkeen, ja siinä tuotiin ensimmäistä kertaa julki kirjoittajien käsitykset Espanjan tapahtumista sekä niiden merkityksestä. Kirjasessa selostettiin lähinnä sodan syttymiseen välittömästi johtaneita tapahtumia, ja niiden taustoja valotettiin lyhyellä katsauksella Espanjan sosiaali- ja taloushistoriaan. Lisäksi pyrittiin todistamaan, että Espanjan sisällissodan olivat itse asiassa aiheuttaneet ulkomaiset fasistit ja kapitalistit. Varsinaisia sotatapahtumia kirjassa kuvailtiin hyvin niukasti, sodan syttymisestähän oli kirjasen julkaisuhetkellä vasta reilu kuukausi.¹⁹⁸

Keväällä 1938 ASS julkaisi vielä kaksi pientä kirjasta Espanjan asioista. Molemmat olivat käännöksiä ulkomaisista julkaisuista, mutta kummankin esipuhe on suomalaisen kirjoittajan käsialaa. Ensimmäinen oli Espanjan tasavallan parlamentin Cortesin puhemiehen Diego Martinez Barrion¹⁹⁹ kirjoittama 32-sivuisen, suunnilleen A5-kokoinen *Espanjan vapauden – maailman vapauden puolesta*. Martinez Barrion kirjoitus oli alun perin ilmestynyt argentiinalaisessa *Critica* – sanomalehdessä. Cay Sundströmin kirjoittama esipuhe on päivätty 25.3.1938. Kirjasen hinta oli 3 markkaa²⁰⁰, josta myyjälle jäi yksi.²⁰¹ Loput on mahdollisesti tilitetty työläisnaisliiton keräyksiin.

¹⁹⁵ Palomeri 1953, 392.

¹⁹⁶ Tilastokeskuksen rahanarvokerrointaulukon [http://www.stat.fi/til/eki/2005/eki_2005_2006-01-13_tau_001.html] mukaan vastaa 0,65 €vuoden 2005 rahassa.

¹⁹⁷ Vapaan Espanjan puolesta 1936, *passim*.

¹⁹⁸ Vapaan Espanjan puolesta 1936, *passim*.

¹⁹⁹ Diego Martinez Barrio oli Espanjan parlamentin puhemies ja liberaalin *Union Republicana* – puolueen johtaja. Ennen sotaa hän oli ollut lyhyen aikaa pääministerinä. Sodan loppuvaiheessa hän pakeni Ranskaan, ja Manuel Azñan erottua presidentin tehtävistä Martinez Barrio hoiti virkaa. Hän nimitti itseään ”Espanjan presidentiksi maanpaossa” aina kuolemaansa vuonna 1962 asti. Thomas 2001, 8, 100, 102, 127, 217, 874, 858, 895, 923.

²⁰⁰ Tilastokeskuksen rahanarvokerrointaulukon [http://www.stat.fi/til/eki/2005/eki_2005_2006-01-13_tau_001.html] mukaan vastaa 0,91 €vuoden 2005 rahassa.

Martinez Barrio kuvaili tekstissään Espanjan poliittista kehitystä juuri ennen sisällissodan syttymistä ja kertoi Espanjan kansanrintaman syntyvaiheista. Hänen kirjoituksensa päättyi sisällissodan syttymiseen, sotatapahtumia ei kirjasessa analysoitu. Tärkein sanoma oli tasavallan ja kansanrintamahallituksen sotaa edeltäneiden toimien laillisuuden toteaminen, mistä loogisesti seuraa kansallisten sotilaskapinan laittomaksi todistaminen.²⁰² *Suomen Sosialidemokraatissa* julkaistiin kirjasesta kiittävä arvostelu, jonka kirjoittaja ”E.K.” on saattanut olla päätoimittaja Eino Kilpi.²⁰³ Tämä vaikuttaa yllättävältä tilanteesta, jossa ASS:n erottamisen nostattama pöly ei vielä ollut laskeutunut. Arvostelussa ei sentään mainittu kirjasen julkaisijaa.

Jälkimmäisen kirjasen, nimeltään *Espanja ja Itävalta*, kirjoittaja oli ruotsalainen Per Meurling²⁰⁴. Sen esipuhe on päivätty 21.4.1938, mutta tällä kertaa esipuheen kirjoittajaa ei ole mainittu, allekirjoituksena on vain ”Akateeminen Sosialistiseura r.y.”. *Espanja ja Itävalta* on painettu samankokoiselle paperille kuin *Espanjan vapauden – maailman vapauden puolesta*, ja sillä on pituutta 52 sivua. Hinta oli 4 markkaa²⁰⁵, joista jälleen yksi jäi myyjälle²⁰⁶ ja loput todennäköisesti naisliiton keräyksiin. Meurling pyrki kirjasessaan osoittamaan kansainvälisten suuryritysten osuutta Espanjan sisällissotaan. Hänen mukaansa ne sekä rahoittivat Francon armeijaa että painostivat demokraattisten maiden hallituksia kansallisten eduksi koituneeseen puuttumattomuuspolitiikkaan. Sekä *Espanjan vapauden – maailman vapauden puolesta* että *Espanja ja Itävalta* olivat ulkomaisten kirjoittajien eikä ASS:n jäsenten kirjoittamia. Lienee kuitenkin turvallista olettaa, että niissä ilmaistut tulkinnat ja mielipiteet vastasivat ASS:n aktiivisten jäsenten ajatuksia, tuskinpa seura niitä muutoin olisi julkaissut. Lisäksi molemmissa oli suomalaisten julkaisijoiden kirjoittamat esipuheet, joissa otettiin kantaa niin Suomen kuin Espanjankin tilanteeseen.

Sekä ASS:n pienpainatteissa että seuran lehdessä *Soihdussa* käsiteltiin paljolti samoja asioita samankaltaisista näkökulmista. Miksi lehtikirjoitusten lisäksi oli sitten tarpeellista painattaa irtojulkaisuja? Kirjaset ja *Soihdu* oli luultavasti ajateltu hieman erilaisille yleisöille. Vaikka

²⁰¹ Martinez Barrio Diego, *Espanjan vapauden – maailman vapauden puolesta*, Akateeminen sosialistiseura, Helsinki 1938, 1-4.

²⁰² Martinez Barrio 1938, *passim*.

²⁰³ ”*Espanjan vapauden – maailman vapauden puolesta*”, *Suomen Sosialidemokraatti* 10.4.1938.

²⁰⁴ Per Meurling oli ruotsalainen uskontotutkija, jolla oli yhteyksiä Ruotsin kommunistiseen puolueeseen. Meurlingilla oli myös henkilökohtainen suhde Espanjan sisällissotaan: hänen nuorempi veljensä Olle Meurling kaatui kansainvälisten prikaatien riveissä Madridissa 20.12.1936, ja oli tietävästi ensimmäinen tasavallan armeijassa kaatunut ruotsalainen. Toisen maailmansodan aikana Per Meurling sai vankilatuomion vakoilusta. Björk Kaj, *Spanien i svenska hjärtan*, Backströms Förlag, Tukholma 2001, 199-200; Cantera Carlomagno Marcos, *Sverige och spanska inbördeskriget*, Historiska Media, Lund 1999, 49.

²⁰⁵ Tilastokeskuksen rahanarvokerrointaulukon [http://www.stat.fi/til/eki/2005/eki_2005_2006-01-13_tau_001.html] mukaan vastaa 1,21 €vuoden 2005 rahassa.

²⁰⁶ Meurling Per, *Espanja ja Itävalta*, Akateeminen sosialistiseura, Helsinki 1938.

Soihdulla oli melko paljon lukijoita, ei se ollut mikään kansan syvien rivien sunnuntailukemisto. Kirjasilla tavoiteltiin kaiketi laajempaa yleisöä, joka olisi Espanjan sisällissodasta ja ”oikeista” aatteista tietämättömämpää kuin *Soihdun* lukijakunta. *Soihdussa* julkaistut kirjoitukset suunnaattiinkin ehkä ”omille”, niille jotka jo valmiiksi olivat samaa mieltä ja perillä asioista. Siksi pienpainatteiden täytyi olla kansantajuisempia kuin *Soihdussa* julkaistujen, joskus varsin teoreettisävyisten artikkelien. Vaikutusta saattoi olla silläkin, että ASS:n tultua erotetuksi SDP:sta oli erillisiä kirjasia helpompi levittää sosiaalidemokraattisten järjestöjen jäsenille ja niiden tilaisuuksissa kuin *Soihdua*. Esimerkiksi yhdessä suurimmista Espanjan tasavallan tukitilaisuuksista, joita Suomessa järjestettiin, Helsingin Mustikkamaan juhlassa 24.7.1938, oli myynnissä sekä *Espanjan vapauden – maailman vapauden puolesta* että *Espanja ja Itävalta* – kirjasia. Juhlan järjesti Helsingin sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö.²⁰⁷

3.5.2 Suomen pojat Espanjassa

Kesällä 1939²⁰⁸ ilmestyi kirja nimeltä *Suomen pojat Espanjassa*. Sen toimituskuntaan kuuluivat Viljo Kajava, Paavo Pajunen, Elvi Sinervo, Cay Sundström, Taimi Torvinen, Arvo Turtiainen, Katri Vala ja Hella Vuolijoki. Toimitussihteeri oli Jarno Pennanen. EK:n tietojen mukaan aloite kirjan julkaisemiseksi tuli Herman Haapaniemeltä, joka oli itse taistellut kansainvälisissä prikaateissa ja myös kirjoitti kokemuksistaan kirjassa²⁰⁹. Kirjan myyntitulot annettiin tasavallan joukoissa taistelleiden kotimaahan palanneiden suomalaisten avustamiseen.²¹⁰

Kirja sisältää useiden suomalaisten kirjoituksia kokemuksistaan Espanjassa. Omalla nimellään kirjoittivat Sulo Paaso, Paavo Pajunen, Lauri Räisänen ja Herman Haapaniemi. Lisäksi julkaistiin nimimerkkien ”Pekkalin”, ”Valter” ja ”Teppo Ilja” kirjoituksia. ”Pekkalin” lienee ollut helsinkiläinen Arvi Pekkalin, joka jostain syystä ei halunnut etunimeään painettavaksi kirjaan. ”Valter” saattoi olla tamperelainen Eino Laakso, joka Espanjassa käytti nimeä Walter From. Pekkalinia lukuun ottamatta kaikki olivat SKP:n jäseniä.²¹¹ ”Teppo Iljan” henkilöllisyyttä en osaa päätellä. Muistelmien lisäksi kirjassa oli Cay Sundströmin kirjoittama johdatus Espanjan historiaan ja sotaa edeltäneeseen poliittiseen kehitykseen, latvialaisen sosialistin Bruno Kalninsin selostus sisällissodan kulusta, professori Vainö Lassilan suomalaisten paluujuhlassa 30.12.1938 pitämä

²⁰⁷ Ilmoitus 1346/38, 25.7.1938, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

²⁰⁸ Kirjan esipuhe on päivätty 31.5.1939. *Suomen pojat Espanjassa*, toimituskunta Viljo Kajava et al., Helsinki, 1939, 8.

²⁰⁹ Ilmoitus 18/4.1.1939, asiamappi IL5c, EK-VpA, KA.

²¹⁰ Suomen pojat Espanjassa 1939, *passim.*, Juusela 2003, 301.

²¹¹ Suomen pojat Espanjassa 1939, 367-368, Juusela 2003, 429, 434, 439-440.

kaatuneiden muistopuhe sekä Elvi Sinervon runo *Äiti*.²¹² Vaikka julkaisuhetkellä sitä ei voinut suoraan ilmoittaa, oli toimituskunnassa ja kirjoittajissa useita kommunisteja. Kirjassa kerrottiinkin kommunistien totuus Espanjan sisällissodasta, esimerkiksi Sulo Paason kirjoituksen otsikkona on *Trotskilaisten petoksen uhrina*.²¹³ Kirjan lopussa oli luettelo kaatuneista, ja siinä oli henkilötiedoissa usean kohdalla mainittu ”poliittinen vanki Tammisaaressa”²¹⁴ tai esimerkiksi ”tunnetun Santalan jutun yhteydessä kahden vuoden tuomio valtiopetoksen valmistelusta”²¹⁵. Sundströmin ja Kalninsin artikkeleissakin sotaan johtanut kehitys sekä sodan kulku tulkittiin Kominternin hyväksymällä tavalla, vaikka sanan ”kommunismi” mainitsemista ilmeisen tietoisesti vältettiin.²¹⁶

Kirjan painos oli 3000 kappaletta. Se lienee tavoittanut ennen kaikkea ”omat” joukot, ne jotka olivat asiasta kiinnostuneita ja Espanjan tuolloin jo entiselle tasavallalle myötämielisiä. Ainakin muutama arvostelukappale päätyi myös katkerien vihamiesten käsiin. IKL-lehti *Luo Lippujen* julkaisi siitä arvostelun, jossa syytettiin kirjassa ylistetyn ”rikoksista ehkä vaarallisinta – valtiopetosta”²¹⁷.

3.5.3 Upton Sinclair: *Taistelu Madridista*

Kirjailijain kustannusliike julkaisi yhdysvaltalaisen Upton Sinclairin²¹⁸ romaanin *Taistelu Madridista* vuonna 1937. Se ilmestyi loppuvuodesta, *Tulenkantajien* mukaan loka-marraskuun vaihteessa. Katkelmia siitä oli julkaistu *Tulenkantajissa* jo aikaisemmin.²¹⁹ Joitakin lehdissä ilmestyneitä novelleja lukuun ottamatta Sinclairin romaani näyttää olleen ainoa Espanjan sisällissotaan liittynyt kaunokirjallinen teos, joka ehti ilmestyä Suomessa ennen sodan päättymistä.

²¹² Suomen pojat Espanjassa 1939, 367-368.

²¹³ Suomen pojat Espanjassa 1939, 212.

²¹⁴ Suomen pojat Espanjassa 1939, 363

²¹⁵ Suomen pojat Espanjassa 1939, 362.

²¹⁶ Suomen pojat Espanjassa 1939, 12-46.

²¹⁷ Juusela 2003, 301.

²¹⁸ Upton Sinclair (1878-1968) oli Espanjan sisällissodan aikana melko tunnettu kirjailija, jolta oli suomennettukin muutamia teoksia, esimerkiksi yksi hänen tunnetuimmista romaaneistaan *Chicago* (englanninkielinen alkuperäisteos *The Jungle*) vuodelta 1906. Se kertoo Chicagon teurastamoista ja niiden työntekijöiden epäinhimillisistä oloista, ja kirjan nostattama kohu vaikutti merkittävästi teurastamotyötä koskevan lainsäädännön uudistamiseen Yhdysvalloissa. Monet muutkin Sinclairin teokset käsittelevät köyhyyttä ja yhteiskunnallisia epäkohtia, ja niissä on usein selkeä sosialistinen sanoma. Sinclair kuitenkin erosi Yhdysvaltain sosialistisesta puolueesta jo 1934 – siis ennen kuin kirjoitti *Taistelun Madridista* – eikä hän koskaan ollut kommunisti. Hän kuitenkin sanoi vielä 1960-luvulla, etteivät hänen poliittiset näkemyksensä olleet muuttuneet sen jälkeen kun hän 1900-luvun alussa löysi sosialistisen liikkeen. Vuonna 1934 Sinclair pyrki Kalifornian osavaltion kuvernööriksi, ja oli varsin lähellä valintaa, vaikka sosialistiehdokkaat menestyivät Yhdysvalloissa yleensä erittäin huonosti. Liukkonen Petri, *Upton Beall Sinclair (1878-1968)*, [<http://www.kirjasto.sci.fi/sinclair.htm>], haettu 22.4.2006.

²¹⁹ Sinclairin englanninkielinen alkuteos oli nimeltään *No Pasaran*. E.S.-nen, *Romaani Espanjan sodasta, Yulenkantajat* 50/1937 11.12.1937 5; *Tästä läpi he eivät pääse!*, *Tulenkantajat* 6/1938 5.2.1938, 3.

Sinclair maalasi kirjassaan hyvin ihanteellisen kuvan Espanjan sisällissodasta ja Kansainvälisistä prikaateista. Päähenkilö, nuori saksalaista sukua oleva newyorkilainen Rudy Messer, edustaa porvaristoa. Hän opiskelee yliopistossa, ja voi rikkaiden sukulaistensa ansiosta elää ilman taloudellisia huolia. Muitakaan huolia ei hänellä näytä olevan, lukuun ottamatta vaikeuksia löytää sopivaa tyttöystävää. Aluksi Rudy ei ole kovinkaan kiinnostunut politiikasta. Kotikasvatuksensa takia hän kuitenkin suhtautuu sosialisteihin ja muihin ”punaisiin” erittäin epäluuloisesti. Hän kuitenkin tutustuu juutalaiseen sosialistinuorukaiseen Izzy Blochiin, ja kiinnostuu tämän kautta yhteiskunnallisista kysymyksistä. Samaan aikaan Rudyn serkku Ernie yrittää käännättää häntä kansallissosialististen oppien kannattajaksi. Rudyn näkemykset kuitenkin kehittyvät vasemmistolaiseen suuntaan. ”Punaisten” työläisten joukosta hän löytää maailman, joka on aineellisesti köyhempi mutta jossa kaikki muu, eikä vähiten nuoret naiset, on paljon miellyttävämpää kuin rikkaitten mutta yhä vastenmielisemmiltä tuntuviin sukulaisten maailmassa. Lopulta Rudy päättää lähteä Izzyn sekä uusien ystäviensä anarkisti Giuseppe Danielen ja kommunisti Larry Adamsin kanssa Espanjaan taistelemaan tasavallan puolesta. Ennen lähtöään Rudy avioituu Giuseppen vaimon sisaren, palavasieluisen anarkistityttö Portian kanssa. Rudy joukkoineen ehtii rintamalle juuri ajoissa pysäyttämään kansallisten hyökkäyksen Madridin porteille, minne kirja päättyy.²²⁰

Sinclairille tärkeämpää kuin taistelukuvaus oli esittää Rudyn ”kääntyminen” tasavaltalaiseksi. Espanjaan asti päästään vasta 240-sivuisen kirjan sivulla 196. Romaanin tärkeitä teemoja ovat Espanjan tasavaltaa kannattaneiden rehellisyyden, ja toisaalta kansallisten tukijoiden valheellisuuden, osoittaminen. Sinclair halusi kertoa, että tasavaltalaisten tulee erimielisyyksistään huolimatta olla taistelussaan yhtenäisiä, ja että se on myös mahdollista. Rudy, Izzy, Giuseppe ja Larry edustavat kaikki eri puolueita – Rudy tosin lopulta liittyy Izzyn sosialistiseen puolueeseen saadakseen suosituksen, jotta varmasti pääsisi Espanjassa armeijaan²²¹ – mutta poliittiset erimielisyydet eivät vaikuta heidän lämpimään ystävyhteensä ja keskinäiseen lojaalisuuteensa. Sinclair lienee myös tarkoituksella valinnut, kansainvälisten prikaatien kansainvälisyyttä korostaakseen, saksalaissukuisen Rudyn ystäviksi juutalaisen Izzyn, italialaissukuisen Giuseppen ja nimestään päätellen anglosaksisen Larry Adamsin.

²²⁰ Sinclair, Upton, *Taistelu Madridista*, Kirjailijain kustannusliike, Helsinki 1937, *passim*.

²²¹ Sinclair 1937, 180.

Voisi olettaa, että Sinclair on tahtonut kirjallaan vaikuttaa juuri Rudyn kaltaisiin nuoriin miehiin, jotka saattaisivat innostua Espanjan tasavallan asiasta. Sinclairin tyyli muistuttaa ajoittain poikamaista seikkailukirjaa. Poliittiset teoriat esitellään pienissä paloissa ja hyvin yksinkertaisesti. Uskonkin sen vedonneen, niin Suomessa kuin muuallakin, parhaiten melko nuoreen lukijakuntaan. Myös *Tulenkantajat* suositteli sitä erityisesti nuorille. Sinclairin kirja sai, kuten arvata saattaa, innostuneet arvostelut vasemmistolaisissa lehdissä²²², ja etenkin *Tulenkantajissa* sitä mainostettiin usein niin ilmoituksissa kuin tekstissäkin.²²³

3.5.4 Yhdysvalloissa julkaistu suomenkielinen kirjallisuus

Jo vuonna 1937 ilmestyi Yhdysvalloissa Wisconsinin osavaltion Superiorissa toimineen Työmies Societyn kustantama 30-sivuinen kirjanen *Kertomus Abraham Lincoln pataljoonasta*. Sitä myytiin 10 sentin hintaan. Esipuheesta päätellen kirjoittaja ei ollut suomalainen, vaan kirjanen lienee alun perin ilmestynyt englanniksi. Kirjoittajan henkilöllisyys ei käy ilmi. Kirjanen on kirjoitettu ikään kuin rintamalta lähetetyksi kirjeeksi, ja kirjoittaja lainaa myös tovereidensa kirjoituksia.²²⁴ Kirjasta on tuskin Suomeen päätynyt muutamaa kappaletta enempää. Voi jopa olla, ettei sitä ole täällä luettu lainkaan ennen kuin Espanjan sisällissodan jälkeen. Työväenliikkeen kirjastosta lainamani kappaleen kannessa on leima ”SKP:n arkisto 1946”. On toki mahdollista, että kirjanen on ollut Suomessa jo paljon aikaisemmin kuin leiman osoittamana vuonna. Sama pätee 32-sivuiseen kirjaseen *Suomalaiset Espanjan lojalistien riveissä*, jonka myös julkaisi sama Työmies Society vuonna 1938. Myös tätä kirjasta kaupattiin 10 sentin hinnalla. Se sisälsi Kanadan ja Yhdysvaltain suomalaisten lyhyitä kirjoituksia elämästään juoksuhaudoissa, ja *Ilkka*-nimisen, Jaakko Ilkan mukaan nimetylle, pääasiassa amerikansuomalaisista koostuneelle konekiväärijoukkueelle omistetun runon.²²⁵ Myös tämän kirjasen lainasin työväenliikkeen kirjastosta, ja myös siinä on leima vuodelta 1946, tässä kuitenkin Työväen Arkiston.

Finnish Workers Federation, U.S.A, INC.:n kustantamana ilmestyi suomenkielinen *Meidän poikamme Espanjassa* – niminen teos. Sen toimitti K.E.Heikkinen ja kuvitti William Lahtinen. Kirja lienee ilmestynyt kesällä 1939: siinä ei viitata sanallakaan syyskuussa 1939 alkaneeseen,

²²² E.S-nen, *Romaani Espanjan sodasta*, *Tulenkantajat* 50/1937 11.12.1937 5; *Tästä läpi he eivät pääse!*, *Tulenkantajat* 6/1938 5.2.1938, 3.

²²³ esim. Ilmoitus *Hyviä kirjoja halvalla*, *Tulenkantajat* 18/1938 30.4.1938, 4; Sinclairin ”*Taistelu madridista*” saa jatkuvaa huomiota, *Tulenkantajat* 20/1938 14.5.1938, 3; Ilmoitus *Tunnettujen kirjailijain teoksia alennusmyynnissä*, *Tulenkantajat* 25-26/1938 18.6.1938, 4.

²²⁴ *Kertomus Abraham Lincoln pataljoonasta*, Työmies Society, Superior (Wis), 1937, *passim*.

²²⁵ *Suomalaiset Espanjan lojalistien riveissä*, Työmies Society, Superior (Wis), 1938, *passim*.

sittemmin toisen maailmansodan nimellä tunnetuksi tulleeeseen konfliktiin, mutta siinä oli Martin Mäen kertomus kokemuksistaan Francon vankileirillä²²⁶. Mäki palasi Yhdysvaltoihin vasta toukokuussa 1939. Kirjassa itsessään on ilmoitettu vain painovuosi 1939. Takakannen mukaan kirjan hinta on ollut 60 senttiä. Sisällöltään kirja muistutti *Suomen Pojat Espanjassa* – teosta. Siinä ei kuitenkaan ollut yhtä syvällisiä analyyssejä Espanjan historiasta ja sisällissodan kulusta, vaan painopiste oli ennen kaikkea miesten muistoissa rintamalta ja sen takaa. Kaikki kirjoittajat olivat Kanadan tai Yhdysvaltain suomalaisia.²²⁷ *Meidän poikamme Espanjassa* – kirjaa tuskin levitettiin Suomessa kovinkaan runsaasti. Jotkut itse Espanjassa taistelleet ovat saattaneet saada sen uudella mantereella asuneiden entisten aseveljiensä lähettämänä. Mitään mainintoja esimerkiksi sen myymisestä Suomessa en ole löytänyt. Sekä Kansan arkistoon että Työväenliikkeen kirjastoon on kirja kuitenkin päätynt, mutta mitä kautta ja milloin, ei ole tiedossa.

4. Mitä propagandistit sanoivat?

4.1 ”Pelastamalla Espanjan tasavalta pelastetaan myös rauha, sivistys ja vapaus”: Espanjan sisällissodan luonne

Vasemmistososialistinen käsitys siitä, mistä Espanjan sisällissodassa oli kyse, ilmaistiin hyvin selkeästi heti sodan alettua. Sosialistisen työväeninternationaalin julistusta lainattiin jo *Vapaan Espanjan puolesta!* – kirjasen ensimmäisellä tekstisivulla:

Espanjan surulliset tapaukset muodostavat uuden luvun kansainvälisessä taistelussa fascismin ja kansanvallan välillä. Ja fascistiset valtiot ja fascistiset puolueet kaikissa maissa ovat itse antaneet niille tämän merkityksen, kun ne joko avoimesti tai peitetyesti ovat asettuneet tukemaan Espanjan kapinallisten rikollista toimintaa isänmaatansa vastaan.²²⁸

Kirjasen ensimmäisessä luvussa selitettiin sitten tarkemmin, mistä on kysymys tässä taistelussa, joka oli jatkunut vähintäänkin koko 1930-luvun ajan. Vaikka fasismi oli saavuttanut voittoja – mm. Italia oli vallannut Abessinian ja Saksa miehittänyt Reininmaan – oli kansanvalta nyt lakannut perääntymästä.

²²⁶ Heikkinen K.E. (toim.), *Meidän poikamme Espanjassa*, Finnish Workers Federation, 1939, 169-177.

²²⁷ Meidän poikamme Espanjassa 1939, *passim.*; Juusela 2003, 302-303.

²²⁸ Vapaan Espanjan puolesta 1936, 2. Kirjasen sivuja ei ole numeroitu. Useimmat tässä luvussa esitetyt lainaukset ovat tyypillisiä esimerkkejä, joiden asemasta olisin voinut valita muitakin. Vain yhden esimerkin mainitakseni vrt. Esim. Fischer Louis, *Vuosibilanssi, Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937, 211-213, jossa Espanjan sisällissodan luonne Espanjan kansan taisteluna fasistisia maahantunkeutujia vastaan ja toisaalta demokratian ja fasismin välisen maailmanlaajuisen taistelun etulinjana kuvataan samoin kuin tässä lainauksessa.

Älymystön edustajat, tiedemiehet ja kirjailijat ovat kokoontuneet neuvottelemaan tilanteesta ja julistaneet pyhää sotaa kulttuurin puolesta fascismia vastaan, kansainvälisen yhteisrintaman puolesta. [...] Työväenpuolueet ovat julistaneet edellisen vuosikymmenen onnetoman veljessodan lopettamista, koko työväen luokkavoiman yhdistämistä fascismia vastaan. [...] **Kansanvalta ei enää peräynny, se on ryhtynyt puolustukseen [...] fascisminvastaisen kansanliikkeen järjestämisellä, proletaaristen ja keskiluokkaisten kerrosten demokraattisella taistelurintamalla kaikkea fascismia ja demokratian supistamista vastaan. Kansanrintama on eri maissa alkanut nousta.**²²⁹

Myös ”Ercoli”, joka ilmaisi Kominternin kannan asiaan, oli sitä mieltä, että ”V:n 1917 Lokakuun sosialistisen vallankumouksen jälkeen se [Espanjan sisällissota] on suurin tapaus kapitalististen maiden kansanjoukkojen vapaustaistelussa.”²³⁰

Koska Espanjan sisällissota tulkittiin taisteluksi sotakiihkoista fasismia vastaan, se nähtiin myös sotana sotaa vastaan.²³¹ Per Meurlingin kirjoittaman *Espanja ja Itävalta* – kirjaseen esipuheen suomalainen kirjoittaja ilmaisi asian näin:

Espanjan kansa johtaa tällä hetkellä taistelua maailmanrauhan rippeiden puolesta. Sankarillisella armeijallaan se sitoo fascistien voimat²³²

Toisin sanoen Espanjan tasavallan tappio olisi myös demokratian tappio, ja sen voitto merkittävä askel diktatuurin ja hirmuvallan pysäyttämiseksi. Tasavalta edusti propagandassa inhimillisyyden korkeimpia arvoja, sitä mikä nosti ihmisen muiden elämänmuotojen yläpuolelle. Juuri tämä teki sen puolustamisesta niin tärkeää. Professori Väinö Lassila kiteytti asian pitämässään puheessa:

pelastamalla Espanjan tasavalta pelastetaan myös rauha, sivistys ja vapaus. [...] Niistä, jotka ovat kaatuneet Espanjan tasavallan puolesta, voi todella sanoa, että ne aatteet, joiden puolesta he ovat henkensä antaneet ovat kuolemattomat.²³³

²²⁹ Vapaan Espanjan puolesta 1936, 3. *Kirjallisuuslehti* selitti ensimmäisessä Espanjan sisällissotaa käsitelleessä kirjoituksessaan sen luonteen fasismien ja kansanrintaman taisteluna samoin, joskin vielä värikkäämillä sanakäänneillä. Kirjoittajakin lienee ollut sama – Raoul Palmgren. *Kansanrintama barrikadeilla*, *Kirjallisuuslehti* 12-13/1936 elokuu 1936, 219-221; Palomeri (Palmgren) 1953, 392. Espanjan sisällissodasta ”pyhänä sotana kulttuurin puolesta” kts. Stradling 2003, 1-21. Mikäli toisin ei mainita, ovat lainauksissa esiintyvät lihavoinnit, kursivoinnit ja muut tekstitehosteet samoin kuin alkutekstissä. Olen säilyttänyt myös lainauksissa esiintyvät kirjoitus- ja kielioppivirheet.

²³⁰ Ercoli (Togliatti), 1.

²³¹ Esimerkkinä siitä tämän ajatuksen käytäntöön soveltamisesta voisi mainita Paavo Pajusen, kansainvälisissä prikaateissa taistelleen suomalaisen. Hän oli ennen Espanjan sotaa toiminut sotaa vastustavassa kansalaiskomiteassa. Juusela 2003, 108-109.

²³² Meurling 1938, 4.

²³³ *Espanja fascismin uhrina Prof. Väinö Lassilan puhe Konservatoriolla joulukuun 31. päivänä, Tulenkantajat 1-2/1939* 6. *Tulenkantajain* artikkelin otsikossa mainittu päivämäärä on virheellinen, suomalaisten prikaatilaisten paluujuhla pidettiin 30.12.1938.

Juliste 6. Espanjan tasavalta sitoo fasistien voimat? Saksa ja Italia pistävät tasavaltaa tikareilla.

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto

Esperantonkielinen teksti: ”Kion vi faras por eviti tion? – Geesperantistoj el la tuta mondo agu energie kontraŭ la internacia faŝismo!”

(”Mitä te teette sen välttämiseksi? – Esperantistit²³⁴ koko maailmassa toimikaa voimakkaasti kansainvälistä fasismia vastaan!”)

Julisteen on julkaissut Katalonian alueellinen hallitus (Merkinnät: ”Graf. ultra S.A. Corcega. 220. Barna. Eldonita de comissariat de propaganda de la generalitat de Catalunya”). Espanjaa pistäviä tikareita pitelevissä käsissä on Saksan kansallissosialistien ja Italian fasistien tunnuksat.

Espanjan sisällissodassa ei siis propagandistien mukaan suinkaan ollut kysymys fasismin ja kommunismin välisestä kaksintaistelusta. Sota ei heille ollut kahden diktatuurijärjestelmän välienselvittelyä, vaan demokratian taistelua diktatuuria vastaan. Ensimmäisessä *Soihdussa* julkaistussa Espanjan sotaa käsittelevässä artikkelissa englantilainen kirjoittaja selitti:

Valtaherramme ovat meille sanoneet, että tämä on taistelua fasismin ja kommunismin välillä, että Englannin ja Amerikan demokratioiden tehtävänä on vain katsella sitä itsetyytyväisellä inhollla. [...] Kansalaissota puhkesi [...] siitä syystä, että Espanjan laillisesti valittu, perustuslaillinen, vapaamielinen hallitus [...] teki aloitteen eräiden

²³⁴ *Ge-* etuliite sanassa *geesperantistoj* merkitsee ”molemmat sukupuolet yhdessä”, tässä se siis osoittaa kehotuksen koskevan sekä mies- että naispuolisia esperantisteja. Tämän kääntäminen luontevasti suomeksi ei onnistu.

vähennysten aikaansaamiseksi Espanjan omistavan luokan omistusoikeudellisissa suhteissa yleensä ja erikoisesti Espanjan suurtilallisten kyseessäollen.

[...] nyt käytävän taistelun pääkysymyksenä siis vastaansanomattomasti on [...] onko kansan itsehallinto kansanvaltaisissa länsimaisissa valtioissa kuvitelma vai tosiasia? Voivatko kansat päättää oman maansa taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta järjestelmästä? Vai onko heillä oikeus pidellä itsehallinnon kylttiä vain niin kauan, kuin he eivät sekaannu tuotantovälineiden omistajain omistusoikeuteen?²³⁵

Juliste 7. Voivatko paljasjalkaiset ja aseettomat Espanjalaiset pelastaa meidänkin vapautemme ja sivistyksemme?

Ranskankielinen teksti: "Les travailleurs espagnols luttent pour la liberté et la culture de tous les peuples ;Se solidariser avec eux!

Merkinnät: "[epäselvä] 12 – 36" (tekijän signeeraus) "Delegacion de propaganda y prensa del C.E.P. Valencia", "imp. y. lit. Ortega – Valencia" (julkaisijatiedot).

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto

²³⁵ Espanja ja historia, *Soihtu* 10/1936 7.11.1936, 185. Artikkelin kirjoittajan nimeä ei mainittu, mutta hänen kerrottiin olevan "tunnettu englantilainen tiedemies". "Englantilaisen tiedemiehen" tulkintaan yhtyi mm. Cay Sundström *Soihdun* seuraavassa numerossa. Sundström Cay, *Puolueettomuus ja Espanjan "Mäntsälä"*, *Soihtu* 11/1936 5.12.1936, 212-214. Vrt. myös Hörup Ellen, *Pääoma ja sota, Tulenkantajat* 18/1937 30.4.1937, 5-6.

Sodan osapuolien kuva piirrettiin mustavalkoisena. Tasavallan selitettiin olevan kaiken hyvän puolella, ja sillä oli takanaan espanjalaisten ylivoimaisen enemmistön tuki. Kansanrintamahallitus oli yhtä kuin

maan kansanvaltaisilla vaaleilla valittu eduskunta, sen luottamusta nauttiva porvarillisdemokraattinen hallitus, sen valitsema porvarillisdemokraattinen presidentti: hallituskokoomus, joka on ryhtynyt kansalliseen vapautustyöhön, vapautukseen kansainvälisen kirkon, pääoman ja feodalismien riistosta.²³⁶

Tätä hallitusta vastaan nousseet kansalliset edustivat propagandisteille vääryyttä ja valhetta, koska he

ovat nimittäneet itseään isänmaanystäviksi ja kansallisiksi, ja kuitenkin heidän armeijansa kärkijoukkoja ovat muukalaislegioona ja afrikkalaiset alkuasukasjoukot, heidän päämääränään Espanjan kansan riistäminen ja valmistaminen fascistiseen maailmansotaan, kaivosten ja tehtaiden varmistaminen ulkomaisille toiminimille, alueluovutukset Saksalle ja Italialle.²³⁷

Espanjan kansa oli vasemmistososialistien kirjoituksissa siis yksimielisesti tasavallan puolella.²³⁸

Toistettiin myös sitä virheellistä väitettä, että kaikki johtavat espanjalaiset kulttuurivaikuttajat olivat yksimielisinä tasavallan puolella.²³⁹

Millaisina propagadassa Francoa kannattaneet espanjalaiset? Heitä ei ollut, suurmaanomistajia ja muita kapitalisteja sekä pappien enemmistöä lukuun ottamatta. Esimerkiksi Bertolt Brechtin näytelmässä *Rouva Carrarin kiväärit*, jota esitettiin ainakin Helsingissä Espanjan sisällissodan aikana, kuvattiin kansallisia seuraavasti:

²³⁶ Vapaan Espanjan puolesta 1936, 4.

²³⁷ Vapaan Espanjan puolesta 1936, 4. Kansallisten "epäkansallista" luonnetta alleviivattiin myös huomauttamalla Francon armeijan joukoissa taistelevan paljon siirtomaajoukkoja, lähinnä Marokosta värvättyjä berbereitä. Toisinaan nämä huomautukset vaikuttavat nykylukijasta rasistisilta: "Espanjan fasistit saavat yhä uutta väriä riveihinsä. Viimeksi on tavattu vankien joukossa Fernando Poosaarelta "kansallisiin" joukkoihin värvättyjä – neekerejä!", *Espanjasta, Kirjallisuuslehti* 3/1937 1.3.1937, 50. Alkuteksti on peräisin esperantonkielisestä *Popolo fronto* – lehdestä, tai: "yllyttää maurilaisten, berberien ja puolineekerien villejä murhaajalaumoja katkomaan kaulat omilta maanmiehiltään", Branting Georg, *Taistelu Espanjasta, Tulenkantajat* 43/1936 24.10.1936, 10. Francon joukkojen rodullista koostumusta arvioitiin sekä *Soihdussa* että *Kirjallisuuslehdessä*, mutta *Tulenkantajissa* käytettiin huomattavasti värikkäämpiä ilmauksia. Kun useimmiten kysymys kuitenkin on ulkomaisista lehdistä käännettyistä artikkeleista, uskoisin, etteivät syynä ole Erkki Valan rotuennakkoluulot, vaan satunnaistekijät.

²³⁸ Esim. *Espanjan tasavallan luonne Georg Branting kertoo Espanjan-matkansa vaikutelmista, Tulenkantajat* 38/1936 19.9.1936, 1. Brantingin Espanjan-matkasta kertovassa artikkelissa tiivistyy erinomaisesti se kuva Espanjan sisällissodasta, jonka tasavallan kannattajat halusivat Suomessa antaa.

²³⁹ Esim. *José Ortega y Gasset, Tulenkantajat* 33/1936 15.8.1936, 3. Kansallisille tukensa antaneista espanjalaisista tieteen ja kulttuurin merkkihenkilöistä kts. luku 1.1.

kenraali joka on palkannut ja koonnut kaiken Espanjan kansan pohjasakan, ja lisäksi maureja, italialaisia ja saksalaisia tietysti, kitkeäkseen meidät maan päältä²⁴⁰

Niin lehdissä, puheissa kuin julistenäyttelyssäkin esitettiin, ettei Espanjan sisällissota itse asiassa ollut sisällissota lainkaan, vaan Italian ja Saksan hyökkäys, johon ne olivat ryhtyneet saadakseen haltuunsa Espanjan luonnonrikkaudet, etenkin kaivokset. Espanjan tasavallan taistelu selitettiin siis puolustautumiseksi maahantunkeutujia vastaan.²⁴¹ Koskaan ei mainittu, että vain muutamaa kuukautta ennen sodan alkua yli neljä ja puoli miljoonaa espanjalaista oli antanut äänensä kansallisia kannattaneille puolueille²⁴². Syksyllä 1937 *Tulenkantajissa* väitettiin, että vain 20% kansallisten armeijan sotilaista olisi ollut espanjalaisia²⁴³: todellisuudessa ulkomaalaisten määrä Francon armeijassa ei missään vaiheessa ollut edes lähellä espanjalaisten määrää.²⁴⁴

Kun kansallisista sotilaista kerrottiin, nämä lähes aina olivat saksalaisia, italialaisia tai marokkolaisia, pakolla Espanjaan vietyjä tai valheellisilla lupauksilla sinne houkuteltuja – eivät koskaan espanjalaisia.²⁴⁵ Esimerkiksi Upton Sinclairin romaanissa Rudy Messer ei kohtaa Madridin taisteluissa lainkaan espanjalaisia vihollisotilaita:

²⁴⁰ ”generalen som har lejt och samlat ihop allt bottenkräp av Spanska folk, utom morer, italienare och tyskar förstås, för att utrota oss från jorden”, Brecht Bertolt, *Senora Carrars gevär*, Svenska Hjälpkommittén för Spanien, Tukholma 1938, 19.

²⁴¹ Kts. esim. Juliste 5, juliste 6; *Saksan ja Italian diktatuurit Espanjan kansan kimpussa*, *Tulenkantajat* 24/1937 12.6.1937, 6; *Luonnonrikkauksien osuus Espanjan sodassa*, *Tulenkantajat* 26/1937 26.6.1937, 4; *Espanja fascismin uhrina Prof. Väinö Lassilan puhe Konservatoriolla joulukuun 31. päivänä*, *Tulenkantajat* 1-2/1939 6 (artikkelin otsikossa mainittu päivämäärä on virheellinen, suomalaisten prikaatilaisten paluujuhla pidettiin 30.12.1938); *Espanjan juhla Tampereella*, *Suomen Sosialidemokraatti* 13.8.1937; *Lahden työläiset osoittavat solidaarisuuttaan Espanjan taistelevalle tasavallalle*, *Tulenkantajat* 37/1937 11.9.1937; Tampereen osaston ilmoitus 175/1937, EK.KD.74/811.37 13.8.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA; Viipurin osaston tilannekatsaus n. 8 elokuulta 1937, EK.KD.359/1275.37 7.9.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA. Ilmoitus 312/29.1.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

²⁴² Thomas 2001, 147. Helmikuun 1936 vaaleissa kansanrintama sai 4654116 ääntä eli 34,3% annetuista äänistä, kansallinen rintama 4503505 ääntä, eli 33,2%. Ero oli siis hyvin pieni. Vaalituloksesta ei tietenkään voi päätellä, että jokainen kansallista rintamaa äänestänyt olisi hyväksynyt kansallisten kaappausyrityksen.

²⁴³ *Bilbaossa vallitsee ”järjestys”*, *Tulenkantajat* 40/1937 2.10.1937, 4. Tämä Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningistä poimittu tieto on luultavasti painettu *Tulenkantajiin* hyvässä uskossa. Se ei kuitenkaan pitänyt paikkaansa.

²⁴⁴ Thomas 2001, 937-940.

²⁴⁵ Esim. *Kenraali Queipo de Llano on avomielinen*, *Tulenkantajat* 14/1937 3.4.1937, 9; Uhre Bodo, *Hautapuhe korpraali Frankelle*, *Kirjallisuuslehti* 11/1937 15.6.1937, 178-179; Kolzov Mihail, *Mussolinin sotilaita*, *Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937, 234-235. Uhren kirjoitus poikkeaa, samoin kuin alla mainittu Arvo Turtiaisen tarina kansallisten riveissä taistelleesta suomalaisesta tuttavastaan, piristävästi tyypillisestä kansallisten kuvauksesta. Siinä vihollista ei nimittäin demonisoida vaan hänet kuvataan harhaanjohtetuksi uhriksi, eikä hänen ihmisyyttään kiistetä. Viimeksi mainitun artikkelin kirjoittaja Mihail Koltsov oli neuvostoliittolainen *Pravdan* toimittaja, joka toimi Espanjassa tasavallan propagandaneuvonantajana. Hänellä oli muitakin, arkaluontoisempia tehtäviä, joista tärkein oli Espanjan tapahtumien raportointi Stalinille henkilökohtaisesti. Stalinin henkilökohtaisena tuttavana Koltsovilla oli hyvin voimakasta, joskin epävirallista vaikutusvaltaa Espanjassa. Koltsovista ja hänen tehtävistään Espanjassa kts. Stradling 2003, 86-87.

Kolme kertaa vihollinen hyökkäsi tänä päivänä. Kahdesti maurilaiset ja kerran Muukalaislegioona – nuo fascistiset vapaaehtoiset, joita kansainvälinen prikaati ampui mielihyvin.²⁴⁶

Joskus Francon sotilas oli jopa suomalainen. Arvo Turtiainen kertoi *Kirjallisuuslehdessä* vanhan koulutoverinsa tarinan. Turtiainen kuvaili tätä lahjakkaaksi, mutta kärsimättömäksi ja viinaan sekä naisiin meneväksi nuoreksi mieheksi, jonka kypsytön taipumus ajatella yhteiskunnallisesti oli ajanut äärioikeistoon ja sitten kansallisen Espanjan armeijaan. Sieltä hän oli haavoituttuaan palannut Suomeen. Turtiainen kuvasi kohtaamistaan ystäväkseen nimittämänsä entisen koulutoverinsa kanssa eräässä ravintolassa. Surkea, monella tuopilla kostutettu tapaaminen fasistista elämäkatsomustaan selittämään kykenemättömän miehen kanssa jätti Turtiaisen – ja kirjoittajan tarkoitus lienee ollut jättää myös lukija – pohtimaan:

Onko ystäväni fascistinen sotilas, vai onko hän fascismin – uhri?²⁴⁷

Tasavallan porvarillisdemokraattisuutta korostettiin propagandassa usein. *Espanjan vapauden – maailman vapauden puolesta* – kirjasen esipuheessa Cay Sundström esitteli kirjoittaja Diego Martinez Barrion ”tyypillisen porvarillisen keskustapuolueen” johtajaksi, ei siis suinkaan minkään sortin sosialistiksi. Samassa esipuheessa korostettiin voimakkaasti Espanjan tasavallan hallituksen olevan Espanjan laillinen hallitus.²⁴⁸ Myös kommunistien julkaisemassa lentolehtisessä korostettiin Espanjan tasavallan laajapohjaisuutta,²⁴⁹ ja sekä Sundström että professori Väinö Lassila mainitsivat puheissaan, ettei sodan syttyessä Espanjan tasavallan hallituksessa ollut yhtään

²⁴⁶ Sinclair 1937 237.

²⁴⁷ Turtiainen Arvo, *Sotilaita, Kirjallisuuslehti* 21-24/1937 joulukuu 1937, 327-331. Tutkimukseni kannalta on toisarvoista pohtia, onko Turtiaisen kertomus totta. Kokonaan en kuitenkaan malta kysymystä sivuuttaa. Turtiainen kertoi ystävänsä ja entisen koulutoverinsa sukunimeksi Ohramaa. Tämän nimistä suomalaista ei Francon joukoissa ainakaan Jyrki Juuselan mukaan ollut. Nimi saattaisikin olla viittaus Etsivään Keskuspoliisiin, josta käytettiin usein nimitystä ”ohrana” tsaarinaikaisen Venäjän salaisen poliisin mukaan. Keksitty nimi tuskin riittää osoittamaan Turtiaisen kertomusta kokonaan sepitteelliseksi. Juuselan tuntemista kansallisten puolella taistelleista suomalaisista sopisi vuonna 1904 syntyneen Turtiaisen koulutovereiksi vain kolme – Johan Valter Kosola (s.1903), Pauli Virta (s. 1903) ja Jukka Wanne (s. 1907), muihin Turtiaisella oli vähintään kuuden vuoden ikäero. Kosola ja Wanne olivat Turtiaisen kirjoittaessa tarinaansa vielä Espanjassa, ja Virta oli kuollut: hän kaatui Extremaduran rintamalla jo huhtikuussa 1937. Turtiaisen ”ystävä” ei siis ole todella voinut olla hänen koulutoverinsa. Tämäkään ei vielä todista Turtiaisen tarinaa kokonaan mielikuvitukselliseksi: hän saattoi esimerkiksi kertoa jollekin tuttavalleen todella sattuneesta tapauksesta, tai ”naamioida” muuten tuntemansa henkilön koulutoverikseen. Tuntuisi oudolta, jos tarina olisi täysin keksitty. Turtiainen muun muassa mainitsi ”ystävänsä” kirjoitelleen Espanjan-kokemuksistaan IKL:n lehdissä, ja voisi olettaa jonkun *Kirjallisuuslehdenkin* lukijoista näihin artikkeleihin perehtyneen. Lisäksi Turtiainen kuvaa muun muassa ”ystävänsä” henkilöhistoriaa äärioikeistolaisten järjestöjen riveissä siinä määrin tarkoin, että Helsingin pienehköissä piireissä hänen henkilöisyytensä voitiin ehkä tunnistaa. Mikäli Turtiaisen tarina olisi ollut pelkkää fiktiota, hän olisi ollut vaarassa ”jäänyt kiinni” siitä, mikä olisi tehnyt hänet itsensä naurettavaksi. Francon puolesta taistelleista suomalaisista kts. Juusela 2003, 340-372, 419.

²⁴⁸ Martinez Barrio 1938, 2.

²⁴⁹ Esim. Ercoli (Togliatti) 5.

kommunistia.²⁵⁰ Upton Sinclairin vertasi romaanissaan *Taistelu Madridista* Espanjan tasavallan hallitusta kotimaansa presidentin Rooseveltin hallintoon ja sen ohjelmaa tämän niin sanottuun New Deal – politiikkaan.²⁵¹

Ttällä tasavallan porvarillisuuden ja laillisuuden alleviivaamisella koetettiin varmaankin hälventää Suomen ”porvarillisten demokraattien” epäluuloja tasavaltaa kohtaan ja siten oikaista niitä väärinä pidettyjä käsityksiä, joiden Sundström ja hänen toverinsa uskoivat Suomessa Espanjan asioista vallitsevan. Ehkä myös toivottiin että ilmapiiri Suomessakin muuttuisi kansanrintamalle suosiollisemmaksi, jos sen propagandistien näkökulmasta todellinen, porvarillisten demokraattien ja vasemmiston yhteistyötä korostava luonne ymmärrettäisiin. Samaa tarkoitusta lienee palvellut myös tasavallan koulutuksen alalla saavuttamien edistysaskelten esittely, suomalaiset kun yleensä arvostivat koulutusta yli puoluerajojen.

Toisinaan Espanjan tasavallan porvarillisuus näyttää kuitenkin suomalaisilta sosialisteilta unohtuneen. Cay Sundström päätti Martinez Barrion kirjaseen kirjoittamansa esipuheen komeaan, lihavoidulla tekstillä painettuun Marx-mukaelmaan: ”Kaikkien maiden demokraatit, liittykää yhteen!”. Hän tuskin voitti tällä lauseella monenkaan maalaisliiton tai vaikkapa ruotsalaisen kansanpuolueen kannattajan sielua Espanjan tasavallan asialle. *Vapaan Espanjan puolesta!* – kirjaseen kirjoittaja esitti varsin puhdasoppisen marxilaisen käsityksen Espanjan historiasta nimittäessään tasavallan perustamista vuonna 1931 porvarilliseksi vallankumoukseksi ja tulkitessaan kansanrintamapuolueiden voiton helmikuun 1936 vaaleissa määrätietoisena vallankumoustaistelun tulokseksi.²⁵² Sota selitettiin Saksan, Italian ja kansainvälisten päämapiirien tukemaksi, vanhoillisten upseerien organisoimaksi vastavallankumoukseksi.²⁵³ Myös *Kirjallisuuslehdessä* julkaistut Tapio Tapiovaaran kuvataideteokset omatekoisilla käsikranaateilla aseistettuine, niukasti vaatetettuine työläisistilaineen²⁵⁴ saattoivat olla omiaan herättämään mielikuvia proletariaatin vallankumoustaistelusta.

²⁵⁰ Esim. *Espanja fascismin uhrina Prof. Väinö Lassilan puhe Konservatoriolla joulukuun 31. päivänä, Tulenkantajat 1-2/1939* 6 (otsikossa mainittu päivämäärä on virheellinen, suomalaisten prikaatilaisten paluujuhla pidettiin 30.12.1938); *Espanjan juhla Tampereella, Suomen Sosialidemokraatti* 13.8.1937; *Lahden työläiset osoittavat solidaarisuuttaan Espanjan taistelevalle tasavallalle, Tulenkantajat 37/1937* 11.9.1937; Tampereen osaston ilmoitus 175/1937, EK.KD.74/811.37 13.8.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA; Viipurin osaston tilannekatsaus n. 8 elokuulta 1937, EK.KD.359/1275.37 7.9.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

²⁵¹ Sinclair 1937, 119-120.

²⁵² *Vapaan Espanjan puolesta* 1936, 6.

²⁵³ *Vapaan Espanjan puolesta* 1936, 9-14.

²⁵⁴ Esim. Tapiovaara Tapio, *Espanja barrikadeilla, Kirjallisuuslehti* 15/1936 1.10.1936, 276.

Kommunisteille oli täysin selvää, että Espanjan sisällissodan luonne oli vallankumouksellinen. Mutta millainen vallankumous oli kyseessä? Palmiro Togliatti valaisi lukijoitaan:

Olisi virheellistä kokonaan yhtäläistyttää Espanjan vallankumousta vuoden 1905 Venäjän vallankumouksen ja vielä vähemmän v:n 1917 kanssa [...] Suuret historialliset tapahtumat ja liikkeet eivät toistu valokuvamaisella tarkkuudella [...] Espanjan kansa ratkaisee porvarillisdemokraattisen vallankumouksen tehtäviä.²⁵⁵

Yllä oleva lainaus on kommunistinen näkemys Espanjan sisällissodan luonteesta pähkinänkuoressa. Espanjassa oli kiistatta meneillään työväenluokan vallankumous kapitalistista järjestelmää vastaan. Sitä ei kuitenkaan voinut selittää samanlaiseksi proletariaatin vallankumoukseksi kuin lokakuun vallankumousta – tämä olisi Neuvostoliiton ulkopuolella tulkittu Kominternin johtamaksi vientivallankumoukseksi, ja Stalinin pyrkimykset turvallisuuspoliittiseen yhteistyöhön Ranskan ja Iso-Britannian kanssa olisivat vaarantuneet. Siksi juuri kommunisteille oli elintärkeää selittää, ettei Espanjan tasavallassa tavoiteltu samanlaista vallankumousta kuin Venäjällä vuonna 1917 tapahtunut.²⁵⁶ Niinpä Espanjan vallankumousta oli verrattava Ranskan 1700-luvun lopun vallankumoukseen, jolle Marx oli antanut nimen ”porvarillisdemokraattinen”. Jälkiviisaan lukijan mielessä Togliattin tekstissä toistuvat viittaukset Ranskan vallankumoukseen ja ”taistelevain kansanjoukkojen kohtaloon” vaikuttavat siltä, että kirjoittajan täytyi selittää Espanjan tapahtumat Marxin ja Engelsin pyhien kirjoitusten mukaisiksi, sopivat ne niihin tai eivät.

Koska Espanjan sisällissota propagandistien mielestä selvästi oli hyvän ja pahan, demokratian ja fasismin, sivistyksen ja barbarian välinen taistelu, ei puolueettomuus sen suhteen tullut kysymykseen. Cay Sundströmin mielestä se, joka ei ollut puolellamme oli ilman muuta meitä vastaan:

Ei voi Espanjan kansalaissotaan nähden sanoa, ettei hyväksy toisen tai toisen puolen kantaa. Joko on laillisuuden kannalla, ja silloin on Francoa vastaan, tai on laittomuuden kannattaja, ja silloin on Francon puolella. Muita mahdollisuuksia ei ole tähän taisteluun nähden²⁵⁷

²⁵⁵ Ercoli (Togliatti) 1.

²⁵⁶ Thomas 2001, 170.

²⁵⁷ Sundström Cay, *Puolueettomuus ja Espanjan ”Mäntsälä”*, *Soihtu* 11/1936 5.12.1936, 213; Saman kaltaisia ajatuksia löytyi monista muistakin lehtikirjoituksista ja puheista. Vrt. esim. Branting Georg, *Taistelu Espanjasta, Tulenkantajat* 43/1936 24.10.1936, 10, jossa Branting kirjoitti mm. ”demokratia ei voi liittyä niihin laimeihin, jotka suoriutuvat meidän päiviemme ja todellisuutemme suurimmasta murhenäytelmästä tyhjällä eleellä, aivan kuin kysymys koskisi jossakin itämailla tapahtuvaa luonnonmullistusta.”

Soihdussa tuotiin esille tasavallan toimenpiteet Espanjassa vallinneiden yhteiskunnallisten epäkohtien korjaamiseksi esimerkiksi koulutuksen alalla – koulutus olikin erityisen tärkeä asia, sillä vuonna 1920 52% espanjalaisista oli ollut lukutaidottomia.²⁵⁸ Myös Upton Sinclairin romaanissa sivuttiin Espanjan tasavallan ja sen armeijan koulutustehtävää. Sinclair myös korosti tässä Neuvostoliiton esimerkin vaikutusta, vaikkei muuten kirjassaan mainostanut Neuvostoliiton roolia Espanjassa.²⁵⁹ Koulutusteema ja ajatus tietämättömyydestä taantumuksen liittolaisena tuli esiin myös Cay Sundströmin kirjoittamassa puheessa joulukuussa 1937²⁶⁰, sekä talven 1937-38 näyttelyssä²⁶¹ (kts. juliste 10). Lukutaidottomuuden yleisyys Espanjassa vaikutti myös julisteiden ulkoasuun: sanoman tuli selvitä vaikkei tekstejä olisi osannutkaan lukea. Näyttelyssä oli myös tasavallan sosiaalista huoltoa esittelevä osuus, johon sopivia valokuvia on nykyäänkin Työväen Arkiston kokoelmissa.²⁶² En kuitenkaan onnistunut varmuudella selvittämään, olivatko näyttelyssä esillä olleet kuvat juuri näitä.

4.2 ”Hallitus suunnittelee voiton, armeija toteuttaa sen, ja kansa viimeistelee sen”: Sotatapahtumat

4.2.1 ”Palaan Espanjasta ehdottomasti vakuutettuna tasavallan voitosta”: Arviot sodan kulusta ja lopputuloksesta

Propagandistien suhtautuminen sodan kulkuun ja odotettavissa olevaan lopputulokseen oli optimistinen. Sodan alussa oli tietenkin selvää, että tasavallan kannattajat uskoivat sen voittoon. Uskonvahvistusta myös saatiin tasavallan kohtalaisen hyvästä menestyksestä esimerkiksi Guadalajaran taisteluissa.²⁶³ Optimistinen voitonvarmuus jatkui kuitenkin yllättävän pitkään. Cay Sundström esimerkiksi arvioi kesällä 1937 Espanjasta palattuaan:

²⁵⁸ Esim. *European nuorisio Espanjan puolesta*, *Soihdu* 5/1937 13.3.1937, 84. Artikkelin kirjoittajaa ei ole merkitty, kyseessä on käännös Pariisissa joulukuussa 1936 pidetyn nuorisokokouksen julkilausumista.

²⁵⁹ ”Neuvostoliiton armeija on jäätäläismäinen koulu”. Sinclair 1937, 187

²⁶⁰ Ilmoitus 2640/16.12.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA. Sundströmin puheen luki kyseisessä tilaisuudessa Helmer Adler, Sundström oli nimittäin estynyt saapumasta paikalle Helsingin kaupunginvaltuutetun velvollisuksiensa vuoksi.

²⁶¹ Erityisesti juliste 10.

²⁶² Esim. kuva 22, jonka takana teksti ”Tasavaltalaisen Espanjan opettajat täyttävät uhrautuvasti tehtävänsä lyhyen matkan päässä tulilinjasta” (”Los profesores de la España republicana abnegada misión a poca distancia de la línea de fuego”), ” ja kuva 1120, teksti ”Kaikkialta Espanjasta lähetettiin elintarvikkeita tasavallan pääkaupungin sankarillisille puolustajille”, kansio 3232 (46) Espanjan sisällissota, valokuvakokoelma, TA.

²⁶³ Esim. *Voittoa ja tappiota Espanjassa*, *Tulenkantajat* 17/1937 24.4.1937, 1, 7.

ylipäänsä on muistettava, että aika taukoamatta tekee työtä tasavallan hyväksi, jolla on kansanarmeijan organisointi suoritettavanaan ja joka tässä suhteessa lakkaamatta vahvistuu.²⁶⁴

Jo loppuvuodesta 1937 esitettiin *Soihdunkin* sivulla tosin myös pessimistisempiä tilannearvioita:

vaikka tämä armeija pystyykin estämään – päärintamalla – interventioarmeijan etenemisen, ei se kuitenkaan kykene ratkaisevaan hyökkäysliikkeeseen. [...] uhkaa fascistiarmeijain valtaama rintamanniemeke jatkuvasti katkaista Valencian ja Barcelonan yhteyden, mikä luonnollisesti vaikuttaisi romahduttavasti koko tasavallan sodankäyntiin. [...] voidaan parhaat italialais-saksalaiset joukot nyt siirtää Asturiasta päärintamalle. Kestääkö tasavallan armeija?²⁶⁵

Juliste 8. Armeija toteuttamassa hallituksen suunnittelemaa voittoa...

Espanjankielinen teksti: ”¡Jovenes Antifascistas – Alistaos en el batallon – Frente de la juventud – Que lucha por la” (loppu piilossa suomennoksen alla) (”Antifasistiset nuoret, liitykää nuorisointaman pataljoonaan, joka taistelee [...] puolesta.”)

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto

²⁶⁴ Euroopan kansanvallan taistelurintamalta *Tov. Cay Sundström palannut Espanjan matkaltaan, Soihdu* 9/1937 25.6.1937, 135. Tässä Sundström, kuten nykyään tiedämme, erehtyi. Häntä ei silti tule pitää sotilaallisia asioita ymmärtämättömänä typeryksenä: harhakäsityksen ajasta tasavallan liittolaisena jakoi moni muukin.

²⁶⁵ *Kestääkö Espanja?*, *Soihdu* 17-18/1937 18.11.1937, 296. Vrt. esim. *Espanjan taistelut, Tuelnkantajat* 15/1938 9.4.1938, 2.

Maaliskuussa 1938 *Soihdussa* oltiin jälleen optimistisempia. Siteerattiin belgialaista sosialistia Emil Vanderveldea, joka esitti lähes runollisen arvion siitä miten sota voitetaan:

Minä palaan Espanjasta ehdottomasti vakuutettuna tasavallan voitosta. Ainoa, joka, jos sitä ei ehkäistä, kuitenkin voi viivyttää sen tapahtumista, on puuttumattomuuspolitiikka. [...]
Hallitus suunnittelee voiton, armeija toteuttaa sen, ja kansa viimeistelee sen, kun se kokoontuu kansallisen aatteen ja demokraattisen vallankumouksen ympärille.²⁶⁶

Juliste 9. ...ja kansa viimeistelemässä sitä.

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto

Espanjankielinen teksti: "Aumentar la productividad de los campos y fabricas es aumentar la combatividad de los frentes"
Merkinnät: "Luna" (tekijän signeeraus), "Ministerio de Instrucción Pública, Dirección Gral. de Bellas Artes. Asociación de Obreros Litógrafos. Gráficas Reunidas, U.H.P. Madrid" (julkaisijatiedot)..

Vielä kansainvälisten prikaatien kotiuttamisen jälkeenkin, vuodenvaihteessa 1938-39, jolloin tasavallan sotilaallinen tilanne oli jo jotakuinkin toivoton, *Tulenkantajat* otsikoi erään pikku-

²⁶⁶ Emil Vandervelde ja Espanja, *Soihdu* 4/1938 10.3.1938, 83.

uutisensa ”Francon epäonnistuminen käy yhä ilmeisemmäksi”.²⁶⁷ Myös Per Meurling jaksoi tuolloinkin yhä uskoa tasavallan voittoon:

Se [Espanjan kansa] on taistellut ja se tulee edelleen taistelemaan kamppailunsa voittoon.²⁶⁸

Yllä olevan kaltaisista sodan loppuvaiheessa esitetyistä yltiöoptimistisistä arvioista syntyy helposti vaikutelma, että kirjoittajat ja puhujat joko esiintyivät vastoin parempaa tietoaan, tai eivät ymmärtäneet sotilasasioista mitään. Ehkä kysymys oli vain siitä, ettei haluttu lietsoa tappiomielialaa. Kenties vielä toivottiin, että tasavallan aseman jatkuvasti heikentyessä Neuvostoliitto pelastaisi sen väliintulollaan. Ehkäpä tasavallan voittoon vain haluttiin uskoa niin kovasti, ettei toista vaihtoehtoa suostuttu näkemään mahdolliseksi.

Lopulta, kun tasavallan tappiota ei enää voinut kieltää, syytä siihen ei löydetty Espanjasta eikä tasavallan liittolaisen Neuvostoliiton toimista. Syyllisiksi haluttiin osoittaa länsivallat, joiden selitettiin lammasmaisella puuttumattomuuspolitiikallaan pettäneen tasavallan ja estäneen sitä hankkimasta sotamateriaalia, samalla kun Italialle ja Saksalle annettiin vapaat kädet tukea Francoa.²⁶⁹ Yhtään vihjausta siihen suuntaan, että Neuvostoliitto olisi voinut vastata kansallisten fasistivaltioilta saamaan tukeen lisäämällä sotilaallista apuaan tasavallalle, eivät propagandistit esittäneet. Selitystä siihen, miksi Neuvostoliitto pidättäytyi voimakkaammasta avusta, ei myöskään annettu. Ainakaan resurssipula ei kelvannut syyksi: viimeisessä ennen Espanjan sodan päättymistä ilmestyneessä *Soihdun* numerossa julkaistiin sotilasasiain kansankomissaarin Vorošilovin puhe, jossa todisteltiin Neuvostoliiton armeijan olevan riittävän vahva fasististen valtioiden lyömiseksi tarpeen tullen.²⁷⁰ Vaikka *Soihdun* toimituksessa olisikin tunnettu pettymystä Neuvostoliiton rooliin Espanjan sisällissodassa, asiasta olisi tuskin voitu kirjoittaa: se olisi varmasti tiennyt SKP:n rahoituksen loppumista.

Sodan jälkeen Espanjasta puhuttiin enää vähän. Keväällä ja kesällä 1939 tapahtui tietysti paljon sellaista, mikä suuntasi huomion muualle. Muutama Espanjan ja espanjalaisten kohtaloa fasistien, taantumuksellisen papiston ja Lontoon pankkiirien kuristusotteessa surkuttelevia kirjoituksia *Soihdussa* vielä julkaistiin, ja joissain niistä ennakoitiin Francon hallinnon pian kaatuvan sisäisiin

²⁶⁷ Francon epäonnistuminen käy yhä ilmeisemmäksi, *Tulenkantajat* 1-2/1939 13.1.1939 12.

²⁶⁸ Meurling Per, *Pohjolan vapaus turvattava*, *Soihdu* 1/1939 15.1.1939, 11.

²⁶⁹ esim. ”Puuttumattomuuspolitiikan” loppunäytös, *Soihdu* 4-5/1939 28.3.1939, 76-78.

²⁷⁰ Neuvostoliiton sotilaallinen voima, *Soihdu* 4-5/1939 28.3.1939, 98-100.

ristiriitoihinsa.²⁷¹ Näissä artikkeleissa ei ollut mitään konkreettisia tietoja esimerkiksi tasavallan puolella taistelleiden teloituksista, eikä vertauksia Suomen niin sanottuun valkoiseen terroriin 1918.

Helmikuussa 1939 myös *Tulenkantajat* näyttää luopuneen toivosta Espanjan tasavallan voiton suhteen. Espanjan sotaa koskeva kirjoittelu muuttui edistyksellisen ja demokraattisen tasavallan olojen esittelystä ja sen sankarillisen taistelun kuvauksesta verisiksi kauhukuviksi onnettomien pakolaisten ahdingosta. Lehdessä julkaistiin tunteisiin vetoavia kuvia kotinsa menettäneistä lapsista näiden pyrkiessä rajan yli Ranskaan ja vetoomuksia edes lasten pelastamiseksi, kun tasavallan pelastamisen olivat demokraattiset maat lyöneet laimin.²⁷² Neuvostoliittoa kohtaan kritiikkiä ei *Tulenkantajissakaan* esitetty, muttei myöskään sen kaltaista Neuvostoliiton toiminnan puolustamista kuin esimerkiksi *Soihdussa*. Sodan päätyttyä *Tulenkantajiin* painettiin enää muutamia alakuloisia Espanjan demokratian muistikirjoituksia²⁷³. Tasavallan tappiota ei tietenkään myönnetty lopulliseksi. Francoilta voitiin yhä kieltää hänen voittonsa hedelmät:

vaikka barbaarinen fascismi nyt on saanut Katalonian haltuunsa, niin Katalonian kansan sydäntä se ei koskaan tule saamaan omakseen.²⁷⁴

4.2.2 Madridin kuolleet lapset: Sodan kauhut ja sotarikokset

Jo *Vapaan Espanjan puolesta* – kirjassessa käytiin läpi kansallisten sotarikoksia. Kansallisten väitettiin teloittavan kaikki vankinsa²⁷⁵, ja kerrottiin, kuinka tasavallan kannattajia murhattiin ajamalla raskailla kuorma-autoilla heidän ylitseen. *Soihdussa* Cay Sundström kertoi lasten joukkoteurastuksen olevan ”fascistinen mielityö”, ja jatkoi siten sotapropagandan perinteitä. Vihollisten ihmisyyden kieltäminen ja näiden demonisoiminen esimerkiksi syyttämällä

²⁷¹ *Kansainvälinen pääoma Espanjassa, Soihtu* 6/1939 20.4.1939, 116; *Espanjan vallankaappauksen jälkinäytös, Soihtu* 11-12/1939 23.8.1939, 219-220; *Puolustakaa Espanjan nuorisoa, Soihtu* 11-12/1939 23.8.1939, 221-226; *Franco niittä satoaan, Soihtu* 13-14/1939 16.9.1939, 252-254.

²⁷² *Kauhunkuvat Espanjan ja Ranskan rajalla, Tulenkantajat* 7/1939 17.2.1939 4-5; *Espanjan lapset – kauhujen tuttavat, Tulenkantajat* 7/1939 17.2.1939 5-6; *Ruotsi antaa kannatuksensa Espanjan rohkealle demokratialle, 8/1939* 24.2.1939 1-2.

²⁷³ Esim. *35,000 tasavaltalaista teloitettu Madridin kukistumisen jälkeen, Tulenkantajat* 20-21/1939 26.5.1939, 16; *Espanjan nykyinen tilanne, Tulenkantajat* 26/1939 30.6.1939 2.

²⁷⁴ *Viimeisetkin Espanjan-taistelijat saapuvat kotimaahan, Tulenkantajat* 8/1939 24.2.1939, 2.

²⁷⁵ *Vapaan Espanjan puolesta* 1936, 9-11. Sotavankien teloituksia tapahtui Espanjan sisällissodassa molemmin puolin, mutta väite **kaikkien** vankien teloittamisesta on tietenkin virheellinen ja jo pelkästään sotilastiedustelun näkökulmasta järjetön. Vankien kohtelusta esim. Thomas 2001, 498-501.. Myös esimerkiksi Bertolt Brechtin näytelmässä *Rouva Carrarin kiväätit*, jota esitettiin ainakin Helsingissä Espanjan sisällissodan aikana, kerrottiin kansallisten ampuvan antautuneita tasavaltalaissotilaita. Brecht 1938, 18.

lapsentappajiksi on ollut tyypillinen tehokeino sodankäynnin aamuhämäristä lähtien²⁷⁶. Talvella 1937-38 kiertäneessä näyttelyssäkin oli osasto joka kuvasi sodan aiheuttamia kärsimyksiä.²⁷⁷ Mikäli siinä käytettiin, kuten oletan, Espanjan tasavallan propagandaministeriön julkaisemia, sodan tuhoja esitteleviä painokuvia (kuvat 1 ja 2) oli niidenkin avulla mahdollisuus antaa varsin järkyttävä kuva kansallisista lasten murhaajina.

Tulenkantajissa julkaistiin Malagan valtausta 8.2.1937 käsittelevä englantilainen artikkeli, jossa kansallisia syytettiin siviiliväestön tarkoituksellisesta tuhoamisesta²⁷⁸, ja Georg Saldesin kirjoitus, jossa väitettiin kansallisten vainoavan työläisiä ja teloittavan espanjalaisia ammattiyhdistyksen jäsenyyden vuoksi.²⁷⁹ Myös yleisötilaisuuksissa esitetyissä näytelmissä kuvattiin kansallisten vangiksi jääneiden tasavaltalaisten kidutusta.²⁸⁰ Tasavallan puolella tapahtuneesta väkivallasta sen sijaan tietenkin vaiettiin. Väittipä Sundström *Soihdussa* kansallisten, ei suinkaan tasavallan, tuhoavan kirkkoja.²⁸¹ Vihollisten raakuuksien maalaileva kauhistelu ja oman puolen sotarikoksien vähättely on ollut tyypillistä sotapropagandalle muissakin sodissa.

Tunnetuin kansallisten sotarikos oli baskien asuttaman pohjoisespanjalaisen Guernican kaupungin pommitus 26.4.1937, josta vastasivat kansallisten saksalaiset ilmavoimat. Se oli suuri uutisaihe koko maailmassa. Vaikka Guernicaa pommitettiin markkinapäivänä, jolloin kaupungissa oli paljon maaseudulta tullutta väestöä ja suuri osa asukkaista liikkui ulkosalla, vaati hyökkäys ”vain” noin tuhat siviiliuhria. Muutamaa vuotta myöhemmin sen suuruusluokan tapaukset jäivät Hirošiman sienipilven ja Dresdenin rauniokasojen varjoon, mutta vielä vuonna 1937 siviilikohteiden tarkoituksellinen ilmapommitus oli aivan uutta ja järkyttävää – ainakin Euroopassa, siirtomaiden

²⁷⁶ *Euroopan kansavallan taistelurintamalta Tov. Cay Sundström palannut Espanjan matkaltaan, Soihtu 9/1937 136.* Lastenmurhaviitteiden pitkistä perinteistä esim. Esim. Thomson Oliver, *Easily led a history of propaganda*, Sutton, Guildford 1999, 188, kuva 26 (”Croats eate children”!).

²⁷⁷ *Espanjalaisaiheinen näyttely suurenmoinen, Uusi Aika 22.1.1938.* Lehtikirjoituksista tai muistakaan näyttelystä säilyneistä jäänteistä ei käy ilmi, millä keinoilla asia näyttelyssä esitettiin. Työväen Arkiston kuvakokoelmassa on kuitenkin runsaasti tarkoitukseen sopivia Espanjan tasavallan propagandatoimistosta saatuja valokuvia, esim. pommituksissa kuolleita lapsia esittävä kuva 46, kuva 113, jonka takana teksti ”Fasististen lentokoneiden tammikuun 7. päivänä 1938 suorittama Barcelonan siviiliväestön pommitus” (”Bombardeo de la poblacion civil de Barcelona por la aviacion fasciosa el 7 de enero de 1938”) ja pommituksen tuhoamaa kirkkoa esittävä kuva 10.7., takana teksti ”ARGUELLESIN ESIKAUPUNKI. – Kirkko Rosso de Luna – kadulla” (”ARGUELLES SUBURB. – Church in Rosso de Luna Street”), sekä merkinnällä ”Kuvasarja Espanjan sisällissodasta (painokuvia)” varustetussa kirjekuoressa olevat painokuvat, kansio 3232 (46) Espanjan sisällissota, valokuvakokoelma, TA.

²⁷⁸ *Malagan verilöyly, Tulenkantajat 9/1937 27.2.1937, 9.* Malagan taisteluista ja niiden jälkiselvittelyistä kts. Thomas 2001, 565-571.

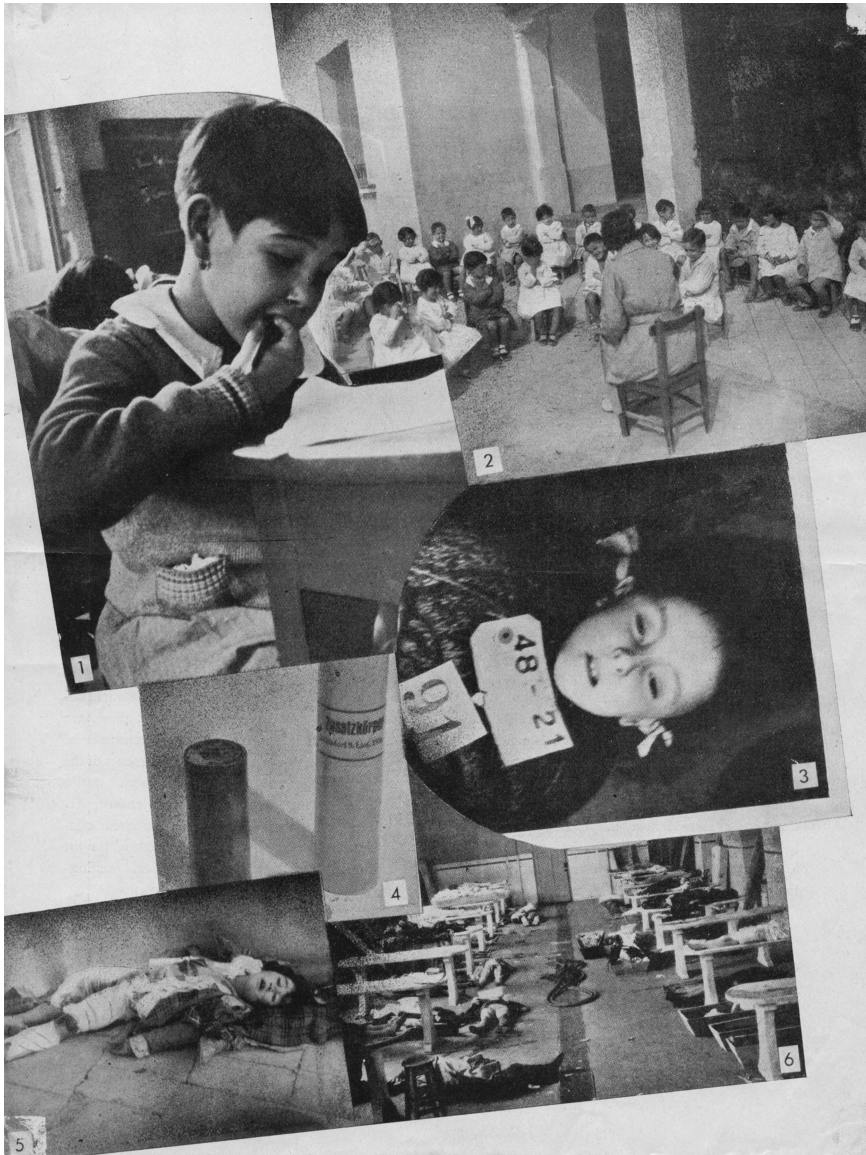
²⁷⁹ Saldes Georg, *Kenraali Francon kuolemanlista, Tulenkantajat 25/1937 19.6.1937, 5.*

²⁸⁰ Turun osaston ilmoitus 7/37, Liite EK.KD.N.26/845.37-30/1.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

²⁸¹ Vapaan Espanjan puolesta 1936, 9-11; *Euroopan kansavallan taistelurintamalta Tov. Cay Sundström palannut Espanjan matkaltaan, Soihtu 9/1937 136.*

kapinallisiin asukkaisiin taktiikkaa oli sovellettu jo 1910-luvulta alkaen²⁸². Tasavallan propaganda käytti tietenkin Guernicaa hyväkseen, ja tänä päivänäkin Guernican pommitus lienee mm. Pablo Picasson maalauksen ansiosta Espanjan sisällissodan parhaiten muistettu yksittäinen tapahtuma, ainakin Espanjan ulkopuolella.²⁸³

Kuva 2. Vihollinen lasten murhaajana.

Kääntöpuolella on lyhyt teksti espanjaksi, saksaksi, ranskaksi ja englanniksi, otsikolla *"Lapset tasavallan ja taantumuksen alla"* (*"Children with republic and with reaction"*). Kuvan kulmat ovat repeytyneet, mistä voisi päätellä että se on saattanut joskus olla ripustettuna seinälle. Julkaisija Espanjan tasavallan propagandaministeriö.

Numeroimaton, merkinnällä "Kuvasarja Espanjan sisällissodasta (painokuvia)" varustetussa kirjekuoressa, kansio 3232 (46) Espanjan sisällissota, valokuvakokoelma, Työväen Arkisto.

²⁸² Lindqvist, Sven, *Nyt sinä kuolit*, Pequod, Vantaa 2000, 12, 57, 73-74, 78-79, 88-89. Myös Espanjan ilmavoimat olivat Marokossa pommittaneet massiivisesti siviilikohteita.

²⁸³ Guernican pommituksesta ja sen aiheuttamasta maailmanlaajuisesta reaktiosta esim. Thomas 2001, 606-611.

Myös suomalaiset vasemmistolehdet reagoivat voimakkaasti Guernicaan. *Soihdussa* pommitusta pidettiin saksalaisten kenraalien kyynisenä ihmiskokeena heidän kehitellessään uusia sotakoneitaan.²⁸⁴ *Kirjallisuuslehdessä* korostettiin Guernican historiallista merkitystä baski-identiteetille, ja hyökkäys nähtiin julmana kostona baskien tasavaltalaissympatioista.²⁸⁵ *Tulenkantajat* taas katsoi Guernican pommituksen osoittavan, että fasistit pyrkivät tuhoamaan järjestelmällisesti siviiliväestön.²⁸⁶

Kansallisten tehokkain propagandavaltti oli kirkkoon ja papistoon tasavallan puolella kohdistunut väkivalta. Tasavalta pyrki tietysti vastapropagandallaan kieltämään syytteet uskonvainoista. *Soihdunkin* sivuilla syyte kiistettiin:

Yksi kaikkein demagogisimpia keinoja, jota kansanvallan viholliset useimmiten käyttävät taistelussaan, on väite, että hallitus ja perustavat valtionlait vainoaisivat Espanjan kirkkoa ja sotisivat sitä vastaan.

Ei mikään ole helpompaa todeta valheeksi kuin tämä syytös, jos katsomme Espanjan kirkon asemaa ja menettelyä tällä vuosisadalla. [...]

Espanjan valtio on käsitellyt tätä kirkkoa kaikella huomaavaisuudella ja kunnioituksella [...] Mutta velvollisuuksistaan ja oikeuksistaan tietoisien tasavallan onnistui poistaa sen poliittinen vaikutusvalta. [...] tätä Espanjan valtion täysin oikeutettua itsemääräysvaltaa vastaan, joka jo on saavutettu melkein kaikissa muissa edistysmielisisä maissa, Espanjan kirkko on toiminut aivan harvinaisen kiivaasti ja ilmeisen huonolla tahdolla siten, että se yrittää katolilaisuuden puhtaasti uskonnollisia kysymyksiä sotkea puhtaasti poliittisiin.²⁸⁷

Kirjallisuuslehti kirjoitti nuoresta espanjalaisesta papista, joka kertoi liittyneensä tasavallan pioneerijoukkoihin taistellakseen vapauden ja köyhien puolesta, kuten hänen kristillinen vakaumuksensa velvoitti. *Tulenkantajat* julkaisi tasavallan Belgian-lähettilään, katolisen Ossario y Gallardon kirjoituksen, jossa tämä pyrki perustelemaan miksi kristittyjen tulisi asettua tasavallan puolelle.²⁸⁸ Kirkkoon tasavallassa kohdistunutta väkivaltaa ei kuitenkaan voinut kokonaan kieltää. Sitä kuitenkin pyrittiin selittämään papiston väärinkäytöksillä, ja katolista kirkkoa syytettiin köyhän maalaisväestön aineellisesta riistosta sekä tahalliseen koulutuksen laiminlyönnistä.²⁸⁹

²⁸⁴ Budzislowski Hermann, *Baskit, Soihtu* 6-8/1937 31.5.1937, 97-98.

²⁸⁵ Corman Mathieu, *Guernican helvetti, Kirjallisuuslehti* 9/1937 15.5.1937.

²⁸⁶ *Guernican murhenäytelmä, Tulenkantajat* 21/1937 22.5.1937, 1.

²⁸⁷ *Europaan nuorisoon Espanjan puolesta, Soihtu* 5/1937, 85. Artikkelin kirjoittajaa ei ole merkitty, kyseessä on käänös Pariisissa joulukuussa 1936 pidetyn nuorisokokouksen julkilausumista.

²⁸⁸ *Espanjasta, Kirjallisuuslehti* 2/1937 1.2.1937 30. Artikkelin kirjoittajaa ei ole mainittu, mutta kerrotaan sen olevan peräisin esperantonkielisestä *Popola fronto* – kansanrintamalehdestä; *Kristityt ja Espanjan tasavaltalaiset, Tulenkantajat* 47/1936 21.11.1936, 5.

²⁸⁹ Esimerkkinä kirkonvastaisesta kirjoituksesta esim. Pajunen Paavo, *Espanjalainen tarina, Tulenkantajat* 14/1939 7.4.1939, 5-6. Espanjan kirkkokuntien roolista sisällissodassa kts. myös luku 1.

4.2.3 ”Barbaria kulttuuria vastassa”: Sivistynyt tasavalta ja barbaariset kansalliset?

Tasavaltalainen propaganda tahtoi esittää kansalliset Espanjan kulttuurista piittaamattomina, sivistymättöminä raakalaisina, kun taas tasavalta edusti sivistystä, tiedettä ja taidetta. Ulkomaille tahdottiin välittää käsitys, että kaikki Espanjan merkittävät intellektuellit ja taiteilijat kannattivat tasavaltaa. Näin ei suinkaan ollut: aikansa maineikkaimmat espanjalaiset filosofit Miguel de Unamuno ja José Ortega y Gasset asettuivat kansallisten puolelle. Unamuno tosin ajautui jo lokakuussa 1936 täydelliseen välirikoon Francon hallituksen kanssa ja kuoli pian tämän jälkeen.²⁹⁰ *Soihdussa* ja *Kirjallisuuslehdessä* ei kansallisia kannattaneista tiede- ja kulttuurivaikuttajista mainittu mitään: näiden lehtien sivuilla Espanjan sivistyneistö oli yksimielisesti tasavaltalaista. *Tulenkantajissa* Unamuno sentään mainittiin, mutta vasta kuolemansa jälkeen. Hänen elämäänsä käsitelleessä artikkelissakin keskityttiin Unamunon ja Francon välirikoon, ja selitettiin hänen hetkellinen kansallisten kannatuksensa nerokkaan, mutta todellisuudesta vieraantuneen eksentrisen filosofin hairahdukseksi.²⁹¹

Kansalliset murhasivat aivan sodan alussa kansainvälisesti tunnetun runoilijan Federico Garcia Lorcan, mikä herätti runsaasti huomiota ympäri maailmaa. Tasavalta tietysti hyödynsi Lorcan kuoleman propagandassaan, ja tapaus huomioitiin myös *Soihdussa*.²⁹² Sen sijaan falangisti Alfonso Ponce de Léonin, yhden aikansa merkittävimmän espanjalaisen taidemaalarin, kuolemasta tasavaltalaisen miliisin käsissä vaiettiin.²⁹³ *Kirjallisuuslehdessä* julkaistu neuvostoliittolaisten taiteilijoiden ja tiedemiesten julistus kuvaa hyvin, millaisena tasavallan ystävät tahtoivat esittää Francon kulttuuripolitiikan:

Taas kuuluvat huokaukset ja taas palavat museot poroksi; fascistit muuttavat yliopistot sotatantereiksi ja rakennuksia raunioiksi. Kulttuuri, jota tuliroihujen vertatihkuvat harsot peittävät, luisuu kohti kuilua.²⁹⁴

²⁹⁰ ”Kulttuurin tasavallan” ja ”sivistymättömien kansallisten” myytistä ja sen rakentamisesta kts. esim. Stradling 2003, 1-21. Unamunon välirikko Francon kanssa ei kuitenkaan johtanut häntä kannattamaan tasavaltaa. Kaikki todisteet viittaavat hänen kuolleen luonnollisesti, ei kansallisten koston uhrina. Ortega y Gasset kulki päinvastaiseen suuntaan kuin Unamuno: sodan alkaessa hän pakeni Pariisiin ja pyrki olemaan puolueeton, mutta tasavallan väkivaltaisen yhteiskunnallisen vallankumouksen vieraannuttamana hän vähitellen lähestyi kansallista hallitusta. Stradling 2003, 6-16; Thomas 2001, 485-489.

²⁹¹ Wik Harold, *Miguel de Unamunon traagillinen hahmo*, *Tulenkantajat* 9/1937 27.2.1937, 9-10.

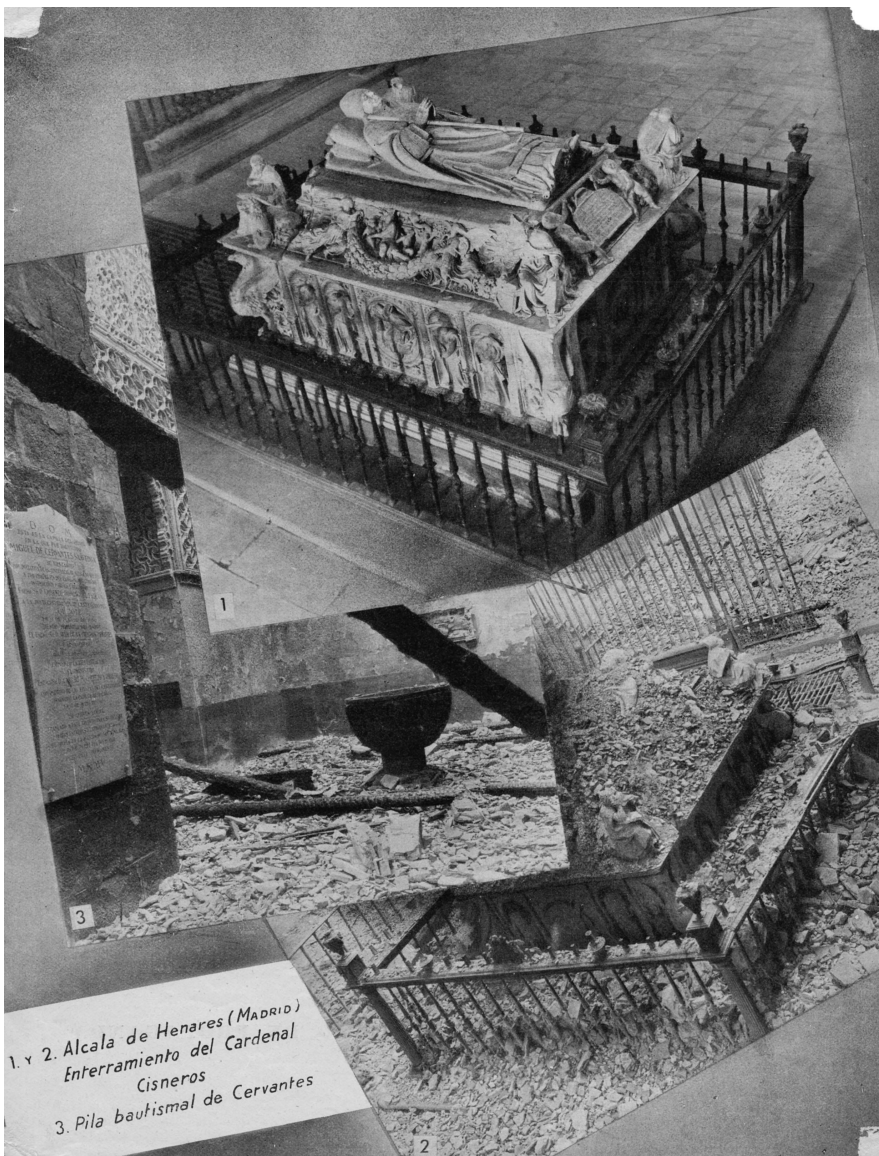
²⁹² *European nuoris* *Espanjan puolesta*, *Soihdu* 5/1937, 84-85. Artikkelin kirjoittajaa ei ole mainittu. Kyseessä on käänös Pariisissa joulukuussa 1936 pidetyn nuorisokokouksen julkilausumista.

²⁹³ Stradling 2003, 5-6.

²⁹⁴ *Kylliksi*, *Kirjallisuuslehti* 7-8/1937 vappunumero 126. Vrt. esim. *SIM – muuan espanjalainen taiteilija*, *Tulenkantajat* 41/1937 9.10.1937, 7; *Kuuluisa Espanjalainen tiedemies kapinallisten vankina*, *Tulenkantajat* 42/1937 16.10.1937, 4.

Suomessakin kerrottiin tarinaa ”sivistyksen ja kulttuurin tasavallan” taistelusta ”barbaarisia kansallisia” vastaan. *Kirjallisuuslehden* Espanja-teemanumerossa espanjalaisten taiteilijoiden maalausten esittelyn alla on teksti ”Tätä taidetta vaalivat ’kansalliset’ palopommein”.²⁹⁵ Samankaltaisia mielikuvia luotiin talven 1937-38 näyttelyssäkin: käytettävissä oli Espanjan suurmiesten kirjailija Cervantesin ja kardinaali Cisneroksen kansallisten pommituksissa tuhoutuneita muistomerkkejä esittänyt kuva (alla).

Kuva 3. Vihollinen Espanjan kulttuurimuistomerkkien tuhoajana.

Kuvan takana on lyhyt teksti espanjaksi, ranskaksi, saksaksi ja englanniksi, otsikolla ”*Espanjalainen perintö ja kapinalliset*” (”*Spanish tradition and the rebels*”). Tämän kuvan reunoissa on selvät jäljet teippauksesta tai liimauksesta, joten sekin lienee ollut joskus ripustettuna seinälle. Kollaasissa käytettyjä kuvia sisältävä kirjanen löytyy myös EK:n arkistosta näyttelystä kertovan raportin yhteydessä.²⁹⁶

Numeroimaton, merkinnällä ”Kuvasarja Espanjan sisällissodasta (painokuvia)” varustetussa kirjekuoressa, kansio 3232 (46) Espanjan sisällissota, valokuvakokoelma, Työväen Arkisto.

²⁹⁵ Hausenstein Wilhelm, *Velasquezin ja Riberan proletaarit*, *Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937 220-221. Kyseinen numero värillisine kansineen, runsaine kuvituksineen ja Espanjan kirjallisuuden ja taiteen perinteitä esittelevine artikkeleineen lienee yksi *Kirjallisuuslehden* lyhyen historian merkittävimmistä voimannäytteistä.

²⁹⁶ Asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

Juliste 10. Fasismi tiedon vihollisena, tasavalta opettajana.

Espanjankielinen teksti: ”La ignorancia es arma del fascismo. Joven: ingresa en ¡¡Alerta!!”²⁹⁷. Lisäksi merkinnät: ”R. más” (luultavasti tekijän signeeraus) ”Ortega-intervenido-U.G.T.-C.N.T.-Valencia” (julkaisijatiedot).

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto

Tulenkantajissa ihasteltiin teatterien toimintaa tasavaltalaisessa Madridissa, vaikka taistelun äänet ajoittain kantautuivat näyttämölle²⁹⁸, ja ruotsalainen Hjalmar Mehr kertoi vierailustaan Alban ruhtinaan palatsissa, joka vaurioitui kansallisten pommittaessa Madridia. Palatsin korvaamaton taidekokoelma pelastui kuitenkin suurimmaksi osaksi, mikä Mehrin mukaan oli ennen kaikkea nuorten tasavaltalaismiliisin sotilaiden ansiota.

Koko tapaus on rajattoman symbolinen. Edessämme on yhteen ainoaan kohtaukseen tiivistettynä koko Espanjan sisällissota. Toisella puolella keskiaikainen häikäilemätön

²⁹⁷ Alerta oli nuoristojärjestö, joka organisoi tasavallan sotilaille koulu- ja propagandaopetusta. Kts. esim. Stradling 2003, 164.

²⁹⁸ Wahlstedt-Markelius Viola, *Espanjan sosialisoitu teatteri, Tulenkantajat* 35/1937 28.8.1937, 7.

väkivalta, toisella nuorekkaasti uhrautuva sankarimieli. Hävittäminen rakentamista vastassa, barbaria kulttuuria vastassa.²⁹⁹

Tahdottiin myös todistaa, että maailman taide- ja kulttuurieliitin sympatiat olivat Espanjan tasavallan puolella. Tyypillisenä voi pitää useita *Tulenkantajissa* julkaistuja pikku-uutisia, joissa muun muassa kerrottiin Norjan kirjailijoiden valtaosan toivovan tasavallan voittoa ja kerrottiin eri maalaisten taiteilijoiden lahjoituksista tasavallalle.³⁰⁰

4.2.4 ”Vapauden ritareita ja demokratian esitaistelijoita”: Kansainväliset prikaatit ja suomalaiset niiden riveissä

Koska Espanjan tasavalta edusti propagandisteille valoa taistelussa fasistista pimeyttä vastaan, olivat sen puolesta taistelleet ulkomaalaiset heidän silmissään koko ihmiskunnan etujoukko, jonka ylistämiseen sopi runollinen päätös:

Kansainvälinen prikaati on todellisen, demokraattisen kansainliiton armeija, jolla tosin ei ole laillisia valtuuksia, mutta kylläkin aatteelliset valtuudet, jotka tulevat pysymään senkin jälkeen, kun puuttumattomuuskomitean kaikki paperikasat ovat muuttuneet mullaksi. [...]

tämä todellinen kansainliitto, johon salainen diplomatia ei ole kyennyt puhaltamaan elämää, on äkkiä saanut sydämen, joka sykkii, käden, joka työskentelee, ja taaksensa kansan, joka puhuu montaa kieltä ja kuitenkin samalla äänellä [...]

Espanja on aikaansaanut suuren ihmeen [...] puhaltanut rohkeutta pelkureihin, synnyttänyt alkuvoimaisen innostuksen ja vihan aallon.³⁰¹

Kansainvälisistä prikaateista puhuttaessa esitettiin usein niiden syntyneen spontaanisti, ilman suuria kansainvälisiä värväyskoneistoja.³⁰² Tämä oli myös niin Espanjan tasavallan kuin Kominterninkin virallinen linja: arveltiin, luultavasti hyvällä syyllä, että idealistien innostuksesta spontaanisti syntynyt armeija herättää vähemmän epäluuloja kuin Kominternin värväämä ja organisoima sotakoneisto.³⁰³ Samoin nostettiin esille prikaatilaisten väitetty poliittinen heterogeenisuus: heidät kuvattiin monenlaisten aatteiden kannattajiksi, joita yhdisti ennen kaikkea vihollinen. Upton

²⁹⁹ Mehr Hjalmar, *Hyökkäys taidearteita vastaan*, *Tulenkantajat* 10/1937 6.3.1937, 4. Artikkelin on alun perin julkaistu *Folket i Bild* – lehdessä.

³⁰⁰ *Norjan kirjailijat ja Espanja*, *Tulenkantajat* 39/1938 24.9.1938 3; *Taiteilijat tukevat Espanjan kansaa*, *Tulenkantajat* 50/1938 10.12.1938, 3.

³⁰¹ Meurling Per, *Todellinen kansainliitto*, *Tulenkantajat* 18/1937 30.4.1937, 2. Per Meurlingille Espanjan asia oli henkilökohtainen, hänen veljensä kaatui kansainvälisten prikaatien riveissä. Vrt. myös Pora, K., *Espanjan vapaustaistelijat*, *Tulenkantajat* 33-34/1937 21.8.1937, 12.

³⁰² Esim. Sinclair 1937, 208; Suomen Pojat Espanjassa 49-51; *Ruotsalaiset vapaaehtoiset Madridin rintamalla*, *Tulenkantajat* 39/1937 25.9.1937

³⁰³ Home 1996, 42.

Sinclairin romaanissa prikaatilaisten tervehdyksenä oli ”Heil, anti-Hitler!”³⁰⁴, ja porvarillisdemokraattinen Rudy Messer valitaan yhdysvaltalaisen ryhmän johtajaksi, vieläpä kommunisti Larry Adamsin vaatimuksesta, koska ”On parasta, että johtajana on joku puolueeton”³⁰⁵ – näin tuskin kommunistijohtoisissa prikaateissa kovinkaan usein todella tapahtui.

Tulenkatajissa, *Soihdussa* ja ASS:n julkaisemissa kirjasissa kerrottiin kyllä kansainvälisistä prikaateista, luonnollisesti ihailevassa sävyssä³⁰⁶, mutta Espanjan tasavallan puolesta taistelleista suomalaisista puhuttiin varsin vähän. Kahta *Tulenkatajissa* julkaistua suomalaisten prikaatilaisten lyhyttä kirjettä – toinen nimimerkillä ”A.A.”³⁰⁷, toinen nimettömänä ja lyhennettynä³⁰⁸ – lukuun ottamatta heidät sivuutettiin lyhyillä maininnoilla. Tämä oli ymmärrettävää, olihan Espanjan sisällissotaan osallistuminen Suomessa lailla kielletty, ja siitä saattoi seurata puolen vuoden vankeustuomio. Sankareita ei ollut syytä vaarantaa. Sen sijaan *Kirjallisuuslehdessä* kansainvälisten prikaatien suomalaiset saivat äänensä kuuluviin jo aiemmin. Vuoden 1937 lopulla ja seuraavan vuoden alussa lehti julkaisi muutamassa numerossaan Lauri Vileniuksen ja Paavo Pajusen kirjeitä rintamalta, Pajusen tekstejä jopa kirjoittajan omalla nimellä.³⁰⁹ Heidän lyhyet rintamatuokiokuvansa edustavat ”kansainväliset taistelivat – miehet kertovat” – perinnettä.

Kirjallisuuslehdessä toistettiin jälleen kuva Espanjasta ihmisyyden ja barbarian taistelurintamana, ja suomalaiset prikaatit julistettiin Suomen kansan etujoukoiksi ja ylpeydenaiheeksi:

³⁰⁴ Sinclair 1937, 208.

³⁰⁵ Sinclair 1937, 166.

³⁰⁶ Esim. *Ruotsalaiset vapaaehtoiset Madridin rintamalla*, *Tulenkatajat* 39/1937 25.9.1937, 7.

³⁰⁷ A.A., *Kirje Espanjan taisteluista*, *Tulenkatajat* 16/1938 14.4.1938, 7. Mikäli kirjoittaja käytti oikeita nimikirjaimiaan, kyseessä on ehkä ollut Aaro Amnell, joka 1970-luvulla julkaisi muistelmakirjankin sotilasurastaan kansainvälisissä prikaateissa. Kirjeessään A.A. kertasi koulutustaan ja ensimmäistä rintamakokemustaan, joka sisälsi kansallisten tykistötulita siviilikohteeseen. Lopuksi hän kauhisteli sotaa, ”hirveää ihmisteurastusta”, jota kuitenkin on jatkettava, ettei kansainvälinen suurpääoma pääsisi fasistien avulla ryöstämään Espanjan luonnonrikkauksia ja tuhomaan kansan elinmahdollisuuksia, ja vetosi suomalaisiin jotta nämä auttaisivat paljon kärsineitä espanjalaisia.

³⁰⁸ ”*Täällä kehittyvät asiat hyvin päin*”, *Tulenkatajat* 40/1938 1.10.1938 3. Kirjeen julkaistuissa katkelmissa toistetaan tasavallan propagandan keskeisiä argumentteja, mm. espanjalaisten yksimielistä tasavaltalaisuutta ja vetoomusta aseostokiellon purkamiseksi. Kirjoittajaa ei julkaistujen osien perusteella voi tunnistaa. Alussa kirjoittaja kuitenkin välittää ”tuliset terveiset”, jota ilmausta ainakin Paavo Pajunen viljeli muissa julkaistuissa kirjeissään.

³⁰⁹ Joonas Laukki (Vilenius Lauri), *Matka rintamalle*, *Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937 207-209; Pee Pee (Pajunen Paavo) *Kirkko tulilinjalla*, *Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937 209-210; Pajunen Paavo, *Avoin kirje STT:lle*, *Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937 210; Joonas Laukki (Vilenius Lauri), *Nöyryys*, *Kirjallisuuslehti* 16-17/1937 30.9.1937 246; Pajunen Paavo, *Päiväkirjaa Espanjassa*, *Kirjallisuuslehti* 18-20/1937 loka-marraskuu 1937 294-298; Pajunen Paavo, *Espanjasta*, *Kirjallisuuslehti* 1/1938 maaliskuu 1938 11-14. Kirjoittajat olivat EK:n vanhoja tuttuja, ja ehkä juuri siksi uskaltautuivat kirjoittamaan kotimaisissa lehdissä, vieläpä omalla nimellään tai viranomaisten hyvin tuntemalla nimimerkillä. He tuskin kirjoituksillaan hankkiutuivat suurempiin vaikeuksiin kuin mihin olisivat kotiin mahdollisesti palatessaan olleet joka tapauksessa joutumassa. Kts. esim. EK-Valpon henkilömapit 2940 (Vilenius) ja 2878 (Pajunen), EK-VpA, KA.

He ovat myöskin jo verellään pesseet puhtaaksi sen häpeän, että kurjia palkkasotureita ja seikkailijoita on täältäkin lähtenyt yhdessä maurien, italialaisten ja saksalaisten kanssa tuhoamaan Espanjan kansaa, hävittämään maata ja sen kulttuuria. [...]

ansaitsee Suomen miesten päätös lähteä Espanjaan niinkuin myös Suomen naisten apu kärsivälle Espanjalle täydellä syyllä nimen taisteleva humanismi, joka rakentaa ihmisten keskinäisen veljeyden ja avun siltaa maantieteellisten ja historiallisten eroavaisuuksien yli.³¹⁰

Ideologisten ansioden lisäksi myös suomalaisten prikaatilaisten sotilaallisiin suorituksiin kiinnitettiin huomiota. Moneen otteeseen mainittiin suomalaisten olleen erityisen hyviä konekiväärimiehiä.³¹¹ Arvo Turtiainen, viitaten ystäviinsä kivityömies Pajuseen ja satamajätkä Vileniukseen, nosti esiin sen tosiasian että kaikki Espanjaan lähteneet suomalaiset olivat työväenluokkaa – yhteiskunnan ylemmistä kerroksista ei ollut täyttämään sitä minkä Turtiainen näki heidän velvollisuudekseen demokratian ja ihmisyyden puolustustaistelussa:

Kuvitelkaa: kivityömies ja satamatyömies ihmisyyden edustajina. Uudet kasvot ihmisyyden edustajien vuosisataisessa rintamassa. Mutta miksi kivääri?, kysytään. Siksi, ystäväni pasifisti, ystäväni sivistynyt humanisti, että sinusta ei toistaiseksi ole karkean työn tekijäksi. Sivistystä ja kulttuuria on rakennettu väärin. Valtatiet, jotka johtavat kansan, proletariaatin luo, ovat tukitut.³¹²

Myös *Tulenkantajissa* Pentti Lahti mainitsi *Suomen pojat Espanjassa* – kirjan arvostelussaan kaikkien suomalaisten prikaatilaisten olleen työläisiä, joille ”olivat ihmisuus, vapaus, veljeys, oikeus [...] henkeäkin kalliimpaa”.³¹³

Kansainvälisissä prikaateissa oli tapana, että eri kansallisuudet nimesivät yksiköitään sopivien kansallissankareidensa mukaan. Niinpä yhdysvaltalaiset nimesivät pataljoonansa presidentti Abraham Lincolnin mukaan, ja saksalaiset natsien uhreiksi joutuneet kommunistijohtajat Edgar André sekä Ernst Thälmann saivat kumpikin oman, pääasiassa maanmiehistään koostuneen, pataljoonansa.³¹⁴ Suomalaisista ja amerikansuomalaisista ei saatu koottua konekiväärijoukkuetta suurempaa yksikköä. Se nimettiin Nuijasotana tunnetun vuosien 1596-1597 talonpoikaiskapinan johtajan Jaakko Ilkan mukaan, mikä oli sikäli mielenkiintoista, että Ilkkaa piti sankarina myös suomalainen äärioikeisto. Prikaatilaisten ymmärsivät Jaakko Ilkan Robin Hoodin tyyppisenä sankarihahmona, köyhien ja sorrettujen esitaistelijana. He näyttävät, ainakin henkeä nostattamaan tarkoitettussa runossa, myös varautuneen kärsimään yhtä kovan kohtalon kuin 340 vuoden takainen

³¹⁰ *Miksi?*, *Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937, 207. Kirjoittaja oli ehkä lehden päätoimittaja Jarno Pennanen.

³¹¹ G.R., *Espanjan hallituksen joukoissa on paljon suomalaisia*, *Tulenkantajat* 2/1938 8.1.1938, 4.

³¹² Turtiainen Arvo, *Sotilaita*, *Kirjallisuuslehti* 21-24/1937 joulukuu 1937 326.

³¹³ Lahti Pentti, *Suomen pojat Espanjassa*, *Tulenkantajat* 29-30/1939 28.7.1939 3-4.

³¹⁴ Thomas 2001, 465, 468, 574.

esikuvansa. Yhdysvalloissa julkaistussa kirjasessa *Suomalaiset Espanjan lojalistien riveissä* oli konekiväärijoukkue Ilkalle omistettu runo, josta lainaan osan:

*Kun linnanherrat huoveineen
Ne ryöstäin maata kulki,
Niin Ilkka kokos' joukkonsa
Ja rosvoit tiet hän sulki [...]*

*Sä olet Ilkan miehiä,
Sen nimen joukkos' kantaa
Käy halki taiston kenttien
Kohden vapauden rantaa*

*Miksi joukko tää näin pienoinen
Niin suurta nimee kantaa?
Siks' että jos niin vaaditaan,
Se kaikkensa myös antaa.*

*Näin joukolla on päätetty,
Ja miesten päätös pitää,
Ett' Ilkan lailla taistellaan,
Vaik' eloon ei jäis ketään.³¹⁵*

Kun suomalaiset palasivat kotiin talvella 1938-39 kansainvälisten prikaatien poistuttua Espanjasta, ja kun kävi ilmeiseksi, että heitä ei Suomessa rankaistaisi³¹⁶, uskallettiin heistä kirjoittaa. Kahta kotiin palannutta suomalaista prikatistia haastateltiin *Tulenkantajissa* jo marraskuun 1938 lopulla³¹⁷, ja vuoden 1939 ensimmäisen *Soihdun* kannessa on komea valokuva Espanjasta palanneista suomalaisista. Kuva on otettu 30.12.1938 palanneiden prikaatilaisten kunniaksi pidetyssä juhlassa.³¹⁸ Koko Espanjan sisällissodan aikana *Soihdussa* julkaistiin vain muutamia valokuvia: kyse oli siis hyvin tärkeästä asiasta. Pääkirjoituksessa kotiin palanneet julistettiin jälleen sankareiksi ja parhaiden pohjoismaisten perinteiden jatkajiksi:

Espanjan pääministeri tri Negrin oli oikeassa sanoessaan Espanjan vapaussotaan osallistuneista ulkomaalaisista vapaaehtoisista, että he ovat vapauden ritareita ja demokratian esitaistelijoita. [...] Ei ihme, että pohjoismaista, missä ikivanha talonpoikaisdemokratia on syväälle tunkeutunut kansantietoisuuteen, lähti Espanjan

³¹⁵ Suomalaiset Espanjan lojalistien riveissä 1938, 3-5.

³¹⁶ Laki, joka vapautti Espanjan sisällissotaan osallistuneet Suomen kansalaiset rangaistuksesta, saatiin säädetyksi vasta 4.1.1939, jolloin suurin osa kansainvälisissä prikaateissa taistelleista suomalaisista oli jo palannut kotimaahan. Espanjasta palanneita suomalaisia vastaan ei kuitenkaan nostettu syytteitä. Heistä kaksi, Paavo Koskinen ja Eino Laakso, kuitenkin pidätettiin, koska heitä epäiltiin valtiopetoksen valmistelusta, so. toiminnasta kommunistisessa puolueessa. Heidänkään pidätyksensä ei kuitenkaan liittynyt toimintaan Espanjassa, vaan asioihin jotka olivat tapahtuneet jo ennen kuin he lähtivät Espanjaan. Juusela 2003, 286-287, 294.

³¹⁷ *Suomalaiset Espanjan sodassa, Tulenkantajat* 48/1938 3.

³¹⁸ *Soihdu* 1/1939 kansi.

taistelukentille miehiä, jotka olivat valmiit uhraamaan henkensä demokratian ja vapauden puolesta.³¹⁹

Koska Espanjan sisällissodan rintama nähtiin hyvän ja pahan välisen taistelun etulinjaksi, oli tietysti johdonmukaista nostaa tuossa etulinjassa taistelleet jalustalle: he olivat propagandisteille vapauden ja demokratian sankareita, työväenluokan, jopa koko ihmiskunnan etujoukkoa. Yllä olevan kaltaista ylistystä voi lukea esimerkiksi samassa *Soihdun* numerossa useammastakin artikkelista.³²⁰ Sankareiden hyvinvoinnista oli tietenkin myös huolehdittava: *Tulenkantajissa* vaadittiin Ruotsin esimerkkiin vedoten toimenpiteitä kotimaahan palanneiden tasavaltalaissotilaiden avustamiseksi. Pallo heitettiin Sosialidemokraattiselle työläisnaisliitolle, jolla oli jo kokemusta Espanjan lasten auttamisesta.³²¹

Propagandistit kuitenkin kokivat, ettei valtiovalta ei Suomessa, toisin kuin naapurimaissa, valitettavasti osannut arvostaa sankareitaan sillä tavoin kuin he olisivat katsoneet sopivaksi, vaan heitä kohdeltiin tavalla jonka pelättiin suorastaan vaarantavan maamme kansainvälisen maineen:

Skandinaviassa vapaaehtoiset otettiin vastaan kukin ja juhlapuhein – meillä kyörättiin Mustalla Maijalla Ratakadulle. Eikä siinä kyllin: Kun vastaanottajayleisö tervehti kotiinpalaajia Maamme-laululla, alkoi virkapukuinen poliisivartiosto käyttäytyä väkivaltaisesti. [...]

Täytyy myös huomauttaa, että mikäli meidän virkavaltamme vähänkin haluaisi huolehtia maamme maineesta länsimaisten demokratioiden silmissä, se ei enää päivääkään pitäisi vangittuna kapteeni Koskista, vapaussoturia, joka omalla urhoollisuudellaan kohosi rivimiehestä kapteeniksi.³²²

Myös *Tulenkantajat* ilmaisi tyytymättömyytensä kotimaahan saapuvien prikaatilaisten kohtelun ja Koskisen pidätyksen johdosta.³²³ Koskisen asiaan palattiin myöhemminkin sekä *Soihdussa* että *Tulenkantajissa*, joissa molemmissa julkaistiin ruotsalaisten kansainvälisten prikaatien veteraanien

³¹⁹ Pääkirjoitus *Vapaaehtoiset*, *Soihdu* 1/1939, 2.

³²⁰ Ibarruri Dolores, *Näkemiin veljet!*, *Soihdu* 1/1939, 7; *Kansanvallan sankarit*, *Soihdu* 1/1939, 8-9; Meurling Per, *Pohjolan vapaus turvattava*, *Soihdu* 1/1939, 9-11.

³²¹ *Espanjantaistelijoita on autettava*, *Tulenkantajat* 50/1938 10.12.1938, 8. Viittaus naisliittoon tuntuu erikoiselta, kun *Tulenkantajien* suhtautuminen sen keräyksiin oli ollut varsin pidättyvä (kts. luku 5.5.5). Ehkä vihjattiin, että kotiin palaavat vapaaehtoiset olisivat soveliaampi avustuskohde kuin Espanjan lapset, tai ehkä ”rivien väliin” kätkeytyy piiloviesti, jota 2000-luvun lukijan on vaikea ymmärtää.

³²² Pääkirjoitus *Vapaaehtoiset*, *Soihdu* 1/1939 2. Kuten todettu, Koskisen vangitseminen ei liittynyt hänen toimintaansa Espanjassa, ja *Soihdun* pääkirjoituksen kirjoittaja on asian epäilemättä tiennyt. ”Ratakatu” viittaa valtiollisen poliisin Helsingin toimitiloihin, joiden osoitteen – Ratakatu 12 – *Soihdun* lukijoiden enemmistö luultavasti tuns. Poliisi todellakin keskeytti Espanjasta saapuvia vapaaehtoisia vastaan ottaneen ryhmän laulun Helsingin satamassa 12.12.1938: eri lähteissä on hyvin erilaisia tietoja siitä mitä vastaanottajat itse asiassa lauloivat (kts. luku 3.5).

³²³ *Kotimaahan palanneita suomalaisia Espanjantaistelijoita kohdeltiin kuin rikollisia*, *Tulenkantajat* 51-52/1938 2.

sisäministeri Urho Kekkoselle osoittama vetoamus Koskisen vapauttamiseksi.³²⁴ *Soihdun* numerossa 3/1939 valiteltiin myös ”luutnantti Reino Laakson” pidätystä.³²⁵ Vetoamuksiin Koskisen ja Laakson puolesta ei kuitenkaan yhtynyt SDP, jonka pää-äänenkannattajassa lyhyesti ja asiallisesti todettiin Koskisen vangitsemisen liittyneen hänen aikaisempiin toimiinsa Suomessa³²⁶, mikä pitikin paikkansa ja on epäilemättä ollut myös *Soihdun* ja *Tulenkantajain* toimitusten tiedossa.

4.3 ”Fascististen hyökkäysvaltojen barbaariset suunnitelmat”: Mitä sanottiin Euroopan tilanteesta?

Sodan uhka ja sodan odotus leimasivat eurooppalaisten elämää läpi koko 1930-luvun. *Vapaan Espanjan puolesta!* – kirjaseen kirjoittaja pani toivonsa rauhan säilymisestä Euroopassa kahteen liittoon, nimittäin Kansainliittoon ja Neuvostoliittoon:

Kansainvälinen rauhanpolitiikkakin on siirtynyt perääntymisestä ainakin puolustukseen. Neuvostoliiton yhtyminen kansainliittoon – samaan aikaan kuin johtavat fascistimaat siitä erosivat – teki siitä rauhanpolitiikan keskuselimen maailmassa. Fascistista sotablokkia vastaan on muodostunut **demokraattinen rauhanliittouma Ranskan, Tshekkoslovakian ja Neuvostoliiton johdolla.**³²⁷

Puolueettomuus ei suursodan uhatessa Eurooppa käynyt enää päinsä, oli muodostettava kansainvälinen rintama fasismia vastaan, ja siihen oli Suomenkin liityttävä. Näin ainakin Cay Sundströmin mukaan:

Kansainvälisen *lainrikkokojain rintaman* muodostavat fascistiset maat, selvä musta rintama. Sitävastoin rauhanrintama ei ole mikään ”punainen rintama”. Siihen kuuluu kyllä punainen Neuvostoliitto, mutta myös porvarillis-demokraattiset maat Ranska ja Englanti ja vieläpä puolifascistisia diktatuurimaita kuten Romania ja Jugoslavia [...] Jos eivät myös pohjolan demokraattiset valtiot määrää kantaansa kansainvälisten sopimusten rikkojiin nähden, lujittaa se niiden rintamaa, ja ne kaivavat omaa hautaansa. [...] Se valtio joka ei tässä taistelussa tiedä, missä sen paikka on, kantaa suuren edesvastuun ja myötävaikuttaa uuden maailmansodan syttymiseen.³²⁸

³²⁴ *Solidaarisuudenosoitus Paavo Koskiselle!*, *Soihdu* 2/1939 45; *Ruotsin Espanjantaistelijat lähettäneet kirjelmän sisäministeri Kekkoselle*, *Tulenkantajat* 4/1939 27.1.1939 16.

³²⁵ Pääkirjoitus *Terrori rehoittaa*, *Soihdu* 3/1939 50. Tamperelainen kommunisti Eino Laakso ei näköjään ollut *Soihdun* helsinkiläiselle toimitukselle tuttu.

³²⁶ *Espanjassa vapaaehtoisena taistelleen pidätys*, SSD 18.12.1938. Paavo Koskinen oli SKP:n jäsen, mihin hänen vangitsemisensäkin liittyi. Koskinen oli ollut jo aiemmin vangittuna valtiopetoksen valmistelusta, ja vuodesta 1935 Espanjaan lähtönsä asti hän oleskeli Neuvostoliitossa. Juusela 2003, 433.

³²⁷ *Vapaan Espanjan puolesta* 1936, 4.

³²⁸ Sundström Cay, *Puolueettomuus ja Espanjan ”Mäntsälä”*, *Soihdu* 11/1936, 213-214.

”Fascistisen sotablokin” muodostivat Saksa ja Italia. Propagandassa ne esitettiin myös Espanjan sisällissodan todellisina alkuun panijat. Espanjan sodan pitkittyessä se nähtiin osana Saksan ja Italian aloittamaa Euroopan uudelleen jakoa, jonka osana oli muun muassa Itävallan liittäminen Saksaan.³²⁹

Kirjasen *Espanjan vapauden – maailman vapauden puolesta* esipuheessa Saksan ja Italian väitettiin rohkaisseensa Francoa ja muita kapinallisia upseereita jo vuosien ajan ennen sodan syttymistä. Tasavaltalaisten käsiinsä saamien dokumenttien väitettiin todistavan tämän³³⁰. Kirjoittajan, Cay Sundströmin, näkemyksen mukaan Espanjan sisällissota olikin muuttunut Espanjan kansan vapaustaisteluksi vieraita maahantunkeutujia vastaan. Siksi Sundström myös moitti ankarasti puuttumattomuuskomiteaa, joka oli voimaton Saksan ja Italian vehkeilyjen edessä. Kansainliitolla olisi hänen näkemyksensä mukaan ollut velvollisuus avustaa Espanjan tasavaltalaista hallitusta, mutta se olikin asettanut puuttumattomuuskomitean, jonka toiminta käytännössä riisti tasavallalta puolustautumisen oikeuden. Tämä oikeus sille Kansainliiton peruskirjan mukaan olisi kuulunut, sillä Sundströmin mielestä kyse ei ollut niinkään sisällissodasta kuin Saksan ja Italian hyökkäyksestä Espanjaan. Neuvostoliiton ja muiden ulkomaisten tahojen osallistumista Espanjan sisällissotaan tasavallan puolella ei propagandassa kuvattu ulkomaiseksi interventioksi. Kun Neuvostoliiton tuki tasavallalle tuli sodan alussa julkisuuteen, *Soihdussa* toivottiin, että Neuvostoliitto ”saattaa siis vielä yhdennellätoista hetkellä pelastaa sekä Espanjan että koko Euroopan demokratian”.³³¹

Samaa mieltä kuin Sundström oli myös Diego Martinez Barrio:³³²

Katkerä totuus on se, että edessämme on vieraiden valtojen interventio, jonka espanjalaiset sotilashenkilöt ovat valmistaneet, ja jonka tarkoituksena on

³²⁹ *Espanja ja Itävalta, Tulenkantajat* 12/1938 19.3.1938, 1.

³³⁰ Kyseiset ”tasavaltalaisten haltuunsa saamat dokumentit” olivat väärennetyjä ja väite Francon ja muiden kaappaukseen osallistuneiden upseerien saamista avustuslupauksista oli virheellinen (kts. luku 1.1). Mielestäni on kuitenkin kohtuullista olettaa, että Sundström kirjoitushetkellä uskoi kirjoittamansa todeksi. Myös mm. Meurlingin kirjasessa, *Kirjallisuuslehdessä* ja *Tulenkantajissa* kerrottiin tasavaltalaisten käsiin joutuneista asiakirjoista, joiden väitettiin todistavan Italian, Saksan tai molempien auttaneen kansallisia jo kapinan valmisteluissa. Näitä asiakirjoja kertoi nähneensä myös Jarno Pennanen, kesällä 1937 pitämässään puheessa. Meurling 1938, 6; ”Kansallismieliset” osakeyhtiömuodossaan, *Kirjallisuuslehti* 10/1937 1.6.1937, 164; *Natsien vehkeily Espanjassa, Tulenkantajat* 5/1937 30.1.1937, 12; Ilmoitus 1596/13.8.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA. Kansallisten sekä Saksan ja Italian yhteistyöstä ja asiakirjaväärennöksistä esim. Beevor 1999, 164.

³³¹ *Espanja ja historia, Soihtu* 10/1936 185. Artikkelin kirjoittajan nimeä ei mainittu, mutta hänen kerrottiin olevan ”tunnettu englantilainen tiedemies”. Lainaamani toive Espanjan ja Euroopan demokratian pelastamisesta Neuvostoliiton tuella ei kuitenkaan ole salaperäisen englantilaisen kirjoittama, vaan niin ikään nimettömänä pysytelleen *Soihdun* toimittajan artikkeliin kirjoittamasta johdantokappaleesta.

³³² Martinez Barrio 1938, 2-3, 31.

saavuttaa sisäpoliittista määräysvaltaa ja ulkopoliittisesti heikentää suurten länsimaisten demokratioiden kansainvälistä asemaa.³³³

Sundström näkikin puuttumattomuuspolitiikan antautumisena fasismin edessä. Hänellä oli myös selvä käsitys siitä, mitä sen sijaan olisi tehtävä:

laittomuuden ja laillisuuden välillä ei voi olla mitään puolueettomuutta. ”Puolueettomuus” Espanjaan nähden merkitsee Italian ja Saksan häikäilemättömän hyökkäyksen hyväksymistä, ei ainoastaan Espanjassa, vaan missä muualla tahansa. Sentähden on demokraattisten maiden velvollisuus Espanjan kansan käydessä nyt epätoivoista kamppailuaan elämästä ja kuolemasta yhtyä liitoksi niin Espanjan kuin kaikkien muidenkin pienten maiden itsenäisyyden turvaamiseksi ja fascististen hyökkäysvaltioiden barbaaristen suunnitelmien tuhoamiseksi.³³⁴

Myös muun muassa *Soihtuun* kirjoittanut ”tunnettu englantilainen tiedemies” sekä Per Meurling kritisoivat voimakkaasti puuttumattomuuspolitiikka ja yleisemminkin länsimaisten demokratioiden, Ranskan ja Iso-Britannian, johtajien myöntöväisyysspolitiikkaa suhteessa Saksaan ja Italiaan. He näkivät puuttumattomuuspolitiikan suorastaan johtavan kohti maailmanpaloa. ”Englantilainen tiedemies” syytti Ranskan pääministeriä Leon Blumia, puuttumattomuuspolitiikan rakentajaa:

Herra Blum selittää meille puheissaan, ettei hän voinut tehdä muuta, että jos hän olisi antanut Espanjan hallituksen laillisen oikeutensa mukaisesti ostaa aseita Ranskasta, Saksa ja Italia olisivat tehneet siitä *casus belli*’n sodan syyn, ja Eurooppa olisi syösty sotaan. [...] *jokainen voi nähdä, että tuollainen tapa selvitellä ja perustella asioita tekee fascistiset vallat kirjaimellisesti kaikkivaltiaiksi.*

Jos Hitler tai Mussolini tai molemmat esimerkiksi eivät pitäisi jostakin, mitä Englannin tai Ranskan hallitus päättää tehdä, heidän ei tarvitsisi muuta kuin sanoa: ”Syöksemme maailman sotaan, ellette lopeta”, ja silloin me tietysti ilman sen kummempia keekoiluja alistuisimme fascistiseen diktatuuriin Ranskassa ja Englannissa. [...] estäessään aseiden viennin Espanjan hallitukselle siinä toivossa, että fascistimaat jonakin päivänä olisivat lakanneet auttamasta kapinallisia, hän raukkamaisesti antautui. Niin tehdessään hän on tuonut verrattoman paljon lähemmäksi sen maailmansodan, jota hän – kuten pitääkin – niin suuresti pelkää.³³⁵

Yllä oleva on kirjoitettu varsin pian Espanjan sisällissodan alkamisen jälkeen. Sodan edetessä, kun puuttumattomuuspolitiikan epäonnistuminen kävi yhä ilmeisemmäksi, puuttumattomuuden kritiikki vain voimistui. *Soihdun* numerossa 4/1938 sen tuomitsivat niin belgialainen Emil Vandervelde kuin Espanjan tasavallan pääministeri Juan Negrinkin. Myös *Tulenkantajat* hyökkäsi tehottomaksi osoittautunutta puuttumattomuuskomiteaa vastaan, ja puheessaan heinäkuussa 1938 Sylvi-Kyllikki

³³³ Martinez Barrio 1938, 31.

³³⁴ Martinez Barrio 1938, 3.

³³⁵ *Espanja ja historia, Soihtu* 10/1936, 188. Artikkelin kirjoittajan nimeä ei mainittu, mutta hänen kerrottiin olevan ”tunnettu englantilainen tiedemies”.

Kilpi nimitti puuttumattomuutta ”ilveilyksi”.³³⁶ Meurling näki myöntöväisyyspolitiikan olevan kansan tahdon vastaista johtajien pelkuruutta:

Ranska ja Englanti ovat luovuttaneet ulkopoliittisen aloitteenteon rauhan vihollisille, Saksalle ja Italialle. Se ei ole tapahtunut laajojen kansankerrosten tahdosta. Ketkä siis oikeastaan ovat vastuussa siitä väärästä rauhanpolitiikasta, jota on ajettu?³³⁷

Nykypäivänä olisi houkuttelevaa jälkiviisaasti yhtyä ”englantilaisen tiedemiehen” ja Meurlingin ajatuksiin. Toisin kuin ”tiedemies”, Meurling ja poliitikot joita he 1930-luvulla syyttivät, me tiedämme mitä seurasi: toinen maailmansota.

Länsimaiset demokraatit, joiden nähtiin pettäneen Espanjan puuttumattomuuspelleilyllään, siis saivat suomalaisilta tasavallan tukijoilta osakseen vain halveksuntaa. Sen sijaan Espanjan tasavallan ainoa ulkomainen ystävä sai kiitokset:

Kaikkien kansojen kiitollisuus kohtaa nyt Espanjan kansaa, joka on toistaiseksi pidättänyt fascistisia rosvoja ryhtymästä uusiin sotiin. Se kohtaa myös Neuvostoliittoa, joka on osoittautunut ainoaksi kansainvälisen oikeuden puolustajaksi. Se mitä Espanja ja Neuvostoliitto ovat tehneet, koituu myös meidän maamme hyväksi, sillä se on pidättänyt fascistista hyökkäystä kääntymästä meidän maamme vastaan.³³⁸

Mistä todella oli kysymys ASS:n innossa saada Suomi liittoutumaan ”rauhanrintamaan” muun muassa Neuvostoliiton kanssa? Oliko ASS se Moskovan bolševikkien etäispesäke, joksi sitä epäiltiin ja syytettiin? Oliko Cay Sundströmin sekä hänen toveriansa tavoitteena saattaa Suomi Isä Aurinkoisen hellään syliin? Oliko puhe kansanrintamasta, Espanjan tasavallan porvarillisdemokraattisuudesta ja Ranskan sekä Britannian osuudesta ”rauhanrintamassa” Neuvostoliiton rinnalla vain silmänlumetta, jolla sumutettiin hyväuskoista suomalaista porvaria? Tuskin pelkästään näin. Uskottavammalta minusta vaikuttaa, että he kirjoittivat omantuntonsa mukaisesti, ja heidän vaikuttimensa oli ennen kaikkea aito huoli Euroopan ja Suomen tulevaisuudesta suursodan uhatessa. Toisaalta heillä tuskin olisi ollut mitään sitä vastaan, että Suomi olisi samalla lähentynyt itänaapuriaan.³³⁹ Marxin ja Engelsin, miksei myös Leninin,

³³⁶ *Emil Vandervelde ja Espanja, Soihtu* 4/1938 83; *Merkintöjä, Soihtu* 4/1938 87-88; *Hitler Bilbaon kimpussa eli puuttumattomuuskomitean synnit, Tulenkantajat* 27-28/1937 10.7.1937, 4; *Joukko Ruotsin kulttuurihenkilöitä vaatii maataan eroamaan puuttumattomuuskomiteasta, Tulenkantajat* 27-28/1937 10.7.1937, 4; *Puuttumattomuus – julmaa teeskentelyä, Tulenkantajat* 44/1937 30.10.1937, 1, 9; *Mustikkamaan sunnuntai Espanjan taistelun 2-vuotisjuhlan merkeissä, SSD* 25.7.1938.

³³⁷ Meurling 1938, 6.

³³⁸ Pääkirjoitus *Espanja, Soihtu* 12-13/1938 270.

³³⁹ Toive Suomen ja Neuvostoliiton lähentymisestä kulttuurin, talouden ja politiikan aloilla lausuttin myös suoraan julki. esim. Sundström Cay, *Vuodenvaihteen ulkopoliittikkaa, Soihtu* 1/1937 6. Harrasta toivetta, joka liittyi

ajatukset olisivat voineet samalla saavuttaa Suomessa suuremman suosion ja hyväksynnän. Tärkeämpää, ainakin heidän näköpiirissään olleessa tulevaisuudessa, kuitenkin oli varjella Suomea fasismilta ja sodalta – ja juuri tässä tärkeysjärjestyksessä, fasismin torjuminen oli tärkeämpää kuin rauhan säilyminen.

4.4 ”Heidän taistelunsa on lopulta taistelua meidänkin vapautemme puolesta”: Miten Espanjan tilannetta verrattiin Suomen tilanteeseen?

4.4.1 ”Luja kansanvaltainen rintama on myös meillä muodostettava”: Miksi Espanjan sisällissodan nähtiin koskevan myös Suomea?

Monissa lehtikirjoituksissa, puheissa ja julisteissa korostettiin Espanjan tasavaltalaisten taistelevan paitsi omien oikeuksiensa, myös kaikkien muiden kansojen vapauden ja kulttuurin puolesta, siis myös Suomen. Esimerkiksi Helsingin Mustikkamaalla 24.7.1938 pidetyssä juhlatilaisuudessa vieraat Helsingin sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön nimissä tervetulleeksi toivottanut Väinö Ahde lausui puheessaan:

Ja tietäkäämme, että heidän taistelunsa on lopulta taistelua meidänkin vapautemme puolesta, että heidän tappionsa on meidänkin tappiomme ja heidän voittonsa myös meidän voittomme.³⁴⁰

Suomessa monet eivät propagandistien mielestä näyttäneet tätä ymmärtävän: kunniansa sai kuulla muun muassa Suomen tietotoimisto, joka oli *Vapaan Espanjan Puolesta!* – kirjasen kirjoittajan mukaan toiminut kuin Francon äänenkannattaja,³⁴¹ ja *Tulenkantajain* sivuilla Raoul Palmgren haukkui jo elokuussa 1936 Suomen sanomalehdistön Espanja-kirjoittelun.³⁴² Suomen porvarillisia sanomalehtiä, erityisesti *Helsingin Sanomia*, syytettiin jatkuvasti vääristelevästä uutisoinnista ja kansallisten propagandan äänitorvena toimimisesta.³⁴³ Palattuaan Espanjasta keväällä 1937 Cay Sundström olikin päättänyt johtopäätökseen, että

ulkoministeri Rudolf Holstin Moskovanvierailuun ja sen mahdollisiin vaikutuksiin, tuskin voi vielä pitää todisteena siitä, että ASS:n koko toiminnan tavoitteena olisi ollut neuvostovalta Suomessa.

³⁴⁰ Lainaamani osa Ahteen puheesta on *Suomen Sosialidemokraatin* juhlasta kertovassa artikkelissa korostettu sisentämällä se muun tekstin tasosta. *Mustikkamaan sunnuntai Espanjan taistelun 2-vuotisjuhlan merkeissä, Suomen Sosialidemokraatti* 25.7.1938. Kts. myös esim. Juliste 7.

³⁴¹ Vapaan Espanjan puolesta 1936, 14.

³⁴² Palmgren Raoul, *Häpeäntie, Tulenkantajat* 32/1936 8.8.1936, 5.

³⁴³ Esim. *Valheellinen tilannekuvaus, Tulenkantajat* 29-30/1937 24.7.1937, 1. Juuri *Helsingin Sanomien* joutuminen tulilinjalle johtunee siitä, että edistyspuoluetta lähellä olleelta lehdeltä oli odotettu tasavallalle ystävällisempiä kirjoituksia. Poliittisesti *Helsingin Sanomien* oikealla puolella olleet lehdet, kuten kokoomuslainen *Uusi Suomi*, pääsivät vähemmällä kritiikillä ehkä siksi, etteivät Suomen vasemmistososialistit niiltä ”parempaa” toivoneetkaan.

Käsitykset meillä on laajoissa piireissä niin väärät sikäläisestä tilanteesta, että en tiedä tärkeämpää tehtävää kuin mahdollisimman tehokas propaganda oikean tilannekuvan levittämiseksi. Kirjasen julkaiseminen matkastani ja huomioistani, Espanjan kansalaissodan todellisen kulun selostaminen ovat tässä suhteessa suunnitelmani.³⁴⁴

Suunnittelemaansa kirjasta ei Sundström koskaan julkaissut, mutta seuraavan kesän aikana hän kierteli ahkerasti eri puolilla Suomea kertomassa Espanjan-kokemuksistaan (kts. liite 2). Hän myös kirjoitti esipuheen Diego Martinez Barrion teokseen, joka ilmestyi ASS:n kustantamana seuraavana keväänä.³⁴⁵

Vapaan Espanjan puolesta! – kirjasessa julistettiin kaikki Suomen porvarilliset puolueet pimeyden voimien käytyreiksi:

Kun Espanjan fascistit kavaltavavat maansa ja nousevat kapinaan muukalaislegioonan ja muhamettilaisten avulla, niin heidän tšekäläiset veljespuolueensa **kokoomus ja IKL** julistavat heidät kansallisen vapautuksen ja kristillisen uskon sotajoukoksi. **Samaa laatua on Suomen fascistien suomalainenkin ”kansallismielisyys”** [...]

Kun ”laillinen” porvarillinen hallitus kukistaa maanpetturien kapinaa, niin **Suomen ”edistysmielisen” pääministerin pää-äänenkannattaja selittää sen harjoittavan terroria ja hyväksyy [...]** Saksan ja Italian intervention. Kuinka on edistyspuolueen ja hallituksen laita?

Espanjan kansan taistelu on ennen kaikkea merkinnyt talonpoikaiston vapauttamista tilanherrojen ikeestä. Mutta meidän **maalaisliittomme [...]** ei ole kammonnut mitään valhetta leimatakseen vapautta, oikeutta ja rauhaa puolustavat Espanjan talonpojat rikollisiksi. [...]

Kansanrintaman taistelu on samalla ollut taistelua Katalonian ja kaikkien Espanjan kansallisten vähemmistöjen oikeuksien puolesta. [...] Mutta tämä ei ole herättänyt minkäänlaista myötätuntoa **ruotsalaisen kansanpuolueen** lehdistössä [...] Liittymällä yhteiseen fascistiseen rintamaan se on samalla **kieltänyt kansallisen vähemmistön puolustamisen periaatteen ja paljastanut itsensä pelkäksi suurporvariston luokkapuolueeksi.**

Kaikki nämä porvarilliset puolueet ovat osoittaneet, että **kansallisen itsenäisyyden asialla ei ole mitään arvoa niiden silmissä silloin kuin porvariston luokka-asema on uhattuna.**³⁴⁶

³⁴⁴ *Euroopan kansanvallan taistelurintamalta* Tov. Cay Sundström palannut Espanjan matkaltaan, *Soihtu* 9/1937 135. Sundström antoi Espanjasta palattuaan haastattelun myös *Tulenkantajille*. ”Espanjan kansa taistelee suomalaisella sisulla olemassaolonsa, demokratian ja kulttuurin puolesta” Cay Sundström palannut Espanjan-matkaltaan, *Tulenkantajat* 25/1937 19.6.1937, 1-2.

³⁴⁵ Martinez Barrio 1938, 2-4; esim. *Espanjan juhla Tampereella, Suomen Sosialidemokraatti* 13.8.1937; Vaasan osaston tilannekatsaus n. 7 heinäkuulta 1937, EK.KD.203/953.37 5.8.1937, asiamaappi IL5a, EK-VpA, KA.

³⁴⁶ *Vapaan Espanjan puolesta* 1936, 15. Kirjoittaja oli joko Cay Sundström tai Raoul Palmgren. Värikkäiden sanakäänteiden perusteella olettaisin tässä lainattujen rivien kirjoittajaksi Palmgrenin, joka usein kirjoitti lennokkaasti. Kyseessä on kuitenkin tyyliin perustuva arvaus. Lienee turvallista olettaa, että molemmat ovat olleet samaa mieltä.

Tilanne ei kevääseen 1938 mennessä ollut muuttunut: Suomen oikeistolehdistöä syytettiin edelleen vääristelystä, kun ne kertoivat Espanjassa olevan meneillään ”punaisten” ja ”valkoisten” sota.³⁴⁷ Pohjimmiltaan kyse ei propagandistien mielestä ollut pelkästään virheellisestä uutisoinnista, vaan paljon vakavammasta asiasta:

Se, että meidän oikeistopiirimme vielä tämänkin jälkeen ovat osoittaneet myötätuntoa Francoa kohtaan, todistaa, että ne itsekin toimivat fascistisen valtiomuodon voimaansaattamisen puolesta.³⁴⁸

Myös Kansainvälisissä prikaateissa taistellut Paavo Pajunen surkutteli *Kirjallisuuslehteen* lähettämässään artikkelissa suomalaisten puutteellista tietoutta Espanjan asioista. Hän kohdisti syytöksensä koululaitokseen. Rivien välistä on luettavissa yleisempääkin kritiikkiä Suomen koululaitoksen välittämää maailmankuvaa kohtaan:

Härkätaisteluja, viiniä, tanssia, kuningas ja tulinen kansa – kuva Espanjasta, jonka suomalainen kansakoulunopettaja antoi minulle maantiedetunnilla. [...] Opettaja olisi ehkä tehnyt paremmin, jos hän olisi kertonut, kuinka Espanjan kansaa on näännytetty häikäilemättömällä työn riistolla, kuinka papit, kuninkaat ja aatelisherrat vuosisatojen kuluessa ovat imeneet tämän maan kansasta luonnollisen etelämaalaisen vilkkauden [...] Opettajani [...] entinen luottamukseni sinuun on tyysten kadonnut. Mitä kerrot tänään maantiedetunnilla oppilaillesi Espanjasta?³⁴⁹

Koska Espanjan kansanrintamahallitus oli onnistunut torjumaan tai ainakin pysäyttämään fascistisen kaappausyrityksen, voitiin *Vapaan Espanjan puolesta!* – kirjaseen kirjoittajan mukaan sodasta jo kuukautta sen alkamisen jälkeen tehdä se johtopäätös, että

Luja kansanvaltainen rintama on myös meillä muodostettava. Ainoastaan sen avulla me voimme turvata maamme rauhan, itsenäisyyden ja sen työtätekevien kerrosten oikeudet. Sen avulla on meidänkin hankittava itsellemme hallitus, joka toteuttaa työtätekevän kansan perusoikeudet ja lopettaa kansainvälisen fascismin vehkeilyt.³⁵⁰

Kirjoittajan kannanotto Suomen tuolloiseen tilanteeseen oli voimakas. Elokuussa 1936 toiminut Suomen hallitus, Kivimäen vähemmistöhallitus, ei ilmeisesti ”toteuttanut työtätekevän kansan perusoikeuksia”. Sen jopa vihjattiin olevan fasisteille myötämielinen. Maahan pitäisi siis saada uusi hallitus ”lujan kansanvaltaisen rintaman” pohjalta: kirjasta kirjoitettaessa tähän kaiketi oli hyvät edellytykset, olihan SDP juuri saavuttanut voiton heinäkuun 1936 eduskuntavaaleissa. Näkikö kirjoittaja toiveensa toteutuneen, kun Cajanderin laajapohjainen, SDP:n ja Maalaisliiton yhteistyön

³⁴⁷ Martinez Barrio 1938, 3.

³⁴⁸ Martinez Barrio 1938, 3.

³⁴⁹ Pajunen Paavo, *Päiväkirjaa Espanjassa, Kirjallisuuslehti* 18-20/1937 loka-marraskuu 1937 294-296.

³⁵⁰ *Vapaan Espanjan puolesta* 1936, 16.

pohjalle rakentunut hallitus vajaa puoli vuotta myöhemmin nimitettiin? Ilmeisesti ei: huhtikuussa 1938, Cajanderin hallituksen oltua vallassa jo yli vuoden ajan, oli ainakin Per Meurlingin *Espanja ja Itävalta* – kirjasen esipuheen kirjoittajan mielestä edelleen ryhdyttävä puhdistamaan suomalaista yhteiskuntaa kansanvihollisista:

Sen [Suomen työtätekevän kansan] on häpeän polttomerkillä leimattava sen [Espanjan kansan] tuhoojain ystävät täälläkin. Sen on yhteisten järjestöjensä ja mielenilmaisujensa välityksellä niin voimakkaasti vaadittava niiden ainesten poisraivaamista, jotka valmistelevat Suomelle Espanjan ja Itävallan kohtaloa, että tätä vaatimusta ei voida jättää toteuttamatta.³⁵¹

Voimakkaasta kielenkäytöstä huolimatta kirjoittaja tuskin sentään tarkoitti, että maan hallitus olisi kuulunut poisraivattaviin aineksiin, ainakaan ensimmäisenä raivattaviin. Luultavasti hän ajatteli ennen muuta suojeluskuntajärjestöä ja upseerikuntaa.

Muiden pohjoismaiden, erityisesti Ruotsin, asukkaiden reaktioita Espanjan sisällissotaan esiteltiin usein, ja säännöllisesti samassa yhteydessä esitettiin varsinkin porvarillisille suomalaisille kehoitus ottaa mallia länsinaapurista. Näin kirjoitti *Tulenkantajat*:

Kerran toisensa jälkeen osoittaa demokraattinen Tukholma ainutlaatuista, ihailtavaa solidaarisuutta vapautensa puolesta taistelevaa Espanjan kansaa kohtaan. [...] Merkille on pantava, että porvarilliset valtiopäivämiehet olivat puheissaan yhtä jyrkästi Espanjan tasavallan puolella kuin sosialidemokraatitkin.³⁵²

Espanjan tasavalta kelpasi propagandistien mielestä hyvin esimerkiksi Suomen tasavallalle. Sen oloja ja saavutuksia esittelevien kirjoitusten lukijalle tuli varmaan helposti mieleen, että asioita voitaisiin meilläkin hoitaa samaan tapaan. Vain pari viikkoa Espanjan sisällissodan syttymisen jälkeen julkaistiin *Tulenkantajissa* virolaisen Viktor Maasikin artikkeli, jossa hän kertoi kotimaansa asukkaiden reaktioista Espanjan tapahtumiin. Luodessaan katsauksen virolaisten lehtien kirjoituksiin, hän arveli että arvostellessaan Espanjan oloja ennen tasavaltalaiseen hallitusmuotoon siirtymistä, he itse asiassa hyökkäsivät peitetysti Viron tuolloista, Konstantin Pätsin johtamaa autoritaarista hallintoa vastaan.³⁵³ Helposti tulee mieleen, että *Tulenkantajien* lukijakunta saattoi ymmärtää tämän kehotukseksi etsiä lehden Espanja-artikkelien ”rivien välistä” kommentteja Suomen oloihin ja tapahtumiin.

³⁵¹ Meurling 1938, 4.

³⁵² G.R., *Ruotsin yleinen mielipide jatkuvasti Espanjan tasavallan puolella, Tulenkantajat* 10/1938 5.3.1938, 4.

³⁵³ Maasik Viktor, *Eesti ja Espanjan kansalaissota, Tulenkantajat* 32/1936 8.8.1936, 5.

4.4.2 ”Francon nimi voi olla Wallenius”: Franco ja Mäntsälä

Espanjan sisällissotaa ja varsinkin sen syyttäneitä sotilaskapinaa oli helppo verrata erääseen Suomessa vain noin neljä vuotta ennen Espanjan sodan syttymistä sattuneeseen tapaukseen, nimittäin niin sanottuun Mäntsälän kapinaan. Espanjan hallitusta vastaan nousseet upseerit olivat helposti rinnastettavissa Mäntsälässä häiriköineisiin suojeluskuntalaisiin ja Lapuan liikkeen kannattajiin. Mauri Ryömä varoitti eduskunnassa pitämässään puheenvuorossa, että joskus voisi Francon nimi olla Wallenius³⁵⁴, viitaten Lapuan liikettä kannattaneeseen ja presidentti Ståhlbergin kyyditykseen osallistuneeseen everstiin. Aatteellisestikin nämä Mäntsälän ja Espanjan oikeistoaineokset oli helppo samastaa toisiinsa. Sitä paitsi rinnastus oli taktisesti edullinen: suomalaiset yleensä arvostivat laillisuutta ja järjestystä, ja lähes kaikkia poliittisia ryhmiä edustaneet kansalaiset tuomitsivat jyrkästi Mäntsälän kapinan laittomana hulinoitina. *Tulenkantajien* pääkirjoituksessa Espanjan yhteyttä Mäntsälään rakennettiin jo syyskuussa 1936:

Espanjan upseerijuntan kapinaa voi kai Suomessa lähinnä verrata ns. Mäntsälän kapinaan, sillä molempien näiden kapinain takana on samankaltaisia piirejä ja samankaltaisia pyrkimyksiä.³⁵⁵

Espanjan sisällissotaan johtanut kehitys olisi siis mahdollinen Suomessakin. Siksi Espanjan sisällissota oli niin tärkeä asia, siksi suomalaistenkin tuli olla selvillä mistä siinä oli kysymys. Sundström kirjoitti Martinez Barrion kirjasen esipuheessa:

Samanlainen sotilaskapina kuin nyt Espanjassa voi uhata mitä demokraattista maata tahansa, jollei ajoissa huolehdi siitä, että kunkin maan armeijan upseeristo puhdistetaan fascististen valtioiden kanssa yhteistoiminnassa olevista aineksista. Tämä kysymys on myös Suomessa mitä ajankohtaisin.³⁵⁶

Näin Sundström esitti itse asiassa vakavan syytöksen suomalaisia upseereita kohtaan: hän epäili ainakin joidenkin heistä valmistelevan maanpetosta vehkeilemällä ulkovaltojen kanssa Suomen laillisen hallituksen syrjäyttämiseksi. Samaan suuntaan vihjailivat monet muutkin Espanjan asioista puhuneet ja kirjoittaneet.³⁵⁷ Sundströmin asenne lienee ymmärrettävä: Mäntsälän kapinasta ei ollut kulunut kuin hieman yli kuusi vuotta.

³⁵⁴ Juusela 2003, 53.

³⁵⁵ ”Majava”, pääkirjoitus *Kansanvallan puolustajia nekin, Tulenkantajat* 37/1936 12.9.1936, 2.

³⁵⁶ Martinez Barrio 1938, 3

³⁵⁷ Esim. *Voimakkaaksi myötätunnon ilmaisuksi Espanjan taistelevalle kansalle muodostui eilen täällä pidetty järjestyneen työväen kokous, Kansan Lehti* 7.9.1936; *Espanjan juhla Tampereella, Suomen Sosialidemokraatti* 13.8.1937; *Lahden työläiset osoittavat solidaarisuuttaan Espanjan taistelevalle tasavallalle, Tulenkantajat* 37/1937 11.9.1937; Tampereen osaston ilmoitus 175/1937, EK.KD.74/811.37 13.8.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA; Viipurin osaston tilannekatsaus n. 8 elokuulta 1937, EK.KD.359/1275.37 7.9.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

Kysymys puolustuslaitoksen ”puhdistamisesta” fasistisista aineksista oli samoihin aikoihin esillä myös *Soihdussa*, erityisesti Mauri Ryömän kirjoituksissa. Kimmo Rentolan mukaan kipinän Ryömän innostukselle puolustuspolitiikkaa kohtaan oli antanut SKP:n Tukholmassa toiminut pääsihteeri Arvo ”Poika” Tuominen³⁵⁸. Hallituspuolueet, myös SDP, ajoivat tuolloin puolustusvoimien perushankintaohjelmaa, mitä monien sosiaalidemokraatteja äänestäneiden oli vaikea hyväksyä. ASS:n 28.4.1938 järjestämässä kansalaiskokouksessa keskusteltiin sekä Espanjan tasavallan että Suomen puolustusvoimien tulevaisuudesta Sundströmin, Ryömän, Ahti Myrskyn ja Aimo Rikan alustusten pohjalta. Kokous antoi tukensa hallituksen kaavailemalle puolustusvoimien hankintamäärärahalle, mutta vaati myös armeijan puhdistamista fasistisista aineksista. Lisäksi lähetettiin sähke Espanjan hallitukselle. Kokousta koskevasta EK:n raportista saa käsityksen, että kokouksen päätöslauselma oli päätetty ennakolta. Puheenjohtajana toiminut Ryömä nimittäin rajoitti toisenlaisia mielipiteitä esittäneiden henkilöiden puheenvuorot kahteen minuuttiin, ja he saivat vastaansa myös välihuutoja yleisön joukosta.³⁵⁹ Propagandistit varoittivat, että ellei toimenpiteisiin ryhdyttäisi ajoissa, seuraukset saattaisivat olla vakavat. Joulukuussa 1936 Sundström hahmotteli varsin synkän kuvan siitä mihin oikeisto voisi ryhtyä vastavetona edellisenä kesänä pidettyjen eduskuntavaalien tuloksiin:

Saksa ja Italia ovat tunnustaneet Francon hallituksen ja meikäläiset porvarilliset sanomalehdet, myös ”laillisuuslehti” Halsingin Sanomat, riemuitsevat. Mutta ajatelkaamme, soveltamalla sitä meidän maahamme, mitä tuollainen tunnustaminen periaatteessa merkitsee. Lapualaislehdet ovat jo uhanneet, että jos meidän maamme ”Azanat” – siis ”stählbergiläiset”, s.o. todelliset demokraatit – ei kivimäkeläiset – pääsevät valtaan, syntyy uusi Mäntsälä, ja Saksa ja Italia tunnustavat Mäntsälän ”hallituksen”. [...] Syntyy kansalaissota, sillä maamme valtava enemmistö, kuten Espanjassa, tulee seisomaan demokratian puolella³⁶⁰

Sundströmin helpotukseksi hänen pelkäämänsä ”lapualaiset” eivät pitäneet maaliskuussa 1937 nimitetyn SDP:n ja maalaisliittoon nojanneen hallituksen pääministeriä Cajanderia ”Suomen Azañana”, eikä ”uutta Mäntsälää” tullut. Puolustuslaitosta ja suojeleuskuntajärjestöä epäiltiin myös suorasta tuesta Francolle. *Tulenkantajat* seurasi *Yorkbrook* – laivan seikkailuja (kts. luku 2.5.5). Lehti piti *Yorkbrookin* tapausta virheellisesti todisteena Suomen asekaupoista Francon kanssa.³⁶¹

³⁵⁸ Rentola 1994, 99.

³⁵⁹ Ilmoitus 906/29.4.1938, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA; Ilmoitus 918/2.5.1938, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

³⁶⁰ Sundström Cay, *Puolueettomuus ja Espanjan ”Mäntsälä”*, *Soihtu* 11/1936 213.

³⁶¹ ”*Yorkbrook*” meni kuin menikin Espanjaan!, *Tulenkantajat* 11/1937 13.3.1937, 2; ”*Suomalaisia aseita kapinallisille*”, *Tulenkantajat* 12/1937 19.3.1937, 2. Mitään merkkejä ei ole siitä, että Suomi olisi rikkonut puuttumattomuussopimusta esim. myymällä aseita kummallekaan osapuolelle. Yksi Francon joukoissa taistellut suomalainen, Y.P.I. Kaila, lienee kuitenkin taistelujen ohessa toiminut myös epävirallisena Suomen sotilastiedustelun tarkkailijana (kts. luku 2.5.5).

Tuskinpa *Tulenkantajat* olikaan perillä asian todellisesta laidasta: Niilo Wälläri ei salahankkeistaan liene ulkopuolisille juuri puhunut.

Propagandistit olivat hyvin kriittisiä Cajanderin hallitusta ja siinä istuneita ”omia”, sosiaalidemokraattisia, ministereitä kohtaan. Esimerkiksi *Soihdun* vuoden 1938 ensimmäisen numeron pääkirjoituksessa kritisoitiin ankarasti hallitusta siitä, ettei se edelleenkään puuttunut Etsivän Keskuspoliisin ”törkeään menettelyyn” työväenliikettä kohtaan, ja salli oikeistolehtien jatkaa kirjoitteluaan joka *Soihdun* mukaan täytti valtiopetollisen kiihotuksen tunnusmerkit. Ellei meno muuttuisi, Suomesta saattaisi tulla ”fascistisen kolmiliiton” – Italian, Japanin ja Saksan – seuraava uhri Espanjan ja Kiinan jälkeen.³⁶² Kritiikin kärki kohdistui ennen kaikkea Väinö Tanneriin, jolle oltiin luonnollisesti katkeria ASS:n puolueesta erottamisen johdosta. *Soihdun* kritiikin taustalla saattoi hyvinkin olla osaltaan henkilökohtaista kaunaa ja SDP:n sisäisiä kiistoja, vaikkei liene syytä epäillä hallituksen toimenpiteistä vasemmisto-opposition piirissä tunnetun pettymyksen aitoutta.

4.4.3 Suomi 1918, Espanja 1938?

Espanjan sisällissodasta löytyi varmaankin helposti yhteneväisyyksiä myös Suomen omaan sisällissotaan, josta Espanjan sodan aikana tuli kuluneeksi 20 vuotta. Molempien sotien osapuolia nimitettiin ”punaisiksi” ja ”valkoisiksi”, ainakin Suomen oikeistolaisissa lehdissä. Viittauksia sisällissotien yhteyksiin ei propagandassa kuitenkaan usein viljelty. Edes *Soihdun* numerossa 2-3/1938, joka oli eräänlainen sisällissodan 20-vuotisteemanumero, ei Suomen vuotta 1918 rinnastettu Espanjan vuoteen 1938. Suomen sisällissota oli tietenkin 1930-luvun lopulla varsin arka aihe – sitähan se on tänä päivänäkin – johon ehkä ei mielellään puututtu. Asiasta kirjoittaminen tilanteessa, jossa lehden päätoimittaja oli syytteessä puolustuslaitoksen halventamisesta, olisi varmaan ollutkin muurahaispesän sohimista. Myös *Tulenkantajat* pidättäytyi vertaamasta Espanjan ja Suomen sisällissotia, joskin yhdessä sodan jälkeen julkaistussa pikku-uutisessa vilahti ilmaus ”valkoinen terrori” Espanjan sodan jälkiselvittelyjen kuvauksena.³⁶³

³⁶² Pääkirjoitus *Kenen vuoro?*, *Soihdu* 1/1938, 2-4.

³⁶³ *Mitä salakuljetetussa kirjeessä kerrotaan*, *Tulenkantajat* 29-30/1939 28.7.1939, 2.

Kokonaan ei sisällissotien samankaltaisuuksia sentään maltettu sivuuttaa. Kun *Soihdussa* vuonna 1938 kutsuttiin työläisiä ja ylioppilaita vappumarssille, otettiin esiin niin Espanjan ajankohtaiset kuin Suomen 20 vuoden takaisetkin tapahtumat:

Suomen työläiset eivät halua, kuten 20 vuotta sitten, toista kertaa joutua vieraan vallan alle. He eivät halua kokea Espanjan kohtaloa. Suomen työväki on yksimielisesti suostunut kantamaan osansa niistä uhrauksista, joita armeijamme varustaminen fascistista imperialismia vastaan vaatii. Yhtä yksimielisesti se nyt vaatii kaikkien niiden ainesten poistamista, jotka uhkaavat Espanjan kapinallisten tavoin käyttää kansan uhraukset sitä itseään vastaan. [...]

Jokainen työläinen, joka toisten marssiessa seisoo katuvierillä tai pysyttelee kotonaan, helpottaa niin Espanjan kuin omankin kansamme vihollisten tuhotöitä.³⁶⁴

4.5 Mitä sanottiin demokratiasta, kommunismista, kansanrintamasta, vallankumouksesta, fasismista...?

4.5.1 ”Nyt on kysymys kansanvallasta itsestään”: Demokratia

Tasavallan kannattajille Espanjan sisällissota oli sota demokratian puolesta, itse asiassa demokratian kamppailua elämästä tai kuolemasta. ”Tunnettu englantilainen tiedemies” selitti *Soihdun* lukijoille mistä demokratiassa oli kysymys, miksi se oli Espanjassa uhattuna ja ketkä sitä uhkasivat:

Vasemmistoliberalismin ja kansanvaltaisen kannan puoltajat ovat tuhatkertaisesti oikeassa julistaessaan, että nyt on kysymys kansanvallasta itsestään. Sillä he ovat aina vakuuttaneet meille [...] että kansan piti vain äänestää jonkin toivomansa taloudellisen ja yhteiskunnallisen muutoksen puolesta, nähdäkseen tuon muutoksen aikaansaatusena. Yhä uudelleen ja uudelleen on juuri tuo todistelu esitetty kumoamaan meidän väitettämme, että kapitalistiluokan valta on todellisuudessa voimakkaampi tekijä kuin vaalioikeus. [...] Jos Espanjan kenraalien sallitaan kansanvaltaisten valtioiden suvaitsevaisuuden ja fascististen valtojen rajoittamattoman tuen avulla kaataa Espanjan hallitus, silloin kansanvallalle on annettu toinen ja ehkä kuolettava isku. [...] Nyt kuitenkin, kun kansanvaltainen mielipide Britanniassa kutsuu laillisuuden, kansanvallan ja perustuslaillisuuden periaatteita Espanjan hallituksen avuksi [...] nyt meille lempeästi sanotaan, että sen jälkeen kuin Espanjassa on tullut kysymys perustavaa laatua olevista omistusoikeudellisista suhteista, sellaiset asiat kuin laillisuus ja kansanvalta ovat muuttuneet käyttökelvottomiksi. Hyvä on, hyvät herrat, me vastaamme, sittenhän asiat ovat menneet juuri niin kuin me aina olemme ennustaneet niiden menevän. Mutta älkää sitten tekään enää koskaan puhuko meille kansanvallan pyhistä periaatteista, älkääkä moittiko meitä, kun me annamme

³⁶⁴ *Vappuna marssimme, Soihdu 6/1938, 136-137*

Britannian työläisille sen varoituksen, että te olette lainkuuliaisia demokraatteja niin kauan kuin he äänestävät teitä, mutta ette yhtään hetkeä kauempaa.³⁶⁵

Sellaisilla propagandassa ahkerasti viljellyillä ilmaisuilla kuin ”todellinen demokratia” ja ”oikeat tasavaltalaiset” aivan ilmeisesti tarkoitettiin vasemmistolaisia ja vasemmistolaisuutta – ehkäpä jotkut liberaalitkin saatettiin kansanrintamahengessä kelpuuttaa joukkoon. Espanjan tasavallan hallitus oli propagandistien mukaan pyrkinyt toteuttamaan juuri tällaista demokratiaa. Esimerkkinä yhteiskunnasta, jossa tällainen ”todellinen demokratia” vallitsi, mainittiin yleensä Neuvostoliitto.

Mutta vuoden 1914 jälkeen on kansainväliselle taivaalle ilmestynyt uusi tähtikuvio, työväenluokan hallitus. Venäjä on näyttänyt kapitalismille, että työväenluokan valta voi tulla toteutuneeksi tosiasiksi. Tämä suuren työväenvallan syntyminen ja sen uskoton taloudellinen kehitys on määräävästi lisännyt kapitalistien valppautta ulkopoliittikkaan nähden.³⁶⁶

Neuvostoliitto ja sen yhteiskuntajärjestelmä sekä taloudelliset olot esitettiin etenkin ASS:n julkaisuissa ja *Kirjallisuuslehdessä* hyvin myönteisesti. Kaikkein positiivisimmat lausunnot, kuten yllä oleva brittiläisen poliitikon kirjoittama, olivat yleensä lähtöisin ulkomaalaisten kirjoittajien kynästä – suomalaisten kirjoittajien itsesuojeluvaisto lienee toiminut. On huomattava, että demokratialle tarjottiin muitakin esikuvia kuin Neuvostoliitto. Ranskan kansanrintamahallitusta kuvattiin hyvin myönteisesti. Kun vasemmistososialistit sanoivat ”demokratia”, he tarkoittivat ”työväenluokan valtaa”. He eivät kuitenkaan välttämättä tarkoittaneet ”proletariaatin diktatuuria” sellaisena kuin se Neuvostoliitossa ilmeni.³⁶⁷ Syntyy vaikutelma, että Espanjan tasavallan ystävien mielipiteet määrittyivät ennen kaikkea sen kautta, mitä he vastustivat: fasismia, kapitalismia ja SDP:n johdon oikeistososiaalidemokratiaa. Mitä heillä oli tarjota niiden tilalle, ilmaistiin epämääräisemmin: ehkä sitä olisi paremmin aikaa pohtia sitten kun Vihollinen olisi lyöty.

4.5.2 ”Työtätekevien kansankerrosten pelastajan ja vapauttajan, sosialismin ajatus”: Oliko Espanjan sisällissota myös vallankumous?

Meurlingin kirjasen esipuheessa nostettiin fasismien ohella myös sen liittolainen kapitalismi rauhaa ja ihmisten onnea uhkaavaksi tekijäksi:

³⁶⁵ *Espanja ja historia, Soihtu* 10/1936, 187. Artikkelin kirjoittajan nimeä ei mainittu, mutta hänen kerrottiin olevan ”tunnettu englantilainen tiedemies”.

³⁶⁶ Cripps Stafford, *Kansallisen hallituksen maanpetos, Soihtu* 1/1938 7. Cripps oli Ison-Britannian työväenpuolueen (Labour) jäsen.

³⁶⁷ Raoul Palmgrenin omaelämäkerrallisessa romaanissa tosin kuvataan ASS:n aktiivien suunnitelleen toisinaan aamuyöllä Suomen tulevan neuvostohallituksen kokoonpanoa. Kyseessä lienee ollut enemmän opiskelijaporukan alkoholilla vauhditettu ajatusleikki kuin vakavasti otettava ohjelmaesitys. Palomeri (Palmgren) 1953, 394-395.

Nyt ilmestyvä taloudellinen erittely paljastaa järkyttävällä tavalla kapitalismin nykyisen tilan kansalais- ja kansainvälisten sotien aiheuttajana kaikkine seuraamuksineen.

Meille tulee selväksi, että puuttumattomuuspolitiikan häpeällisyydessä puhuu kapitalistien kansainvälisen yhteistyön häpeämättömyys.³⁶⁸

Onneksi oli olemassa voima, joka voisi pelastaa ihmiskunnan kapitalismin ja fasismin epäpyhältä allianssilta:

Mitä syvempi on nykyisen järjestelmän rappio ja alennus, sitä kirkkaampana nousee esille kaikkien kansojen ja kaikkien työtätekevien kansankerrosten pelastajan ja vapauttajan, sosialismin ajatus.³⁶⁹

Kaukana oli Martinez Barrion kirjaseen esipuheessa vain vajaa kuukausi aiemmin julistettu porvarillisen demokratian sanoma. Mistä tämä johtui? Tarkoittiko ASS kirjaset eri yleisöille, suuntasiko se Martinez Barrion tekstin ikään kuin omien riviensä ulkopuoliselle ”porvarillisdemokraattiselle Suomelle” ja Meurlingin kirjoituksen vasemmistoradikaalien piiriin? Vai oliko kyseessä kirjoittajien henkilökohtaiset näkemys- ja painotuserot, olettaen että Meurlingin kirjaseen esipuheen oli kirjoittanut joku muu kuin Cay Sundström?

Espanjan tasavallan sisäisiä ristiriitoja käsiteltiin propagandassa, ymmärrettävää kyllä, varsin vähän. Vuoden 1936 viimeisessä *Soihdussa* oli lyhyt kirjoitus Espanjan työväenliikkeestä ja sen historiasta. Siinä käsiteltiin anarkismin, sosialismin ja kommunismin taistelua espanjalaisten työläisten sieluista 1840-luvulta alkaen. Kirjoitus päättyi sanoihin

Espanjan työväenliike on terästynyt diktatuurin ja terrorin paineen alla. Se on voittanut suunnattomia vaikeuksia, eikä sen tulevaisuus ole koskaan ollut kirkkaampi kuin juuri nyt.³⁷⁰

Viimeistään Barcelonan katutaistelut toukokuussa 1937³⁷¹ osoittivat yllä olevan kirjoittajien odotukset lievästi ilmaistuna yltiöoptimistisiksi. On hyvin ymmärrettävää, etteivät tasavallan ulkomaiset tukijat paljoakaan repostelleet tasavallan sisäisiä erimielisyyksiä ja välienselvittelyjä. Barcelonan katutaistelut ja POUM:n murskaaminen olivat kuitenkin niin suuri uutisaihe, että niihin oli pakko puuttua. Toukokuussa 1937 *Soihdussa* ilmestyi kirjoitus, jossa esitettiin varsin yllättäviä ajatuksia:

³⁶⁸ Meurling 1938, 3.

³⁶⁹ Meurling 1938, 4.

³⁷⁰ Gannes Harry & Repard Theodore, *Espanjan työväenliike, Soihtu* 12/1936, 245-247.

³⁷¹ Barcelonan katutaisteluista esim. Thomas 2001, 636-646; Kommunistien tulkintaan nähden vastakkainen näkemys Orwell George (oik. Blair Eric), *Katalonia Katalonia*, WSOY, Porvoo 1974, *passim*.

Mutta tätä kansan liikehtimistä ei uhkaa vain ulkoinen vihollinen, sitä uhkaa myös sisäinen vihollinen, työväenliikkeessä mukana olevat taantumukselliset ainekset. Vaarallisin tulipesäke on Katalonia.

Täällä on kaikkia FAI-aatesuuntia, puhtaan bakuninilaisuuden suoran toiminnan Gralin vartijoita [...] Saatuaan Kataloniassa näennäisen valta-aseman, keskitti se kaikki voimansa yhteiskunnalliseen vallankumoukseen. Sodan nopea lopettaminen siirtyi taka-alalle, niin, näyttää melkein toivomattomalta, ennenkuin yhteiskunnallista muutosta ei ole saatu aikaan. [...]

Bakuninilaisen anarkismin rinnalla on toinenkin historiallinen luutuma: POUM, marxilaisen yhtenäisyyden puolue, trotskilaisuuden viimeinen ilmaus parlamentin vastaisessa kannassaan. [...] se haluaa viipymättä julistaa neuvostotasavallan ja on ennen kaikkea kansanrintamaa vastaan. Hallituksen tunnuslausetta: sota on ensin voitettava, vastaan asettavat POUM ja FAI tunnuslauseen: sota voidaan voittaa ja vallankumous menettää. [...] On käynyt ilmi, että heidän joukkoonsa on liittynyt tavattoman paljon fascisteja. [...] Kuitenkin kärsi sisäinen vihollinen tappion. Tämä osoittaa tasavaltaisen Espanjan lujuuutta, sillä Katalonian musta viikko oli sille mitä vaikein koetus. Lopputuloksena onkin ollut tasavaltalaisten voimien keskittyminen ja hallituksen arvovallan kasvaminen. [...]

Keskeinen kysymys Espanjan vallankumouksessa on ilmeisesti kysymys anarkisteista. Heitä on vaikeata saada alistumaan keskitettyyn johtoon, joka kuitenkin myrskyisissä oloissa on välttämätön. Anarkismin voima on toisaalta liian suuri, että voitaisiin päästää tilannetta kehittymään kesken fascisminvastaista taistelua vielä avoimeksi taisteluksi anarkisteja vastaan”.³⁷²

Yllä oleva lainaus, varsinkin sen loppu, on hyvin mielenkiintoinen. Ensimmäkin ilmaisu ”keskeinen kysymys Espanjan vallankumouksessa” viittaa kaikeksi siihen, että Espanjassa on joko meneillään, tai sodan päätyttyä odotettavissa, vallankumous. Sodassa on siis kysymys jostain aivan muusta kuin ”porvarillisen tasavallan” itsepuolustuksesta. Kirjoitus on jyrkässä ristiriidassa esimerkiksi siihen, mitä *Vapaan Espanjan puolesta!* – kirjassessa oli sanottu yhdeksän kuukautta aiemmin. Toisaalta jo *Soihdun* seuraavassa numerossa palattiin ruotuun, kun Cay Sundström kertoi Espanjan porvarillisilla demokraateilla olevan aikaisempaa vahvempi asema uudessa, Juan Negrinin johtamassa hallituksessa. Kirjoittivatko *Vapaan Espanjan puolesta!* – kirjaseen kirjoittaja ja Sundström vastoin parempaa tietoaan kiistäessään Espanjan tasavallan vallankumouksellisuuden? Oliko *Soihdussa* julkaistu vallankumousta toittava artikkeli jonkinlainen päätoimittaja Palmgrenin marxilainen lipsahdus, sehän ilmestyi ASS:n tultua juuri erotetuksi SDP:sta? Kirjoitus esittää täysin

³⁷² *Barcelonan musta viikko ja Valencian uusi hallitus, Soihdu* 6-8/1937 31.5.1937 103. Artikkelin kirjoittajasta ei ole mitään mainintaa. Elokuun 1937 *Kirjallisuuslehdessä* arvosteltiin anarkisteja asiallisemmin ja perustellummin: kritiikin kärki kohdistui anarkististen toimintatapojen tuhoisaan vaikutukseen tasavallan sotatarviketeollisuudessa, mutta toisaalta anarkistit nähtiin myös tarpeellisiksi ”uuden Espanjan rakentamisessa”. Myös *Tulenkantajissa* kritisoitiin anarkisteja, mutta maltillisemmin: kts. esim. Fischer Louis, *Vuosibilanssi, Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937, 212.

kommunistien tulkinnan mukaisen kuva tapahtumista³⁷³: POUM:n väitetty trotskilaisuus ja fasistinen solutus POUM:ssa sekä anarkistien riveissä, unohtamatta vaatimusta keskitettyyn johtoon alistumisesta sodan voittamiseksi. Pidän jokseenkin varmana, että teksti on lähtöisin Kominternista. Onkin todella valitettavaa, joskin myös ymmärrettävää, ettei mitään viittausta artikkelin kirjoittajaan *Soihdun* sivuilta löydy.

Juliste 11. *Voitto tai kuolema! POUM:n kannattajien kohtalo oli usein jälkimmäinen.*

Merkinnät: ”TWE 1936” (luultavasti tekijän signeeraus), ”Atl’antida A.G. P’ de la republica 34-To-52636 Barn” (luultavasti julkaisijatietoja).

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto.

Eräs yllä lainatussa *Soihdun* artikkelissa käytetty ilmaus pistää erityisesti silmään: ei voitaisi päästää ”tilannetta kehittymään kesken fascisminvastaista taistelua *vielä* avoimeksi taisteluksi anarkisteja vastaan” (kursivointi ja lihavointi MA). Odotettavissa siis ilmeisesti olisi kansanrintaman sisäinen,

³⁷³ Myös ”Ercolin” lentolehtisessä syytettiin anarkisteja kansanrintaman hajottamisesta. Siinä ei kuitenkaan syytetty anarkisteja yhteistoiminnasta vihollisen kanssa, ja kiitetään työläisanarkistien panosta rintamalla. ”Ercoli” – Togliatti – lieneekin kirjoittanut tekstinsä ennen Barcelonan katutaisteluita. Ercoli (Togliatti), 3.

toisin sanoen kommunistien ja anarkistien välienselvittely, kenties väkivaltainenkin, kunhan Franco olisi ensin yhdessä hoideltu. Annettiin ymmärtää, että anarkistit olivat vihollisia siksi että olivat anarkisteja, eikä sen takia että heidän riveihinsä olisi soluttautunut fasisteja – mikä väite olikin valheellinen. Anarkistien synty kommunistien silmissä oli, että he pyrkivät vääränlaiseen vallankumoukseen. Vallan sai kumota vain Marxin, Engelsin ja Leninin pyhissä kirjoituksissaan antamien ohjeiden mukaisesti. Kominternin äänellä puhunut Togliatti ilmaisi asian lentolehtisessään näin:

vielä [ei] ole saatu lopullisesti poistetuksi sosialidemokraattisia harhakuvia, jotka ilmenevät pyrkimyksinä hypätä porvarillis-demokraattisen vallankumouksen vaiheen yli.³⁷⁴

Nyt oltiin kaukana siitä esimerkiksi *Vapaan Espanjan puolesta!* – kirjasessa kuvatusta yksimielisestä tasavaltalaisesta Espanjan kansasta, jonka keskuudessa vallitsi vapaus, tasa-arvo ja kansanrintamallinen veljeys. Vielä tammikuussa 1937 oli *Kirjallisuuslehdessä* haastateltu espanjalaista anarkistipoliitikkoa, joka korosti tasavallan kaikkien ryhmien yhtenäisyyttä sodan voittamiseksi.³⁷⁵ Upton Sinclairin romaanissakin kuvattiin hyvin positiivisesti päähenkilö Rudy Messerin anarkistiystävää Giuseppe Danielea ja Barcelonan anarkosyndikalistista järjestystä.³⁷⁶ Sinclair ehtikin kirjoittaa teoksensa ennen Barcelonan katutaisteluita.

Verrattuna sekä ASS:n aiempiin että moniin myöhempiinkin kirjoituksiin on toukokuun 1937 artikkeli ristiriitaisuudessaan hämmentävä. Mistä ristiriita johtuu? Vaikuttiko ASS:n erottaminen SDP:sta niin, että *Soihdu* alkoi liukua yhä kauemmas vasemmalle, niin että voitiin jo avoimesti puhua Espanjan vallankumouksesta? Huomasiko kiireinen päätoimittaja Palmgren artikkelin ristiriidat siihen nähden, mitä aiemmin Espanjan tasavallasta oli sanottu? Vaatiko *Soihdun* neuvostoliittolainen rahoittaja lehteen tällaista kannanottoa? Kimmo Rentolan mukaan muutamat *Soihdun* omien toimittajien kirjoituksissa esitetyt ”väärät” mielipiteet olivat hermostuttaneet Neuvostoliitossa olevaa SKP:n johtoa – oliko tämä kirjoitus kenties lähetetty sieltä korjaamaan lehden aiemmin liian positiivista anarkistikuvaa?

Myös *Tulenkantajissa* käsiteltiin espanjalaista anarkismia, joka oli tuottanut ”hyvinkin kohtalokkaita seuraamuksia”. Vaikka Espanjan anarkistien oletetut virheet ja sosialistien

³⁷⁴ Ercoli (Togliatti), 7.

³⁷⁵ *Anarkistit ministereinä, Kirjallisuuslehti* 1/1937 15.1.1937 15. Artikkelin kirjoittajasta ei ole mainintaa, se lienee peräisin jostain ulkomaisesta, mahdollisesti kommunistisesta, lehdestä tai tietotoimistosta.

³⁷⁶ Sinclair 1937, 54-57, 197-198.

menettelytapojen paremmuus pyrittiin osoittamaan, tahdottiin anarkistit myös tehdä ymmärrettäväksi analysoimalla Espanjan tilanteeseen johtanutta historiallista kehitystä. Selitykseksi anarkistien suurelle kannatukselle tarjottiin kansan heikkoa sivistystasoa, johon syyllinen oli katolinen kirkko. Kuitenkin myös anarkistit sekä POUM leimattiin tasavallalle vaaralliseksi sisäiseksi viholliseksi, vihjattiinpa näiden jopa varastaneen aseita tasavallan armeijalta hallituksen kukistamista varten. Kommunistien toiminnasta sen sijaan annettiin myönteinen kuva, ja heidän maltillisuuttaan kiitettiin.³⁷⁷

Huomionarvoista on, että Cay Sundströmin organisoimassa Espanja-näyttelyssä (kts. luku 3.4), joka avattiin puolisen vuotta edellä siteerattujen artikkelien julkaisun jälkeen, oli esillä muun muassa POUM:n ja FAI:n julkaisemia julisteita³⁷⁸. Niistä yhdessä vieläpä luki ”POUM – kohti voittoa tai kuolemaa!”³⁷⁹. Kun samassa näyttelyssä oli myös muun muassa kommunistijohtoisen nuorisoliiton JSU:n juliste³⁸⁰, olisi asetelma barcelonalaisen katsojan silmin vaikuttanut mustalta huumorilta. Espanjassa vierailleen ja yllä mainitut artikkelit epäilemättä lukeneen Sundströmin on täytynyt tietää ja ymmärtää, mitä näihin julisteisiin liittyi. Oliko kyseessä piilotettu protesti Kominternin Espanjassa harjoittamaa ”siirtomaapolitiikkaa” vastaan? Vai tahtoiko Sundström yksinkertaisesti kaikki käytettävissä olevat, visuaalisesti näyttävät julisteet esille, olettaen ettei suomalainen yleisö osaa lukea niiden vähemmän ilmeisiä merkityksiä? Tai kenties hänen espanjalaiset kontaktinsa olivat antaneet hänelle ”vanhentuneita” julisteita joita ei Espanjassa ollut enää hyvä pitää esillä? Joka tapauksessa tulkitseen POUM:n julisteiden esillä pidon merkiksi siitä, ettei ainakaan Sundström täysin hyväksynyt kommunistien menettelyä Espanjassa, eikä hän ollut ainakaan täysin kommunistien ohjailtavissa tasavaltalaisen propagandatoimintansa suhteen. Kokonaan toinen kysymys on, ymmärsikö näyttelyssä vierailut yleisö näitä julisteiden piilomerkityksiä.

Suomeen saatiin kyllä myös asioita POUM:n kannalta esittelevää aineistoa. Työväen Arkistossa on brittiläisen Fenner Brockwayn kirjoittama raportti käynnistään Espanjassa kesä-heinäkuussa 1937. Brockwayn vaikutelmat olivat erittäin negatiiviset, ja hän hyökkäsi varsinkin kommunisteja vastaan. Brockway vaati voimakasta ulkomaista painostusta POUM:n kunnian ja toimintaedellytysten palauttamiseksi. Hän myös ehdotti kansainvälisen komission lähettämistä

³⁷⁷ Tarkkailija, *Espanjan veriset tapahtumat, Tulenkantajat* 7/1937 13.2.1937, 5-6; Brailsford H.N., *Espanjan anarkistit ja kommunistit, Tulenkantajat* 22/1937 29.5.1937, 4, 23/1937, 5 ja 24/1937, 5.

³⁷⁸ Juliste 11, juliste 13; *En vädjan till vårt samvete, Arbetarbladet* 22.11.1937. Arbetarbladetin artikkeliin liittyvässä valokuvassa näkyy sulassa sovussa allekkain anarkistisen CNT-ammattiliiton ja sen kilpailijan, sosialistisen UGT:n julisteet. CNT:n juliste on varustettu suomenkielisellä tekstillä ”Taisteluun vapauden puolesta”, UGT:n ”Eteenpäin!”.

³⁷⁹ Juliste 11. Julisteen teksti on suomennettu ”Voitto tai kuolema!” ilman mainintaa POUM:sta.

³⁸⁰ Juliste 12.

tasavaltalaiseen Espanjaan valvomaan tasavallassa oleskelevien ulkomaalaisten oikeuksia, sillä monet näistä olivat joutuneet kommunistien vainon kohteeksi: raportissa muun muassa lueteltiin nimeltä 42 ulkomaista sosialistia, jotka olivat vangittuina tasavaltalaisessa Espanjassa. Brockwayn johtopäätös olikin, että kommunistien politiikka hajottaa antifasistisia voimia Espanjassa ja siten vaarantaa koko tasavallan taistelun.³⁸¹

Juliste 12. Samassa näyttelyssä oli sekä POUM:n että kommunistijohtoisen JSU:n julisteita. Espanjassa tämä tuskin olisi ollut mahdollista talvella 1937-1938.

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto.

Espanjan karttaan merkitty maan tärkeimpiä kaivostuotantoalueita. Espanjankielinen teksti: *"Estas son... ..las riquezas de nuestra patria que acechan los extranjeros"*(mahdollisesti loppu suomennoksen alla) Merkinnät: *"Américo S."* (tekijän signeeraus), Espanjan sosialistisen nuorisoliiton JSU:n tunnus (julkaisijatieto, punainen tähti jonka sisällä lyhenne JSU, alaosan tekstilaatikon vasemmalla puolella).

³⁸¹ Brockway Fenner, *Personal Report of Visit to Spain*, Hc tiedotteita 1936-1939, 323.2 (46) Espanjan sisällissota kansio 1, TA.

Valitettavasti Brockwayn raportista ei millään tavoin selviä, kenelle Suomessa se on lähetetty. Siitä ei myöskään ilmene, kuka sen on täällä lukenut. Työväen Arkiston leima siinä on vasta vuodelta 1939, vaikka se on kirjoitettu jo kesällä 1937. Ainakaan mitkään Brockwayn raportin kaltaiset mielipiteet eivät Suomessa päässeet vaikuttamaan vasemmistososialistien propagandaan Espanjan tasavallan puolesta.

”Trotskilaisiin” ja muihin tasavallan sisäisiin vihollisiin palattiin vielä sodan päätyttyäkin. Kun Mauri Ryömä arvosteli *Soihdussa* tasavallan puolella taistelleista suomalaisista kertovat kirjan *Suomen pojat Espanjassa*, hän kiitti erityisesti kuvauksia ”anarkistien ja trotskilaisten tuholaisoiminnasta”.³⁸²

Mitään suorasaanaista kritiikkiä kommunisteja kohtaan ei Suomessa levitetystä propagandasta löydy. *Soihdussa* ja *Kirjallisuuslehdessä* jopa hyväksyttiin Stalinin puhdistukset ja niihin liittyneet kulissioikeudenkäynnit.³⁸³ Lisäksi ulkomaisten kommunistien, kuten espanjalaisen Dolores Ibarrurin, kirjoituksia julkaistiin.³⁸⁴ Kun kommunisteista puhuttiin, heidät mainittiin voimakkaina tasavallan puolustajina, jotka ovat saaneet aikaan järjestystä tasavallan aiemmin niin kaotoiseen puolustukseen.³⁸⁵ Kommunismilla näyttää siis olleen kannatusta propagandistien joukossa. Tämä ei vielä välttämättä tarkoita, että he olisivat olleet. tai olisivat pyrkineet tekemään yleisöstään kommunisteja. Sen sijaan kommunistit olivat tervetulleita heidän kansanrintamaliittolaisikseen yhteistä vihollista, fasismia, vastaan.

Selvä enemmistö Espanjan tasavallan puolesta taistelleista suomalaisista oli kommunisteja. Ei siis ole yllättävää, että he Suomeen lähettämässään kirjoituksissa sekä kotimaahan palattuaan julkisissa puheenvuoroissaan esittivät Espanjan asiat Kominternin linjan mukaisesti.³⁸⁶ He toimivat näin siitä huolimatta, että monet olivat henkilökohtaisesti kokeneet myös Espanjan tasavallan pimeimmän

³⁸² Ryömä Mauri, *Suomen pojat Espanjassa*, *Soihtu* 11-12/1939, 230.

³⁸³ Esim. Sinclair Upton, *Neuvostoliitto ja tuholaiset*, *Soihtu* 12-13/1938, 284-286; Pritt Denis Nowell, *Moskovan oikeudenkäynti 1936*, *Kirjallisuuslehti* 3/1937 15.2.1937, 37-40.

³⁸⁴ Esim. Ibarruri Dolores, *Näkemiin veljet!*, *Soihtu* 1/1939, 7. Kyseessä on Ibarrurin, joka tunnettiin myös nimellä ”La Pasionaria”, kuuluisa puhe kansainvälisille prikaateille näiden lähtöjuhlassa Barcelonassa. *Soihtu* julkaisi sen jonkin verran lyhennettynä: teksti piti saada mahtumaan yhdelle sivulle.

³⁸⁵ *Barcelonan musta viikko ja Valencian uusi hallitus*, *Soihtu* 6-8/1937, 31.5.1937 103. Artikkelin kirjoittajasta ei ole mitään mainintaa; ”Puuttumattomuuspolitiikan” loppunäytös, *Soihtu* 4-5/1939, 76.

³⁸⁶ Esim. Joonas Laukki (Vilenius Lauri), *Matka rintamalle*, *Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937, 207-209; Pee Pee (Pajunen Paavo) *Kirkko tulilinjalla*, *Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937, 209-210; Pajunen Paavo, *Avoin kirje STT:lle*, *Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937, 210; Joonas Laukki (Vilenius Lauri), *Nöyryys*, *Kirjallisuuslehti* 16-17/1937 30.9.1937, 246; Pajunen Paavo, *Päiväkirjaa Espanjassa*, *Kirjallisuuslehti* 18-20/1937 loka-marraskuu 1937, 294-298; Pajunen Paavo, *Espanjasta*, *Kirjallisuuslehti* 1/1938 maaliskuu 1938, 11-14; *Kansanvallan sankarit*, *Soihtu* 1/1939, 8-9; Meurling Per, *Pohjolan vapaus turvattava*, *Soihtu* 1/1939, 9-11.

puolen. Esimerkiksi Lauri Vilenius ja Sulo Paaso olivat joutuneet vaikeuksiin ”nationalismista” syytettynä. Katkeria kokemuksia ei kuitenkaan päästetty kotimaassa julkisuuteen lainkaan: Paavo Pajunen, Lauri Vilenius ja Eero Hautojärvi esimerkiksi sopivat kotimatalla jättävänsä ”kaikki sinne mitä on. Jos pidetään täällä yhteyttä niin ollaan miehiä ja jatketaan taistelua”.³⁸⁷ Ainakin Pajunen taistelua jatkoikin kiertämällä puhujana useammassakin tilaisuudessa³⁸⁸ (kts. liite 2). Suomeen palanneet prikaatitilaiset siis esittivät, kuvatessaan kertomuksissaan Espanjan tasavaltaa sellaisena *sen olisi pitänyt olla* eikä sellaisena kuin *se oli*, ”kaksoisajatuksia” heidän entisen aseveljensä George Orwellin ilmausta³⁸⁹ käyttäkseni. Heillä oli Espanjan tasavallasta kaksi keskenään ristiriitaista käsitystä: se, josta he puhuivat keskenään ja se, jonka he kertoivat yleisölle, ja näyttää siltä, että he kykenivät samanaikaisesti hyväksymään ne molemmat. Samoin menettelivät useimmat kotimaihinsa Kansainvälisistä prikaateista palanneet muuallakin. Poikkeuksiakin oli: esimerkiksi Britanniassa perustettiin Kansainvälisten prikaatien antikommunistinen liitto. Se järjesti mielenosoituksia, joissa vaadittiin totuuden kertomista ja Espanjassa tapahtuneiden kommunistien hirmutekojen paljastamista³⁹⁰. Mitään tämän kaltaisia kannanottoja ei Suomessa päässyt julkisuuteen.

4.5.3 ”Ensimmäisen kerran historiassa olemme pyrkineet samaan päämäärään”: Kansanrintama

Vasemmistososialistit julistivat heti sodan alussa kansanrintaman olevan se ase jolla fasismin hyökkäys torjuttaisiin, olihan Espanjan lisäksi myös Ranskassa kansanrintama ottanut hallitusvallan käsiinsä ja pysäyttänyt fasismin. Kansanrintama oli heille ”proletaaristen ja keskiluokkaisten kerrosten” taistelurintama.³⁹¹ Kommunisteista ei tietenkään voinut Suomessa tuolloin puhua, mutta kuten aiemmin on todettu, ainakin jotkut ASS:n aktiiveista toimivat SKP:lta saamiensa ohjeiden mukaan. Toinen asia on, oliko ASS:n kannalta kysymys enemmän taktisesta liittoutumisesta yhteistä vihollista vastaan vai yhteen sulautumisesta. Kommunistit ainakin tavoittelivat

³⁸⁷ Rentola 1994, 114, v48 564.

³⁸⁸ Esim. *Espanjan sotilaiden kunniaksi juhla eilen Konservatoriossa, Suomen Sosialidemokraatti* 31.12.1938; ilmoitus 1/2.1.1939, asiamaappi IL5c, EK-VpA, KA.

³⁸⁹ Orwell 1999, 39-40. ”Kaksoisajattelu”, englanninkielisessä alkutekstissä ”doublethink”, tarkoittaa kykyä muodostaa mistä tahansa asiasta kaksi keskenään vastakkaista käsitystä, ja hyväksyä ne molemmat. Tämä taito on tärkeä Orwellin dystooppisessa romaanissaan kuvaaman totalitaarisessa yhteiskunnassa. 1984 on Orwellin tunnetuin teos, ja hänen kokemuksensa Espanjan sisällissodassa vaikuttivat sen syntyyn. Itse olen taipuvainen uskomaan, että juuri ”kaksoisajattelu” keksimiseen on Orwellin johtanut hänen käsityksensä Espanjan sisällissodan propagandarintamasta, joka on suorasanaisesti kuvattu hänen vuonna 1943 kirjoittamassaan artikkelissa *Looking back on the Spanish War*, Orwell 1943, kappale 4.

³⁹⁰ Hopkins 1998, 8.

³⁹¹ Vapaan Espanjan puolesta 1936, 3-4.

jälkimmäistä, ja kommunistipiireissä on jälkikäteen pyritty selittämään ASS:n toiminnan olleen kommunistien toimintaa. Tällainen kuva ASS:sta on kuitenkin yksipuolinen.³⁹²

Diego Martinez Barrion kirjasessa on kuvattu kansanrintaman espanjalaisen ilmenemismuodon syntyä. Kirjoittaja korostaa moneen otteeseen Espanjan tasavaltalaisten puolueiden solmiman kansanrintamasopimuksen maltillisuutta – esimerkiksi maaomaisuuden sosialisointia ei vaadittu, vaan ”maan kansallistuttamisen periaatteesta” päinvastoin luovuttiin – sekä sitä, että sopimuksen avulla saatiin niin sosialistinen puolue kuin kommunistit ja syndikalistitkin normaalin ja laillisen politiikan teille.³⁹³ Juuri tällaista kuvaa kansanrintamasta kirjasen suomalainen julkaisija ASS varmasti mielellään levitti.

Propagandistien näkemyksen mukaan yhdistymällä kansanrintamaan Espanjan tasavaltalaiset puolueet olivat voittaneet toisarvoiset erimielisyytensä:

Ensimmäisen kerran historiassa olemme pyrkineet samaan päämäärään: porvarillinen vasemmisto poliittisessa vapaamielisyydessään esittää sosialistisia vaatimuksia säästämättä yksityisomaisuutta, kommunistinen puolue asettaa työtätekevien vallan vasta pitkän luovan ylimenokauden päähän. Anarkosyndikalistit tekevät hypyn ehdottomasta valtionkieltämisestä demokraattisen hallituksen tunnustamiseen ja sen johtajat tulevat ministereiksi.³⁹⁴

Saattoivatko propagandistit toivoa, että Suomenkin demokraattiset puolueet pääsisivät eroon keskinäisistä ja sisäisistä ristiriidoistaan toteuttamalla espanjalaismallista kansanrintamapolitiikkaa? Yllä oleva julkaistiin ensimmäisessä ASS:n SDP:sta erottamisen jälkeen ilmestyneessä *Soihdussa*. Ehkäpä kirjoittaja – jonka nimeä ei mainittu eikä hänestä kerrottu muutakaan³⁹⁵ – hahmotteli jo jotain sellaista kuin vuonna 1944 perustettu SKDL?

Kansanrintaman ongelmistakin mainittiin joskus. Marraskuussa 1937 *Soihdussa* esiteltiin laajasti tasavallan poliittisia ryhmiä ja niiden ristiriitoja. Tämä artikkeli oli sävyltään huomattavasti sovitteluvampi kuin aiemmin samana vuonna julkaistu kirjoitus, jonka kirjoittaja ei katsonut ajan **vielä** olevan kypsä anarkistien vastaiseen taisteluun. Syksyllä toivottiin, ettei anarkisteja suljettaisi pois espanjalaisen yhteiskunnan rakentamisesta. Erona esimerkiksi *Vapaan Espanjan puolesta!* –

³⁹² Asunmaa 1990, 6, 119-124.

³⁹³ Martinez Barrio 1938, 10-16.

³⁹⁴ *Barcelonan musta viikko ja Valencian uusi hallitus, Soihdu* 6-8/1937 31.5.1937 103. Artikkelin kirjoittajasta ei ole mitään mainintaa.

³⁹⁵ Ainoa, joka kyseisessä *Soihdun* numerossa mainittiin toimituskuntaan kuuluvaksi, oli päätoimittaja Raoul Palmgren. Kirjoituksessa käytetty monikon ensimmäinen persoona näyttäisi viittaavan siihen, että kirjoittaja oli espanjalainen, tai ehkä tavoitteena oli johtaa osaa lukijoista tarkoituksella harhaan.

kirjaseen oli, ettei tasavallan sisäisten ongelmien olemassaoloa kielletty, mutta artikkelissa pyrittiin esittämään mahdollisuuksia niiden ratkaisemiseksi. Kevään 1937 artikkelin sanoma näytti olevan ”tasavaltaa sisältä hajottavat voimat on murskattava!”. Marraskuussa johtoajatus oli

tasavalta taistelee europalaisen demokratian ja europalaisen työväenliikkeen esitaistelijana koko kansainvälistä fascismia vastaan. Olkoon se tässä taistelussa yhtenäinen, kootkoon se kaikki vallankumoukselliset voimat.³⁹⁶

Jälleen ASS:n lehdessä puhuttiin Espanjan vallankumouksesta – vaikka saman seuran nelisen kuukautta myöhemmin julkaisemassa Martinez Barrion kirjoituksessa nimenomaan pyrittiin kiistämään Espanjan tasavallan vallankumouksellisuus!

Kommunistien – sekä espanjalaisten että kansainvälisissä prikaateissa taistelleiden – roolia Espanjan tasavallan armeijan tehokkaimpana ja kurinalaisimpana eliittinä korostettiin monessa kirjoituksessa. Lähes aina huomautettiin samassa yhteydessä heidän toimiensa maltillisuudesta. Tyypillinen esimerkki *Tulenkantajien* juhannusnumerosta 1937:

Jos kansanrintama voittaa [...] on tämä voitto kommunistien ansiota suuremmassa määrin kuin ainoankaan toisen puolueen. [...] Ja kuitenkin on epätodennäköistä, että kommunistit saisivat rauhan jälkeen vallan käsiinsä Espanjassa.³⁹⁷

Espanjan kansanrintamasta haettiin myös esimerkkiä Suomeen. Nimimerkki ”Nuorisoliittolainen” esitteli *Soihdun* numerossa 6-8/1937 Espanjan yhdistynyttä sosialistista nuorisoliittoa, joka oli muodostunut sosialististen ja kommunististen nuorisoliittojen yhdistytyä. ”Nuorisoliittolaisen” mukaan oli tärkeää, että Suomessakin luotaisiin Espanjan liiton kaltainen työläisnuorison voimakas suurjärjestö, sillä

Pirstoutuneet työväen ja sen nuorison rivit eivät voi antaa turvaa maailmantaantumuksen yhdistyneiden voimien hyökätessä.³⁹⁸

Oli kuin kohtalon ivaa, tai ehkä sittenkin aivan tarkoituksellista, että kirjoitus julkaistiin hetkellä jolloin Suomessa olivat ”työväen ja sen nuorison rivit” juuri pirstoutumassa: ASS oli juuri erotettu SDP:sta. ”Nuorisoliittolainen” myös rauhoitti niitä, jotka ehkä pelkäsivät yhdistetyn nuorisojärjestön joutuvan ei-toivottujen aineiden ohjaamaksi:

³⁹⁶ *Kestäkö Espanja?*, *Soihdu* 17-18/1937 18.11.1937, 299.

³⁹⁷ *Espanjan taisteleva kansa*, *Tulenkantajat* 26/1937 26.6.1937, 6.

³⁹⁸ ”Nuorisoliittolainen”, *Espanjan nuoriso – ja Suomen*, *Soihdu* 6-8/1937 31.5.1937, 127.

on vallalla paljon eriäviä mielipiteitä siitä, onko tuollainen eri poliittisia suuntia edustavista järjestöistä muodostettu yhtymä ylipäättään mahdollinen joutumatta alistetuksi jonkun määrätyn suunnan, esim. kommunistien, määräysvallan alaiseksi. Espanjan Yhdistynyt Nuorisoliitto on kuitenkin elävänä osoituksena siitä, että tuollainen vankan sisäisen järjestödemokratian pohjalle rakennettu nuorisojärjestö voidaan luoda³⁹⁹

Juliste 13. Myös anarkistinen vapaus kelpasi suomalaisille propagandisteille, ainakin julistenäyttelyssä.

Taustalla anarkistien käyttämä punamusta lippu, jossa lyhenne F.A.I. = Federación Anarquista Ibérica.⁴⁰⁰ Kataloniankielinen teksti: "Libertat!" Merkinnät: "[epäselvä] del S.D.P." (tekijän signeeraus)

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto.

³⁹⁹ "Nuorisoliittolainen", *Espanjan nuoriso – ja Suomen, Soihtu* 6-8/1937 31.5.1937, 127.

⁴⁰⁰ FAI oli Espanjan merkittävin anarkistijärjestö, jolla sisällissodan aikana oli noin 160 000 aktiivista kannattajaa. Anarkistiseen tapaan FAI oli kuitenkin hyvin epäyhtenäinen, eikä sen jäsenten lukumäärästä ole saatavissa tarkkaa tietoa. Sodan alussa FAI osallistui tasavallan hallituksen toimintaan, mutta toukokuun 1937 jälkeen anarkistit siirrettiin syrjään niin armeijan kuin virkakoneistonkin johtopaikoilta. Joissain tapauksissa syrjäyttäminen tapahtui väkivaltaisesti. Thomas 2001, 66-67, 50, 652-653.

Selvää lienee, että ”Nuorisoliittolainen” tarkoitti nimenomaan sosiaalidemokraattisen ja kommunistisen nuorison yhteisrintamaa. Hän ei sitä suoraan kuitenkaan tahtonut ilmaista edes nimimerkin suojasta. Suorasanainen kehoitus yhteistyöhön kommunistien kanssa saatettiin näet vuonna 1937 Suomessa tulkita rikoslain tarkoittamaksi valtiopetoksen valmisteluksi. Herää myös kysymys, tarkoittiko ”Nuorisoliittolainen” pelkästään nuorisjärjestöjä, vai ajatteliko hän kenties suurempia asioita, jopa kaikkien työväenjärjestöjen ja –puolueiden yhdistymistä? ”Nuorisoliittolainen” myös varoi huolellisesti mainitsemasta, että hänen ylistämänsä Espanjan Yhtynyt Sosialistinen Nuoriso (JSU, Juventudes Socialistas Unificadas) oli erotettu sosiaalidemokraattisesta nuorisointernationaalista, koska sen katsottiin joutuneen kommunistien ohjailtavaksi⁴⁰¹. Pidän lähes varmana, että nimimerkin ”Nuorisoliittolainen” takana on SKP, joko joku sen Suomessa toiminut jäsen, esimerkiksi puolueen yhteyksiä ASS:aan hoitanut Toivo Karvonen⁴⁰², tai joku Neuvostoliitossa ollut, mahdollisesti Antti Hyvönen⁴⁰³.

Espanjan sisällissodan jo päättyttyä Mauri Ryömä arvosteli *Soihdussa* suomalaisista kansainvälisissä prikaateissa kertoneen teoksen *Suomen pojat Espanjassa*. Tutustuttuaan suomalaisten prikaatien veteraanien taustoihin Ryömä näki, että

Kansainvälisten prikaatien sankarit todistivat, että parhaat demokraatit ja kestävimmat isänmaanystäväät olivat löydettävissä sosialidemokraattisen ja kommunistisen työväenliikkeen riveistä.⁴⁰⁴

Tuskin edes kansanrintamapolitiikan maailmalle esitellyt Georgi Dimitrov olisi osannut esittää asiaa puhdasoppisemmin.

4.5.4 ”Maailmansota on jo käynnissä”: Sodan laajenemisen uhka

Jälkikäteen Espanjan sisällissotaa on usein nimitetty toisen maailmansodan esinäytökseksi. Tämä ajatus esitettiin jo Espanjan sodan alkuvaiheessa, vuosia ennen toista maailmansotaa:

⁴⁰¹ Beevor 1999, 419-420; Juusela 2003, 107; Thomas 2001, 190-191.

⁴⁰² Toivo Karvonen oli helsinkiläinen kommunisti, jonka tehtäviin SKP:ssa kuului yhteydenpito niin sanottuun sivistyneistöön, ennen kaikkea ASS:aan. Karvonen kirjoitti ainakin *Kirjallisuuslehteen* nimellä Paul Hansen. Karvonen oli puolueessa melko korkeassa asemassa, Suomessa toimineen keskuskomitean jäsen vuodesta 1935 alkaen. Kimmo Rentolan mukaan Karvonen oli ”kaikkien kansanrintamahankkeiden kummisetä”. Karvosen toiminta katkesi pidätykseen 29.11.1938. Hän vapautui vasta jatkosodan jälkeen. Rentola 1994, 79-80, 108; Juusela 2003, 101, 432.

⁴⁰³ Hyvönen työskenteli Espanjan sisällissodan aikoihin Kominternin suomalaisessa jaoksessa. Hän joutui monen muun Neuvostoliiton suomalaisen tavoin vaikeuksiin Stalinin puhdistuksissa, mutta säilytti jonkinlaiset toimintaedellytykset ja mahdollisuuden ainakin ajoittaiseen yhteydenpitoon Suomessa toimineen SKP:n kanssa. Rentola 1994, 65.

⁴⁰⁴ Ryömä Mauri, *Suomen pojat Espanjassa, Soihtu* 11-12/1939 229.

Saksan itsetyytyväiset oikeistojohtajat eivät nähneet, että Hindenburgin valitseminen oli juuri välttämätön ylimenoaste Hitlerin diktatuuriin. Samalla tavoin Englannin itsetyytyväiset oikeistojohtajat eivät näe, että fascismin valtaanpääsy Espanjassa on välttämätön ylimenoaste uuteen maailmansotaan.⁴⁰⁵

Raoul Palmgren meni *Kirjallisuuslehdessä* vielä pidemmälle. Hänelle toinen maailmansota alkoi jo 17.7.1936:

Tämä ei ole vain Espanjan asia. Tämä on kaikkien demokraattien asia, Europan asia, koko maailman asia. *Maailmansota on jo käynnissä.*⁴⁰⁶

Myös *Vapaan Espanjan puolesta!* – kirjasen kirjoittaja, korosti Espanjan sisällissodan kansainvälistä luonnetta:

Koko maailman rauhanystävät katsovat Espanjaan, sillä fascismin voitto siellä merkitsisi viimeistä valmistavaa askelta maailmansotaan. [...] **Espanjan kohtalo on oleva merkki koko maailmalle, tie kansanrintaman ja rauhan vahvistumiseen, tai tie fascismiin ja maailmansotaan.**⁴⁰⁷

Yllä olevan kirjoittaja tuskin yllättyi kolmisen vuotta myöhemmin toisen maailmansodan syttyessä, alle puoli vuotta Espanjan taisteluiden taukoamisen jälkeen. Itse asiassa kirjoittaja lienee sama kuin edellisessä lainauksessa, tai sitten Cay Sundström. Saman sävyisiä ajatuksia uudesta maailmansodasta Espanjan sisällissodan mahdollisena seurauksena esitettiin myös *Soihdun* sivuilla.⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ *Espanja ja historia, Soihdu* 10/1936, 187. Artikkelin kirjoittajan nimeä ei mainittu, mutta hänen kerrottiin olevan ”tunnettu englantilainen tiedemies”.

⁴⁰⁶ *Kansanrintama barrikadeilla, Kirjallisuuslehti* 12-13/1936 elokuu 1936 220. Lehdessä ei kirjoittajaa mainita, mutta omaelämäkertaromaanissaan Palmgren tunnustautui kirjoittajaksi. Palomeri 1953, 392.

⁴⁰⁷ *Vapaan Espanjan puolesta* 1936, 5.

⁴⁰⁸ Esim. *Espanja ja historia, Soihdu* 10/1936, 187-188. Artikkelin kirjoittajan nimeä ei mainittu, mutta hänen kerrottiin olevan ”tunnettu englantilainen tiedemies”; Meurling Per, *Pohjolan vapaus turvattava, Soihdu* 1/1939, 9-11. Varsinkin Meurling näyttää jopa olleen jopa varma, että uusi maailmanpalo on syttymässä:

Niiden tukikohtiensa avulla Italia aikoo eristää Ranskan siirtomaistaan ja siten estää niiden miljoonalukuisten siirtomaajoukkojen kuljetuksen Ranskaan, jotka ovat välttämättömiä sen puolustukselle *tulevan sodan aikana.*

(Kursivointi MA)

4.5.5 ”Asiaa ei ole hoidettu niin hyvin kuin se olisi voitu hoitaa”: Humanitaarinen ja materiaallinen apu

Vasemmistososialistien lehdet ja ASS järjestönä olivat yllättävän passiivisia sodasta kärsineiden espanjalaisten avustamisen suhteen. *Soihdu* kyllä julkaisi näyttävästi numeron 11/1936 takakannessa Työläisnaisliiton keräysvetoomuksen Espanjan lasten hyväksi⁴⁰⁹, ja lehdessä myös huomioitiin esimerkiksi Ruotsin, Ison-Britannian, Tanskan ja Norjan hallitusten myöntäneen huomattavia summia Espanjan lasten humanitaariseen avustamiseen.⁴¹⁰ Seuran jäsenet osallistuivat toki yksityishenkilöinä naisliiton keräyksiin ja muun muassa esiintyivät keräyksen yhteydessä pidetyissä juhlatilaisuuksissa puhujina. *Soihdussa* ei kuitenkaan juuri mainostettu naisliiton myöhempiä keräyksiä: ainakin osasyynä lienee ollut ASS:n välirikko SDP:n johdon kanssa ja Sylvi-Kyllikki Kilven rooli siinä.

Tulenkantajat huomioi ensimmäisen keräyksen vain pikku-uutisella, jossa todettiin naisliiton saaneen Sisäministeriöltä keräysluvan, ja keväällä 1937 – jolloin naisliiton keräys ei edes ollut käynnissä – oli kuvatekstissä vetoomus ”auttaa tarmokkaammin keräystä Espanjan naisten ja lasten hyväksi”.⁴¹¹ Edes Naisliiton keräysvetoomusta, joka painettiin niin *Suomen Sosialidemokraattiin* kuin *Soihduunkin*, ei julkaistu. Tätä voi pitää suorastaan hämmästyttävänä, kun *Tulenkantajissa* kuitenkin seurattiin muiden Pohjoismaiden vastaavia keräyksiä.⁴¹² Kenties myös *Tulenkantajien* toimituksen ja naisliiton keräystoimikuntien välillä oli henkilökohtaista vastenmielisyyttä. Eräässä pohjoismaiden avustuskeräystä koskevassa pikku-uutisessaan *Tulenkantajat* totesi naisliiton viimeiseen keräykseen viitaten: ”Suomesta on sosialidemokraattinen keräystoimikunta lähettänyt 50,000 frangia lastenapua”. Työläisnaisliittoa ja Sylvi-Kyllikki Kilpeä ei siis edes mainittu tässä yhteydessä.⁴¹³ Toisaalta asiaan on saattanut vaikuttaa myös se, että paljon *Soihdua*, *Kirjallisuuslehteä* ja *Tulenkantajia* laajalevikkisempi SDP:n pää-äänenkannattaja *Suomen Sosialidemokraatti* piti naisliiton keräyksiä esillä⁴¹⁴. Kenties ei pidetty tarpeellisena käyttää rajallista palstatilaa asiaan, joka tuli tietoisuuteen muutenkin.

⁴⁰⁹ *Espanjan lapsia auttamaan!*, *Soihdu* 11/1936 5.12.1936, takakansi.

⁴¹⁰ *Merkintöjä*, *Soihdu* 5/1938, 123.

⁴¹¹ *Keräyslupa Espanjan lasten hyväksi annettu*, *Tulenkantajat* 49/1936 5.12.1936, 2; *Vanhoillinen ”Punch” Espanjan naisten ja lasten puolesta*, *Tulenkantajat*, 15/1937 10.4.1937, 4.

⁴¹² Esim. *Mitä Skandinaviassa on tehty Espanjan puolesta*, *Tulenkantajat* 8/1937 20.2.1937, 7; *Ruotsin apu Espanjan kansalle*, *Tulenkantajat* 10/1937 6.3.1937, 2; *Ruotsin Espanjanapu*, *Tulenkantajat* 38/1938 17.9.1938, 2.

⁴¹³ *Pohjoismaiden apu Espanjan hädänalaisille*, *Tulenkantajat* 5/1939 3.2.1939, 2.

⁴¹⁴ Esim. *Ruotsin ja Tanskan apu Espanjan hädänalaisille*, *Suomen Sosialidemokraatti* 1.2.1939.

Soihdun numeron 12-13/1938 pääkirjoituksessa vedottiin, sodan alkamisen 2-vuotispäivän ”kunniaksi”, suomalaisiin Espanjan tasavallan auttamiseksi:

Espanjan kansan hyväksi tehty avustustyö on ollut aivan liian laimeata. [...] Kun taistelun kolmas vuosi nyt alkaa, on välttämätöntä, että meilläkin ryhdytään entistä paljon pontevammin toimimaan Espanjan hyväksi. [...] Ei pidä enää yhdenkään tässä maassa jäädä tietämättömäksi siitä, että Espanjan kansa taistelee myös meidän puolestamme.⁴¹⁵

Tällainen kansalaisiin kohdistuva vetoamus oli *Soihdun* sivuilla poikkeuksellinen, aiemmin oli vedottu vain valtion ja puolueiden johtoon sekä tiedotusvälineisiin, mitä voi pitää hieman yllättävänä. Ehkäpä *Soihdun* numeron 1/1939 pääkirjoituksessa lipsahti rivien väliin syy siihen, että naisliiton keräyksistä oli *Soihdussa* vaiettu. Pohtiessaan, miksi muissa pohjoismaissa Espanjan tasavallan avustuseräykset olivat tuottaneet parempia tuloksia kuin Suomessa, kirjoittaja päätteli:

Asiaa ei ole hoidettu niin hyvin kuin se olisi voitu hoitaa. Ei ole eduksi tällaiselle yleishumaaniselle avustustyölle, jos siitä tehdään puolue- tai klikkikysymys. [...] Toivomme, että keräystyön johdossa olleet henkilöt tästä lähtien tarttuvat asiaan hieman toisenlaisin ottein kuin tähän asti.⁴¹⁶

Kirjoituksessa ei mainita, millaisia nämä ”toisenlaiset otteet” voisivat olla. ”Keräystyön johdossa olleet henkilöt” viitanee ennen kaikkea Sylvi-Kyllikki Kilpeen. Kun ASS erotettiin SDP:sta, Kilpi oli kannattanut puolueen johtoa ja vaatinut ASS:n erottamista. Tätä taustaa vasten avustus saattoi todella näyttäytyä puolue- ja klikkikysymyksenä. Mauri Ryömä hyökkäsi kälyään Kilpeä vastaan vielä uudelleen, Espanjan sisällissodan jo päättyttyä, *Soihdun* numerossa 11-12/1939. Ryömä hämmästeli sitä, että Kilpi oli *Suomen Sosialidemokraatissa* ilmestyneessä *Suomen pojat Espanjassa*-kirjan arvostelussaan nimittänyt ”naurettaviksi” kirjassa esitettyjä kertomuksia trotskilaisten petoksesta, siis POUM:n kannattajien väitetystä toiminnasta kansallisten hyväksi. Kilven asenne saattoi Ryömän mukaan selittää eräitä asioita:

Mutta kun täkäläisen Espanja-keräyksen johdossa ollut henkilö nyt osoittaa tällaista suhtautumista tasavallan hallitusten harjoittamaan politiikkaan, niin se auttaa löytämään syitä siihen, miksi keräys täällä tuhansien työläisrivimiesten ja –naisten ponnisteluista huolimatta jäi suhteellisesti niin paljon esim. Ruotsissa ja Norjassa suoritettua vastaavaa työtä heikommaksi.⁴¹⁷

Kilpi, joka oli henkilökohtaisella panoksellaan käynnistänyt keräykset Espanjan lasten hyväksi ja joka uhrasi usean vuoden aikana lukemattomia työtunteja keräystoimintaan, on epäilemättä

⁴¹⁵ Pääkirjoitus *Espanja, Soihtu* 12-13/1938, 270.

⁴¹⁶ Pääkirjoitus *Vapaaehtoiset, Soihtu* 1/1939, 3-4.

⁴¹⁷ Ryömä Mauri, *Suomen pojat Espanjassa, Soihtu* 11-12/1939, 230.

loukkaantunut verisesti Ryömän kirjoituksesta. Kilven työtä keräysten eteen ei missään muussa lähteessä ole asetettu kyseenalaiseksi. Tuntuu luontevalta olettaa että Ryömän piikittelyn takana oli henkilökohtainen kauna, joka johtui Kilven asenteesta ASS:n erottamiseen SDP:sta. Asiaan luultavasti vaikuttivat myös Kilven ja hänen sisarensa Elvi Sinervon, Mauri Ryömän vaimon, kireät välit.

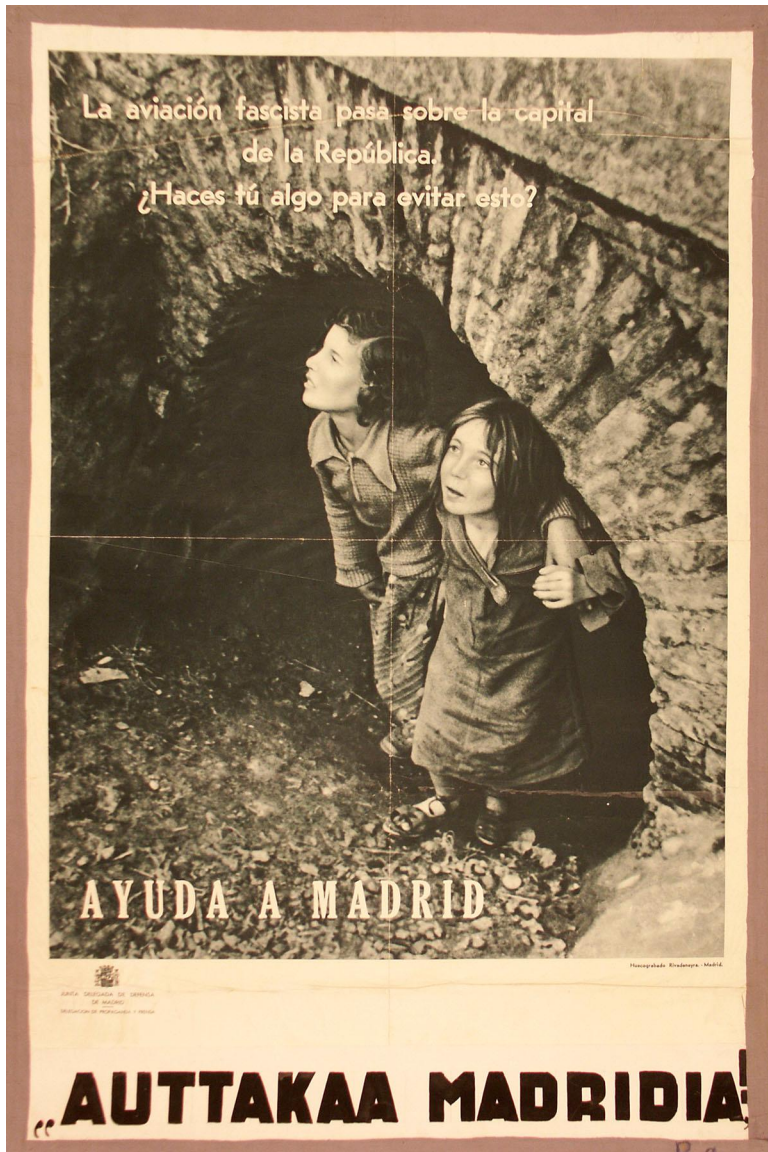
4.6 Kotimaan tapahtumien vaikutus propagandaan

Kivimäen hallituksen kaatumisella ja Cajanderin hallituksen nimittämisellä ei näytä olleen vaikutusta Espanjan sisällissotaa koskeneeseen propagandaan. Näitä asioita toki käsiteltiin *Soihdussa* ja *Tulenkantajissa* paljonkin, mutta ei juuri ollenkaan Espanjan sisällissotaa koskevissa artikkeleissa. Sen sijaan ASS:n erottamisella SDP:sta saattoi olla vaikutusta. Välittömästi erottamisen jälkeen *Soihdussa* julkaistiin muun muassa kirjoitus, jossa kaipailtiin Suomeen Espanjan mallin mukaista työläisnuorison yhtenäisjärjestöä (kts. luku 5.5.3).⁴¹⁸ Tällä tarkoitettiin mitä todennäköisimmin kommunistien ja sosiaalidemokraattien yhteisjärjestöä. Tuskinpa SDP:n jäsenjärjestö olisi moista voinut ehdottaa, mutta riippumaton ylioppilasyhdistys kylläkin.

Ensimmäisessä erottamisen jälkeen ilmestyneessä *Soihdussa*, numerossa 6-8/1937, oli peräti kolme Espanjaa käsittelevää artikkelia, kun viidessä edellisessä numerossa oli ollut yhteensä vain yksi (kts. kuvio 1). Tästä voisi ehkä päätellä, että kun ASS:n välit puoluejohtoon kiristyivät, ei haluttu kirjoittaa Espanjasta, koska tämä olisi voinut kiristää välejä entisestään: erottamisen jälkeen ei varovaisuuteen enää ollut syytä. Olisin kuitenkin enemmän taipuvainen uskomaan, että kyseessä on puhdas sattuma: on vaikea ymmärtää, miten *Soihdun* Espanjaa koskevat kirjoitukset olisivat voineet ärsyttää SDP:n johtoa lehden muuta kirjoittelua enempää. Sattumanvaraisuuteen viittaa sekin, että pian ”erottamisnumeron” jälkeen *Soihdun* Espanjaa koskeva kirjoittelu jälleen väheni samalla tasolle kuin ennen erottamista (kts. kuvio 1). Olihan sitä paitsi lehden ilmestymisessä ollut poikkeuksellisen pitkä, yli kahden kuukauden katko ennen ”erottamisnumeroa”: ehkä artikkeleita oli jäänyt varastoon.

⁴¹⁸ ”Nuorisoliittolainen”, *Espanjan nuoriso – ja Suomen, Soihtu* 6-8/1937 31.5.1937, 127.

Juliste 14. Suomalaisten propagandistien keskinäisistä erimielisyyksistä huolimatta julistenäyttelyssä tuettiin naisliiton keräyksiä Espanjan lasten hyväksi – sekä taloudellisesti että julisteissa.

Julistekokoelma 46 Espanja, Työväen Arkisto.

Espanjankielinen teksti: ”*La aviación fascista pasa sobre la capital de la República. ¿Haces tú algo para evitar esto? – Ayuda a Madrid*” (”Fasistiset ilmavoimat lentävät tasavallan pääkaupungin yllä. Mitä sinä teet estääksesi tämän? Auta Madridia”)

Merkinnät: ”*Junta Delegada de Defensa de Madrid, Delegación de Propaganda y Prensa. Huecograbado Rivadeneyra, Madrid*” (julkaisijatiedot)

Juliste on julkaistu alun perin 31.10.1936 – 21.4.1937 välisenä aikana. Sen julkaisijaksi mainittu Madridin puolustuskomitea toimi tuona aikana.⁴¹⁹

4.7 Espanjan sisällissodan, Suomen ja maailman kuva propagandassa

Soihdun, *Kirjallisuuslehd*en ja *Tulenkantajien* tavoissa kirjoittaa Espanjan sisällissodasta ei ollut merkittävää eroa. Tätä tuskin voi pitää yllättävänä, lehtiähän tekivät suurelta osin samat ihmiset. Myös muissa propagandapainatteissa ja –puheissa sekä näyttelyssä asiat esitettiin jokseenkin samalla tavalla. Propagandasta muodostuu varsin yhtenäinen, ristiriidaton kokonaiskuva,

⁴¹⁹ Vergara 1998, [<http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/visfront/ayuda.html>], haettu 24.1.2004.

riippumatta siitä kuka propagandisteista oli milloinkin äänessä tai kirjoituskoneen ääressä. Siksi olen uskaltanut yleistää monet esitetyt mielipiteet ja tulkinnat kaikkia propagandisteja koskeneiksi. Ainoa selkeä ristiriitaisuus ilmeni suhtautumisessa Espanjan tasavallassa epäsuosioon joutuneisiin poliittisiin suuntauksiin, siis anarkismiin ja POUM-puolueeseen. Espanjan sisällissota näytti propagandan valossa yksinkertaiselta asialta. Pääasialliset argumentit tasavallan puolesta olivat:

1. Tasavalta oli laillinen ja sillä oli Espanjan kansan ylivoimaisen enemmistön kannatus. Sen vihollisten taistelun ja menestyksen mahdollisti ainoastaan ulkomaiden tuki.
2. Tasavalta taisteli Pahaan – fasismia, diktatuuria, taantumusta, kapitalismia, laittomuutta – vastaan, jota vastaan myös Suomen työväenluokka ja muut Suomen edistykselliset voimat taistelivat, tai ainakin niiden olisi pitänyt taistella.
3. Tasavalta taisteli Hyvän – kansanvallan, edistyksen, laillisuuden, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja työväenluokan (ja ehkä myös kommunismin) – puolesta.
 - a. Tasavalta myös toteutti työväenluokan marxilaista vallankumousta **tai**
 - b. Tasavalta ei, ainakaan vielä sodan aikana, toteuttanut työväenluokan marxilaista vallankumousta: sen aika tulisi sodan jälkeen, mikäli se olisi Espanjan kansan tahto.
4. Tasavallassa toteutettiin sellaista kansanrintamapolitiikkaa jolla Hyvää voitaisiin edistää muuallakin, myös Suomessa.
5. Tasavallan voitto Espanjassa olisi takaisku Pahalle – fasismille, diktatuurille, taantumukselle, kapitalismille ja laittomuudelle – ja voisi johtaa Hyvän etenemiseen muuallakin, myös Suomessa, ja mahdollisuudet rauhan säilymiseen Euroopassa paranisivat. Sen sijaan tasavallan tappio olisi voitto Pahalle ja todennäköisesti johtaisi Pahan etenemiseen muuallakin, myös Suomessa, ja luultavasti johtaisi myös uuteen maailmansotaan.
6. Tasavalta kävi sotaansa puhtain asein eikä, toisin kuin vihollisensa, syylistynyt sotarikoksiin, murhiin tai kulttuurimuistomerkkien tuhoamiseen.
7. Tasavalta oli ryhtynyt toimenpiteisiin Espanjassa vallitsevien yhteiskunnallisten epäkohtien, kuten kansan kouluttamattomuuden ja maanomistusolojen, korjaamiseksi. Tuloksiakin se oli vaikeista olosuhteista huolimatta saavuttanut.

Pääpiirteissään samaa mieltä Espanjan sisällissodasta näyttävät olleen myös SDP:n puoluejohdon linjan edustajat. Esimerkiksi Sylvi-Kyllikki Kilpi kuvaili Espanjan sisällissodan sen syttymisen

ensimmäisenä vuosipäivänä Helsingin Mustikkamaalla pitämässään puheessa jokseenkin yllä olevan seitsemän kohdan listan mukaisesti.⁴²⁰

Kommunistit nostettiin *Soihdussa*, *Kirjallisuuslehdessä* ja *Tulenkantajissa* usein Espanjan tasavallan ansioituneimmiksi puolustajiksi. Juhlissa ja kokouksissa pidetyissä puheissa näin tehtiin harvemmin. Lisäksi kaikki tasavallan sisäiset kiistat – POUM:n ja anarkistien syrjäyttäminen ja kommunistien vastainen vallankaappaus sodan viimeisinä päivinä – selitettiin lehdissä kommunistien kannalta parhain päin. Myös sodan luonne, sotatapahtumat ja tasavallan tappion syyt selitettiin samoin kuin ne selitti Komintern. Kun Suomen oikeisto syytti ASS:aa, *Kirjallisuuslehteä* ja *Tulenkantajia* kommunistisen propagandan levittämisestä, on syytöstä pidettävä ainakin osittain oikeutettuna. Kokonaan toinen kysymys on, olivatko kaikki tämän propagandan tuottajat ja levittäjät itse kommunisteja vai eivät.

Ulkomaiset kontaktit vaikuttivat ratkaisevalla tavalla suomalaisten vasemmistososialistien kuvaan Espanjan sisällissodasta. Huomattava osa vasemmistolehdistä julkaistusta materiaalista tuli ulkomaisista lähteistä, ennen kaikkea ruotsalaisilta ja brittiläisiltä kirjoittajilta. Etenkin *Kirjallisuuslehdessä* myös neuvostoliittolaisten kirjoittajien osuus oli merkittävä. *Soihdu* ja *Kirjallisuuslehti* julkaisivat Kominternin välittämiä kirjoituksia, mikä luonnollisesti myös vaikutti lehdistä välittyneeseen Espanjan sisällissodan kuvaan ja lehdissä esitettyihin tulkintoihin mm. Espanjan tasavallan sisäisistä välienselvittelyistä. Kommunistikirjoittajien tekstejä oli *Tulenkantajissa* suhteellisesti paljon vähemmän kuin *Soihdussa* ja *Kirjallisuuslehdessä*, mutta joitakin esimerkiksi yhdysvaltalaisen Louis Fischerin kirjoituksia⁴²¹ julkaistiin. Minkäänlaista kritiikkiä Neuvostoliittoa kohtaan ei *Tulenkantajistakaan* ainakaan Espanjan sisällissodan yhteydessä löydy.

Vasemmiston kirjoittelu Espanjan sisällissodasta on ymmärrettävissä jonkinlaiseksi vastapropagandaksi, jolla pyrittiin vähentämään useimmissa tiedotusvälineissä levitetyn, kansalliseksi propagandaksi mielletyn informaation vaikutusta. Näin oli varsinkin silloin, kun reagoitiin jonkun porvarillisen sanomalehden virheelliseen tai virheelliseksi tulkittuun uutiseen⁴²².

⁴²⁰ Espanjan sodan vuosipäivänä kokoontui Helsingin työväki vakavahenkiseen suurjuhlaan osoittamaan solidaarisuutta taistelevalle Espanjan tasavallalle, Suomen Sosialidemokraatti 19.7.1937.

⁴²¹ Fischer Louis, Espanjan kansainvälinen prikaati, *Tulenkantajat* 14/1937 3.4.1937, 8-9. Kommunistikirjailija Fischer oli mahdollisesti ensimmäinen yhdysvaltalainen joka liittyi kansainvälisiin prikaateihin – itse hän ainakin väitti olleensa. Hän näyttää toimineen Espanjassa vastavakoilutehtävissä Neuvostoliiton laskuun. Fischeristä kts. Stradling 2003, 111; Radosh, Habeck & Sevostianov 2001, 107-108.

⁴²² Esim. Pajunen Paavo, *Avoin kirje STT:lle*, *Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937 210.

Jo helmikuussa 1937 Sylvi-Kyllikki Kilpi kirjoitti päiväkirjaansa:

Koko meidän avustustoimintamme on jollakin lailla alkanut pirstoutua sirpaleiksi, taustalla kaikki sisäiset riidat ja erimielisyydet koko Suomen työväenliikkeessä.⁴²³

Kilven pessimismi oli perusteltua. Suomalaisten Espanjan tasavallan tukijoiden pienen piirin sisällä oli suuria keskinäisiä erimielisyyksiä, epäluuloja ja jopa vihamielisyyttä. Taustalla olivat osittain aatteelliset näkemyserot, mutta myös henkilökohtaiset ristiriidat. Esimerkiksi ASS ja Työläisnaisliitto pystyivät kyllä Espanjan sisällissodan alussa yhteisesiintymisiin, mutta myöhemmin linjaristiriidat tulivat Espanjan asiaa tärkeämmiksi. Suomeen palanneiden kansainvälisten prikaatien sotilaiden paluujuhlassa 30.12.1938 ei enää naisliiton aktiivien puheita kuultu. Epäilemättä tämä rikkonaisuus ja riitaisuus vaikutti kielteisesti toimintaan Espanjan tasavallan hyväksi ja tämän toiminnan tuloksiin.

5. Propagandan vastaanotto

5.1 Mitä saatiin aikaan?: Propagandan tavoitteet ja niiden toteutuminen

Propagandistien tavoitteena, tai ainakin haaveena, oli varmaankin luoda Suomessa laaja kansanliike Espanjan tasavallan puolesta. Sellaista ei tänne syntynyt. Kaikki viittaa kuitenkin siihen, että ne, jotka propagandalla tavoitettiin, suhtautuivat asiaan innokkaasti. Kirjallisen propagandan vastaanottoa on vaikea arvioida, mutta ei ole mitään mainintoja siitä että *Soihdun*, *Kirjallisuuslehden* tai *Tulenkantajien* lukijat olisivat olleet tyytymättömiä lehtien Espanja-kirjoituksiin. Yleisötilaisuuksien vastaanotto on hieman paremmin arvioitavissa. Ne keräsivät illasta toiseen satojen, Helsingissä jopa tuhansien yleisöjä, ja tunnelma niissä oli lähes poikkeuksetta hyvä, myös muiden kuin järjestäjien itsensä todistuksen mukaan (kts. luku 3.6). Asian arvioinnin vaikeudesta huolimatta voinee siis varovasti olettaa, että propagandan vastaanotto oli yleisesti ottaen hyvä, vaikka se näyttää tavoittaneen vain suppean, rajatun osan suomalaisista. Myös esimerkiksi SNS:n kesällä 1940 saavuttaman valtavan, yli 30000:n jäseneksi liittyneen joukkokannatuksen valossa voisi arvella, että Espanjan tasavallan ystävien julistamille aatteille oli Suomessa tilausta. Arvio on kuitenkin syytä esittää huomattavin varauksin: on otettava huomioon,

⁴²³ Kilpi 1966, 169.

että Suomen ja maailman tilanne oli hyvin oleellisesti muuttunut Espanjan sisällissodan lopun keväällä 1939 ja SNS:n perustamisen toukokuussa 1940 välillä.⁴²⁴

Propagandan tavoitteita ja saavutuksia voidaan arvioida varsinaisen propagandamateriaalin lisäksi myös toiminnassa mukana olleiden ihmisten omien arvioiden avulla. Ne kertovat, miten propagandistit itse kokivat onnistuneensa. Erityisesti kolmen henkilön muistelmien tarkastelu on tässä mielenkiintoista, nimittäin Sylvi-Kyllikki Kilven, Raoul Palmgrenin ja Jenny Pajusen. Kilpi johti Työläisnaisliiton keräystoimikuntaa ja edusti SDP:n johdon linjaa. Palmgren oli ASS:lainen ja toimi vuoden 1937 *Soihdun* päätoimittajana. Pajunen taas oli työläistäustainen kommunisti, jonka puoliso Paavo Pajunen taisteli kansainvälisissä prikaateissa. Heidän voi siis sanoa edustaneen erilaisia toiminnassa mukana olleita ryhmiä. Kaikkien muistelmat on julkaistu paljon Espanjan sisällissodan jälkeen, Palmgrenin salanimellä R. Palomeri julkaistu romaanimuotoinen *30-luvun kuvat* vuonna 1953, Kilven *Sörnäisten tyttö politiikan pyörteissä* 1966 ja Pajusen *Espanja, sinä nuoruutemme* 1976. Kaikissa on ainakin osittaisena lähteenä kirjoittajan 1930-luvulla pitämä päiväkirja. Kirjoittajien tunnelmat näyttävät tästä huolimatta olleen melko samanlaiset, vaikka heidän näkökulmansa tietenkin poikkeavat toisistaan.

Yhteistä kaikille muistelijoilta tuntuu olevan pettymys niin suomalaisten suhtautumiseen Espanjan tasavaltaan, oman toiminnan onnistumiseen kuin tietenkin myös sodan lopputulokseen. Kaikki tunsivat, että Suomen valtiovalta ja niin kutsuttu porvaristo sekä suurin osa sivistyneistöstä oli heidän asialleen vihamielistä. Pääasiallinen syy siihen, että propaganda saavutti niin huonosti vastakaikua suomalaisten keskuudessa, nähtiin Suomen valtiollisessa ja tiedotusvälineissä. Kaikki propagandistit näyttävät olleen katkeria porvarillisia sanomalehtiä kohtaan Erityisen pettyneitä he olivat *Helsingin Sanomiin*, jolta he kaiketi odottivat selkeää kannanottoa tasavallan puolesta.⁴²⁵

Kilpi myös arveli EK:n jo olemassaolollaan vaikeuttaneen toimintaa:

Keskitason suomalainen porvari aivan säikähtyy, jos häneltä pyytää avustusta Espanjan lasten hyväksi. Hän tuntee jo tuollaisen kysymyksenkin vuoksi tulleen epäluotettavaksi ja joutuvansa merkityksi EK:n muistioihin.⁴²⁶

Omaakin toimintaa on näissä muistelmissa arvioitu kriittisesti. Kilpi koki Espanjan tasavallan avustamisen muuttuneen sodan pitkittyessä yhä hajanaisemmaksi ja sekavammaksi, kun

⁴²⁴ Rentola 1994, 218-221, 264. SNS:n viimeisessä laskennassa lokakuun lopussa 1940 seurassa oli 35154 jäsentä ja 115 osastoa. Jäsenmäärä oli suurempi kuin SDP:n.

⁴²⁵ Kilpi 1966, 150-152, 156, 177-180; Palomeri 1953, 389-390.

⁴²⁶ Kilpi 1966, 156.

vasemmistososialistit ja SDP:n johdon linjalla olleet eivät kyenneet yhteistyöhön. Myös Palmgrenin muistelmista ja Espanjassa taistelleen kommunistin Lauri Vileniuksen kirjoituksista voi lukea kirjoittajien kokeneen Suomen vasemmiston hajaannuksen vaikuttaneen epädullisesti myös Espanjaan liittyneeseen toimintaan.⁴²⁷ Pajusen muistelmista välittyy jonkinasteinen hämmennys ja epätietoisuus, jota hän vaikuttaa Espanjan sodan aikana tunteneen. Hän esimerkiksi nimitti vuotta 1937 ”väänteleväksi vuodeksi”, jonka aikana ”poliittisessa elämässä vallitsi kirjavuus, josta oli vaikea saada selkoa”.⁴²⁸ Pajusen tunnelmiin on saattanut vaikuttaa hänen puolueensa sekavan tilan vuoksi myös henkilökohtainen hämmennys, Espanjassa taistelleeseen puolisoon oli vaikea saada yhteyttä, kun postin kulku rintamalle oli epävarmaa. Kaikkien on kuitenkin varmasti ollut vaikea muodostaa selkeää kuvaa Espanjan tapahtumista. Tietoja saatiin vähän, ja ne olivat usein ristiriitaisia eivätkä välttämättä sopineet kovin hyvin omaksuttuihin käsityksiin. Niinpä kuva Espanjan sisällissodasta saattoi asiasta muita valistaneidenkin mielissä olla sekava.

Propagandistien kokemukset toiminnastaan eivät kuitenkaan toki olleet yksinomaan negatiivisia. Palmgren muisti Espanjan asian ”suomalaiselle vasemmistoälymystölle innostavana yhdistäjänä” tilanteessa, jossa Neuvostoliitosta kantautuneet uutiset Stalinin puhdistuksista aiheuttivat hämmennystä ja erimielisyyksiä oikeasta suhtautumistavasta.⁴²⁹ Muutkin ovat muistaneet Espanjan yhdistävänä, eri vasemmistoryhmien mielipideristiriitoja tasoittaneena asiana.⁴³⁰ Siten Espanjan sisällissodan voi ehkä sanoa edistäneen suomalaisia kansanrintamapyrkimyksiä. Uskon, että Sylvi-Kyllikki Kilven muistelmissaan esittämä yhteenveto kuvastaa melko hyvin myös muiden tasavallan suomalaisten propagandistien tunnelmia Espanjan sisällissodan päättyttyä:

Noinko ja tähänkö yli kahden vuoden touhu loppuikin? Erimielisyyksiin sisarusten kesken, suureen väsymykseen ja tunteeseen, ettei ollut saavuttanut sitä mitä oli tavoitellut.

Ei sentään. Muistoksi on jäänyt välitön tunne, että kansainvälistä solidaarisuutta on olemassa yli kansallisuusrajojen. On jäänyt myös mieleen avustustoimikunnan jäsenten ja avustajien välinen lämmin työtoveruuden henki⁴³¹

Sikäli kuin asiaa voin olemassa olevan melko vähäisen aineiston perusteella arvioida, näyttää päällimmäisenä Espanjan tasavallan propagandistien mielessä olleen pettymys tavoitteiden saavuttamatta jäämiseen ja keskinäisiin ristiriitoihin. Kuitenkin he näkivät saaneensa toiminnallaan

⁴²⁷ Kilpi 1966 175-180, Palomeri 1953 407-412; Vilenius Lauri, *Erään työmiehen päiväkirjasta*, Otava, Helsinki 1971, 110-111. Vilenius ei kokenut asioita Suomessa omakohtaisesti, sillä hän taisteli Espanjan tasavallan armeijassa ja palasi kotimaahan vasta viimeisten joukossa maaliskuussa 1939.

⁴²⁸ Pajunen 1976 61.

⁴²⁹ Palomeri 1953 390-391.

⁴³⁰ Kilpi 1966 179-180, Pajunen 1976, 25-26, 77, 100.

⁴³¹ Kilpi 1966, 178-179.

aikaan jotain hyvääkin. Tärkeimmiksi syiksi propagandan epäonnistumiseen he näkivät suomalaisen yhteiskunnan ilmapiirin ja porvarillisten tiedotusvälineiden asenteen, jonka he kokivat asioita Espanjan tasavallan kannalta huonoon suuntaan vääristeleväksi. Heidän tulkintansa ei mielestäni ole vailla perusteita. Ehkä he kuitenkin luottivat liikaa siihen, että suomalaiset olisivat kyllä tukeneet tasavaltaa, jos vain propagandistit olisivat voineet toimia vapaammin ja jos tiedotusvälineet olisivat levittäneet heidän oikeaksi katsomaansa informaatiota. Mielestäni on hyvin ymmärrettävää, että omaa toimintaansa arvioidessaan ihminen on taipuvainen mahdollisten epäonnistumisten kohdalla korostamaan omien vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olleita asioita.

5.2 SDP:n johto

Puolueena SDP tuki virallisesti Espanjan tasavaltaa, samoin sen lehdistö. Lehtien uutisissa Espanjan sisällissota oli lähes päivittäin etusivulla. Kirjoittelusävy oli varauksetta tasavallalle myönteinen. Suurin osa uutisista oli kansainvälisten uutistoimistojen välittämiä, ”tasavaltalaisuus” kirjoituksiin tuotiin lähinnä otsikoinnilla. Puolueen pää-äänenkannattaja *Suomen Sosialidemokraatti* hankki materiaalia Espanjasta myös omien kanaviensa kautta, ruotsalainen Barbro Alving toimi sen kirjeenvaihtajana Espanjassa loppuvuodesta 1937.⁴³² Toisinaan SDP:n sanomalehtien sivuilla käsiteltiin tasavallan sisäisiä ongelmia varsin erilaiseen tapaan kuin vasemmisto-opposition julkaisuissa. Esimerkiksi Belgian sosiaalidemokraattisen puolueen johtajan Emil Vandervelden kirjoitus julkaistiin *Suomen Sosialidemokraatissa* otsikolla ”Espanjan kansanrintaman heikkoutena on sen sisäinen eripuraisuus. Sosialistit tuomitsevat ankarasti kommunistien politiikan.”⁴³³

Tasavallan kannatus ei suomalaisten sosiaalidemokraattien keskuudessa näytä olleen varauksetonta. Sen pelättiin ajautuvan kommunistiseen johtoon. Esimerkiksi kansanedustaja Väinö Voionmaa, moninkertainen ministeri, joka oli osallistunut työväenliikkeeseen jo ennen Suomen itsenäistymistä, arvioi pari viikkoa sodan syttymisen jälkeen Espanjan sodan seurauksia varsin synkästi:

Ja voitti ”kumpihyvään” niin se vaikuttaa vahingollisesti kaukaisessa Suomessakin asioihin; jos kommunistit voittavat, niin täällä pelosta pannaan yhä pahempi vaino käymään kaikkea vasemmistolaisuutta ja demokratiaa vastaan, jos taas fascismi

⁴³² Lukemattomien kirjoitusten joukosta esim. *Kapinallisten pommittamaa Santanderia puolustamassa 120,000 tasavaltalaista, Kansan Lehti* 12.8.1937; *Espanjan tasavallan joukot jatkavat yhä sankarillista kamppailuaan fascistilaamoja vastaan, Sosialisti* 11.4.1938; *30.000 saksalaista Espanjaan kapinallisten avuksi tasavallan nujertamiseksi?, Työn voima* 17.3.1938; Kosonen 1975, 132-141.

⁴³³ *Espanjan kansanrintaman heikkoutena on sen sisäinen eripuraisuus. Sosialistit tuomitsevat ankarasti kommunistien politiikan., Suomen Sosialidemokraatti* 21.11.1937.

voittaa alaa, niin Suomen IKL pääsee ilosta ja innosta hihkumaan ja voittaa alaa. Molempi pahempi.⁴³⁴

Suomalaisten ponnistuksista Espanjan tasavallan hyväksi sosiaalidemokraattiset lehdet kirjoittivat yleensä positiiviseen sävyyn. Niin työläisnaisliiton keräyskampanjat kuin monet Espanjan sisällissotaan liittyneet yleisötilaisuudet ja näyttelytkin saivat paljon palstatilaa ja niitä suositeltiin lukijoille.⁴³⁵ Tässä näyttää kuitenkin tapahtuneen osittainen muutos sodan aikana: esimerkiksi tamperelainen *Kansan Lehti* kehotti vielä syyskuussa 1937 kaikkia lukijoitaan kuuntelemaan Cay Sundströmiä, joka kertoi Espanjan-vierailunsa vaikutelmista⁴³⁶, muttei maininnut mitään Espanjassa taistelleiden suomalaisten puhujatilaisuuksista Tampereella maaliskuussa 1939. Turussa tilanne oli toisenlainen: *Sosialisti* julkaisi kansainvälisten prikaatien kersantin Paavo Pajusen kuvankin tämän käytyä puhumassa Turun urheiluväen sosialistiseuran 5-vuotisjuhlassa.⁴³⁷ Pääkaupungissa *Suomen Sosialidemokraatti* sentään uutisoi Kansainvälisistä prikaateista palanneiden suomalaisten paluujuhlan Helsingissä 30.12.1938 kuvittamattomalla jutulla, jossa puhujien sanoma oli tiivistetty muutamaan lauseeseen.⁴³⁸ Moneen aiempaan Espanja-tilaisuuksista kertoviin uutisiin verrattuna juttu oli silmäänpistävän vaatimaton, mihin uskoakseni vaikutti Espanjassa taistelleiden suomalaisten enemmistön kommunistitausta, joka SDP:n johdossa ja *Suomen Sosialidemokraatin* toimituksessa epäilemättä tunnettiin.. Esimerkiksi edellisenä kesänä oli Espanjan sodan syttymisen toisen vuosipäivän tilaisuudesta kerrottu useamman kuvan voimin, ja Sylvi-Kyllikki Kilven sekä Väinö Ahteen tuolloin pitämät puheet painettiin lehteen kokonaisuudessaan.⁴³⁹ Paluujuhlan vaatimattomasta uutisoinnista huolimatta suomalaisia Kansainvälisten prikaatien sotilaita kyllä haastateltiin myös *Suomen Sosialidemokraatissa*, ja heistä kirjoitettiin positiivisessa, ajoittain jopa ylistävässä sävyssä: esimerkiksi Paavo Pajusen kuvalla varustettu juttu oli otsikoitu ”Suomalainen sotilas maailman 8:s ihme”⁴⁴⁰.

Joistain juhlatilaisuuksista SDP:n lehdet raportoivat varsin valikoivasti: esimerkiksi naisliiton ensimmäisen keräyksen pääjuhlasta kertovassa jutussa *Suomen Sosialidemokraatti* toisti Sylvi-Kyllikki Kilven puheen lähes sanasta sanaan, kun taas Cay Sundströmin ja Kaisu-Mirjami Rydbergin puheenvuorot sivuutettiin maininnalla.⁴⁴¹ Muistelmissaan Kilpi kertoi itsekin olleensa

⁴³⁴ Väinö Voionmaan kirje Tapio Voionmaalle 27.7.1936, lainattu Paavolainen 1984, 366.

⁴³⁵ Esim. *Esitelmätilaisuus Espanjan kysymyksestä herätti vilkasta huomiota, Kansan Lehti* 12.8.1937.

⁴³⁶ *Tänä iltana, Kansan Lehti* 11.8.1937.

⁴³⁷ *Sosialistiseuran 5-vuotisjuhlasta muodostui suurenmoinen tilaisuus, Sosialisti* 31.1.1939.

⁴³⁸ *Espanjan sotilaiden kunniaksi juhla eilen Konservatoriossa, Suomen Sosialidemokraatti* 31.12.1938.

⁴³⁹ *Mustikkamaan sunnuntai Espanjan taistelun 2-vuotisjuhlan merkeissä, Suomen Sosialidemokraatti* 25.7.1938.

⁴⁴⁰ *Suomalainen sotilas maailman 8:s ihme, Suomen Sosialidemokraatti* 19.1.1939.

⁴⁴¹ *Suomalaisia elintarpeita Espanjan lapsille, Suomen Sosialidemokraatti* 29.1.1937.

asiasta pahoillaan.⁴⁴² Kilpi saattoi saada muita enemmän palstatilaa myös siksi, että oli naimisissa *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittajan kanssa. Uskon kuitenkin poliittisten syiden olleen tässä tapauksessa henkilökohtaisia merkittävämpiä. Toisista juhlista vaiettiin kokonaan: Espanjan asioita käsitelleelle ASS:n järjestämälle kansalaiskokoukselle 28.4.1938 ei tietenkään palstatilaa SDP:n äänenkannattajasta löytynyt, olihan ASS erotettu puolueesta jo edellisenä vuonna. Myöskään esimerkiksi Automiesten ammattiosasto 1:n Helsingin työväentalossa 22.9.1938 järjestämää tilaisuutta, joka sentään keräsi yli 700 hengen yleisön, ei *Suomen Sosialidemokraatissa* huomioitu: tähän saattoi olla syynä se, että juhlan kaikki esiintyjät eivät miellyttäneet SDP:n johtoa.⁴⁴³ Näyttää siis siltä, että juhlien saamaan palstatilaan vaikutti se, olivatko juhlan järjestäjä ja esiintyjät SDP:n johdon mieleen.

Kansainvälisten prikaatien veteraaneille riitti kaikesta huolimatta puolueessa ymmärrystä. SDP rahoitti yhdessä SAK:n ja Merimies-Unionin kanssa Espanjan vapaaehtoisten avustusryhmää. Se jakoi kotiin palanneille prikaatilaistilaisille avustuksia muun muassa vaatteita, terveydenhoitoa ja kotipaikkakunnalle matkustamista varten. Maaliskuun 1939 loppuun mennessä avustuksiin oli käytetty kaikkiaan 29 781 markkaa 75 penniä⁴⁴⁴ yhteensä 38 henkilölle. Tuolloin komitea vielä pyysi ammattijärjestöille lähettämällään kirjeellä lisävaroja, koska avustettavien joukossa oli työkyvyttömiä invalideja. Varojen jako oli keskitetty SAK:n toimistoon.⁴⁴⁵ *Suomen pojat Espanjassa* – kirjan myynnistä saatu tuotto luovutettiin Suomeen palanneille prikaatilaistilaisille. Samassa tarkoituksessa myös myytiin ainakin yhtä postikorttia⁴⁴⁶, ja Työväen Näyttämön *Lakonjohtaja* – nimisen näytelmän yhden esityksen tulot luovutettiin kotiin palanneiden tueksi.⁴⁴⁷ Tiedossani ei ole, jaettiin näin saadut rahat SDP:n, SAK:n ja Merimies-Unionin ryhmän kautta vai jotain muuta tietä. Prikaatilaisten avustamisesta pidettiin julkisuudessa varsin matalaa profiilia. Se kuitenkin epäilemättä tapahtui SDP:n tannerilaisen johdon hyväksymänä: puolueen edustajana ryhmässä oli puoluesihteeriksi Alekski Aaltonen. Juuri Aaltosen valikoituminen tähän tehtävään

⁴⁴² Kilpi 1966, 155-156.

⁴⁴³ Ilmoitus 1673/12.9.1938, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA. EK:n raportin mukaan kyseistä juhlaa olisi alun perin ollut järjestämässä Metallityöntekijöiden liiton paikallisosasto, mutta SAK olisi kieltänyt järjestämästä juhlaa, jossa esiintyy lausuntakuoro ”Nokinenät”. Automiesten osasto, jossa EK:n tietojen mukaan kommunisteilla oli vaikutusvaltaa, järjesti sitten juhlan.

⁴⁴⁴ Tilastokeskuksen rahanarvokerrointaulukon [http://www.stat.fi/til/eki/2005/eki_2005_2006-01-13_tau_001.html] mukaan vastaa 8785,62 €vuoden 2005 rahassa.

⁴⁴⁵ Espanjasta kotiutettujen avustuskomitean kirje ”Arv. järjestölle”, päivätty 4.4.1939, Hb Espanjasta kotiutettujen avustuskomitea 1939, 323.2 (46) Espanjan sisällissota kansio 1, TA; Useat merkitsemättömät Ol. Elannelle osoitetut laput, jossa pyydetään antamaan Espanjasta palanneille vaatteita avustuskomitean tiliin, F Kirjeitä 1937-1939, 323.2 (46) Espanjan sisällissota kansio 1, TA

⁴⁴⁶ Kortissa oli valokuva kansainvälisissä prikaateissa taistelleista suomalaisista heidän paluujuhlassaan Helsingin Konservatoriossa 30.12.1938. Korttia myytiin 2 markalla, ja sitä sai tilata Jenny Pajuselta, Espanjassa taistelleen Paavo Pajusen vaimolta. Valokuva 1041/88, IV erikoiskokoelmat 8 Espanja 1936-1939, Valokuva-arkisto, KansA.

⁴⁴⁷ Ilmoitus 770/28.3.1939 asiamappi IL5c, EK-VpA, KA.

vaikuttaa melko yllättävältä, hän nimittäin oli Tannerin lähimpiä miehiä ja esimerkiksi kannatti voimakkaasti ASS:n erottamista. Hänen osallistumisensa komiteaan saattaa selittää se, että hänellä oli yhteyksiä myös EK:n suuntaan. Aaltonen oli esimerkiksi loppuvuodesta 1936 päässyt tutkimaan muun muassa ASS:laisen Mauri Ryömän henkilömappia.⁴⁴⁸ Ehkä Alekski Aaltonen olikin ”kaksoisagentti”, joka valvoi paitsi puolueen rahojen käyttöä, myös prikaatien veteraanien liikkeitä EK:n laskuun.

Joka tapauksessa SDP:n johdon suhtautuminen Espanjan sisällissotaan oli pettymys niin vasemmistososialisteille kuin kommunisteillekin.⁴⁴⁹ Sodan aikana ei kritiikkiä puoluejohdon suuntaan juuri esitetty. Ehkä tannerilaisten suuttamista vältettiin siinä toivossa, että heidätkin vielä saataisiin toimintaan mukaan. Jälkikäteen propagandistit ovat kuitenkin valitelleet puoluejohdon passiivisuutta ja nihkeyttä. Jenny Pajunen esimerkiksi muisteli happamasti, ettei edes *Suomen Sosialidemokraattia* saanut lähettää vapaakappaleina kansainvälisten prikaatien suomalaisille, kun taas *Soihdun*, *Kirjallisuuslehdin* ja *Tulenkantajien* päätoimittajat huolehtivat siitä että lehtien jokainen numero lähti myös Espanjaan. Kommunisti Lauri Vilenius leimasi SDP:n suorastaan syylliseksi aktiivisen Espanjan tukemisen vähäisyyteen Suomessa.⁴⁵⁰ Vilenius vähätteli jopa Työläisnaisliiton keräyksiä väittäen, että ne ”suoritettiin mahdollisimman hiljaisesti”⁴⁵¹ ja korostaen SKP:n värväystoimintaa rahankeräystä tärkeämpinä, taistelukykyiset miehet kun hänen mukaansa merkitsivät enemmän kuin ”muutama satatuhatta suomalaista markkaa”.⁴⁵² Ainakin vihjaus Naisliiton keräysten tahallisen passiivisesta toimeenpanosta on nähdäkseni liioiteltu. Tätä näkemystä tukevat myös Hannele Laitisen ja Maria Lähteenmäen tutkimukset.⁴⁵³

Sosiaalidemokraattien johtoryhmän suhtautumisesta Espanjan sisällissotaan ja siihen liittyneeseen kotimaiseen toimintaan on vaikea ottaa selkoa. Puoluelehdissä virallisesti tuettiin tasavaltaa ja monet kotimaisista propagandatilaisuuksista uutisoitiin näyttävästi. Toisaalta esimerkiksi Cay Sundströmin tai jonkun muun vasemmistososialistin pitämät puheet saatettiin jättää lehdissä julkaisematta, vaikka muuten juhlista raportoitiin tarkasti. Espanjasta palanneiden avustamisesta SDP:n, SAK:n ja Merimies-Unionin rahoilla pidettiin hyvin matalaa profiilia, ja heidän kommunistitaustaansa suhtauduttiin suorastaan tuomitsevasti. Näyttää siltä, että SDP:n päälinjan

⁴⁴⁸ Juusela 2003, 301; Tuomioja 1982, 190, 192, 201.

⁴⁴⁹ Laitinen 1998, 91-94.

⁴⁵⁰ Pajunen 1976, 62; Vilenius 1947, 194-196; Vilenius 1971, 111.

⁴⁵¹ Vilenius 1971, 111.

⁴⁵² Vilenius 1947, 198. Ottikohan Vilenius huomioon, että Suomen markan arvo oli keräysten ja lainatun kirjoituksen julkaisuajankohdan välillä romahtanut?

⁴⁵³ Laitinen 1998, 95-96; Lähteenmäki, Maria, *Vuosisadan naisliike: naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*, Sosialidemokraattiset naiset, Helsinki 2000, 130-133.

into toimia Espanjan tasavallan puolesta jossain määrin laimeni sodan kuluessa. Vaikuttiko tähän laimenemiseen halu esiintyä maltillisena hallituspuolueena, mikä teki ”punaisen” Espanjan puolesta elämöimisestä taktisesti epäedullista? Vai haluttiinko tehdä pesäero oman puolueen häirikkösiipeen ja siten pidättäytyä yhteisistä esiintymisistä? Petyttiinkö Tannerin piireissä Espanjan tasavaltaan, joka ajautui yhä tiukemmin Neuvostoliiton talutusnuoraan? Kaikilla näillä seikoilla varmaankin oli merkityksensä. Tärkeintä lienee ollut hallituskumppanien pitämisen myötämielisenä. Espanjan tasavallan oli väistyttävä korkeampien päämäärien tieltä, vaikka sen asiaa sinänsä pidettiin kannatettavana. Puolueen radikaalisiipi ja jossain määrin myös SDP:n lehdistö sai propagoida tasavallan puolesta, mutta johtohenkilöille tämä ei ollut sopivaa.

5.3 Poliittinen keskusta ja oikeisto

Suomen oikeisto näki Espanjan tasavallan Moskovasta johdettuna maailmanvallankumouksen etäispesäkkeenä. Niinpä sen puolesta metelöintiä Suomessa pidettiin suorastaan uhkana maan turvallisuudelle. Lisäksi nähtiin tämän olevan ristiriidassa puuttumattomuuspolitiikan kanssa, jonka kannalle olivat asettuneet niin Suomen eduskunta kuin SDP:n virallisen linjakin. Esimerkiksi kokoomuslainen *Uusi Suomi* huomioi jo syyskuussa 1936 vasemmiston solidaarisuuskokoukset, ja otsikoi kirjoituksensa niiden johdosta ”Vasemmiston Espanja-tauti”. Otsikko lienee tarkoitettu synkäksi viittaukseksi Espanjantaudin nimellä tunnettuun influenssaepidemiaan, joka vaati yli 20 miljoonaa kuolonuhria vuosina 1918-1920⁴⁵⁴. Kirjoittaja katsoi toiminnan Espanjan tasavallan hyväksi olevan ”kokonaan maamme etujen vastaista”, ja olevan omiaan laajentamaan Espanjan sisällissotaa muihin maihin. Kirjoituksessa myös syytettiin – ja vuoden 1936 Suomessa tämä oli syytös myös sanan rikosoikeudellisessa merkityksessä – Espanjan tasavallan puolesta kampanjoineita tuen osoittamisesta ”niille, jotka Espanjassa taistelevat kommunistisen diktatuurin puolesta”.⁴⁵⁵ Lähempänä keskustaa olevat ryhmät, ne joita vasemmalla laidalla nimitettiin ”edistykseksi porvaristoksi” tai ”demokraattiseksi porvaripuolueiksi” eivät näytä lainkaan pelästyneen Espanjan tasavallan tukijoiden toimintaa Suomessa. Edistyspuolueen ja Maalaisliiton lehdistöä lukemalla voisi kuvitella, etteivät he tätä toimintaa edes huomanneet, siitä ei kirjoitettu juuri mitään.⁴⁵⁶ Muitakin syitä hiljaisuuteen saattoi olla. Ehkä ajateltiin, ettei tasavallan ”punaisia”

⁴⁵⁴ Jotkut tutkijat ovat laskeneet Espanjantaudin uhrien määräksi jopa 100 miljoonaa. Harrison Dick, *Spanska Sjukan Fruktad Farsot*, Populär Historia 1/2006, 16-21.

⁴⁵⁵ *Vasemmiston Espanjan-tauti*, *Uusi Suomi* 6.9.1936.

⁴⁵⁶ Esimerkiksi SDP:n hallituskumppania Edistyspuoluetta lähellä ollut *Helsingin Sanomat* omisti pääkirjoituksensa Espanjan sisällissodalle sekä sen syyttymisen ensimmäisenä että toisena vuosipäivänä. Suomalaisten sotaan liittyneestä toiminnasta ei silti mainittu mitään, vaikka molemmissa tapauksissa pidettiin muutaman päivän sisällä kirjoitusten

propagandisteja ole syytä positiivisella tai edes neutraalilla kirjoittelulla mainostaa. Toisaalta ei ehkä haluttu ärsyttää sosiaalidemokraattisia hallituskumppaneita hyökkäämällä näitä vastaan.

Enemmän huomiota herättivät kansainvälisten prikaatien suomalaiset. *Helsingin Sanomat* tapasi heitä jo kotimatalla Pariisissa, ja kirjoitti ”etelän auringon ruskettamista pojista” varsin asialliseen, kantaa ottamattomaan sävyyn.⁴⁵⁷ Suurimman suomalaisryhmän saapumisen lehti huomioi julkaisemalla heistä kolmen palstan levyisen valokuvan, vaikka paikalla ollut poliisi oli kieltänyt valokuvauksen. Tässäkin kirjoituksessa ei otettu suoraan kantaa vapaaehtoisten asian oikeutukseen, mutta asetettiin tulijat hieman epäilyttävään valoon kertomalla heidän olleen ”hyvin hiljaisia poliisiauton nähdessään” ja poliisin estäneen vastaanottajien mielenosoitukset.⁴⁵⁸ Myös maalaisliittolainen *Ilkka* huomioi ryhmän saapumisen, mutta vain yhden palstan pikku-utisena. Vaasassa ilmestynyt lehti ei ilmeisesti ollut toimittajaa Helsinkiin asti prikaatilaisten takia lähettänyt.⁴⁵⁹

Mitä oikeammalle mentiin, sitä vaarallisimpana kotimaahan palanneita prikaatilaisia pidettiin. Lähes kaikkien puolueiden lehdistössä, SDP:tä lukuun ottamatta, heidät ilman muuta oletettiin kommunisteiksi. Arveltiin heidän myös tottuneen Espanjassa väkivallantekoihin, joihin he voisivat kotimaassakin ryhtyä. Kokoomuslaisessa sanomalehti *Vaasassa*⁴⁶⁰ oli jopa suoranainen kehoitus olla ottamatta Espanjasta palanneita töihin, jotta estettäisiin heidän vaarallisten aatteidensa leviäminen.⁴⁶¹ *Uusi Suomi* kävi haastattelemassa 12.12.1938 Suomeen palanneita prikaatilaisia. Haastattelu oli, väliotsikkona ”Punasoturien puheilla” lukuun ottamatta, yleissävyltään yllättävänkin maltillinen. Lopussa vielä kerrottiin erään ”punasoturin” tuumailleen pahaenteisesti: ”Kun kerran pääsi sodan makuun, ei haluttaisi vielä lopettaa”.⁴⁶²

Kotiutuneille prikaatilaisille pidetty paluujuhla 30.12.1938 huomioitiin *Helsingin Sanomissa* lyhyellä uutisella, joka otsikko ”Kommunistitervehdys Konservatorion korokkeella” lukuun

ilmestymisestä Helsingissä Espanjan tasavallan tueksi yleisötilaisuus, joka kokosi tuhansia ihmisiä. *Espanjan kärsimysten vuosi*, *Helsingin Sanomat* 18.7.1937; *Kaksi vuotta Espanjan sotaa*, *Helsingin Sanomat* 18.7.1938; Maalaisliittolaisista Sylvi-Kyllikki Kilpi arvioi, että he ”eivät yleensä ajattele ulkopoliittisia asioita”. Kilpi 1966, 153.

⁴⁵⁷ *Suomalaisia vapaaehtoisia kotimatalla Espanjasta*, *Helsingin Sanomat* 8.12.1938.

⁴⁵⁸ *Vapaaehtoiset palaavat Espanjasta*, *Helsingin Sanomat* 13.12.1938.

⁴⁵⁹ *Suomalaisia vapaaehtoisia Espanjasta*, *Ilkka* 13.12.1938.

⁴⁶⁰ Kokoomuslainen *Vaasa* oli perustettu 1902. Espanjan sisällissodan aikana se ilmestyi päivittäin, ja päätoimittajana oli U.A. Lanamäki. *Suomen lehdistön historia 6: hakuteos Kotokulma - Savon Lehti : sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985*, Sanomalehtien Liitto ry., Paikallislehtien Liitto ry., Jyväskylä 1988, 229-230.

⁴⁶¹ *Veräjältä*, *Vaasa* 13.12.1938; *20 punasoturia palasi eilen Espanjasta*, *Uusi Suomi* 13.12.1938; *Kommunistitervehdys Konservatorion korokkeella*, *Helsingin Sanomat* 31.12.1938.

⁴⁶² *20 punasoturia palasi eilen Espanjasta*, *Uusi Suomi* 13.12.1938.

ottamatta oli sävyltään melko maltillinen. Lukijalle tosin varmasti kävi selväksi, ettei kirjoittaja jakanut selostamiaan Cay Sundströmin ja Per Meurlingin mielipiteitä, mutta heidän puheitaan ei suorasanaisesti julistettu vaaralliseksi tai rikolliseksi⁴⁶³, toisin kuin kokoomuksen äänenkannattajassa. *Uudessa Suomessa* kyseisestä juhlasta kirjoitettiin hyvin vaatimattomasti, pikkuruisella yhden palstan uutisella, jossa mainittiin ”punasotureiden” tervehtineen yleisöä ”kommunistitervehdyksin, nostaen kätensä nyrkkiin puristettuna”.⁴⁶⁴ Muutamaa päivää myöhemmin saman lehden kommentaattori ”Timo” harmitteli paluujuhlassa puhuneen ruotsalaisen Per Meurlingin esiintymistä Helsingissä:

Hra Meurling tunnetaan, aivan julkisesti, Barcelonan hallituksen skandinaviseksi propagandapäälliköksi.

Sitä propagandaa ei täällä ole siedettävä. [...]

Mutta V.P. [Valtiollinen poliisi] voi paljon.

Esim. estää – Puna-Espanjan tukholmalaisen propagandapäällikön täällä esiintymisen julkikokouksissa.

Jokin järjestys täytyy toki olla.⁴⁶⁵

Kokoomuksen lehdistön kanta oli, että kaikkalainen toiminta Espanjan tasavallan puolesta oli Suomelle vahingollista, mahdollisesti suorastaan vaarallista toimintaa, koska sillä edistettiin kommunismia. Kaikille tasavallan puolesta toimineille lyötiin ilman muuta kommunistileima otsaan. Erityisenä uhkana koettiin Espanjassa tasavallan joukoissa taistelleet suomalaiset, joiden voitiin pelätä kenties ryhtyvän rettelöimään täälläkin. Suomen suurimpiin yhteiskunnallisiin ongelmiin ei tasavaltalaiselle Espanjalle osoitetun solidaarisuuden kuitenkaan kokoomuslehdistössäkään nähty lukeutuvan, sillä siitä kirjoitettiin varsin vähän. Muiden porvarillisten puolueiden lehdet olivat kannanotoissaan maltillisempia, vaikka kansainvälisissä prikaateissa taistelleet suomalaiset niissäkin kuvattiin mahdollisena vaaratekijänä yhteiskuntarauhalle. Sen sijaan solidaarisuudenosoituksista Espanjan tasavallalle ei niissä juuri kirjoitettu.

⁴⁶³ *Kommunistitervehdys Konservatorion korokkeella, Helsingin Sanomat* 31.12.1938.

⁴⁶⁴ *Nyrkkitervehdyksiä Konservatoriossa, Uusi Suomi* 1.1.1939.

⁴⁶⁵ ”Timo”, *Toki jokin järjestys...*, *Uusi Suomi* 4.1.1939. ”Timon” kirjoitus ei varsinaisesti koskenut Meurlingin esiintymistä suomalaisten prikaatilaisten paluujuhlassa. Se oli kommentti *Suomen Sosialidemokraatin* juttuun Meurlingin ASS:n vieraana pitämästä dialektista materialismia koskeneesta esitelmästä ja sen järjestelyihin liittyneistä vaikeuksista. Kuten lainaamastani osasta kuitenkin ilmenee, oli ”Timon” mielestä Meurlingin toiminta Espanjan tasavallan puolesta kuitenkin jo riittävä syy toivoa hänen pikaista ja lopullista poistumistaan Suomesta.

5.4 ”Punaiset sotajalalla”: Äärioikeisto

Isänmaallisen kansanliikkeen lehdistölle Espanjan sisällissota oli lähes pyhä sota, mustavalkoinen taistelu yhteiskuntaa ja järjestystä puolustavien kansallisten sekä verenhimoisten hävitystä ja maailmanvallankumousta lietsovien bolševikkien välillä. Tasavaltaa kuvattiin pelkästään Neuvostoliiton, kommunismin ja juutalais-marxilaisen salaliiton etäispesäkkeeksi, eikä tehty eroa sosialistien, kommunistien tai anarkistien välillä – IKL:n pää-äänenkannattaja jopa nimitti kommunisti Dolores Ibarruria anarkistiksi. Espanjan asiat olivat puolueen lehdissä helppoja ja yksiselitteisiä, eikä mikään sovittelu osapuolten välillä ollut mahdollinen tai edes toivottava: sota päättyisi, kun Hyvä olisi tuhonnut Pahan.⁴⁶⁶

Suurin osa Espanjan sisällissotaa koskeneista kirjoituksista *Ajan Suunnassa*, kuten muissakin suomalaisissa lehdissä, oli Suomen tietotoimiston ja kansainvälisten uutistoimistojen sävyiltään varsin neutraaleja ja asiallisia uutisia. Kirjoituksen tunnelma viritettiin toimituksessa laadituilla otsikoilla, joissa käytettiinkin varsin värikästä kieltä.⁴⁶⁷ Lisäksi lehdessä oli joitakin kansallisen Espanjan propagandalähteistä saatuja uutisia, joissa muun muassa väitettiin Guernican tuhoamista tasavaltalaisten sabotöorien, eikä kansallisten käytössä olleiden saksalaisten ilmavoimien, työksi.⁴⁶⁸ *Ajan Suunnan* kirjoittelua voisi siis pitää jonkinlaisena antiteesinä *Soihdun* ja *Kirjallisuuslehden* Espanja-raportoinnille: neidän käyttivät Espanjan tasavallan propagandaorganisaatioiden ja Kominternin tuottamia kirjoituksia. Tästä vastakkainasettelusta jäi synteesi syntymättä: asialliseen keskusteluun ei kummallakaan puolella edes pyritty.

Esimerkkeinä *Ajan Suunnan* tyyli- ja laajista Espanjan sisällissotaa koskevassa uutisoinnissa voisi mainita, lukemattomien joukosta, vaikkapa seuraavat esimerkit:

Kansainväliset punaiset kovina Espanjan ryöstömurhaajain puolesta⁴⁶⁹

Tänään on kulunut vuosi siitä, kun kenraali *Franco* nosti taistelulipun Espanjassa, vapauttaakseen maansa bolševismin saastasta.⁴⁷⁰

kaupunkiahan eivät hävittäneet Francon lentäjät, vaan punaiset itse, jotka polttivat sen joko pelkästä heille ominaisesta hävittämishalusta tai propagandatarkoituksessa⁴⁷¹

⁴⁶⁶ Kosonen 1975, 105-111.

⁴⁶⁷ Esim. *Kansainväliset punaiset kovina Espanjan ryöstömurhaajain puolesta*, *Ajan Suunta* 3.7.1937.

⁴⁶⁸ *Totuus Guernican hävityksestä*, *Ajan Suunta* 6.7.1937.

⁴⁶⁹ Uutisen otsikko, *Ajan Suunta* 3.7.1937.

⁴⁷⁰ *Espanjan kansallisten vapaustaistelu*, *Ajan Suunta* 17.7.1937.

Ajan Suunnassa kirjoitettiin suhteellisen paljon Espanjan tasavallan puolesta järjestetyistä tilaisuuksista. Kirjoitusten sävy vaihteli ivallisesta vihamieliseen. Henkilökohtaisia loukkauksiakaan ei kartettu, esimerkiksi ruotsinkielisen Cay Sundströmin pitämän suomenkielisen puheen kieliopillisia heikkouksia pilkattiin.⁴⁷² Tampereella 6.9.1936 järjestettyä tilaisuutta, tai oikeastaan *Kansan Lehden* uutista tilaisuudesta, kommentoi *Ajan Suunta* synkeän, uskoakseni vuoden 1918 sisällissotaan viittaamaan tarkoitettun otsikon ”Tampereen punaiset sotajalalla” alla. Kokouksen päätöslauselman lehti näki olevan

loistava näyte siitä pimeydestä, jossa suuretkin työläisjoukot antavat itseään pitää ja valjastuttaa itsensä Moskovan vankkurien eteen.⁴⁷³

Kaikki toiminta Espanjan tasavallan puolesta Suomessa nähtiin *Ajan Suunnassa* kommunistisen kumouksen valmisteluna, suorastaan maanpetoksellisena puuhailuna. Kun sodan alkamisesta oli kulunut vuosi, neuvottiin lehdessä viranomaisille oikeita menettelytapoja Helsingin Mustikkamaalle suunnatun, SDP:n Helsingin kunnallisjärjestön järjestämän tilaisuuden suhteen:

Kun nyt meidänkin maamme marxilaiset ovat aikoneet järjestää ensi sunnuntaina tällaisen kansallista Espanjaa, Saksaa ja Italiaa vastaan tähdätyn mielenosoituskokouksen, otamme vapauden kysyä, ovatko viranomaiset harkinneet tarkoin niitä seurauksia, jotka saattavat aiheutua tällaisesta mielenosoituksesta. [...] ensi sunnuntaiset marxilaisten järjestämät mielenosoitukset ovat vihamielisiä tekoja kansallista Suomea vastaan. Tässä on ilmeisesti kysymys jonkinlaisesta joukkojen esivalmennuksesta tuleviin esiintymisiin, jotka viranomaisten olisi syytä ajoissa estää.⁴⁷⁴

Erityisen vaarallisina IKL piti kansainvälisten prikaatien rivissä taistelleita suomalaisia. Nämä kun olivat saaneet sotakokemusta, joka voitaisiin laittaa käyttöön Suomessa valmisteltavassa kommunistisessa vallankumouksessa – näin arveltiin *Ajan Suunnassa* 15.12.1938, pari päivää suurimman suomalaisryhmän paluun jälkeen. Lehti arveli heidän palaavan Suomeen

kommunisteina ja anarkisteina, samoin kuin murhiin ja siviiliväestön GPU-maiseen rääkkäämiseen tottuneina, ja tehtävänä ”kansainvälisen punaisen armeijan” luominen⁴⁷⁵

⁴⁷¹ *Punainen propaganda loistossaan, Ajan Suunta* 20.8.1937.

⁴⁷² Vt., *Punaista Espanjaa juhlistu Mustikkamaalla, Ajan Suunta* 19.7.1937; *Kommunistijuhla konservatoriossa, Ajan Suunta* 31.12.1938.

⁴⁷³ *Tampereen punaiset sotajalalla, Ajan Suunta* 8.9.1936.

⁴⁷⁴ A.H., *Espanjan kansallisten vapautustelu, Ajan Suunta* 17.7.1937.

⁴⁷⁵ *Puna-Espanjan suomalaiset apurit, Ajan Suunta* 15.12.1938.

Samassa artikkelissa myös kehoitettiin viranomaisia valppauteen, jotteivät ”anarko-kommunistinen kiihotus” ja yritykset perustaa uusia punakaarteja pääsisi vauhtiin.⁴⁷⁶

Värikkästä kielenkäytöstä huolimatta suomalaisten äärioikeistolaisten reaktiot Espanjan tasavallan puolesta tehtyyn propagandaan näyttävät rajoittuneen sanalliseen kritiikkiin ja syyttelyyn. Espanjasta tuli yksi peliväline lisää siinä keskinäisessä irvailuottelussa, jota IKL kävi jokseenkin kaikkien muiden poliittisten ryhmittymien ja etenkin vasemmiston kanssa. Kuitenkin Suomen ”francolaiset” pitivät toimintansa lain määräämissä rajoissa, haukkuivat mutta eivät pureet. Yhdestäkään lähteestä en ole löytänyt mainintaa esimerkiksi yleisötilaisuuksien häiritsemisestä, ilkeistä tai Espanjan tasavallan puolesta puhuneiden ja kirjoittaneiden uhkailemisesta. Vaikka viranomaisille ajoittain annettiin *Ajan Suunnassa* neuvoja, ei niitä ryhdytty omavaltaisesti toteuttamaan, kun valtiovalta ei ohjeita noudattanut. Ainoa Espanjan sisällissotaan liittynyt äärioikeiston julkinen mielenosoitus Suomessa ei kohdistunut suomalaisiin, vaan Suomen kautta Neuvostoliittoon matkustaneisiin Espanjan tasavallan edustajiin. Näiden läsnäoloa muutamit IKL:n kannattajat ”kunnioittivat” Helsingin rautatieasemalla ”Viva Franco!” – huudoilla. Espanjalaisia kohti myös heitettiin kaksi kananmunaa⁴⁷⁷, mikä näyttää olleen vakavin Espanjan sisällissotaan liittynyt väkivallanteko Suomen maaperällä.

5.5 ”Samaa espanja-hymistelyä kuin aikaisemminkin”: Etsivä keskuspoliisi (EK) ja muut viranomaiset

EK piti silmällä kaikkea Espanjan tasavallan puolesta propagointia Suomessa. Melko vaatimatonkin toiminta Espanjan tasavallan sotaponnistusten hyväksi saattoi johtaa kansalaisen EK:n huomion kohteeksi. Taiteilijanimellä ”Miss Dolores” esiintynyt tanssija ”pääsi” EK:n kortistoon esiinnyttyään HTY:n Toveriseuran järjestämässä Naisliiton keräyksen hyväksi järjestetyssä tilaisuudessa.⁴⁷⁸ Sympatian tunteminen Espanjan tasavaltaa kohtaan ei kuitenkaan vielä sinällään EK:n käsityksen mukaan vaarantanut Suomen turvallisuutta. Kun Työläisnaisliitto syyskuussa 1936 anoi keräyslupaa Espanjan lasten hyväksi, sisäministeriö pyysi EK:lta lausuntoa asiasta. Sen paremmin työläisnaisliitosta kuin sen asettamasta toimikunnastakaan ei EK:lla ollut ”mitään

⁴⁷⁶ *Puna-Espanjan suomalaiset apurit*, *Ajan Suunta* 15.12.1938.

⁴⁷⁷ Juusela 2003, 67; ”*Riff-kabyylejä*” *Helsingin asemalla*, *Tulenkantajat* 46/1936 14.11.1936, 2; Ilmoitus 2901/12.11.1936, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

⁴⁷⁸ Ilmoitus 312/29.1.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

valtiollisesti epäedullista tiedossa”.⁴⁷⁹ Tästä huolimatta EK keräsi arkistoonsa keräyksestä kertovia lehtileikkeitä.⁴⁸⁰

EK ei niputtanut kaikkea Espanjan tasavallan puolesta harjoitettua toimintaa yhteen. Etsivien raporteissa saatettiin esimerkiksi kuvata Sylvi-Kyllikki Kilven jossain juhlatilaisuudessa pitämää puhetta sisällöltään hyvin maltilliseksi ja samassa tilaisuudessa esitettyä näytelmää ”suorastaan räikeän rivoksi”.⁴⁸¹ Puhujien sanavalintoihin kiinnitettiin EK:n raporteissa tarkasti huomiota, esimerkiksi usein mainittiin kansallisista käytetyin sellaisia ilmauksia kuin ”kapinallinen” ja ”teurastaja”. Eräässä raportissa Cay Sundströmin esitystapaa kiitettiin rauhalliseksi, ei agitoivaksi, vaikka hänen mielipiteilleen ei ymmärrystä löytynytäkään. Tyypillistä myös oli, että esimerkiksi ”isänmaa-käsittely” mainittiin jossain esityksessä halvennetun, asiaa sen tarkemmin kuvailematta.⁴⁸² Joissakin juhlissa arveltiin, että puheet oli ”laadittu SKP:n taholla”.⁴⁸³ Näin saattoi toisinaan ollakin.

Paikalliset poliisiviranomaiset suhtautuivat Espanja-juhliin joskus kielteisesti. Turun poliisimestari myönsi kyllä Turun, Nummenmäen ja Raunistulan sosiaalidemokraattinuorille luvan järjestää tilaisuus Naisliiton keräyksen tueksi 8.10.1937, mutta kirjoitti anomukseen terveisensä: ”Myönnän vaikkakin pidän tarpeettomana meidän sekaantua muiden maiden sisäisiin riitoihin”. Tästä *Sosialisti* sai aiheen heittäytyä sarkastiseksi arvioidessaan sisäministeriön alaisen virkamiehen sisäministeriön luvalla järjestettyyn keräykseen liittyvää tilaisuutta koskenutta kannanottoa.⁴⁸⁴ Vihdissä nimismies suorastaan pyysi EK:n etsiviä paikalle. Hän lähetti joulukuussa 1937 EK:lle neljän paikallisen työväenjärjestön yhdessä tekemän huvilupa-anomuksen, koska nimismiehen käsityksen mukaan

on syytä otaksua, että ohjelman joukkolausunta, puhe, kisällinlaulut ja ”Paloja” tulevat sisältämään rikollista kiihotusta. Samalla pyydän Teitä mikäli mahdollista seuraamaan mainitun ohjelman suoritusta.⁴⁸⁵

Nimismiehen pyyntöön EK suostuikin.⁴⁸⁶ Juhlatilaisuuksissa – niin Vihdissä kuin muuallakin – EK:n etsivät tyytyivät kuitenkin vain seuraamaan ohjelmaa, ja laskemaan paikalla olleet kommunisteiksi tunnetut. Lupien epäämistä tilaisuuksien järjestäjiltä tai muita toimenpiteitä juhlien

⁴⁷⁹ Käsien kirjoitettu otsikoimaton muistilappu, päivätty 10.11.1936, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

⁴⁸⁰ Esim. *Suomen Sosialidemokraatin* uutinen keräysluvan myöntämisestä 30.11.1936 ja seuraavan päivän numerossa julkaistu vetoamus saksittiin talteen EK:ssa. Asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

⁴⁸¹ Turun osaston ilmoitus 7/37, Liite EK.KD.N.26/845.37-30/1.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

⁴⁸² Tampereen osaston ilmoitus 175/1937, liite EK.KD.74/811.37 13.8.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

⁴⁸³ Esim. ilmoitus 2441/20.12.1938, asiamappi IL5c EK-VpA, KA. Tässä ilmoituksessa SKP:n laatimaksi puheeksi oletettiin kansainvälisistä prikaateista palanneen Paavo Pajusen Vallilan työväentalolla Helsingissä 20.12.1938 pitämää puheenvuoroa, joka lienee todella ollut SKP:n hyväksymä: Pajunen oli puolueen jäsen.

⁴⁸⁴ *Reipas ja innostava Espanjan juhla eilen, Sosialisti* 9.10.1937.

⁴⁸⁵ EK.KD.78/475.1937 9.12.1937 liitteineen, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

⁴⁸⁶ Ilmoitus 2604/13.12.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

estämiseksi ei EK ryhtynyt yhdessäkään tapauksessa vaatimaan. Yhdessä tapauksessa Kemissä estettiin juhlatilaisuuden yhteydessä espanjalaisaiheisten taulujen ja korujen myynti, koska myynnille ei ollut viranomaisten lupaa. EK:n osaston raportista ei käy ilmi, kuka myynnin esti, poliisi vai juhlan järjestäjä. Siinä ei myöskään mainita, oliko lupaa haettu.⁴⁸⁷ Jotkut EK:n etsivät näyttävät kyllästyneen jatkuvaan Espanja-tilaisuuksissa istumiseen: erästä Turussa pidetyn tilaisuuden raportoitiin olleen ”sitä samaa lausuntakuorojen, kisällilaulajain ja pakinoitsijoiden espanja-hymistelyä kuin aikaisemminkin”.⁴⁸⁸

Joskus raporteissa kiinnitettiin huomiota esimerkiksi juhlasalin sisustukseen tai esiintyjien pukeutumiseen, esimerkiksi runonlausujatyttöjen suuriin, punaisiin rusetteihin.⁴⁸⁹ Kun kansainvälisten prikaatien suomalaiset palasivat kotimaahan, lähetti EK:n pääosasto Helsingistä kaikille alaosastoilleen näiden henkilötiedot ja valokuvat muutamista ”tärkeimmistä tekijöistä” tarkkailun helpottamiseksi: oli nimittäin pelättävissä että palanneet saattaisivat ryhtyä toimimaan propagandisteina.⁴⁹⁰ Näin tapahtuikin, muun muassa Paavo Pajunen puhui useilla paikkakunnilla talvella 1938-39 (kts. liite 2).

Sundströmin ja Wiikin kokoama näyttely oli EK:n mielestä erityisen epämiellyttävä ja vastustettava. Näyttelyyn tutustunut etsivä liitti raporttiinsa oman mielipiteensä, jossa kirjoitti näyttelyn tekevän

vastenmielisen vaikutuksen valkoisesti ajattelevaan henkilöön hänen tarvitsematta olla edes IKL-läinenkään.⁴⁹¹

Erityisen inhottavaksi etsivä koki esillä olleen julisteen, jossa pappi kylvi hautaristejä hakaristillä koristeltuun kaapuun pukeutuneena. Tätä kuvaa hän piti kristillisyyttä loukkaavana.⁴⁹² Näyttely narkästyttikin EK:ta siinä määrin, että päällikkö Esko Riekkä otti asiassa yhteyttä sisäministeri Urho Kekkoseen, entiseen alaiseensa. Riekkä välitti Kekkoselle EK:n mielipiteen näyttelystä:

Onko maalle ja hallitukselle hyödyllistä, että maan pääkaupungissa viikkokaupalla pidetään julkista puna-Espanjan tai oikeammin Kominternin propaganda viikko[?]. Kommunistien ovela yhteis- ja kansanrintama-ale, jossa lasten nimessä ja eräitä

⁴⁸⁷ Kemin osaston tilannekatsaus No 12 joulukuulta 1937, EK.KD.12/902.38 8.1.1938, EK-VpA, KA.

⁴⁸⁸ Turun osaston tilannekatsaus n. 11 marraskuulta 1937, EK.KD.350/895 7.12.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

⁴⁸⁹ Esim. Ilmoitus 2640/16.12.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA; Ilmoitus 312/29.1.1937, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

⁴⁹⁰ Kiertokirje N:o 4 Valtiollisen poliisin osastoille 20.1.1939, VP/KD 63/1761.1939, asiamappi IL5c, EK-VpA, KA.

⁴⁹¹ Ilmoitus 2448/23.11.1937 liitteineen, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

⁴⁹² Ilmoitus 2448/23.11.1937 liitteineen, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA. Mainittua julistetta tai kuvaa siitä ei ole säilynyt ainakaan EK:n arkiston, Kansan arkiston tai Työväen Arkiston kokoelmissa.

vieraita valtoja loukkaamalla levitetään maahan ”Sirppi & Vasara” aatetta. Tämä Cay Sundströmin näyttely on yksi konsti kansalaisten mielipiteiden turruttamiseksi ja kesyttämiseksi komm. komentoon.⁴⁹³

Kekkonen ei nähtävästi kuitenkaan pitänyt tarpeellisena ryhtyä toimenpiteisiin näyttelyn sensuroimiseksi, ja Riecki kirjoitti näyttelyä koskevan raportin marginaaliin masentuneesti: ”ei voine mitään? murheellista kyllä”.⁴⁹⁴ Kun sama näyttely oli esillä Vuoksenniskalla, poistivat paikalliset poliisit näyttelystä kaksi taulua, joita pidettiin uskonnonvastaisina, *Uusimaa* – lehden⁴⁹⁵ mukaan ne olivat lähes jumalanpilkkua. *Uusimaan* mukaan kuvat esittivät pommituksilta turvaan vietyjä Kristusta esittäviä veistoksia – lehti arveli kuvia valheellisiksi lavastuksiksi.⁴⁹⁶ Kyseessä siis tuskin oli sama juliste, joka inhotti EK:n etsivää Helsingissä. Mielenkiintoista on, että juuri näyttely aiheutti näin voimakkaita reaktioita poliisin taholla: minkään Espanjan sisällissotaan liittyneen lehtikirjoituksen tai puheen vuoksi ei sisäministerille soiteltu, eikä sisäiseen käyttöön tarkoitetuissa raporteissakaan käytetty yhtä voimakkaita ilmauksia.

Näyttelyn yhteydessä ilmenneet suomalaisten Espanjan tasavallan ystävien keskinäiset erimielisyydet kiinnittivät myös EK:n huomion. Näyttelystä kertovassa *Suomen Sosialidemokraatin* artikkelissa kerrottiin, ettei Ihmisoikeuksien liitto osallistunut näyttelyn järjestämiseen ”kuten aikaisemmin on mainittu”, vaan näyttelystä vastasi ”joukko tšekäläisiä Espanjan ystäviä”. Artikkelin on EK:ssa leikattu talteen, mainittu kohta on alleviivattu ja sen viereen käsin kirjoitettu ”mikä pelottaa järjestäjää?”.⁴⁹⁷ Tässä EK näyttää osuneen harhaan: Sylvi-Kyllikki Kilven muistelmien mukaan näyttely ei varsinaisesti pelottanut Ihmisoikeuksien liittoa, vaan sen johto piti sitä sotaan kiihottavana (kts. luku 3.6).

Paitsi kotimaista toimintaa, seurasi EK myös Suomessa liikkuneita espanjalaisia. Esimerkiksi Uuraan satamassa vieraili loppuvuodesta 1938 *Arraiz* – niminen tasavaltalainen laiva, jonka miehistö näyttää pyrkineen pitämään jonkinlaista yhteyttä paikkakunnan työväenyhdistykseen. Laivan päällystöä jututtamassa käynyt EK:n etsivä ei kuitenkaan pitänyt näitä punaista väriä

⁴⁹³ Käsin kirjoitettu merkitsemätön muistilappu, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA. Lappu vaikuttaa samalla käsialalla kirjoitetulta kuin allekirjoituksella ”R” varustetut käsikirjoitetut huomautukset monissa EK:n etsivien raporteissa, millä perusteella oletan lapun Rieckin kirjoittamaksi. Kääntöpuolelle on kirjoitettu ”Suullisesti min. Kekkoselle, että tämmöistäkin toimintaa on.”, joten uskon että asia on todella sisäministerille esitetty suunnilleen lainatussa muodossa.

⁴⁹⁴ Ilmoitus 24448/23.11.1937 liitteineen, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

⁴⁹⁵ *Uusimaa* ilmestyi Espanjan sisällissodan aikana kolmesti viikossa Porvoossa. Se oli perustettu vuonna 1894, ja päätoimittajana oli vuoteen 1938 Emil Lassinen ja hänen jälkeensä Ossian Hopea. Tutkittavana aikana se oli käytännössä IKL:n äänenkannattaja. Suomen lehdistön historia 7 1988, 195-197.

⁴⁹⁶ *Punaisen Espanjan valhepropagandaa Vuoksenniskalla, Uusimaa* 24.2.1938.

⁴⁹⁷ *Espanjalainen näyttely avataan tänään, Suomen Sosialidemokraatti* 20.11.1937, lehtileike asiamapissa IL5a, EK-VpA, KA.

pukeutumisessaan suosivia tasavaltalaismerimiehiä uhkana Suomen turvallisuudelle. Kielivaikeuksien vuoksi espanjalaisten kanssakäynti paikkakuntalaisten kanssa rajoittui yksinkertaiseen ajatustenvaihtoon, ”mistään varsinaisesta kiihotuksesta” ei ollut kyse. Työväentalollakin laivan miehistö vieraili etsivän käsityksen mukaan vain tansseissa ”pääasiassa tyttöjen takia”.⁴⁹⁸

EK siis tarkkaili, yhteistyössä ”tavallisen” poliisin kanssa, propagandatoimintaa Espanjan tasavallan hyväksi. Silmälläpitoon sen toimenpiteet asian suhteen myös rajoittuivat. Mihinkään toimenpiteisiin Espanjan tasavallan tueksi järjestetyn toiminnan estämiseksi tai haittaamiseksi eivät viranomaiset näytä ryhtyneen. Ainakin Sundströmin järjestämän näyttelyn suhteen halua propagandistien vaientamiseen olisi kyllä löytynyt. Lain turvaamaa paino- ja kokoontumisvapautta ei EK kuitenkaan voinut ryhtyä rajoittamaan ilman riittävän ylhäältä tullutta valtuutusta. Muistioskandaalin jäljet ehkä näkyivät.

Sotilaiden värväämiseen Espanjaan EK sen sijaan puuttui. Siihen sillä tietenkin oli velvollisuuskin, koska puuttumattomuussopimuksen velvoittamana säädetty laki sen kielsi⁴⁹⁹. Yhteistyössä Ruotsin poliisin kanssa EK muun muassa onnistui katkaisemaan SKP:n ja Ruotsin kommunistisen puolueen organisoiman etappireitin Tornion ja Haaparannan kautta Tukholmaan. Tämä käytännössä lopetti pohjoissuomalaisen värväytymisen Espanjaan. Reitin katkaisuooperaatio oli varsin hyvin valmisteltu, ja siihen osallistuneille Espanjaan pyrkiviksi kommunisteiksi tekeytyneille EK:n etsiville myös varmasti vaarallinen.⁵⁰⁰ Kotimaassa toimineiden värvääjien pyydystäminen ei EK:lta sujunut yhtä hyvin. Värväystä SKP:n toimeksiannosta johtaneen Toivo Rauhavuoren jäljille kyllä päästiin, mutta häntä ei saatu pidätetyksi ennen kuin värväys Kansainvälisiin prikaateihin oli lakannut niin Suomessa kuin muuallakin.⁵⁰¹

Muut Suomen viranomaiset eivät näytä osoittaneen kiinnostusta Espanjan sisällissotaan liittyneeseen propagandaan. Ulkoministeriö ei myöntänyt työlupaa eräälle Francon armeijassa kenttäpappina toimineelle tšekkoslovakialaiselle. Hän olisi halunnut pitää yleisötilaisuuden

⁴⁹⁸ Viipurin osaston ilmoitus 498/25.11.1938, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.

⁴⁹⁹ Espanjaan värväyksen ja värväytymisen kieltänyt laki säädettiin vasta 9.4.1937 (kts. luku 1.5). Myös voimassa ollut rikoslaki kielsi ulkomaiseen armeijaan värväämisen, muttei värväytymistä. Rikoslaki 19.12.1889, 16 luku 22§, Suomen Laki 1996.

⁵⁰⁰ EK:n Kemin osaston kirjelmä pääosastolle 26.4. 1937, EK/KD 96/105.1937; EK:n etsivän kirje valvontapäällikkö Karl Löfvingille 28.4.1937; EK:n etsivän kirje valvontapäällikkö Karl Löfvingille 28.4.1937; Ruotsin valtionpoliisin etsivän Bengt Brickellin raportti 28.4.1937, liite EK/KD 112/1018.1937, asiamappi I L5, kotelo 18, EK-VpA, KA; Juusela 2003, 138-139.

⁵⁰¹ Juusela 2003, 120-122.

Helsingissä esitelläkseen tasavaltalaisten sotarikoksia. Luvan epäämiseen oli kuitenkin syynä myöhästynyt hakemus, ei tilaisuuden sisältö. Tasavallan propagandistit välttyivät vastaavilta ongelmilta ruotsalaisen Per Meurlingin kohdalla, tämä kun ei pyytänyt esiintymisestään palkkaa eikä näin ollen työlupaa tarvinnut.⁵⁰²

6. Propagandan merkitys

6.1 Kuka propagoi kenelle?

Espanjan tasavallan puolesta propagoiminen jäi Suomessa lähes pelkästään yhteiskunnan poliittisella vasemmalla laidalla olleiden toiminnaksi. Kommunisminvastaisuus, johon usein liittyi myös vihamielisyys kaikkea venäläistä kohtaan, oli suomalaisessa yhteiskunnassa niin voimakasta, ettei Neuvostoliiton tukemaa tasavaltaa tahdottu hyväksyä. Tämä näyttää koskeneen myös suurta osaa sellaisista, jotka eivät hyväksyneet sotilaskapinaa laillisesti valittua hallitusta vastaan. Laajalti raportoidut tasavaltalaisten hirmuteot, kuten väkivalta kirkkoa ja papistoa kohtaan, vaikuttivat varmasti myös suomalaisten mielipiteisiin. Monille tasavaltalaisuutta Suomessa kannattaneen suomalaisen olikin ilmeisen vaikea tuntea sympatiaa Espanjan tasavaltaa kohtaan. Tästä syystä ei poliittinen keskusta eikä maltillinen oikeisto Suomessa, toisin kuin esimerkiksi muissa pohjoismaissa, yleensä ottanut kantaa Espanjan tasavallan puolesta, jos ei usein sitä vastaan. Osittain samoista syistä, ja osittain pitääkseen hallituskumppaninsa luottavaisina, myös SDP:n johdon linjalla olleet poliitikot pidättyivät tuen ilmaisuista Espanjan tasavallalle. Näin ollen asiasta tuli vasemmiston pienen, marginaalisen äärilaidan asia. Tässä mielessä Suomen tilanne poikkesi useimmista muista sellaisista maista, joissa julkinen toiminta Espanjan tasavallan puolesta oli mahdollista.

Mielestäni on merkittävää, että tästä marginalisoitumisesta huolimatta toiminta Espanjan tasavallan puolesta oli Suomessa kuin aktiivisempaa Espanjan kansallisten tukeminen, mitattiinpa asiaa miten tahansa. Tasavallan joukoissa taisteli enemmän suomalaisia kuin kansallisten. Juhlalilaisuuksia tasavallan puolesta järjestettiin monikertainen määrä kansallisia tukeneisiin tilaisuuksiin verrattuna. Suuri osa sanomalehdistöstäkin pyrki uutisoinnissa puolueettomuuteen. Kansainvälisten prikaatien ”ihmiskunnan etujoukko” oli suomalaisessa julkisuudessa paitsioasemassa, mutta niin oli ”Espanjan

⁵⁰² *Kansainvälinen petkuttaja käynyt Suomessa esittämässä Franco-propagandaa, Tulenkantajat 3/1939 20.1.1939 2; Espanjalainen pastori ei saanut puhua Konservatoriossa, Ilta-Sanomat 11.1.1939; Francon armeijan kenttäpappi ei saanut esiintyä Helsingissä, Uusi Suomi 11.1.1939; Ilmoitus 64/11.1.1939, asiamappi IL5a, EK-VpA, KA.*

kommunismilta pelastava” Francokin, ja myös kansallisten julkiset ystävät olivat Suomessa melko pieni ja marginaalinen ryhmä. Yleinen mielipide ei Suomessa näytä olleen kummankaan sodan osapuolen kannalla.

Espanjan tasavallan puolesta propagoineet eivät olleet yhtenäinen, kaikesta samaa mieltä oleva joukko. Kommunistit olivat tietysti oma erityinen ryhmänsä, joka joutui toimimaan ”maan alla” laittomasti. Cay Sundström ja ASS:n aktiivit olivat SDP:n vasemman laidan ääriryhmä, puolueen pieni mutta äänekäs oppositio, jonka puolueen johto näki nuorena häirikköryhmänä. Tämä joukko oli valmis liittoutumaan kommunistien kanssa fasismia vastaan, mahdollisesti jopa suorastaan kääntymään kommunisteiksi. Naisliiton keräysten voimahahmo Sylvi-Kyllikki Kilpi oli Espanjan sisällissodan aikoihin SDP:n johdon linjan takana, ja tuki voimakkaasti esimerkiksi ASS:n erottamista puolueesta. Karl-Harald Wiikin taas voi sanoa olleen puolueoppositiossa näiden välissä. Pienissä piireissä toimintaa vaikeuttivat myös usein tulehtuneet henkilökohtaiset suhteet. Voiko siis tällaisen epäyhtenäisen ja eripuraisen joukon toiminnasta tehdä mitään yleistyksiä? Mielestäni voi. Espanjan sisällissodan suhteen heidän näkemyksensä olivat kuitenkin suurin piirtein samat, ja heidän siitä tekemänsä tilannearviot ja tavoitteet jokseenkin yhtenevät, lukuun ottamatta oven avaamista kommunistiyhteistyölle. Siihen olivat valmiit vain ASS:ssa toimineet.

Koska toiminta Espanjan tasavallan puolesta jäi niin pienen piirin puuhasteluksi, se ei voinut tavoittaa kovin suurta osaa Suomen kansasta. Tilaisuuksista suurin osa järjestettiin suurissa kaupungeissa. Näin ollen maaseudulla ei ollut yhtä hyviä mahdollisuuksia altistua tasavaltaa tukevalle propagandalle kuin vaikkapa Helsingissä ja Turussa. Niin *Soihdun*, *Kirjallisuuslehden* kuin *Tulenkantajienkin* toimitus oli Helsingissä, siellä toimi myös ASS, ja kaikki aktiivisimmat propagandistit asuivat pääkaupungissa. Näin toiminta jäi väkisin Helsinki-keskeiseksi, vaikka sanomaa pyrittiin levittämään koko Suomeen.

Tasavaltaa tukeneiden lehtien painos oli pieni, ja niitä lukivat lähinnä aatteellisesti samoilla linjoilla olleet sekä katkerimmat vastustajat. Sama luultavasti koski ASS:n painatteita, SKP:n lentolehtisestä puhumattakaan. Käytännöllisesti katsoen kaikki yleisötilaisuudet järjesti jokin työväenliikkeeseen kuulunut yhdistys, ja niiden yleisö lienee koostunut pääasiassa työväenliikkeen kannattajista. Propaganda Espanjan tasavallan puolesta näyttääkin olleen pääosin ”uskoville saarnaamista”. Vastanottajat olivat niitä joiden sympatiat jo lähtökohtaisesti olivat tasavallan puolella. Mikään ei viittaa siihen, että propaganda olisi voittanut työväenliikkeen ulkopuolelta montakaan uutta ystävää Espanjan tasavallalle.

6.2 Miksi propagoitiin?

Millaiset olivat ne suomalaisten väärät käsitykset Espanjan sisällissodasta, joita muuttamaan Cay Sundström kaipasi mahdollisimman tehokasta propagandaa? Ehkä suurin ongelma Espanjan tasavallan ystäville ei ollutkaan oikeiston arvioitu Franco-myönteisyys, vaan niin sanotun suuren yleisön ja erityisesti sen joukon, jota vasemmisto kutsui edistykselliseksi porvaristoksi, tietämättömyys ja välinpitämättömyys. Tasavallan propagandistien näkökulmasta vaikutti siltä, etteivät nämä ihmiset tajunneet mistä Espanjan sisällissodassa oli kysymys: suomalaisten sanomalehtien enemmistön vääräksi koettu uutisointi oli turruttanut heidät. Heille ei niinkään tarvinnut kertoa, miksi kansalliset olivat väärässä, kuin selittää miksi tasavalta oli oikeassa ja saada heidät ymmärtämään, että sen voitto olisi – propagandistien käsityksen mukaan – suomalaisillekin elintärkeä. Niinpä tasavallan puolesta levitetystä propagandasta tuli jossain määrin vastapropagandaa suomalaisissa tiedotusvälineissä yleisemmin levitetyle, kansallisille myönteiselle tai sellaiseksi koetulle Espanjan sisällissodan kuvalle.

Suomessa yleinen käsitys, jota tasavallan propagandistit pyrkivät osoittamaan vääräksi, oli tasavallan ”punaisuus”. Monessa yhteydessä painotettiin Espanjan olleen sodan syttyessä porvarillinen tasavalta, jonka hallituksessa ei ollut lainkaan sosialisteja ja parlamentissa kommunistien edustus oli vähäinen. Tämä sanoma lienee suunnattu niin sanotulle suurelle yleisölle ja yllä mainitulle ”edistykselliselle porvaristolle”: sitä tuotiin erityisen voimakkaasti esiin juhlapuheissa ja ASS:n levittämissä kirjasissa. Vasemmistososialistien omissa kirjoituksissa, jotka julkaistiin ennen kaikkea *Soihdussa* ja *Kirjallisuuslehdessä* sekä sodan jälkeen julkaistussa kirjassa *Suomen Pojat Espanjassa*, sen sijaan korostettiin kommunistien roolia tasavallan vankimpina tukijoina. Nämä lehdet ja kirja oli luultavasti suunnattu ”omalle väelle”, kommunisteille ja vasemmistososialisteille, eikä ollut oletettavaa että ne monenkaan ”edistyksellisen porvarin” käsissä kulkisivat. Muitakin mahdollisia selityksiä kommunistien esiin tuomiselle juuri *Soihdussa* ja *Kirjallisuuslehdessä* on. Ehkäpä neuvostoliittolainen rahoittaja haluttiin pitää tyytyväisenä korostamalla kommunistien roolia maailmanlaajuisessa fasismin vastaisessa taistelussa. Joka tapauksessa näyttää siltä, että se, kenet propagandan vastaanottajaksi oletettiin, vaikutti siihen, mitä sanottiin tai jätettiin sanomatta.

Espanjan sisällissodasta tuli kahden toisilleen nähtävästi vastakkaisen yhteiskuntakäsityksen taistelun symboli. Ainakin suomalaisille – jo maantieteellisistä syistä – Espanjan sisällissodan symbolinen merkitys oli paljon tärkeämpi kuin sodan todellisuus, jonka George Orwellin mainitsema ”propagandan savuverho” saattoi Suomesta katsottuna peittää näkyvistä. Propagandistit esittivät Espanjan tasavallan tietenkin ihanteellisena, ei sellaisena kuin *se oli* vaan sellaisena mitä se heille edusti, sellaisena kuin *sen olisi pitänyt olla*. Useimmiten tasavallan puolesta puhuneet epäilemättä vilpittömästi uskoivat sanomaansa. Varsinkin sodan loppuvaiheen aikojen puheissa ja kirjoituksissa on kuitenkin nähtävissä, että joitakin tasavallan ihannekuvaan sopimattomia, mutta propagandistien varmasti tietämiä, tosiasioita sivuutettiin sopivamman, mutta paikkansa pitämättömän väitteen tieltä. Tällaisesta epäilemättä tietoisesta muunnellun totuuden levittämisestä voi esimerkkinä mainita ainakin nimimerkki ”Nuorisoliittolaisen” Espanjan yhdistynyttä sosiaalidemokraattista ja kommunistista nuorisoliittoa käsitelleen kirjoituksen *Soihdussa* keväällä 1937 (kts. luku 4.5.3). Myös POUM:n ja kommunistien kontrolloiman nuorisoliiton (JSU) julisteiden (juliste 11 ja juliste 12) esittely samassa näyttelyssä, useita kuukausia sen jälkeen kun kommunistit olivat väkivaltaisesti lopettaneet POUM:n toiminnan ja likvidoineet sen johtajan, osoittaa piittaamattomuutta Espanjan tasavallan todellisuudesta. Tietämättömyydestä ei näyttelyn koonneen Cay Sundströmin kohdalla voinut olla kysymys.

6.3. Millaista propaganda oli?

Espanjan sisällissota ei tapahtunut tyhjiössä, vaan liittyi aikansa maailmantilanteeseen. Myöskään propaganda Espanjan tasavallan puolesta ei ollut irrallaan yhteiskunnasta, vaan heijasti aikakauden yleistä tilannetta, ehkä osaltaan vaikuttikin siihen. Suomalaiset propagandistit pyrkivät tietenkin vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen – juuri sitähan propaganda sanakirjamääritelmän mukaan tarkoittaa. Paitsi itse Espanjan sisällissotaa koskeneisiin mielipiteisiin, pyrkivät he Espanjaa välineenä käyttäen vaikuttamaan kansalaisten ajatuksiin myös muista asioista. Usein Espanjan kautta käsiteltiin asioita, jotka olivat muutenkin ajankohtaisia. Suomalaisia haluttiin varoittaa sotilaallisen kaappauksen vaarasta täälläkin, ja valistaa oikeiksi uskotuista toimenpiteistä tuon vaaran välttämiseksi: vaadittiin puolustuslaitoksen puhdistamista fasisista aineksista. Kun kommentoitiin suomalaisen porvariston ja äärioikeiston suhtautumista Espanjan tapahtumiin, pyrittiin osoittamaan ne synkiksi kansan vihollisiksi, jotka saattaisivat ryhtyä samanlaiseen kapinaan laillista järjestystä vastaan kuin Espanjan kansalliset. Edelleen Espanjan esimerkin avulla pyrittiin osoittamaan sosialismin ja kansanrintamapolitiikan välttämättömyyttä rauhan ja

hyvinvoinnin takeena, sekä paljastaa työväenliikkeiden kilpailevien suuntien, trotskilaisten ja anarkistien, harhat. Ainakin osa propagandisteista myös pyrki muokkaamaan mielipiteitä Neuvostoliitolle suosiollisemmiksi.

Propaganda voidaan jakaa luvussa 1.1 mainittuihin neljään Oliver Thomsonin määrittelemään kategoriaan. Poliittista propagandaa se oli sikäli, kun sillä pyrittiin luomaan kansanrintamaa ja vahvistamaan omien viiteryhmiä identiteettiä. Usein näkyy pyrkimys selittää, että ”me”, hyvät, jotka olemme oikeassa, tunnistaa siitä että puolustamme Espanjan tasavaltaa ja demokratiaa, kun taas ”ne”, pahat, jotka ovat väärässä, kannattavat kansallisia ja fasismia. Se, mitä nämä viiteryhmiät olivat, saattoi tilanteesta riippuen vaihdella. Joskus kyse oli kaikista kansanvallan kannattajista ja fasismin vastustajista, joskus taas suppeammista ryhmistä, kuten työväenluokasta, vasemmistososialisteista tai kommunisteista. Myös pyrkimys poliittisen vallan hankkimiseen näkyi propagandistien toiminnassa, kun he suosittelivat espanjalaismallisen kansanrintaman muodostamista myös täällä. He varmaankin toivoivat, vaikkeivät ehkä suorastaan uskoneet, olevansa tuon rintaman johtajien joukossa. Sotilaallisena propagandana tutkimuskohteeni näyttäytyy silloin, kun kansainvälisten prikaatien sotilaiden, etenkin kotiin palanneiden suomalaisten, sankarikuvaa rakennettiin. Sotapropagandan elementtejä oli tietysti myös kansallisten sotarikosten ja epäinhimillisten raakuuksien esiintuonnissa. Vaikka Suomessa ei ollutkaan sotatilaa vasemmiston ja oikeiston välillä, voi mielestäni kuitenkin pitää sotapropagandana sitä, että suomalainenkin vihollinen – äärioikeisto ja joskus myös maltillisempi porvaristo – samastettiin Espanjan kansallisiin, joiden hirmutekoja maalailtiin verisin värein. Diplomaattista propagandaa Espanjan tasavallan puolesta tehtiin silloin, kun korostettiin tasavallan laillisuutta ja porvarillisuutta. Näin haluttiin hälventää monien sitä kohti tuntemaa ennakkoluuloa, ja samalla herättää myötätuntoa ja saada liittolaisia. Siten se liittyi myös kotimaisen kansanrintaman rakennuspyrkimyksiin, jotka olivat eräänlainen diplomaattisen propagandan ponnistus. Ideologista propagandaa tutkimuskohteeni oli siinä mielessä, että sillä pyrittiin tekemään ihmisistä kokonaisten ajatusrakennelmien, kuten sosialismin ja kansanrintama-aatteen, kannattajia.

Propagandan levittämisessä käytettiin kaikkia kolmea Thomsonin mainitsemaa tyylikeinoa (kts. luku 1.1) Puhtaasti rationaalisena propagandana voi pitää ainakin pyrkimyksiä osoittaa juridisesti Espanjan tasavallan laillisuus ja sen hallituksen maltillinen porvarillisuus: valittiin esitettäväksi sopivia, jokseenkin kiistattomia tosiasioita joiden avulla voitiin tukea haluttua sanomaa. Myös pyrkimys herättää myötätuntoa tasavaltaa kohtaan korostamalla sen pyrkimyksiä esimerkiksi espanjalaisten koulutustason parantamiseksi voi pitää lähinnä rationaalisena propagandana.

Kvasirationaalista propagandaa oli mielestäni pyrkimys kääntää sotaan liittyneet vakiintuneet nimitykset päälaelleen korostamalla kansallisten ulkomailta saamaa tukea, mistä seurasi tasavallan esittäminen espanjalaisena, ”todellisena kansallisena” voimana. Tähän lajityyppiin kuuluu myös tasavallan armeijan sankaruuden korostaminen ja kansallisten sotarikosten laaja esittely niin puheissa kuin propagandajulisteissa ja –kuvissakin. Vihollinen pyrittiin leimaamaan barbaariseksi. Samaa tarkoitusta palveli väite, että kaikki merkittävät kulttuurihenkilöt niin Espanjassa kuin muuallakin ovat tasavallan puolella. Pelkoa ja inhoa herättäneitä kuvia kansallisten pommituksissa kuolleista lapsista voi pitää puhtaasti tunteellisena propagandana. Vielä selvemmin tätä tyyliä edustivat yleisötilaisuuksien voimakkaat, iskulauseita sisältäneet runot, näytelmät ja musiikki, sekä joissain puheissa ja kirjoituksissa esiintynyt ”jos et ole puolellamme, olet meitä vastaan” – henkinen pyrkimys selittää puolueettomuus mahdottomaksi.

6.4 Mitä propagandalla saavutettiin?

Jos propaganda Espanjan tasavallan puolesta ei saavuttanut Suomessa muita kuin jo valmiiksi tasavaltalaismielisiä, oliko sillä mitään merkitystä? Mielestäni oli. Maatessaan Teruelin juoksuhaudoissa, rynnäköidessään *Kirjallisuuslehden* sivuilla fascistilaumojia vastaan, kuunnellessaan Cay Sundströmin puhetta työväentalolla tai kierrättäessään työpaikallaan rahankeräyslistoja espanjalaisten orpolasten ruokkimista varten suomalaiset saattoivat tuntea osallistuvansa suureen ja koko ihmiskuntaa koskettavaan ponnistukseen, tekevänsä jotain sellaista joka ehkä jonain päivänä muuttaisi maailman paremmaksi. Tällä oli varmasti merkitystä 1930-luvun lopun Suomessa, jossa työväenliike ja vasemmisto olivat tottuneet rajoitettuihin toimintamahdollisuuksiin, kansainvälisten yhteyksien pitämisen hankaluuteen, ja omien aatteiden äänekkään esilletuonnin epäterveellisyyteen. Uskon, että esiintymiset Espanjan tasavallan puolesta ovat merkinneet paljon suomalaisen työväenliikkeen 1930-luvun lopulla kohonneelle itsetunnolle. Voimakkailla, jopa uhmakkailla kannanotoilla voitiin nyt ottaa haltuun oikeus ilmaista oma mielipide ja ”tunnustaa väriä”. Erityisesti suurten yleisötilaisuuksien merkityksen uskon olleen tässä suuri. Tasavallan tappiosta tunnettu katkeruuskaan ei liene kokonaan tehnyt tyhjäksi tunnetta, että Espanjan tasavallan taistelun vaikutuksesta syntyi kansainvälinen oikeanlaisen maailman puolesta toimivien yhteisö, joka voisi jonain päivänä kukistaa Francoakin suuremman pahan.

Espanjan tasavallan suomalaiset propagandistit olivat monessa suhteessa marginaalista joukkoa. Kaikki aktiivisimmat olivat opiskelleet tai opiskelivat Espanjan sisällissodan aikana suomalaisissa

korkeakouluissa, joissa ilmapiiri oli kaikkea muuta kuin otollinen radikaaleille vasemmistolaisille aatteille. Toisaalta heidän akateeminen, muutamien tapauksessa varsin yläluokkainen taustansa erotti heidät myös Suomen työväenliikkeen perinteisistä kannattajista, jotka olivat nimenomaan työväenluokkaa. Jostain syystä juuri nämä poliittis-sosiaaliselta asemaltaan hyvin poikkeukselliset suomalaiset ottivat Espanjan tasavallan omakseen. Voisi ajatella, että taustalla oli jonkinlainen, mahdollisesti tiedostamaton, toive luoda kansanrintamahengessä yhteyttä työläisiin ja edistykselliseen porvaristoon, ja siten helpottaa omaa yhteiskunnallisen eristyneisyyden tunnetta. Edellistä pois sulkematta voi myös ajatella, että tasavallan propagandistit näkivät itsensä ”massojen johtajina”. Heidän oli koulutettuina ja yläluokasta lähtöisin olevina, mutta työväenliikkeen ideologian omaksuneina, otettava tehtäväkseen levittää tietoisuutta asioista, esimerkiksi Espanjan sisällissodasta, työväestön keskuuteen.

Suomessa kansalaisten vapaus muodostaa ja ilmaista mielipiteitä oli 1930-luvun lopulla jossain määrin rajoitettu. Kommunismi oli kielletty, ja myös IKL yritettiin lakkauttaa vuonna 1938. Espanjan sisällissotaan liittyneen toiminnan kautta koeteltiin vapauden rajoja. Tulos oli, että mielipiteet Espanjan tasavallan puolesta mahtuivat yhteiskunnassa sallittuihin kehyksiin. Toista mieltä olevat pyrkivät kyllä osoittamaan tasavallan kannattajilla olevan kiellettyjä, tässä tapauksessa kommunistisia, mielipiteitä. EK piti propagandatoimintaa epäilyttävänä ja seurasi sitä tarkoin. Sen henkilökunta usein paheksui pidettyjä puheita sekä järjestettyjä näyttelyitä. Virkavalta ei Suomessa kuitenkaan ryhtynyt Espanjan tasavallan moraalista tukemista rajoittamaan. Tasavaltaa tukeneiden lehtien toimittajat saivat tosin syytteitä ja muutaman tuomionkin. Yhdessäkään tapauksessa ei syytteeseen kuitenkaan liittynyt kirjoittelu Espanjan sisällissodasta. Suomessa tehdyn Espanjan tasavaltalaisen propagandan valossa näyttää siltä, että yhteiskunnassa hyväksyttävien mielipiteiden kenttä oli Espanjan sisällissotaan mennessä laajentunut vasemmalle 1930-luvun ”lapualaisvuosien” jälkeen. Jopa kommunistien esittäminen myönteisessä valossa osoittautui sallituksi. Silti edelleen oli kiellettyä *olla* kommunisti.

Espanjan tasavallan tueksi järjestetty toiminta merkitsi kommunisteille vasemmistoryhmistä ehkä kaikkein eniten. Totta onkin, että Espanjan sisällissota oli kommunisteille äärimmäisen tärkeä asia, kansanrintaman pyhä sota. Myös Suomen kommunistit pyrkivät tekemään vähäisten toimintamahdollisuuksiensa rajoissa kaikkensa Espanjan tasavallan hyväksi. Espanjan sisällissodan takia järjestetyt tilaisuudet ja rahankeräykset tarjosivat mahdollisuuden yhteisesiintymisiin ja -toimintaan sosiaalidemokraattien ja myös muutamien poliittisesti sitoutumattomien järjestöjen kanssa. Ne olivat siis maanalaiselle puolueelle mahdollisuus hankkia maanpäällisiä

yhteistyökumppaneita. Espanjan kautta oli myös mahdollista pyrkiä vaikuttamaan henkilöihin ja järjestöihin, ennen kaikkea ASS:aan, ja koettaa saada ne toimimaan kommunisteja miellyttävällä tavalla, jopa kommunistisen puolueen ohjauksessa. Jälkikäteen kommunistit ovat pyrkineet selittämään näin todella tapahtuneenkin. Näyttää kuitenkin siltä, että vaikka kommunisteilla kieltämättä oli vaikutusvaltaa ASS:ssa, seuran selittäminen SKP:n peitejärjestöksi on liioiteltua. Myös kommunisteille toiminta Espanjan tasavallan hyväksi – vapaaehtoisten värvääminen kansainväliseen prikaatiin, tilaisuuksien järjestäminen ja painotuotteiden levittäminen – on epäilemättä ollut henkisesti erittäin tärkeää. Heidän toimintaedellytyksensä olivat Espanjan sisällissodan aikana hyvin huonot sekä Suomen että Neuvostoliiton tilanteiden vuoksi. Tasavallan tukitoiminta on voinut antaa tunteen siitä, että edes jotain saataisiin aikaan vaikeinakin aikoina. Lisäksi koko kommunistinen liike pyrki paistattelemaan Espanjassa taistelleita kohtaan tunnetun arvostuksen ja ihailun valossa, olihan huomattava osa Kansainvälisten prikaatien suomalaisista, ja prikaatilaisista yleensäkin, kommunisteja.

Vaikka kansanliikettä Espanjan tasavallan puolesta ei Suomessa syntynyt, ei propaganda kuitenkaan ollut pelkkää huutoa autiomaassa. Ne, jotka saavutettiin, olivat kaikesta päätellen asian innokkaita kannattajia. Niille aatteille, joita Espanjan tasavallan propagandan avulla pyrittiin edistämään, oli Suomessa joka tapauksessa olemassa kannatusta, minkä osoittaa muun muassa Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran vuonna 1940 saavuttama valtava kannatus. Kyseisen seuran toiminnan alkuunpanijat olivat jokseenkin kaikki olleet propagoimassa Espanjan tasavallan puolesta.

6.5 Mitä propagandalla ei saavutettu?

Suomalainen yhteiskunta ei ollut kovin vastaanottavainen propagandalle Espanjan tasavallan puolesta. Asiaa oli vaikea saada julkisuuteen muuten kuin propagandistien omia kanavia pitkin. Sanomalehdistö ei sosiaalidemokraattisia lehtiä lukuun ottamatta kirjoittanut toiminnasta, paitsi halutessaan leimata sen rikolliseksi, yhteiskunnanvastaiseksi kommunistisen vallankumouksen valmisteluksi. Sosiaalidemokraattilehdetkään eivät aina halunneet antaa palstatilaa asialle. Tämä johtui kaikesta päätellen siitä, että arveltiin toiminnassa olevan mukana kommunisteja, usein aiheellisesti. Erityisesti Espanjan sisällissodan lopun aikoihin näyttää siltä, että myös sosiaalidemokraattiset tiedotusvälineet pyrkivät eristämään aktiivisimmat propagandistit. Tämä ei

kuitenkaan johtunut Espanjan asiasta sinänsä, vaan propagandistien ja sosiaalidemokraattien johdon konflikteista.

Millaista kommunistien ja vasemmistososialistien yhteistyö Espanjan sisällissodan suhteen oli? Toimivatko Cay Sundström ja muut tasavallan puolestapuhujat Kominternin talutusnuorassa, vallankumouksen työkaluina? Nähdäkseni näin ei ollut. Mikään ei viittaa siihen, että aloite Espanjan tasavallan puolesta propagoimiseen olisi tullut kommunisteilta. Vasemmistososialistit, ennen kaikkea Sundström, kiinnostuivat asiasta oma-aloitteisesti ja kokivat tarpeelliseksi tehdä jotain ilman, että kommunistit tai ketkään muutkaan olisivat heitä siihen yllyttäneet. On kyllä totta, että ASS ja varsinkin *Kirjallisuuslehd*en julkaisijat olivat valmiita tuomaan SKP:n ja Kominternin kannanottoja julkisuuteen, Suomen lainsäädännön takia hieman naamioituina. Vasemmistososialistit sattuiivat olemaan Espanjan sisällissodasta samaa mieltä kuin kommunistit, ja siksi näille ryhmille oli suhteellisen ongelmatonta esiintyä yhdessä espanjalaisten tunnusten alla. Tulkintani mukaan kommunistien kanssa liittoutuminen oli ainakin useimmille vasemmistososialisteille taktiikkaa, keino hankkia lisärahoitusta ja saada lisää kanavia omien kannanottojen levittämiseksi. Se ei merkinnyt heille sulautumista kommunistiseen liikkeeseen, ainakaan välittömästi. Tähän viittaa sekin, ettei kaikki Suomessa tehty propagandatyö ollut kommunistien hyväksymää. Näin oli laita esimerkiksi Sundströmin organisoiman julistenäyttelyn tapauksessa. Näyttelyssähän, kuten mainittu, oli muun muassa POUM:n julisteita, mikä Kominternille olisi ollut kauhistus. Myös Suomessa toimineiden kommunistien on täytynyt ymmärtää näiden julisteiden olleen kommunistien virallisen mielipiteen mukaan sopimattomia.

Suomalaisen työväenliikkeen hajaannus näkyi toiminnassa Espanjan tasavallan puolesta. SDP:n linjoilla olleet sosiaalidemokraatit eivät julkisuudessa ottaneet juuri lainkaan kantaa asiaan. Arvioin tämän johtuneen ennen kaikkea varovaisuudesta, halusta olla ärsyttämättä puolueita, joiden kanssa pyrittiin yhteistyöhön. Lisäksi asiaan todennäköisesti on vaikuttanut Neuvostoliiton ja kommunistien vaikutus Espanjan tasavaltaan, mikä lienee ratkaisevasti viilentänyt monien sosiaalidemokraattien tasavaltaa kohtaan tuntemaa sympatiaa. Sosiaalidemokraattiset järjestöt ja SDP kuitenkin sallivat jäseniensä ja jäsenjärjestöjensä esiintyvän tasavaltalaisen Espanjan tunnusten alla. Joidenkin henkilöiden ei kuitenkaan sallittu esiintyä sosiaalidemokraattisten järjestöjen nimissä, koska heidän pelättiin esittävän vääränlaisia, kommunistisia, näkemyksiä.

Sosiaalidemokraattien johdon vähäinen kiinnostus asiaan vaikutti niin, että Espanjan tasavallan aktiivinen tukeminen jäi Suomessa pienen ja marginaalisen joukon asiaksi. Tasavallan lippua

heiluttivat vain vasemmistososialistit ja kommunistit. Tästä huolimatta sosiaalidemokraattinen lehdistö ja järjestöt tukivat toimintaa passiivisesti: sosiaalidemokraattinen lehdistö kirjoitti toiminnasta positiivisesti, ja työväenjärjestöjen tilat, kuten työväentalot olivat käytettävissä Espanjan tasavallan tukitilaisuuksia varten. Päinvastaisesta on vain muutamia mahdollisia merkkejä. Turussa Espanja-näyttely oli ”huoneistovaikeuksien” takia esillä vain yhden päivän. Ongelmat saattoivat johtua siitä, ettei näyttelyä olisi jostain syystä haluttu Turkuun, mutta kyseessä saattoivat tietysti olla vaikeudet järjestää sopiva aika ja paikka näyttelylle vilpittömästä yrityksestä huolimatta. Joskus toiminta pyrittiin vaikenemaan kuoliaaksi, esimerkiksi Espanjasta palanneiden kansainvälisten prikaatien sotilaiden puhetilaisuuksista Tampereella keväällä 1939 paikallinen sosiaalidemokraattinen *Kansan Lehti* vaikeni. Tässä oli myös paikkakuntaeroja, Turussa *Sosialisti* kyllä uutisoi vastaavan puhetilaisuuden. Kielteiseen valoon ei toimintaa Espanjan tasavallan puolesta sosiaalidemokraattilehdissä koskaan asetettu.

6.6 Onnistuiko propaganda?

Jos Suomessa tehtyä propagandaa Espanjan tasavallan puolesta arvioidaan käyttämieni Oliver Thomsonin pääkategorioiden (kts. luku 1.1) avulla, voidaan sanoa, ettei se ollut poliittisena propagandana kovin menestyksekkästä. Propagandistit eivät olleet poliittisessa valta-asemassa, eivätkä he sellaista saavuttaneet. Sen sijaan oman viiteryhmän identiteetin vahvistajana uskon sen saavuttaneen jonkin verran menetyksiä. Espanjan tasavallan puolesta toimittaessa rakennetulla kansanrintamahengellä saattoi olla merkitystä sellaisten ilmiöiden kuin vuoden 1940 SNS:n ja jatkosodan jälkeisen SKDL:n synnyssä. Joka tapauksessa Espanjan sisällissotaan liittyneet kokemukset olivat osa sitä suomalaisen vasemmiston kehitystä, joka mahdollisti SNS:n ja myöhemmin SKDL:n menestyksen. Sotapropagandana uskon sen olleen melko onnistunutta. Suomalaisten fasismin vastustajien käsitys Espanjan tai Suomen äärioikeistolaisista ei liene ainakaan parantunut sen johdosta. Espanjasta palanneet tasavallan suomalaiset sotilaat herättivät kaikesta päätellen aitoa kiinnostusta ja ihailuakin. Diplomaattisena propagandana ei Espanjan tasavallan puolesta puhuminen ja kirjoittaminen näytä Suomessa onnistuneen. Kansanrintamaa ei meillä voi sanoa syntyneen, ainakaan siinä muodossa jota propagandistit tavoittelivat. Ideologisena propagandana sen onnistumista on vaikea arvioida. Mikään ei viittaa siihen, että propagandan vaikutuksesta monet olisivat Suomessa ryhtyneet vasemmistososialisteiksi tai kommunisteiksi. Toisaalta Espanjan sisällissodalla ja siihen liittyneellä propagandalla lienee ollut oma merkityksensä jo omaksuttujen aatteiden ja mielipiteiden vahvistajana. Levittäjien kannalta kaikki tutkimani

propaganda saatettiin nähdä ideologisena: Espanjan sisällissota oli heille yksi väline sosialistisen maailmankuvan levittämiseksi Suomessa. Tällä en tarkoita, että se olisi ollut ainoa tai ensisijaiseksi koettu syy levittää propagandaa.

Propagandan levittäjät itse näyttävät kokeneen toimintansa enemmän epäonnistumiseksi kuin onnistumiseksi. Suomeen ei syntynyt sellaista laajaa kansanliikettä Espanjan tasavallan puolesta kuin he olisivat toivoneet. Syyt epäonnistumiseen he löysivät Suomen viranomaisista, jotka vaikeuttivat heidän toimintaansa, ja porvarillisten voimien hallussa olleista tiedotusvälineistä, joiden he kokivat välittäneen suomalaisille vääristellyn kuvan Espanjasta. Omaakaan toimintaansa kohtaan he eivät olleet kritiikittömiä. Useimmat näyttävät tiedostaneen, että ristiriitaisuudet SDP:n päälinjan, vasemmistososialistien ja kommunistien välillä – sekä myös näiden ryhmien sisällä – vaikuttivat haitallisesti Espanjan tasavallan asian julistamiseen.

Nämä erimielisyydet ja henkilökohtaisetkin riidat todella vaikeuttivat tasavallan puolesta toimimista. Näyttää siltä, että jotkut henkilöt eivät voineet sietää toisiaan edes tehdäkseen yhteistyötä Espanjan tasavallan hyväksi. Julkisuuteen näitä riitaisuuksia ei kuitenkaan päästetty, lukuun ottamatta muutamaa *Soihdussa* julkaistua sivallusta Työläisnaisliiton ja Sylvi-Kyllikki Kilven suuntaan. Tavallaan suomalaisia Espanjan tasavallan ystäviä voisi pitää peilikuvana – tai karikatyyrinä – Espanjan tasavallasta itsestään. Molemmat olivat joukko lähes samaa mieltä olevia ihmisiä, joita yhdisti tärkeä yhteinen pyrkimys, mutta jotka eivät pystyneet edes sotatilanteessa sivuuttamaan keskinäisiä riitojaan.

Lähdeluettelo

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Etsivän keskuspoliisin – Valtiollisen poliisin arkisto

Asiamappi IL5 Espanja

Henkilömappi 2590 Sundström, Carl Johan Emil (Cay)

Henkilömappi 2878 Pajunen Paavo Albin

Henkilömappi 2940 Vilenius Lauri David

Kansan Arkisto (Kansa)

3F Espanja 1936-39

Jenny Pajusen arkisto

Valokuvakokoelma

IV erikoiskokoelmat 8 Espanja 1936-1939

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

Erikoiskokoelma 323.2 (46) Espanjan sisällissota

Valokuvakokoelma

3232 (46) Espanjan sisällissota

Julistekokoelma

46 Espanja

Painetut lähteet

Julkaistu lähdeaineisto

Suomen Laki I, Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1996.

Valtiopäivät 1938 pöytäkirjat.

Sanomalehdet

Ajan Suunta, Helsinki, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Eteenpäin, Kotka, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Helsingin Sanomat, Helsinki, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Ilkka, Vaasa, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Kansan Lehti, Tampere, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Sosialisti, Turku, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Suomen Sosialidemokraatti, Helsinki, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Työn Voima, Jyväskylä, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Uusi Aika, Pori, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Uusi Suomi, Helsinki, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Aikakauslehdet

Kirjallisuuslehti, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Soihtu, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Tulenkantajat, heinäkuu 1936 – heinäkuu 1939

Aikalaiskirjallisuus ja muistelmat

Ackté-Jalander Aino, *Kenraali Bruno Jalander evakuoimispäällikkönä Espanjassa*, julkaisematon käsikirjoitus, säilytetään Aino Ackté-Jalanderin arkistossa Helsingin yliopiston kirjastossa.

Brecht Bertold, *Senora Carrars gevär*, Svenska Hjälpkommittén för Spanien, Tukholma 1938.

Ercoli M. (oik. Togliatti Palmiro), *Espanjan vallankumouksen erikoisuuksista*, ei mainintaa julkaisijasta, julkaisupaikasta eikä –ajasta.

Fabritius Tauno Leo, *Tasavaltalaisena Espanjan sisällissodassa*, Finnpublishers, Jyväskylä 1986.

Gurney Jason, *Ristiretki Espanjassa*, Desura, Helsinki 2000.

Heikkinen K.E. (toim.), *Meidän poikamme Espanjassa*, Finnish Workers Federation, 1939.

Helo, Johan, *Vaiennettuja ihmisiä*, Tammi, Helsinki 1965.

Kertomus Abraham Lincoln pataljoonasta, Työmies Society, Superior (Wis), 1937.

- Kilpi, Sylvi-Kyllikki, *Sörnäisten tyttö politiikan pyörteissä*, Tammi, Helsinki 1966.
- Martinez Barrio Diego, *Espanjan vapauden – maailman vapauden puolesta*, Akateeminen sosialistiseura, Helsinki 1938.
- Meurling Per, *Espanja ja Itävalta*, Akateeminen sosialistiseura, Helsinki 1938.
- Orwell George (oik. Blair Eric), *Katalonia Katalonia*, WSOY, Porvoo 1974.
- Orwell George (oik. Blair Eric), *Looking Back on the Spanish War*, [http://orwell.ru/library/essays/Spanish_War/e/esw_1.htm] haettu 21.5.2004.
- Palomeri R. (oik. Palmgren Raoul), *30-luvun kuvat*, Tammi, Helsinki 1953.
- Pajunen Jenny, *Espanja sinä nuoruutemme*, Gummerus, Jyväskylä 1976.
- Sinclair, Upton, *Taistelu Madridista*, Kirjailijain kustannusliike, Helsinki 1937.
- Suomalaiset Espanjan lojalistien riveissä*, Työmies Society, Superior (Wis), 1938.
- Suomen pojat Espanjassa*, toimituskunta Viljo Kajava et al., Helsinki, 1939.
- Vapaan Espanjan puolesta*, Akateeminen sosialistiseura, Helsinki 1936.
- Vilenius Lauri, *Erään työmiehen päiväkirjasta*, Otava, Helsinki 1971.
- Vilenius Lauri, *Espanjan tasavallan avustaminen*, teoksessa *SKP taistelujen tiellä: vuosikirja III*, Suomen Kommunistinen Puolue, Helsinki 1947.
- Wälläri Niilo, *Antoisia vuosia*, Weilin&Göös, Helsinki 1967.

Tutkimuskirjallisuus

- ASS 50 taistelujen vuotta ASS:n 50-vuotishistoriikki*, Akateeminen sosialistiseura, Helsinki 1975.
- Asunmaa Piritta, *Sosialidemokraatit, kommunistit ja Akateeminen Sosialistiseura vuosina 1933-1937*, Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1990.
- Beevor Antony, *The Spanish Civil War*, Cassell Lontoo 1999.
- Björk Kaj, *Spanien i svenska hjärtan*, Backströms Förlag, Tukholma 2001.
- Bolloten Burnett, *The Spanish Civil War*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill 1991.
- Brecht Bertolt, *Senora Carrars gevär*, Svenska Hjälpkommittén för Spanien, Tukholma 1938.
- Cantera Carlomagno Marcos, *Sverige och spanska inbördeskriget*, Historiska Media, Lund 1999.
- Capdevila Caverio Tomas, *La Cucaracha, The Spanish Civil War Site*, [<http://lacucaracha.info>].
- Haapala Pertti, ”Rihakamakansa” – työväki sivistyneistön silmin, teoksessa *Suomen kulttuurihistoria 3 Oma maa ja maailma*, toim. Kervanto Nevanlinna Anja ja Kolbe Laura, Tammi, Helsinki, 2003, 174-177.

- Harrison Dick, *Spanska Sjukan Fruktad Farsot*, Populär Historia 1/2006.
- Helminen Juha Pekka, *Pyreneiden takamaasta osaksi Eurooppaa*, teoksessa Helminen Juha Pekka & Korppi-Tommola Aura & Korppi-Tommola Juha, *Espanja diktatuurista demokratiaan*, Painatuskeskus, Helsinki 1994.
- Hobsbawm Eric, *Äärimmäisyyksien aika*, Osuuskunta Vastapaino, Tampere 1999.
- Home Marko, *Kansainväliset prikaatit Espanjan sisällissodassa 1936-1939 – Spontaania idealismia vai Kominternin koordinoimaa valtapolitiikkaa?*, Yleisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1996.
- Hopkins James K., *Into the Heart of the Fire, the British in the Spanish Civil War*, Stanford University Press, Stanford 1998.
- Hurri, Olavi, *Työn ja aatteen talot: työväentalojen historiaa Uudellamaalla*, Uudenmaan Sosialidemokraattinen Piiri ry, Helsinki 1997.
- Jackson Michael, *Fallen Sparrows: the International Brigades in the Spanish Civil War*, The American Philosophical Society, Philadelphia 1994.
- Jaskari, Ulla & Vanhala-Selin Kristiina, *Työväki esittää: lystinpitoa ja aatteen paloa*, Työväen keskusmuseo, Tampere 1995.
- Juusela Jyrki, *Suomalaiset Espanjan sisällissodassa 1936-1939*, Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 2003.
- Jussila Osmo & Hentilä Seppo & Nevakivi Jukka, *Suomen poliittinen historia 1809-1999*, WSOY, Juva 2000.
- Kalemaa, Kalevi, *Elvi Sinervo vuorellenusija*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1989.
- Kalemaa, Kalevi, *Raoul Palmgren: suomalainen toisinajattelija*, Tammi, Helsinki 1984.
- Kalemaa, Kalevi, *Sylvi-Kyllikki Kilpi, Sörnäisten tyttö: poliittinen elämäkerta*, WSOY, Porvoo 1992.
- Kosonen Pekka, *Suomen johtava sanomalehdistö ja Espanjan sisällissodan tapahtumat vuonna 1936*, Suomen historian pro gradu-työ, Helsingin yliopisto 1975.
- Kreis Steven, *George Orwell*, sivustolla *The History Guide Lectures on Twentieth Century Europe*, [<http://www.historyguide.org/europe/orwell.html>], päivitetty 22.5.2005, haettu 2.2.2006.
- Kurkela, Vesa, *Taistojen tiellä soiteltiin ja soiton tahdissa tanssittiin: varkauteilaiset työväenilmat ja niiden musiikki työväen osakulttuurin kaudella*, Työväenmusiikki-instituutin julkaisuja 2, Jyväskylä 1983.
- Lackman Matti & Sirvio Tuulia, *Etsivä keskuspoliisi, "Valkoisen Suomen" turvallisuuspoliisi (1919-1937)*, teoksessa Simola Matti & Sirvio Tuulia (toim.), *Isänmaan puolesta Suojelupoliisi 50 vuotta*, Gummerus, Jyväskylä 1999.

- Laitinen Hannele, *Espanjan lasten hyväksi. Suomalaisten työväen- ja rauhanjärjestöjen humanitaarinen apu Espanjaan sisällissodan aikana*, Suomen historian pro gradu - tutkielma, Helsingin yliopisto 1998.
- Lehtola Veli-Pekka, *Nickul rauhan mies, rauhan kansa*, Kustannus-Puntsi, Jyväskylä 2000.
- Leino-Kaukiainen Pirkko, *Perinteiden vaalijat vastaan arvojen särkijät. Kulttuuripoliittiset keskustelulehdet Finsk Tidskriftin perustamisesta 1950-luvulle*. Teoksessa Tommila Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia*, Kustannuskiila Oy, Kuopio 1991.
- Lindqvist, Sven, *Nyt sinä kuolit*, Pequod, Vantaa 2000.
- Liukkonen Petri, *Upton Beall Sinclair (1878-1968)*, [<http://www.kirjasto.sci.fi/sinclair.htm>], haettu 22.4.2006.
- Lähteenmäki, Maria, *Vuosisadan naisliike: naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*, Sosialidemokraattiset naiset, Helsinki 2000.
- Nevakivi Jukka, *Ensimmäiset rauhanturvaajamme. Espanjan sisällissodan kansainvälinen puuttumattomuuskomitea 1936-39*, *Ulkopolitiikka* 4/1987, 109-111.
- Nilsson Göte, *Svenskar i spanska inbördeskriget*, P.A.Norstedt & Söners Förlag, Tukholma 1972.
- Paakkunainen, Kari, *Demokratia, tiede, kansanvalistus: Valtiotieteellisen yhdistyksen intellektuaalihistoriaa 1935-1985*, Valtiotieteellinen yhdistys, Helsinki 1985.
- Paavolainen, Jaakko, *Väinö Tanner, Sillanrakentaja: elämäkerta vuosilta 1924-1936*, Tammi, Helsinki, 1984.
- Pekkola, Tapio, *Sosiaalidemokraattisen puolueen sisäinen oppositio vuosina 1933-1936: Tannerin ja ASS:n välissä*, Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto, 1982.
- Radosh Ronald & Habeck, Mary R. & Sevostianov Grigory (toim), *Spain Betrayed The Soviet Union and the Spanish Civil War*, Yale Universtiy Press, New Haven 2001.
- Rentola Kimmo, *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945*, WSOY, Juva 1994.
- Rieff David, *Slaughterhouse. Bosnia and the Failure of the West*, Vintage, Lontoo 1995.
- Saarela Tauno, *Kansan eheyttämisestä kansanrintamaan – Akateemisen Sosialistiseuran poliittisten käsitysten kehitys 1925-37*, Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1982.
- Seppänen, Anne, *Populaarikulttuuri sosiaalistumisväylänä: Tampereen työväestön julkiset huvit 1860-luvulta vuoteen 1917*, Acta Universitatis Tamperensis 786, Tampereen yliopisto, 2000.
- Saarela Tauno, *”Eniten ja hyödyllisintä opittavaa Itävallan sosialidemokratialta” – Cay Sundström ja sosialistiset opit 1926-1934*, Poliittisen historian liseniaattityö, Helsingin yliopisto 1990.

- Saarinen Hannes, *Demokratian kriisi ja toinen maailmansota*, teoksessa *Maailmanhistorian pikkujättiläinen*, WSOY, Porvoo 1988.
- Sallamaa, Kari, *Kansanrintaman valo: kirjailijaryhmä Kiilan maailmankatsomus ja esteettinen ohjelma vuosina 1933-1943*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1994.
- Salokangas Raimo, *Itsenäinen tasavalta*, teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen*, WSOY, Porvoo 1987.
- Sirvio Tuulia, ”Vapaan Espanjan puolesta!” – Suomen vasemmisto ja Espanjan sisällissota 1936-1939, Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1999.
- Soikkanen Hannu, *Kohti Kansan valtaa 1. 1899-1937 Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta*, Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Vaasa 1975.
- Soikkanen Timo, *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus*, WSOY, Juva 1984.
- Stradling Robert, *History and Legend Writing the International Brigades*, University of Wales Press, Cardiff 2003.
- Suomen lehdistön historia 5: hakuteos Aamulehti - Kotka Nyheter: sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985*, Sanomalehtien Liitto ry., Paikallislehtien Liitto ry., Jyväskylä 1988.
- Suomen lehdistön historia 6: hakuteos Kotokulma - Savon Lehti: sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985*, Sanomalehtien Liitto ry., Paikallislehtien Liitto ry., Jyväskylä 1988.
- Suomen lehdistön historia 7: hakuteos Savonlinna - Övermarks Tidning: sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985*, Sanomalehtien Liitto ry., Paikallislehtien Liitto ry., Jyväskylä 1988.
- Suomen työväenliikkeen historia*, toim. Haataja Lauri & Hentilä Seppo & Kalela Jorma & Turtola Jussi, Työväen sivistysliitto, Helsinki 1976.
- Thomas Hugh, *The Spanish Civil War*, Penguin Books, Lontoo 2001.
- Thomson, Oliver, *Mass persuasion in history: an historical analysis of the development of propaganda techniques*, Paul Harris, Edinburgh 1977.
- Thomson Oliver, *Easily led a history of propaganda*, Sutton, Guildford 1999.
- Toveriseura 40 vuotta 1909-1949*, Toveriseura, Helsinki 1949.
- Tuomioja Erkki, *K.H.Wiik. Puoluesihtööri ja oppositiososialisti. Elämäkerta 1918-1946*, Tammi, Helsinki 1982.
- Ukkonen Tuomo, *Suomen Sosialidemokraatti ja Espanjan sisällissota*, Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1975.
- Upton, Anthony Frederick, *Kommunismi Suomessa*, Kirjayhtymä, Helsinki 1970
- Waarala Maria, *Suomi ja kansainvälinen puuttumattomuuskomitea Espanjan sisällissodan aikana 1936-1939*, Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1989.

- Vergara Alexander & Ingram Kevin & Sanabria Enrique & Smith Theresa, *The Visual Front Posters of the Spanish Civil War from UCSD's Southworth Collection*, [<http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/visfront/>], haettu 22.4.2006.
- Westerlund, Lars, *Bruno Jalander - vastaanhangoitteleva maaherra ja sotaministeri aktivistien Suomessa*, Historiallinen Aikakauskirja 2/1992.
- Vihervuori Marita, *Tervetuloa helvettiin. Välähdyksiä Jugoslavian perintösodasta*, Otava, Helsinki 1999.
- Viljanmaa Toni, *Aseistakieltäytyjistä luokkataistelijoiden eturintamaan: Teuvan työväenliikkeen ideologinen kehitys sisällissodasta lapualaisvuosiin*, Suomen historian pro gradu-tutkielma, Tampereen yliopisto 2002.
- Virtanen, Keijo, *Vaihtoehtojen niukkuus: kommunistisen liikkeen kannattajien äänestyskäyttäytyminen Suomen eduskuntavaaleissa 1930-luvulla*, Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita, osa 28, Turku 1980.

Liite 1: Tärkeimmät propagandistijärjestöt ja -lehdet

Akateeminen Sosialistiseura (ASS) ja Toveriseura

Suuri osa Espanjan tasavallan hyväksi Suomessa toimineista henkilöistä kuului Akateemiseen sosialistiseuraan (ASS), tai oli tiiviissä yhteydessä seuran aktiivien kanssa. Vuonna 1925 perustettu ASS oli 1930-luvulla Suomen ainoa sosialistisesti suuntautunut opiskelijoiden ja sivistyneistön järjestö. Se liittyi SDP:een vuonna 1927, ja 1930-luvulla siitä tuli puolueen sisäisen vasemmisto-opposition keskeinen järjestö. Väinö Tannerin johtaman puoluejohdon linjasta poiketen seura vaati voimakasta marxilaista valistustyötä ja joukkojen mobilisointia toimintaan, silläkin uhalla että ehkä jouduttaisiin ristiriitoihin porvarillisten voimien kanssa. Vaikka ASS:n ydinjoukko oli hyvin pieni – seuran jäsenmäärä ei 1930-luvulla noussut yli 50:n – se oli myös erittäin äänekkäs lehtensä *Soihdun* kautta, ja sen kärjekkäät kannanotot ärsyttivät usein SDP:n johtoa. Lisäksi puolueen johdossa epäiltiin, että kommunistit saattaisivat pyrkiä soluttautumaan SDP:een ASS:n kautta. Myös esimerkiksi Etsivä Keskuspoliisi (EK) piti ASS:aa Moskovasta johdettuna kommunistisena organisaationa. Lopulta puoluejohdon ja ASS:n erimielisyydet kärjistyivät niin, että ASS erotettiin puolueesta toukokuussa 1937. Samalla SDP:sta erotettiin joitakin ASS:n näkyviä jäseniä, kuten *Soihdun* päätoimittaja Raoul Palmgren ja Mauri Ryömä. Lisäksi ASS:n lehden *Soihdun* toimittajat Cay Sundström, Kaisu-Mirjami Rydberg sekä Ahti Myrsky saivat varoituksen. Sundström ei enää Espanjan sisällissodan aikana ollut ASS:n toiminnassa mukana muuten kuin kirjoittamalla *Soihtuun*.⁵⁰³ Hänet voi kuitenkin mielestäni laskea osaksi samaa SDP:n johtoon nähden oppositiossa ollutta ryhmää kuin ASS:n.

Espanjan sisällissotaan liittyneen toiminnan puitteissa voidaan ASS:n läheiseksi yhteistyökumppaniksi katsoa Helsingin työväenyhdistyksen Toveriseura. Se perustettiin vuonna 1909, alkuperäisenä tarkoituksenaan toimia työväenyhdistyksen osastona sellaisille henkilöille, jotka eivät voineet liittyä aiemmin perustettuihin ammatillisiin osastoihin. Juuri Espanjan sisällissodan syttymisen aikoihin, 1935-36, Toveriseuran jäsenmäärä oli voimakkaassa kasvussa. Seuraan liittyi tuolloin paljon sellaisia vasemmistososialisteja, jotka erosivat Helsingin sosiaalidemokraattisesta nuorisoyhdistyksestä vastalauseena muun muassa Mauri Ryömän erottamiselle kyseisestä yhdistyksestä. Siten vasemmisto-oppositio otti Toveriseuran haltuunsa.

⁵⁰³ ASS 50 taistelujen vuotta ASS:n 50-vuotishistoriikki, Akateeminen sosialistiseura, Helsinki 1975, 9-19; Asunmaa 1990, 122-123; Saarela 1982, *passim*; H. Soikkanen 1975, 576-583; Suomen työväenliikkeen historia 1976, 209-211.

Toveriseuralla oli oma puhekuoro, jota johti runoilija Elvi Sinervo, Mauri Ryömän puoliso. Lisäksi sillä oli esimerkiksi lauluryhmiä, jotka esiintyivät usein myös Espanja-tilaisuuksissa. Toveriseurannimissä myös järjestettiin useita näistä tilaisuuksista. Espanjan tasavallan joukoissa taisteli ainakin viisi Toveriseuralaista⁵⁰⁴. Aatteellisesti Toveriseura oli hyvin lähellä ASS:aa, ja molemmissa seuroissa toimi paljon samoja henkilöitä, esimerkiksi ASS:laiset, tai entiset sellaiset, Cay Sundström, Kaisu-Mirjami Rydberg, Ahti Myrsky ja Helmer Adler toimivat Espanjan sisällissodan aikana Toveriseurannin johtotehtävissä. Vuonna 1938 Toveriseuralla oli 406 jäsentä, huomattavasti enemmän kuin ASS:lla, koska Toveriseuraan saattoi liittyä periaatteessa kuka tahansa. Sitä vastoin ASS:aan pääsivät vain Helsingin yliopiston, Teknillisen korkeakoulun tai Yhteiskunnallisen korkeakoulun ylioppilaat.⁵⁰⁵

ASS:n lehti Soihtu

Soihtu, ASS:n aikakauslehti, perustettiin vuoden 1931 lopulla. Sen alkuperäiset tavoitteet olivat marxilaisen sosialismin tuntemuksen edistäminen ja vapaan keskustelufoorumin tarjoaminen SDP:n jäsenille.⁵⁰⁶ Vähän ennen Espanjan sisällissodan syttymistä *Soihtu* itse kertoi sisältävänsä ”tutkimuksia tärkeimmistä yhteiskunnallisista ja poliittisista kysymyksistä sekä katsauksia päivänpolitiikkaan”. Julkaisijan, ASS:n, kerrottiin samassa yhteydessä olevan ”vapaa ylioppilasyhdistys opiskelevan nuorison etujen ajamista ja marxilaista työväenpolitiikkaa varten”. Yhdistyksen tärkeimmäksi tehtäväksi mainittiin ”taistelu numerus claususta, osakuntapakkoa ja fascistista ylioppilasliikettä (AKS) vastaan”.⁵⁰⁷

Espanjan sisällissodan aikana *Soihdun* päätoimittajina toimivat Mauri Ryömä vuonna 1936, Raoul Palmgren vuonna 1937 ja Aimo Rikka vuoden 1938 alusta alkaen. Viimeistään vuodesta 1937 alkaen *Soihtu* ja ASS saivat rahoitusta SKP:lta. Ainakin Ryömällä oli ollut yhteyksiä kommunisteihin jo aiemmin. Rahan lisäksi *Soihtu* sai Kominternin tiedotuskanavien kautta myös

⁵⁰⁴ Edmund Böckerman, ”E.Erkkilä”, Lauri Heikkinen, Kallas Laakso ja Eero Polojärvi mainitaan Toveriseurannin 40-vuotishistoriikissa. He kaikki palasivat elossa. Laakso tosin haavoittuneena ja toisesta silmästä näkönsä menettäneenä. Oletan ”E.Erkkilän” tarkoittavan merimies Tauno Kaarlo Olavi Erkkilää. Kyseessä tuskin on Gandesan rintamalla kaatunut Yhdysvalloista Espanjaan lähtenyt John Erkkilä. Muita Erkkilä-nimisiä ei Jyrki Juuselan tiedon mukaan Espanjassa taistellut. *Toveriseura 40 vuotta 1909-1949*, Toveriseura, Helsinki 1949, 16; Juusela 2003 298, 416-417.

⁵⁰⁵ Toveriseura 1949 5, 13-16.

⁵⁰⁶ ASS 1975 10-12.

⁵⁰⁷ *Soihtu* 4/1936 25.4.1936, 88. AKS = Akateeminen Karjala-Seura.

ulkomaisten kirjoittajien tekstejä, muun muassa Espanjan sotaa koskevaa materiaalia.⁵⁰⁸ ASS:n ja SKP:n välisiä yhteyksiä hoitivat kommunistien puolelta ennen kaikkea Otto Wille Kuusinen Moskovasta ja Arvo ”Poika” Tuominen Tukholmasta käsin. Suomessa välittäjinä toimi Toivo Karvonen, kunnes joutui pidätetyksi marraskuussa 1938. Rahojen vastineeksi kommunistit myös edellyttivät *Soihdulta* puolueen linjan mukaisia kirjoituksia. Kuusinen ja Tuominen, mahdollisesti muutkin SKP:n johtajat, lähettivät toimitukselle ohjeita siitä miten oli kirjoitettava. *Soihdussa* julkaistiin Kuusisen ja muiden SKP:n johtajien kirjoituksia, jotka tietenkin oli julkaistava väärällä nimellä. Usein ne oli ”naamioitu” lukijakirjeiksi.⁵⁰⁹ Erityisesti Raoul Palmgren oli kommunisteille hankala tapaus, hän kun ei huolinut SKP:n ohjeita paitsi jos ne sopivat hänen omiin mielipiteisiinsä. Jotta kommunistien rahoitus *Soihdulle* olisi turvattu, oli ”trotskilainen” Palmgren syrjäytettävä. Asia hoitui vaikeuksitta, kun Palmgren joutui suorittamaan asepalvelustaan.⁵¹⁰

Joka tapauksessa *Soihdun* kirjoitukset poikkesivat usein voimakkaasti Suomen lehdistön valtavirrasta. Esimerkiksi numeroa 2-3/1938, vuoden 1918 sisällissodan teemanumeroa, voidaan oman aikansa Suomessa pitää melko rohkeana toisinajattelun julistuksena. Numerosta 17-18/1937, jossa julkaistiin muun muassa eräitä neuvostoliittolaisia kirjoituksia lokakuun vallankumouksen 20-vuotisjuhlan kunniaksi, seurasikin painokanne päätoimittaja Raoul Palmgrenia vastaan. Oikeuden päätös oli vapauttava, muuta heti tämän jälkeen uusi päätoimittaja Aimo Rikka joutui oikeuteen numeroissa 1/1938, 2-3/1938 ja 4/1938 esitetyn puolustusvoimia koskevan arvostelun vuoksi, joissa katsottiin halvennetun valtion virkamiehiä. Mikkelin raastuvanoikeus langetti Rikalle neljän kuukauden vankeustuomion, jota hän joutui kuitenkin suorittamaan vasta lokakuussa 1939 pitkän, tuloksettoman valitusprosessin jälkeen. Myöhemmin Rikkaa vastaan nostettiin uusi kanne, *Soihtu* kun oli jatkanut puolustusvoimien arvostelua tavalla, jonka viranomaiset tulkitisivat loukkaavaksi. Rikka sai 10 päiväsakkoa, yhteensä 750 markkaa⁵¹¹, jotka varojen puutteessa muutettiin 10 päivän vankeudeksi. Rikka jatkoi *Soihdun* vastaavana päätoimittajana vankilasta käsin aina siihen saakka kun *Soihdun* ilmestyminen katkesi talvisodan syttymiseen. Viimeinen numero ennen katkosta ilmestyi 29.11.1939.⁵¹² Rikan tuomio ei ollut ensimmäinen kerta kun *Soihtu* joutui viranomaisten

⁵⁰⁸ Esimerkiksi artikkeli *Barcelonan musta viikko ja Valencian uusi hallitus*, *Soihtu* 6-8/1937 31.5.1937 edustaa selkeästi kommunistista tulkintaa Espanjan tasavallan sisäisestä kriisistä ja lienee lähtöisin Kominternista, kts. luku 4.5.2

⁵⁰⁹ Rentola 1994, 105-110. Rentola ei ole osoittanut yhtään Espanjan sisällissotaa käsitellyttä kirjoitusta, joka olisi Kuusisen tai jonkun muun SKP:n ulkomailla toimineen johtajan käsialaa. Tietenkin sellaisia on silti saattanut olla.

⁵¹⁰ Juusela 2003, 123; Rentola 1994, 81-82, 85-88, 99-104, 105-110.

⁵¹¹ Tilastokeskuksen rahanarvokerrointaulukon [http://www.stat.fi/til/eki/2005/eki_2005_2006-01-13_tau_001.html] mukaan vastaa 221,25 €vuoden 2005 rahassa.

⁵¹² *Soihtu* 17-18/1937 18.11.1937; *Soihtu* 2-3/1938 8.2.1938; *Uusi painokanne*, *Soihtu* 7-8/1938 29.4.1938, 178-180; *Vapauttava päätös*, *Soihtu* 9/1938 27.5.1938, 205; *Soihdun painokanne*, *Soihtu* 14/1938 31.8.1938, 331; *Soihdun painokanteet*, *Soihtu* 15-16/1939 9.10.1939, 292.

hampaisiin: se oli kertaalleen lakkautettukin neljän kuukauden ajaksi. Rikan toimiessa päätoimittajana Mauri Ryömän vaikutus *Soihduun* oli hyvin suuri.⁵¹³

Soihdu ei vielä ensimmäisessä Espanjan sisällissodan syttymisen jälkeen ilmestyneessä numerossaan ehtinyt kirjoittaa sodasta mitään. Sitä seuraavaan syyskuun 1936 numeroonkin ehti vain yksi sotaa koskeva kirjoitus, Viljo Kajavan runo *Espanjan talonpoika*, lyyrinen versio taistelevaa talonpoikaa esittävästä propagandajulistesta⁵¹⁴. *Vapaan Espanjan puolesta!* – kirjanen, jonka mainos oli samassa *Soihdun* numerossa⁵¹⁵, olikin ASS:n ensimmäinen reaktio sotaan. Espanjan sotaa käsitteleviä artikkeleita ilmestyi *Soihdussa* jatkuvasti sodan aikana ja vielä sen jälkeenkin (kts. kuvio 1). Lisäksi Espanjaa sivuttiin muissakin kirjoituksissa, esimerkiksi Suomen vuoden 1937 presidentinvaaleja koskevassa pääkirjoituksessa.⁵¹⁶ Näyttää siltä, että *Kirjallisuuslehden* ilmestymisen lakkaaminen marraskuussa 1938 vaikutti Espanja-aiheisten kirjoitusten määrän lisääntymiseen *Soihdussa* (kts. kuvio 1).

Taulukko 3. *Soihdun Espanjan sisällissodan syttymisen ja heinäkuun 1939 lopun välillä ilmestyneet numerot ja ilmestymispäivät.*

1936	1937	1938	1939
9/1936 30.9.1936	1/1937 12.1.1937	1/1938 19.1.1938	1/1939 15.1.1939
10/1936 7.11.1936	2/1937 25.1.1937	2-3/1938 8.2.1938	2/1939 31.1.1939
11/1936 5.12.1936	3/1937 10.2.1937	4/1938 10.3.1938	3/1939 28.2.1939
12/1936 22.12.1936	4/1937 25.2.1937	5/1938 31.3.1938	4-5/1939 28.3.1939
	5/1937 13.3.1937	6/1938 26.4.1938	6/1939 20.4.1939
	6-8/1937 31.5.1937	7-8/1938 29.4.1938	7/1939 16.5.1939
	9/1937 25.6.1937	9/1938 27.5.1938	8/1939 15.6.1939
	10/1937 15.7.1937	10/1938 7.6.1938	
	11-12/1937 15.8.1937	11/1938 22.6.1938	
	13/1937 10.9.1937	12-13/1938 30.7.1938	
	14/1937 25.9.1937	14/1938 31.8.1938	
	15/1937 10.10.1937	15-16/1938 6.10.1938	
	16/1937 25.10.1937	17/1938 27.10.1938	
	17-18/1937 18.11.1937	18/1938 18.11.1938	
		19/1938 8.12.1938	

⁵¹³ ASS 1975, 10-12; Rentola 1994 92-93.

⁵¹⁴ Kajava Viljo, *Espanjan talonpoika*, *Soihdu* 9/1936 30.9.1936, 175:

[...] Käsi syöpyntyn auran kurkeen / on tarttuva tukkiin kiväärin / ja villi on hiusten musta tuli / hikisten kasvojen yllä [...]

Vrt. esim. juliste 7, juliste 8.

⁵¹⁵ *Soihdu* 9/1936 30.9.1936, 180.

⁵¹⁶ Pääkirjoitus *Ratkaiseva ottelu*, *Soihdu* 11/1936 5.12.1936, 210.

Kirjailijaryhmä Kiila ja Kirjallisuuslehti

Vuosina 1935-36 perustettiin kirjailijaryhmä Kiila, jonka jäsenet olivat tutustuneet toisiinsa pääasiassa *Tulenkantajien* ja *Kirjallisuuslehden* kautta. Yhdistys rekisteröitiin toukokuussa 1936, mutta käytännössä sen toiminta oli alkanut jo aiemmin. Kiila pyrki esiintymään kirjailijaryhmänä, mutta sen toimintaan osallistui muidenkin alojen ihmisiä, kuten toimittajia, kriitikoita ja kuvataiteilijoita. Sen toiminta keskittyi Helsinkiin, vaikka sen jäseniä asui muuallakin. Ideologisesti Kiila oli hyvin radikaali, ja suomalaisen yhteiskunnan vasemmalla äärilaidalla. Kari Sallamaan mukaan Kiila oli 1930-luvun Suomessa kolminkertaisessa marginaalissa: vallitsevaan yhteiskunnalliseen ilmapiiriin nähden, kirjallisuuden hegemoniseen muodostelmaan nähden, ja työväenliikkeeseen, millä Sallamaa tarkoittaa SDP:n johdon linjaa, nähden. Kiilaan kuului myös henkilöitä, jotka eivät olleet virallisesti yhdistyksen jäseniä, mutta käytännössä osallistuivat sen toimintaan. Kiilan näkyvimpiä ja merkittävimpiä jäseniä olivat muun muassa Pentti Haanpää, Arvo Turtiainen, Jarno Pennanen ja Elvi Sinervo.⁵¹⁷ Haanpäästä lukuun ottamatta kaikki mainituista osallistuivat Espanjan tasavallan propagandan levittämiseen Suomessa. Kiila toimii edelleen, mutta Espanjan sisällissodan aikana mukana olleita ei luonnollisista syistä enää jäsenenä ole.

Kiilan jäsenet propagoivat Espanjan tasavallan puolesta ennen kaikkea *Kirjallisuuslehden* sivuilla. Monet myös esimerkiksi esiintyivät puhujina, tai esittivät muuta ohjelmaa, yleisötilaisuuksissa. Monet kiilalaiset olivat mukana myös Työväen Näyttämön toiminnassa. Siellä esitettiin Kiilan järjestämässä näytöksessä syksyllä 1938 Bertold Brechtin Espanjan sisällissodasta kertova näytelmä *Rouva Carrarin kiväärit*.⁵¹⁸ Sama näytelmä esitettiin myös suomalaisten Espanjan tasavallan joukoissa taistelleiden paluujuhlassa 30.12.1938.⁵¹⁹ Työväen Näyttämön näyttelijöistä ja ohjaajista suuri osa oli mukana ASS:n, Toveriseuran tai molempien toiminnassa.⁵²⁰ Piirit siis olivat kovin pienet, useat ihmiset olivat ainakin jollain tavalla tekemisissä kaikkien tässä luvussa esiteltyjen ryhmien kanssa.

⁵¹⁷ Sallamaa 1994, 9, 54-72, 288.

⁵¹⁸ *Brechtiiä Helsingissä*, *Kirjallisuuslehti* 3/1938 195-196.

⁵¹⁹ Juhlatilaisuuden 30.12.1938 ohjelmakortti, 323.2 (46) Espanjan sisällissota kansio 1, TA.

⁵²⁰ Pajunen 1976 21-25.

Kirjallisuuslehti oli perustettu vuonna 1932. Se määritteli itsensä demokraattiseksi kulttuurilehdeksi⁵²¹ tai kulttuuripoliittiseksi aikakauslehdiksi⁵²², ja kertoi mainoksessaan itsestään seuraavasti:

Lehti ilmestyy [...] työväestön ja intelligenssin yhteisenä kulttuurilehtenä. Sen tehtävänä on pitää auki Suomen yhteyksiä maailmaan, huolehtia siitä, että vapaa hengitys sivistyselämässä ei tule tukahdutetuksi.[...]
Se tulee edelleenkin osoittamaan sivistyksen ja demokratian yhteenkuuluvuuden, paljastamaan sodan ja fasismin kaiken kulttuurin perivihollisiksi. [...] Samalla kun se avaa palstansa kaikelle edistykselliselle kulttuurityölle, omistaa se erikoista huomiota dialektismaterialistiselle kulttuuritutkimukselle.⁵²³

Monet *Tulenkantajien* avustajista, esimerkiksi Elvi Sinervo, Raoul Palmgren ja Arvo Turtiainen, siirtyivät 1930-luvun puolivälissä *Kirjallisuuslehden* taakse. Taustalla olivat kommunisteja lähellä olleiden kulttuuriradikaalien ja Erkki Valan, jota he pitivät porvarillisena, näkemuserot. Monet jatkoivat kuitenkin myös *Tulenkantajiin* kirjoittamista, tai ainakin sen lukemista. Kiilan perustamisen jälkeen *Kirjallisuuslehdestä* tuli selvästi kiilalaisten ”oma” lehti.⁵²⁴

Kirjallisuuslehti oli pitkälti päätoimittaja Jarno Pennasen luomus ja varsin kunnianhimoinen julkaisu: takakannessa esimerkiksi ilmoitettiin tilaushinnat myös Amerikkaan ja Ruotsiin. Pennanen oli SKP:n jäsen, ja lehti sai rahaa Neuvostoliitosta. Niinpä se myös kirjoitti neuvostomyönteisesti, ja salaisen rahoituksen ansiosta sillä oli mahdollisuus julkaista varsin näyttäviä teemanumeroita tärkeistä ajankohtaisista asioista, esimerkiksi lokakuun vallankumouksen 20-vuotispäivän kunniaksi ilmestyi Neuvostoliitto-numero lokakuussa 1937. Siinä oli muun muassa komeita valokuvia Neuvostoliiton saavutuksista, kuten uusista voimalaitoksista ja metroasemista.⁵²⁵ *Kirjallisuuslehden* neuvostorahoitus näyttää tyrehtyneen vuoden 1937 lopulla. Vuonna 1938 lehti ilmestyi vain neljä kertaa, vaikka se aiemmin oli ilmestynyt jopa kahdesti kuukaudessa (kts. liite). Kimmo Rentolan mukaan todennäköinen syy rahoituksen ehtymiselle oli Neuvostoliitto-teemanumerossa julkaistu Raoul Palmgrenin artikkeli, jossa tämä puolusti Stalinin vainojen uhriksi joutuneen, keväällä 1938 kansanvihollisena teloitettun Nikolai Buharinin ansioita kirjallisuusteoreetikkona. Moskovassa toiminut SKP:n johto piti tällaisia kirjoituksia ”trotskilaisena salakuljetuksena”.⁵²⁶

⁵²¹ Esim. *Kirjallisuuslehti* 14-15/1937 elokuu 1937, 236.

⁵²² Esim. *Kirjallisuuslehti* 3/1938 3.11.1938, 200.

⁵²³ Kirjallisuuslehden toimitus, *Kirjallisuuslehti* 1938, *Kirjallisuuslehti* 18-20/1937 loka-marraskuu 1937, 300.

⁵²⁴ Leino-Kaukiainen 1991, 462-463; Sallamaa 1994, 68-72.

⁵²⁵ *Kirjallisuuslehti* 18-20/1937 loka-marraskuu 1937, 267.

⁵²⁶ Rentola 1994, 90-92. Jos Rentola osuu oikeaan, hän on oikeassa myös todetessaan, että ”syksyn 1937 ahdingossaan SKP:n johtomiehet järkyttyivät vähäisimmästäkin poikkinaisesta sanasta”. Buharinista ja Stalinin ”puhdistuksista” esim. Englund 1998, 52-91.

Vaikka *Kirjallisuuslehden* päätoimittaja oli kommunisti ja lehti sai rahaa Neuvostoliitosta, eivät kaikki siihen kirjoittaneet välttämättä olleet tietoisia lehden rahoituskanavista, saati mielipiteiltään kommunisteja. Sama luonnollisesti koskee *Soihtua*. Pennanen ei kuitenkaan ollut ainoa SKP:n jäsen *Kirjallisuuslehdessä*. Lehden avustajana mainittiin myös Kiilaan kuulunut työläiskirjailija ”Joonas Laukki”⁵²⁷, joka oli SKP:ssa aktiivisen satamatyömies Lauri Vileniuksen käyttämä salanimi. Vilenius taisteli Espanjassa kansainvälisten prikaatien riveissä.⁵²⁸ Lehden nimeä voi pitää harhaanjohtavana tai ainakin puutteellisena kuvauksena sisällöstä. Siinä kyllä julkaistiin novelleja sekä kirjallisuus- ja teatteriarvosteluja, mutta myös luonteeltaan puhtaasti poliittisia kannanottokirjoituksia. Itse asiassa *Kirjallisuuslehteä*, *Tulenkantajia* ja *Soihtua* oli vaikea erottaa toisistaan sisällön perusteella, muodostuivat niiden kirjoittajakuntakin osittain samoista henkilöistä.⁵²⁹

Taulukko 4. Kirjallisuuslehden *Espanjan sisällissodan syttymisen ja heinäkuun 1939 lopun välillä ilmestyneet numerot ja ilmestymispäivät.*

1936	1937	1938	1939
12-13/1936 elokuu 1936	1/1937 15.1.1937	1/1938 maaliskuu 1938	Ei ilmestynyt
14/1936 15.9.1936	2/1937 1.2.1937	2/1938 toukokuu 1938	
15/1936 1.10.1936	3/1937 15.2.1937	3/1938 3.11.1938	
16-17/1936 28.10.1936	4/1937 1.3.1937	4/1938 17.11.1938	
18-19/1936 15.11.1936	5/1937 15.3.1937		
20-21/1936 1.12.1936	6/1937 1.4.1937		
22-24/1936 joulukuu 1936	7-8/1937 vappunumero		
	9/1937 15.5.1937		
	10/1937 1.6.1937		
	11/1937 15.6.1937		
	12-13/1937 15.7.1937		
	14-15/1937 elokuu 1937		
	16-17/1937 30.9.1937		
	18-20/1937 loka-marraskuu		
	1937		
	21-24/1937 joulukuu 1937		

Kirjallisuuslehdelle oli leimallista runsas kirjoittelu Neuvostoliitosta: paitsi että lehdessä julkaistiin ja arvosteltiin neuvostoliittolaisten kirjailijoiden tuotantoa, siinä oli myös runsaasti Neuvostoliittoa esitteleviä artikkeleja. Luonnollisesti itänaapuri esitettiin hyvin positiivisessa valossa, ilman mitään kritiikkiä.⁵³⁰ *Kirjallisuuslehti* myös uhrasi huomattavan osan yhdestä numerostaan Neuvostoliiton

⁵²⁷ *Kirjallisuuslehti* 18-19/1936 15.11.1936, takasivu.

⁵²⁸ Juusela 2003, 446; Vilenius 1971, 109-116.

⁵²⁹ Leino-Kaukiainen 462-463; Sallamaa 1994, 68.

⁵³⁰ Kts. esim. Maksim Gorkille omistettu teemanumero 10-11/1936 Heinäkuu 1936 ja E.S. (Elvi Sinervo?), *Ihmisiä SNL:ssä*, *Kirjallisuuslehti* 14/1936 15.9.1936, 259-262.

puhdistusoikeudenkäyntien selittämiseksi Stalinin kannalta parhain päin⁵³¹ ja kiirehti tuomitsemaan valheellisiksi muiden lehtien Neuvostoliittoa huonoon valoon saattaneita kirjoituksia.⁵³² Ensimmäinen *Kirjallisuuslehden* Espanjan sotaa koskeva kirjoitus oli jo ensimmäisessä sodan syttymisen jälkeisessä numerossa elokuussa 1936 (12-13/1936). Tekstien lisäksi *Kirjallisuuslehdessä* julkaistiin myös Espanjan sisällissotaan liittyviä kuvataideteoksia, lähinnä Tapio Tapiovaaran grafiikkaa. Lehdessä oli vuoden 1937 alusta alkaen lähes jokaisessa numerossa käännöksiä esperantonkielisen kansanrintamalehden *Popolo fronton* Espanjaa koskevista kirjoituksista. Suurin osa niistä oli anekdoottimaisia lyhyitä tuokiokuvia⁵³³. *Kirjallisuuslehti* käsitteli Espanjan asioita jatkuvasti, varsinkin vuoden 1937 alusta alkaen (kts. kuvio 1). Elokuun 1937 numero (14-15/1937) oli Espanja-teemanumero, jonka kirjoituksista lähes kaikki koskivat Espanjan sisällissotaa. Siinä muun muassa julkaistiin kansainvälisten prikaatien suomalaisten sotilaiden kirjoituksia. Kyseinen numero värillisine kansineen ja runsaine kuvituksineen on varsin näyttävä. Huomattavat painokustannukset lienee katettu neuvostoliittolaisella rahalla.⁵³⁴

Tulenkantajat-lehti

Tulenkantajat oli perustettu vuonna 1928, alun perin modernina kulttuurilehtenä, jonka poliittinen kanta oli epämääräisen liberaali. Kunnianhimoinen julkaisu sortui kuitenkin toimituskuntansa erimielisyyksiin ja taloudellisiin vaikeuksiin. Se lakkasi ilmestymästä vuonna 1930. Syksyllä 1932 *Tulenkantajat* kuitenkin perustettiin uudelleen. Päätoimittajana oli Erkki Vala, kuten ensimmäisen lehden aikanakin. Aluksi lehti oli Tulenkantajain seuran äänenkannattaja, mutta Valan riitaannuttua seuran johtokunnan kanssa hän irrotti lehden seurasta vuodenvaihteessa 1935. Espanjan sisällissodan aikana *Tulenkantajat* ilmestyi kerran viikossa. Kesäaikaan ilmestyi kaksoisnumeroita kahden viikon välein.⁵³⁵

Tulenkantajat kertoi olevansa ”vapaa, riippumaton, kansanvaltainen”, ”kaikkien kansanvallan kannattajain lehti”, jota etenkin edistysmielisten ja sosiaalidemokraattien oli syytä lukea. Tavoitteekseen se ilmoitti muun muassa Suomen lähentäminen demokraattisiin maihin, erityisesti pohjoismaihin. Lehdessä olikin usein muista pohjoismaista kotoisin olevien kirjoittajien

⁵³¹ Pritt Denis Nowell, *Moskovan oikeudenkäynti 1936*, *Kirjallisuuslehti* 3/1937 15.2.1937, 37-40.

⁵³² Esim. *Odyseija Neuvostoliitossa*, *Kirjallisuuslehti* 12-13/1937 15.7.1937, 204. Tällä kertaa maalitauluna oli *Helsingin Sanomissa* julkaistu englantilaisen Ladislaus Faragon kirjoitussarja *Venäjän arvoitus*.

⁵³³ Esim. *Espanjasta*, *Kirjallisuuslehti* 10/1937 1.6.1937, 154.

⁵³⁴ Rentola 1994, 92.

⁵³⁵ Leino-Kaukiainen 1991, 456-463.

artikkeleita, ja muiden pohjoismaiden asioita nostettiin esiin mallina siitä miten Suomessa olisi syytä toimia⁵³⁶. *Tulenkantajat*, kuten *Kirjallisuuslehti* ja *Soihdun*, puuttui usein Suomen muiden lehtien kirjoitteluun, jota arvosteltiin ankarasti. Usein valtalehdet myös pyrittiin tekemään naurettavaksi. Arvostelu ei kohdistunut pelkästään oikeiston lehtiin, vaan myös esimerkiksi opettajain ammattilehteen.⁵³⁷

Laajimmillaan *Tulenkantajat* saavutti noin 5000:n levikin. Sisällöltään lehti muistutti *Soihdun* ja *Kirjallisuuslehteä*, joskin oli niitä sanomalehtimaisempi, mikä sopi suurempaan ilmestymistiheyteen. Siinä julkaistiin niin poliittisia artikkeleita kuin kaunokirjallisuuttakin, mutta *Tulenkantajissa* oli useita ja lyhyitä, sanomalehtityylisiä artikkeleita, kun taas *Soihdun* ja *Kirjallisuuslehden* artikkelit olivat usein pitkiä ja sisällöltään toisinaan varsin teoreettisia ja syväluotaavia. *Tulenkantajat* muistutti sanomalehteä myös ulkoasultaan, kun taas *Soihdun* ja *Kirjallisuuslehti* olivat myös ulkonäöltään selvästi aikakauslehtiä. Painoasultaan lehti oli melko vaatimaton, kuvitusta siinä oli säästeliäästi ja valokuvia vain harvoin. Marraskuussa 1939 *Tulenkantajien* ilmestyminen katkesi taloudellisiin vaikeuksiin ja talvisodan aiheuttamiin poliittisiin paineisiin.⁵³⁸

Tulenkantajatakaan ei säästynyt painokanteilta. Päätoimittaja Erkki Vala sai kuuden kuukauden vankeustuomion kommunistijohtaja Toivo Antikaisen oikeusjuttua koskeneiden, ulkomaisia lehtiä siteeranneiden kirjoitustensa vuoksi. Vala tuomittiin Kivimäen hallituksen aloitteesta säädettyjen, niin sanottujen kiihotuslakien nojalla. Tuomio vahvistettiin vasta syyskuussa 1937, jolloin määräaikaisiksi säädetty kiihotuslait eivät enää olleet voimassa: rikos oli kuitenkin toki tapahtunut niiden voimassa ollessa.⁵³⁹ *Tulenkantajat* uskaltautui kuitenkin sarkastisesti käyttämään oikeusjuttuja markkinointikeinona: syyskuussa 1936 mainoslauseena oli ”Painokanteet takaavat laadun!”⁵⁴⁰. Paria kuukautta tuomionsa langettamisen jälkeen Vala pääsi kostamaan suloisesti hallitukselle. Ihmisoikeuksien liiton⁵⁴¹ rekisteröintiä koskevan jutun yhteydessä hän sai nimittäin

⁵³⁶ Esim. *Miksi Suomi ei ole mukana pohjoismaisessa Espanjanavussa?*, *Tulenkantajat* 6/1939 10.2.1939, 2.

⁵³⁷ Esim. *Kansankynttilä istuu työlamppunsa ääreen*, *Tulenkantajat* 43/1936 24.10.1936, 4; *Jos joku lyö sinus korvalle...*, *Soihdun* 5/1936 1.5.1936, 106; *Odyseija Neuvostoliitossa*, *Kirjallisuuslehti* 12-13/1937 15.7.1937, 204.

⁵³⁸ *Liite Tulenkantajain 43. numeroon 1936*, *Tulenkantajat* 43/1936 24.10.1936; *Tilatkaa Tulenkantajat*, *Tulenkantajat* 35/1937 28.8.1937, 2; Juusela 2003, 98-99; Kalemaa 1984, 55; Leino-Kaukiainen 461-462.

⁵³⁹ *Tulenkantajien painokanne*, *Tulenkantajat* 32/1936 8.8.1936, 8; *Tulenkantajain painokannetuomio*, *Tulenkantajat* 45/1936 7.11.1936, 3; *Erkki Valan tuomio kiihotuslain perusteella*, *Tulenkantajat* 37/1937 11.9.1937, 3.

⁵⁴⁰ Mainos, *Tulenkantajat* 36/1936 5.9.1936, 8.

⁵⁴¹ Ihmisoikeuksien liitto perustettiin vuonna 1935. Se sai alkunsa jo edellisellä vuonna Toivo Antikaisen oikeudenkäynnin yhteydessä. Antikainen oli yksi Neuvostoliitossa oleskelleista SKP:n johtajista. Hän tuli Suomeen vuonna 1934, tarkoituksenaan toimia salaa ”maan alla”, mutta jäi pian kiinni. Oikeudenkäynnissä hänelle vaadittiin kuolemantuomiota, mikä herätti laajaa, kansainvälistäkin huomiota. Antikainen selvisi vankeusrangaistuksella, ja

käsiinsä EK:n niin sanotut kansanrintamamuistiot, joiden ”parhaat palat” tietenkin julkaistiin *Tulenkantajissa*.⁵⁴² Näin Vala pääsi myötävaikuttamaan inhoamansa Kivimäen hallituksen kaatumiseen (kts. luku 1.5.1). Muistioskandaalia ja hallituksen kaatumista ymmärrettävästi reposteltiin *Tulenkantajissa* myöhemminkin.⁵⁴³

Tulenkantajat kirjoitti paljon ulkomaiden tapahtumista: esimerkkeinä voisi mainita Jawarharlal Nehrun, josta Intian itsenäistyttyä 1947 tuli sen pääministeri, artikkelin Intian tilanteesta⁵⁴⁴, Cay Sundströmin kertomukset ulkomaanmatkoiltaan⁵⁴⁵ sekä monet voimakkaat mielipiteenilmaukset Münchenin sopimuksen ja Tšekkoslovakian alueluovutusten Saksalle johdosta.⁵⁴⁶ Niinpä oli luontevaa, että lehti reagoi Espanjan sisällissotaan ensimmäisessä mahdollisessa numerossaan, joka ilmestyi 25.7.1936. Kyseessä oli vain sodan syttymisestä kertova, lyhyt asiallinen pikku-uutinen.⁵⁴⁷ Pian Espanjan sisällissota pääsi jo *Tulenkantajain* pääkirjoitukseenkin.⁵⁴⁸ *Tulenkantajille* oli tyypillistä ulkomaisen aineiston suhteellinen runsaus, siinä ilmestyi usein artikkeleita, jotka oli käännetty ulkomaalaisista lehdistä, ennen kaikkea ruotsalaisista ja brittiläisistä.⁵⁴⁹ Lisäksi lehdessä oli muun muassa espanjalaisia pilakuvia.⁵⁵⁰ Suurin osa *Tulenkantajien* Espanja-kirjoituksista oli varsin lyhyitä uutissähkeen kaltaisia juttuja,⁵⁵¹ mutta myös laajempia, taustoja valottavia kirjoituksia oli lähes joka numerossa.⁵⁵² Elo- syyskuussa 1937 lehti julkaisi katkelmia yhdysvaltalaisen Upton Sinclairin Espanjan sisällissotaan sijoittuvasta romaanista *No Pasaran*, jonka Kirjailijain kustannusliike julkaisi myöhemmin suomeksi nimellä *Taistelu Madridista* (kts.

kuolemanrangaistusta vastustava liike kiteytyi ihmisoikeuksien liitoksi, jota johti professori Väinö Lassila. Ihmisoikeuksien liitossa toimi useita suomalaisia rauhanliikkeen kannattajia, mutta myös SKP:lla oli vaikutusta siihen. Ihmisoikeuksien liittoa voi pitää yhtenä harvoista suomalaisista kansanrintamajärjestöistä, sillä siihen kuului sekä porvarillisia rauhanaktivisteja että kommunisteja. Liiton toiminta ei kuitenkaan ollut kovin aktiivista, ja sen jäsenmäärä pysyi hyvin pienenä. Juusela 2003, 109; Upton 1970, 121, 125-126, 128.

⁵⁴² *Tulenkantajain* romaaniliite *Etsivän keskuspoliisin promemorat*, *Tulenkantajat* 39/1936 26.9.1936, 5-11.

⁵⁴³ Esim. pääkirjoitus *Kivimäen hallitus kaatunut – nouseeko se kuolleista?*, *Tulenkantajat* 40/1936, 3.10.1936, 1; *Perättömyydet ja vääristelyt etsivän keskuspoliisin promemorioissa*, *Tulenkantajat* 40/1936, 3.10.1936, 1; *Muistioiden aikakautena*, *Tulenkantajat* 45/1936 7.11.1936, 6.

⁵⁴⁴ Nehru Jawarharlal, *Nykypäivien Intia*, *Tulenkantajat* 35-36/1938 27.8.1936 4-5. Intian itsenäistymisestä ja Nehrun osuudesta kts. esim. Hobsbawm 2000, 223, 277-281.

⁵⁴⁵ esim. Sundström Cay, *Vaikutelmia Puolasta III*, *Tulenkantajat* 31-32/1938 30.7.1938 6-7; *Tshekkoslovakian kansa on valmis taistelemaan vapautensa puolesta*, *Tulenkantajat* 33-34/1938 13.8.1938 7-8.

⁵⁴⁶ esim. *Tshekkoslovakian kansan ja Keski-Euroopan pakolaisten kärsimystie*, *Tulenkantajat* 43/1938 22.10.1938 7; *Chamberlainin ja Hitlerin sopimus*, *Tulenkantajat* 44/1938 29.10.1938 1.

⁵⁴⁷ *Espanjan taantumukselliset kapinassa maan laillista hallitusta vastaan*, *Tulenkantajat* 30-31/1936 25.7. 1936, 2.

⁵⁴⁸ ”Majava”, pääkirjoitus *Kansanvallan puolustajia nekin*, *Tulenkantajat* 37/1936 12.9.1936, 2.

⁵⁴⁹ Esim. *Fascismin uhka*, *Tulenkantajat* 35/1936 29.8.1936, 3.

⁵⁵⁰ Esim. *Espanjan kansalaissota kuvissa*, *Tulenkantajat* 36/1936 5.9.1936, 5. Kuvassa kiväärillä aseistautunut tasavaltalainen sotilas kurkistaa kuoppaan, jonka pohjalla on viiksekäs, pulska, kolhiintunutta sapelia heilutteleva kansallinen kenraali. Kuvan alla on teksti ”Kenraali miliisille: Jos autat minut ylös kaivosta, saat pitää henkesi!”.

⁵⁵¹ Esim. *Espanjan tapahtumat maailman huomion kohteena*, *Tulenkantajat* 47/1936 21.11.1936, 2.

⁵⁵² Branting Georg, *Taistelu Espanjasta*, *Tulenkantajat* 43/1936 24.10.1936, 10.

luku 3.7.3).⁵⁵³ *Tulenkantajat* kirjoitti Espanjan sisällissodasta määrällisesti enemmän kuin muut tässä käsitellyt lehdet. Se hän ilmestyi viikoittain, kun *Soihdu* vain kerran kuukaudessa ja *Kirjallisuuslehti* lähinnä satunnaisesti. *Tulenkantajat* ei kirjoittanut Neuvostoliitosta yhtä hartaaseen sävyyn kuin *Soihdu* ja *Kirjallisuuslehti*. Ylipäätään se kirjoitti itänaapurista suhteellisesti ottaen vähemmän. Kritiikkiä Neuvostoliittoa kohtaan ei *Tulenkantajienkaan* sivuilta löydy, ja suomalaisista kommunisteista lehti kirjoitti myönteiseen sävyyn. Vaikuttaa joka tapauksessa siltä, etteivät *Tulenkantajien* kommunistiyhteydet olleet yhtä tiiviit kuin *Soihdun* ja *Kirjallisuuslehden*.

⁵⁵³ Sinclair Upton, *Taistelu Madridista*, *Tulenkantajat* 35/1937 28.8.1937, 5-6; 36/1937 4.9.1937, 6-7; 37/1937 11.9.1937, 7; 38/1937 18.9.1937, 7; 39/1937 25.9.1937, 12.

Taulukko 5. Tulenkantajien Espanjan sisällissodan syttymisen ja heinäkuun 1939 lopun välillä ilmestyneet numerot ja ilmestymispäivät.

1936	1937	1938	1939
30-31/1936 25.7.1936	1/1937 2.1.1937	1/1938 1.1.1938	1-2/1939 13.1.1939
32/1936 8.8.1936	2/1937 9.1.1937	2/1938 8.1.1938	3/1939 20.1.1939
33/1936 15.8.1936	3/1937 15.1.1937	3/1938 15.1.1938	4/1939 27.1.1939
34/1936 22.8.1936	5/1937 30.1.1937	4/1938 22.1.1938	5/1939 3.2.1939
35/1936 29.8.1936	6/1937 6.2.1937	5/1938 29.1.1938	6/1939 10.2.1939
36/1936 5.9.1936	7/1937 13.2.1937	6/1938 5.2.1938	7/1939 17.2.1939
37/1936 12.9.1936	8/1937 20.2.1937	7/1938 12.2.1938	8/1939 24.2.1939
38/1936 19.9.1936	9/1937 27.2.1937	8/1938 19.2.1938	9/1939 3.3.1939
39/1936 26.9.1936	10/1937 6.3.1937	9/1938 26.2.1938	10/1939 10.3.1939
40/1936 3.10.1936	11/1937 13.3.1937	10/1938 5.3.1938	11/1939 17.3.1939
41/1936 10.10.1936	12/1937 19.3.1937	11/1938 12.3.1938	12/1939 24.3.1939
42/1936 17.10.1936	13/1937 25.3.1937	12/1938 19.3.1938	13/1939 31.3.1939
43/1936 24.10.1936	14/1937 3.4.1937	13/1938 24.3.1938	14/1939 7.4.1939
44/1936 31.10.1936	15/1937 10.4.1937	14/1938 2.4.1938	15/1939 14.4.1939
45/1936 7.11.1936	16/1937 17.4.1937	15/1938 9.4.1938	16/1939 21.4.1939
46/1936 14.11.1936	17/1937 24.4.1937	16/1938 14.4.1938	17/1939 28.4.1939
47/1936 21.11.1936	18/1937 30.4.1937	17/1938 23.4.1938	18/1939 5.5.1939
48/1936 28.11.1936	19/1937 8.5.1937	18/1938 30.4.1938	19/1939 12.5.1939
49/1936 5.12.1936	20/1937 15.5.1937	19/1938 7.5.1938	20-21/1939 26.5.1939
50/1936 12.12.1936	21/1937 22.5.1937	20/1938 14.5.1938	22/1939 2.6.1939
51-52/1936 19.12.1936	22/1937 29.5.1937	21/1938 21.5.1938	23/1939 9.6.1939
	23/1937 5.6.1937	22/1938 28.5.1938	24/1939 16.6.1939
	24/1937 12.6.1937	23/1938 4.6.1938	25/1939 23.6.1939
	25/1937 19.6.1937	24/1938 11.6.1938	26/1939 30.6.1939
	26/1937 26.6.1937	25-26/1938 18.6.1938	27-28/1939 14.7.1939
	27-28/1937 10.7.1937	27-28/1938 2.7.1938	29-30/1939 28.7.1939
	29-30/1937 24.7.1937	29-30/1938 16.7.1938	
	31-32/1937 7.8.1937	31-32/1938 30.7.1938	
	33-34/1937 21.8.1937	33-34/1938 13.8.1938	
	35/1937 28.8.1937	35-36/1938 27.8.1938	
	36/1937 4.9.1937	37/1938 10.9.1938	
	37/1937 11.9.1937	38/1938 17.9.1938	
	38/1937 18.9.1937	39/1938 24.9.1938	
	39/1937 25.9.1937	40/1938 1.10.1938	
	40/1937 2.10.1937	41/1938 8.10.1938	
	41/1937 9.10.1937	42/1938 15.10.1938	
	42/1937 16.10.1937	43/1938 22.10.1938	
	43/1937 23.10.1937	44/1938 29.10.1938	
	44/1937 30.10.1937	45/1938 5.11.1938	
	45/1937 6.11.1937	46/1938 12.11.1938	
	46/1937 13.11.1937	47/1938 19.11.1938	
	47/1937 20.11.1937	48/1938 26.11.1938	
	48/1937 27.11.1937	49/1938 3.12.1938	
	49/1937 4.12.1937	50/1938 10.12.1938	
	50/1937 11.12.1937	51-52/1938 17.12.1938	
	51-52/1937 18.12.1937	53/1938 31.12.1938	

Liite 2: Tilaisuuksia Espanjan tasavallan hyväksi Suomessa

Alla olevassa taulukossa ei todennäköisesti ole mainittu jokaista Suomessa Espanjan sisällissodan aikana tasavallan tueksi järjestettyä tilaisuutta. Niiden kaikkien jäljittämiseksi olisi luultavasti käytävä läpi jokainen Suomessa vuosina 1936-1939 ilmestynyt sosiaalidemokraattinen sanomalehti ja kaikkien tuolloin toimineiden työväenjärjestöjen arkistot. Olen kuitenkin vakuuttunut siitä, että alla ovat tärkeimmät ja yleisömäärältään suurimmat tilaisuudet, esimerkiksi kaikki jotka tulivat EK:n tietoon.

Olen tässä laskenut Espanjan tasavallan hyväksi järjestetyiksi propagandatilaisuuksiksi sellaiset, jotka on kutsuttu kokoon nimenomaan Espanjan tasavallan asian hyväksi, tai joiden pääpuhe on käsitellyt Espanjan sisällissotaa tasavaltalaisesta näkökulmasta. En kuitenkaan ole listannut tähän esim. sellaisia tilaisuuksia, joissa on kerätty rahaa naisliiton keräyksiin tai Suomeen palanneille kansainvälisten prikaatien sotilaille, mutta joissa ei muuten ole ollut mitään Espanjan asioihin liittyntä ohjelmaa. Tilaisuuden aiheeksi olen käsittänyt sen, miten tilaisuuden järjestäjä on sitä kokoon kutsuessaan luonnehtinut. Joissain tapauksissa olen käyttänyt tilaisuudesta jälkikäteen lehdistössä käytettyjä kuvauksia, tai jos muita luonnehdintoja ei lähteissäni ole ollut saatavilla, EK:n raporteissaan käyttämiä ilmauksia.

Lista on koottu EK-Valpon arkiston asiakirjojen⁵⁵⁴, Tuulia Sirvion kokoaman listan⁵⁵⁵ sekä seuraavien sanomalehtien perusteella:

Eteenpäin, Kotka

Kansan Lehti, Tampere

Sosialisti, Turku

Suomen Sosialidemokraatti, Helsinki

Työn Voima, Jyväskylä

Uusi Aika, Pori

⁵⁵⁴ Asiamapit IL5a ja IL5c, EK-Vpa, KA.

⁵⁵⁵ Sirvio 1999, 81-82.

	<i>Pvm</i>	<i>Paikka</i>	<i>Tilaisuuden aihe</i>	<i>Järjestäjä</i>	<i>Yleisöä</i>	<i>Puhujat tai muu ohjelma</i>
1	27.8.1936	Helsinki, HTY:n juhlasali	Mielenosoituskokous Espanjan tapausten johdosta	Helsingin Sos.dem. kunnallisjärjestö	yli 1000 (täysi)	Johan Helo, Reinhold Swentorzetski, Kusti Hiltunen
2	6.9.1936	Tampere, Työväentalon konserttisali	Järjestyneen työväen mielenosoituskokous solidaarisuuden osoittamiseksi Espanjan taisteleville työläisille	Tampereen Sos.dem. yhdistys, Sos.dem. naisyhdistys, Urheilijain sos.dem. yhdistys, Opiskelijain sos.dem. yhdistys ja Kutomatyöntekijäin sos.dem. yhdistys.	350	K.H. Wiik
3	16.9.1936	Turku, Työväentalon juhlasali	Fascisminvastainen kansalaiskokous	Turun sos.dem kunnallisjärjestö	täysi Sali	M.E.Malkamäki, K.H. Wiik
4	14.12.1936	Helsinki, Työväentalo		Helsingin ammatillinen paikallisjärjestö		Niilo Wälläri, Yrjö Kallinen, Jarno Pennanen
5	17.1.1937	Kaarina, Nummenmäen työväentalo	Iltama Espanjan lasten ja kansanrintaman hyväksi	Nummenmäen Sos.dem. yhdistys	250	S.-K. Kilpi
6	21.1.1937	Pori	Espanjan lasten avustamisjuhla		”Vähän”	Anni Huotari
7	28.1.1937	Helsinki, Työväentalo		Toveriseura	n. 750, ”Väkeä lähes salin täydeltä”	Cay Sundström, S.-K. Kilpi, K.-M. Rydberg
8	11.7.1937	Hollola, Enonsaari		Lahden Ammatillinen Paikallisjärjestö	150-170	Jarno Pennanen
9	18.7.1937	Helsinki, Mustikkamaa	Suuri kesäjuhla Espanjan vapaustaistelun vuosipäivänä sekä kuva- ja julistenäyttely	Helsingin Sos.dem. kunnallisjärjestö	2000-2500	Rafael Paasio, Sylvi-Kyllikki Kilpi, Cay Sundström
10	8.8.1937	Jyväskylä	Työväestön Espanja juhla			
11	11.8.1937	Tampere, Työväentalon konsertti- ja teatterisalit			Täydet salit, yhteensä n. 1200	Cay Sundström Sama ohjelma esitettiin kahdesti peräkkäin, kahdessa eri salissa

12	15.8.1937	Sotkamo, Naapurivaara			225-250	kansanedustajat Meriläinen, Eetu Karjalainen, Arvi Turkka
13	22.8.1937	Kouvola		Työläisnuorison paikallisosasto		Cay Sundström
14	27.8.1937	Kotka		Kotkan Sos.dem. kunnallisjärjestö		Cay Sundström
15	5.9.1937	Lahti, Työväentalo	Juhla Sotaa ja fascismia vastaan sekä kuva- ja julistenäyttely	Lahden ammatillinen paikallisjärjestö	n. 500	Cay Sundström, Raoul Palmgren
16	syyskuussa 1937	Kemi		Kemin ammatillinen paikallisjärjestö	80-85	Cay Sundström
17	22.9.1937	Turku, Työväentalo		Turun urheiluväen sosialistiseura		Cay Sundström
18	25.9.1937	Helsinki, Työväentalo	Valistusjuhla	Toveriseura		
19	30.9.1937	Helsinki, Työväentalo		Muurarien ammattiosasto	n. 900	Cay Sundström, Kaisu- Mirjami Rydberg
20	8.10.1937	Kaarina, Nummenmäen työväentalo		Turun, Nummenmäen ja Raunistulan Sos.dem. työläisnuoriso-osastot	yli 200	Yrjö Anselm Helenius, Cay Sundström
21	24.10.1937	Pöytyä, Mäkiäisten työväentalo		Auran Sos.dem. työläisnuoriso-osasto	yli 100	Eino Evert Lehtinen, Cay Sundström
22	11.11.1937	Helsinki, Työväentalo		Toveriseura	n. 700	Selma Anttila, Mauno Pekkala, Cay Sundström
23	12.11.1937	Turku, Työväentalo		TUL:n urheiluseurojen huvitoimikunnat	n. 300	Vilho Lehtonen, Kaisu- Mirjami Rydberg
24	14.11.1937	Oulu, Teatteritalo		Oulun Sos.dem. työläisnuoriso-osasto	n. 200	Cay Sundström, Wäinö Laamanen
25	23.11.1937	Helsinki, Koitto		Rakennusosastojen juhlatomikunta		Näytelmä ”Emme tahdo kuolla”
26	24.11.1937	Helsinki, Käpylän työväentalo				S.-K. Kilpi

27	25.11.1937	Helsinki, työväentalo	Vaatetustyöläisten yhteinen iltama			A.Luostarinen, Cay Sundström
28	28.11.1937	Uusikylä		Uudenkylän Työväenyhdistys		Cay Sundström
29	28.11.1937	Tyrvää		Tyrvään Raivion työväenyhdistys	”täysi huone”	K. Selesmaa
30	2.12.1937	Helsinki, Työväentalo	Kisälli-ilta	Vallilan kisälliryhmä		
31	5.12.1937	Kemi		Paikalliset työväenjärjestöt	”runsaasti”	Ahti Myrsky
32	12.12.1937	Niuhalan kylä, Vihti, Raassakan talo	Iltama Espanjan lasten hyväksi	Vihdin Sos.dem. työväenyhdistys, Vihdin Sos.dem. työläisnuoriso-osasto, voimistelu- ja urheiluseura Vihdin Isku, Vihdin sekatyöläisten osasto	180-200	M. Nyström, Kaisu-Mirjami Rydberg
33	15.12.1937	Helsinki, Koiton talo		Raittiusyhdistys Koiton Sampo- ja Tulevaisuuspiirit	n. 175	S.-K. Kilpi, Cay Sundström
34	8.1.1938	Kuopio, Työväentalo	Espanjan lasten juhla			
35	23.1.1938	Pori, Työväentalo		Porin ammatillinen paikallisjärjestö	”tupa täynnä”	Kosti Selesmaa, K.H.Wiik
36	13.2.1938	Kotka, Työväentalon juhlasali		Kotkan sd. kunnallistoimikunta	”sali täynnä”	K.H.Wiik
37	28.4.1938	Helsinki, Työväentalo	Kansalaiskokous ”Espanjan puolesta!”	ASS	550	Mauri Ryömä, Cay Sundström, Aimo Rikka, Ahti Myrsky
38	30.4.1938	Kaarina, Nummenmäen työväentalo		Turun, Raunistulan ja Nummenmäen Sos.dem. työläisnuoriso-osastot	n. 80	Yrjö Anselm Helenius, Helmer Adler
39	24.7.1938	Helsinki, Mustikkamaa		Helsingin Sos.dem. kunnallisjärjestö	900-1500	Sylvi-Kyllikki Kilpi, Väinö Ahde
40	20.8.1938	Helsinki, Vallilan työväentalo	Juhla Espanjan lasten hyväksi			
41	7.9.1938	Tampere, Työväentalo		Tampereen Sos.dem. klubi, Rakentajain Sos.dem. yhdistys & Tampereen sos. työläisyhdistys		mm. Cay Sundström

42	22.9.1938	Helsinki, Työväentalo		Automiesten ammattiosasto n:o 1	700-800	H. Vuorinen, Cay Sundström, Kaisu- Mirjami Rydberg
43	30.10.1938	Korso, työväenyhdistyksen talo		Pakilan Sos.dem. nuoriso-osasto	n. 60	Esko Kokkonen, S.-K. Kilpi
44	11.11.1938	Helsinki, Työväentalo	I maailmansodan aselevon vuosipäivä	Toveriseura		Mauno Pekkala, Selma Anttila, Cay Sundström
45	17.12.1938	Helsinki, Kirjan talo (juhlasali)		Toveriseura	”aivan salin täydeltä”	”Ikonen”
46	17.12.1938	Helsinki, Kirjan talo (kerhohuone)		Työn Näyttämön kannatusyhdistys	n. 80	”iäkäs mies”
47	19.12.1938	Helsinki, Vallilan työväentalo		Vallilan Sos.dem nuoriso-osasto	200	S.-K. Kilpi, Paavo Pajunen
48	21.12.1938	Helsinki, työväentalo	Sekatyöläisten ammattiosaston joulujuhla ja Arpajaiset (100 arpaa 2 mk/kpl) Espanjan hädänalaisten auttamiseksi	Sekatyöläisten ammattiosasto	n. 300	Jaakko Kivi, Paavo Pajunen
49	26.12.1938	Vaasa		Vaasan työväen esperantoyhdistys	n. 60	
50	30.12.1938	Helsinki, Konservatorio	Espanjan tasavallan armeijassa taistelleiden suomalaisten paluujuhla	Omaisten vastaanotto- ja huoltotoimikunta	n. 500-700	Jenny Pajunen, Per Meurling, Vainö Lassila, Cay Sundström, Paavo Pajunen
51	31.12.1938	Helsinki, Kirjan talo		Työväen näyttämö	n. 250	Tapio Tapiovaara, Helmer Adler, Teppo Kangas, Herman Haapaniemi , Yrjö Nykänen, Per Meurling, Jarno Pennanen
52	5.1.1939	Hanko, Työväentalo	Espanja-aiheisten kuvien näyttely			Atos Virtanen

53	14.1.1939	Helsinki, Kirjan talo	Syntymäpäiväjuhlat, joiden tuotto lahjoitettiin Espanjasta palanneiden suomalaisten hyväksi.	Työne ja Toivo Strand	n. 60	
54	15.1.1939	Rauma, työväentalo		Rauman ammatillinen paikallisjärjestö	n. 90	Juho Mäkelä, Cay Sundström
55	21.1.1939	Vaasa		Sos.dem. kunnallisjärjestö		Cay Sundström
56	22.1.1939	Tampere		Suomen sosialidemokraattinen työläisnaisliitto	täysi sali	Cay Sundström
57	22.1.1939	Helsinki, Kirjan talo	Juhla Espanjan tasavallan armeijassa taistelleiden suomalaisten hyväksi	Aune Väisänen, Työn näyttämön kisällit	40-50	
58	24.1.1939	Helsinki, työväentalo		Helsingin Sos.dem nuorisovaluuejärjestö ja Työläisnaisliiton avustustoimikunta	n. 1000	Toivo Tammilehto, Martta Salmela-Järvinen, Cay Sundström
59	29.1.1939	Teuva, Perälän kylä		Perälän Sos.dem työväenyhdistys ja Teuvan kk:n Sos.dem työväenyhdistys	150-160	Paavo Pajunen
60	30.1.1939	Turku, työväentalo	Turun urheiluväen sosialistiseuran 5-vuotisjuhla	Turun urheiluväen sosialistiseura	n. 350 (täysi Sali, kaikki halukkaat eivät saaneet lippuja)	Väinö Lehtonen, Paavo Pajunen
61	tammikuu 1939	Kemi		Sos.dem. työläisnaisliitto	250	
62	2.2.1939	Helsinki, Työväentalo	Juhla naisliiton keräyksen tukemiseksi	Työväen esperantoseurat	500-600	Cay Sundström
63	4.2.1939	Kaskinen, työväentalo		Voimistelu- ja urheiluseura Veto		Uuno Hakamäki
64	11.2.1939	Tampere		Tampereen sosialistinen työläisyhdistys	n. 300	Tauno Saarinen, Erkki Polojärvi
65	17.2.1939	Turku, työväentalo		Turun Apj:n naisjaosto	270	Vilho Lehtonen, Martta Salmela-Järvinen
66	26.2.1939	Helsinki, Malmin nuorisoseurantalo	Juhla Espanjan tasavallan armeijassa taistelleiden suomalaisten hyväksi	Malmin seudun työväenyhdistys	n. 200	Lauri Vilenius, Väinö Laitinen

67	7.3.1939	Tampere, työväentalo	Juhla Espanjan tasavallan armeijassa taistelleiden suomalaisten hyväksi	Tampereen sosialistinen työläisyhdistys	n. 150	Viljo Tuominen
68	11.3.1939	Tampere	Branderin kenkätehtaan työhuonekunnan 5-vuotisjuhla	Branderin kenkätehtaan työhuonekunta		Eino Laakso
69	11.3.1939	Tampere, työväentalo		Pispalan työväenjärjestöt		Viljo Tuominen
70	12.3.1939	Pori		Sos.dem. työläisnuorison paikallisosasto		Eino Kilpi
71	16.3.1939	Tampere		Tahmelan Sos.dem työläisnuoriso-osasto		Eino Laakso
72	10.4.1939	Lahti, työväentalo	Juhla Espanjan tasavallan armeijassa taistelleiden suomalaisten hyväksi	Lahden ammatillinen paikallisjärjestö	217	Ahti Nurminen, Paavo Pajunen
73	20.4.1939	Helsinki, Työväentalo		Helsingin satamamiehet ry, Automiesten ammattiosasto n:o 1 ja Varasto- ja kuljetusammattiosasto n:o 32	500	Lauri Vilenius, Martta Salmela-Järvinen, Laurin Zilliacus